CONTINUAREA BESTSELLERULUI

PRIZONIERII GEOGRAFIEI

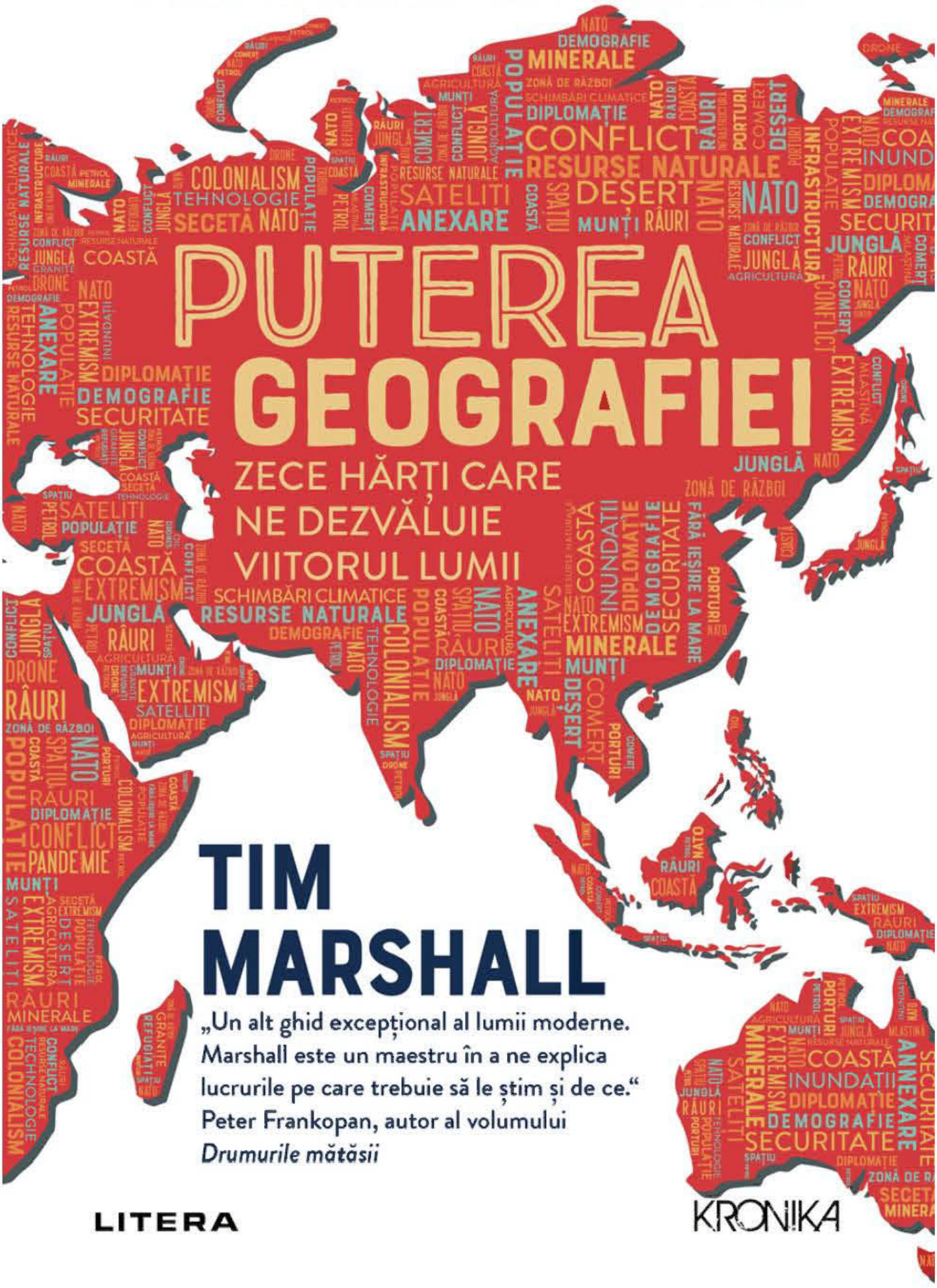

TIM MARSHALL

„Un alt ghid excepțional al lumii moderne. Marshall este un maestru în a ne explica lucrurile pe care trebuie să le știm și de ce."
Peter Frankopan, autor al volumului *Drumurile mătăsii*

LITERA

KRONIKA

TIM MARSHALL

PUTEREA GEOGRAFIEI

ZECE HĂRȚI CARE NE DEZVĂLUIE VIITORUL LUMII

Traducere din limba engleză de
DIANA POPESCU-MARIN

LITERA
București

Tinerilor din Generația Covid, care și-au adus contribuția.
Acum e vremea voastră!

Introducere

Șoimul nu mai aude șoimarul;
Părțile se destramă; centrul nu le mai poate ține...
„A doua venire a lui Iisus“, W.B. Yeats

În Orientul Mijlociu, uriașa fortăreață reprezentată de Iran și adversarul său Arabia Saudită se situează de o parte și de cealaltă a Golfului Persic. La sud de Pacific, Australia este practic captivă între cele mai puternice două națiuni ale vremurilor noastre: SUA și China. La Mediterană, între Grecia și Turcia, mocnește o rivalitate care datează din Antichitate și care s-ar putea reaprinde peste noapte.

Bun venit în anii 2020! Epoca Războiului Rece în care SUA și Uniunea Sovietică au dominat lumea devine o amintire îndepărtată. Pătrundem de-acum într-o nouă eră a rivalității între marile puteri, o scenă pe care numeroși actori, chiar și dintre cei mai puțin importanți, se luptă să câștige întâietatea. Drama geopolitică depășește până și granițele tărâmului nostru pământesc în timp ce unele țări își revendică chiar și spațiul extraterestru, până la Lună și dincolo de ea.

Când ceea ce devenise o ordine stabilită pentru mai multe generații s-a dovedit a fi doar ceva temporar, îngrijorarea a început să fie la ordinea zilei. Acest fenomen s-a mai întâmplat, se întâmplă în momentul de față și se va întâmpla în viitor. A trecut ceva timp de când ne îndreptăm către o lume „multipolară". După al Doilea Război Mondial am fost martorii unei noi ordini: o eră bipolară, cu un sistem capitalist condus de americani, pe de o parte, și cu un sistem comunist operat de ceea ce a însemnat practic Imperiul Rus și China. Această ordine a durat între 50 și 80 de ani, în funcție de cine unde delimitează granițele. În anii 1990, am asistat la ceea ce unii analiști numesc deceniul „unipolar", când puterea americană a fost aproape incontestabilă. Dar este limpede că acum începem să revenim la ceea ce a constituit regula pentru aproape întreaga istorie a omenirii – o epocă de multiple rivalități între puteri.

Este greu de precizat când a început acest proces; nu există un anumit eveniment care a determinat schimbarea. Dar există momente în care percepi o fărâmă din ceva, iar lumea opacă a politicii internaționale devine mai clară. Am trăit o asemenea experiență într-o noapte de vară din 1999, în aerul jilav al ruinelor din Priștina, capitala statului Kosovo. Destrămarea Iugoslaviei în 1991 a dus la ani de război și de vărsare de sânge. Bombele lansate de avioanele NATO alungaseră forțele sârbe din Kosovo, iar trupele terestre așteptau să intre în provincie de la sud. În ziua respectivă circula un zvon potrivit căruia o coloană militară rusă pornise spre Bosnia pentru a se asigura că Rusia controla în continuare situația sârbilor.

Timp de un deceniu, Ursul Rus fusese ținut pe tușă, sărăcit, șovăitor, o umbră a ceea ce fusese. Privise neputincios „înaintarea" NATO către granițele lui vestice, în vreme ce populația națiunilor pe care le subjugase votau guverne angajate în aderarea la NATO sau UE, iar în America Latină și Orientul Mijlociu influența lui slăbise dramatic. În 1999, Moscova ajunsese la o decizie față de puterile occidentale – până aici și nici un pas mai departe. Kosovo era linia de demarcație. Președintele Elțîn ordonase coloanei militare să intervină

(dar se bănuiește că următorul politician naționalist fundamentalist, Vladimir Putin, a jucat un rol în această decizie).

Mă aflam la Priștina când trupele blindate ruse au defilat pe principalul bulevard la primele ore ale dimineții cu destinația aeroportul din Kosovo, situat la marginea orașului. Mi s-a spus că președintele Clinton aflase de sosirea trupelor înainte de cele ale NATO prin intermediul reportajului meu intitulat „Rușii au pătruns în oraș și au reintrat totodată pe scena mondială". Nu era nici pe departe un material demn de Premiul Pulitzer, dar drept ciornă a istoriei și-a făcut treaba. Rușii își revendicaseră rolul în cel mai mare eveniment al anului și anunțaseră că vor contesta cursul istoriei care, până atunci, rulase în defavoarea lor. La finele anilor 1990, SUA nu avea, din câte se pare, rival, iar Occidentul triumfa, după toate aparențele, în afacerile globale. Dar ofensiva se declanșase. Rusia nu mai era puterea de temut de altădată – acum era doar o putere printre multe altele –, iar rușii aveau să lupte pentru a se afirma acolo unde se putea. Aveau să dovedească asta în Georgia, Ucraina, Siria și în alte zone.

Patru ani mai târziu mă aflam în orașul irakian Karbala, unul dintre cele mai sacre locuri din islamul șiit. Saddam Hussein fusese răsturnat de la putere de către coaliția condusă de americani și de britanici, iar insurecția începea să se facă simțită. Sub conducerea lui Saddam (un musulman sunnit), multe dintre ceremoniile religioase șiite fuseseră interzise, inclusiv ritualul autoflagelării. Într-o zi caniculară am urmărit cum peste un milion de șiiți au năvălit în Karbala din toată țara. Mulți dintre bărbați se biciuiau singuri pe spate și își tăiau frunțile până când trupurile lor erau acoperite de sângele care picura pe străzile unde praful devenise roșu. Știam că, dincolo de granița estică, Iranul, cea mai importantă putere șiită, va scoate toți așii din mânecă pentru a instala în Irak un guvern dominat de șiiți și îl va folosi pentru a proiecta puterea Teheranului cu și mai mare forță în direcția Vestului, dincolo de Orientul Mijlociu, și pentru a face joncțiunea cu aliații Iranului din Siria și Liban. Geografia și politica făcuseră acest lucru aproape inevitabil. Percepția mea asupra zilei respective a fost ceva de genul: „Pare un conflict religios, dar este și politic, iar replicile acestui fanatism se vor propaga până la Mediterana". Balanța politică se înclina de altă parte, iar puterea tot mai dominantă a Iranului avea să conteste dominația Statelor Unite în regiune. Karbala a pus la dispoziție cadrul pentru realizarea tabloului. Din nefericire, o culoare avea să fie dominantă – roșu ca sângele.

Acestea au fost doar două dintre evenimentele marcante care au contribuit la conturarea lumii complicate în care trăim, cu infinite forțe care exercitau presiune, trăgeau și uneori se înfruntau în ceea ce, în vremurile de altădată, s-a numit „Marele Joc".* Ambele mi-au furnizat o imagine a direcției spre care ne îndreptam. Totul a început să devină mai clar odată cu derularea evenimentelor din Egipt, Libia

și Siria din anii 2010. Președintele Egiptului, Mubarak, a fost înlăturat printr-o lovitură de stat de către armata care s-a folosit de violențele de stradă pentru a-și ascunde implicarea; în Libia, colonelul Gaddafi a fost înlăturat de la putere și apoi asasinat; iar în Siria, soarta președintelui Assad a atârnat de un fir de păr până în clipa în care rușii și iranienii l-au salvat. În toate aceste trei cazuri, americanii au dat de înțeles că nu îi vor salva pe dictatorii cu care derulaseră afaceri vreme de câteva decenii. SUA s-au retras ușor de pe scena internațională în cei opt ani în care Obama a fost președinte, o direcție continuată sub Trump alți patru ani. Între timp, alte țări, precum India, China și Brazilia, au început să se afirme ca noi puteri mondiale, cu economii care se dezvoltau rapid și intenții de a-și extinde influența globală.

Mulți oameni resping ideea că SUA au jucat rolul de „jandarm al lumii" în epoca următoare celui de-al Doilea Război Mondial. Se poate construi un caz atât pentru aspectele pozitive, cât și pentru cele negative ale acțiunilor SUA. Dar, oricare a fi situația, în absența unui jandarm, diferitele facțiuni vor căuta să-și numească propriul polițist în zonele lor. Dacă ai de-a face cu facțiuni aflate în conflict, atunci crește riscul de instabilitate.

Imperiile se ridică, apoi se prăbușesc. Se formează alianțe, care ulterior se destramă. Tratatul semnat după Războaiele Napoleoniene în Europa nu a fost respectat decât vreme de aproximativ 60 de ani; „Reichul Celor O Mie de Ani" a trăit puțin mai mult de zece ani. Este imposibil de anticipat cum se va înclina balanța puterii în următorii ani. Există, fără doar și poate, coloși economici și geopolitici care continuă să influențeze enorm afacerile globale: SUA și China, desigur, ca și Rusia, națiunile reunite ale Europei reprezentate de Uniunea Europeană, precum și puterea economică a Indiei, care se dezvoltă rapid. Dar națiunile mici contează și ele. Geopolitica presupune alianțe, or, date fiind oscilațiile actualei ordini mondiale, trăim vremuri în care marile puteri au nevoie de micile puteri de partea lor și invers. Țări precum Turcia, Arabia Saudită și Marea Britanie primesc astfel șansa de a se poziționa strategic pentru a-și putea exercita puterea pe viitor. Pentru moment, caleidoscopul este încă agitat, iar piesele nu s-au așezat.

Este totuși posibil ca până la sfârșitul secolului să ne trezim din nou într-o eră bipolară, având drept protagoniști de data aceasta pe China și SUA. Nu vom mai avea aceeași situație, nici nu vom mai avea parte de un „Război Rece" similar, dar sunt repere pe termen scurt utile pentru a contura direcția în care ne îndreptăm.

În această nouă versiune, termenul „occidental" va deveni caduc. De data aceasta, competiția se va derula între o coaliție informală de democrații industrializate, condusă de America, și o alianță nu la fel de strânsă între state autoritare, dominată de China. Nu a fost o coincidență faptul că, atunci când Marea Britanie a găzduit summitul G7 în vara lui 2021, Coreea de Sud, India și Australia au fost invitate

să participe. Împreună, populația celor „zece democrații" cuprinde 85% din totalul cetățenilor care trăiesc în democrații avansate. Invitațiile au confirmat Doctrina Biden lent apărută, care vizează reenergizarea democrației și oferă o alternativă economică globală la inițiativa chineză a Noului Drum al Mătăsii („Belt and Road").

În 2015 am scris o carte numită *Prizonierii geografiei*, în care am dorit să demonstrez felul în care geografia influențează politica globală și conturează deciziile pe care națiunile și liderii lor sunt capabili să le ia. Am scris despre geopolitica din Rusia, China, Statele Unite ale Americii, Europa, Orientul Mijlociu, Africa, India și Pakistan, Japonia și Coreea, America Latină și Arctica. Am vrut să mă concentrez asupra marilor jucători, asupra blocurilor sau a regiunilor geopolitice, pentru a oferi o privire de ansamblu asupra lumii. Dar au rămas multe de spus. Cu toate că SUA rămâne singura țară capabilă să dovedească o reală putere maritimă în două oceane în același timp, munții Himalaya încă despart India și China, iar Rusia este încă vulnerabilă în teritoriile ei de la vest, noi realități geopolitice apar în permanență, precum și alți protagoniști demni de atenția noastră, care au puterea de a ne influența viitorul.

La fel ca *Prizonierii geografiei*, *Puterea geografiei* este atentă la munți, fluvii, mări și orașe pentru a putea înțelege realitățile geopolitice. Geografia este un factor-cheie care are impact asupra a ceea ce umanitatea poate sau nu poate face. Da, politicienii sunt importanți, dar geografia este mult mai importantă. Alegerile pe care le fac oamenii, acum și în viitor, nu pot fi separate de contextul fizic. Punctul de pornire al poveștii fiecărei țări este situarea ei în raport cu vecinii, căile maritime și resursele naturale. Trăiești pe o insulă bătută de vânturi la periferia Oceanului Atlantic? Atunci stai în bătaia aspră a vânturilor și apelor. Trăiești într-o țară unde soarele strălucește 365 de zile pe an? Atunci panourile solare sunt soluția viitorului. Trăiești într-o regiune de unde se extrage cobaltul? Poate fi o deopotrivă o binecuvântare și un blestem.

Unii oameni continuă să desconsidere acest punct de pornire ca fiind determinist. S-a vorbit și de o „lume plată", în care tranzacțiile financiare și comunicațiile prin intermediul spațiului cibernetic au desființat distanța, iar peisajul și-a pierdut total din semnificație. În orice caz, aceea este o lume locuită doar de un mic procent al populației, care preferă să comunice prin videoconferințe, apoi să zboare peste munți și ape pentru a vorbi cu o persoană față în față, dar nu este o experiență la îndemâna majorității populației pământului, care a atins cifra de opt miliarde. Fermierii egipteni depind încă de Ethiopia pentru apă. Munții din nordul orașului Atena împiedică în continuare comerțul țării cu Europa. Geografia nu este o fatalitate – oamenii au totuși un cuvânt de spus în ceea ce se întâmplă –, dar contează.

Mulți factori au contribuit la ceea ce se va dovedi a fi un deceniu nesigur și divizat pe măsură ce înaintăm spre o nouă eră. Globalizare,

antiglobalizare, COVID-19, tehnologie și schimbări climatice, toate au avut un impact și despre toate se vorbește în această carte. *Puterea geografiei* tratează unele evenimente și conflicte care au avut loc în secolul XXI ca având un potențial impact pe termen lung asupra unei lumi multipolare.

Iranul, de exemplu, configurează viitorul Orientului Mijlociu. Un stat proscris, cu o agendă nucleară, el trebuie să mențină deschis coridorul șiit spre Mediterană via Bagdad, Damasc și Beirut, pentru a-și păstra mai departe influența. Rivala sa din regiune, Arabia Saudită, o țară ridicată pe petrol și nisip, a considerat mereu SUA un aliat. Însă, pe măsură ce cererea de țiței scade, iar SUA devin mai independente din punct de vedere energetic, interesele sale în Orientul Mijlociu încep să scadă.

În ale regiuni, nu petrolul, ci apa provoacă tulburări. În calitate de „turn de apă al Africii", Ethiopia deține un avantaj crucial asupra vecinilor ei, în special asupra Egiptului. Aceasta este una din regiunile-cheie pentru un potențial „război al apei" în acest secol, dar dovedește totodată și puterea tehnologiei, dat fiind că Ethiopia folosește energia hidroelectrică pentru a-și schimba destinul.

Opțiunea aceasta lipsește din multe zone ale Africii, cum ar fi Sahel, o întindere vastă, acoperită de ierburi și de arbuști din sudul Saharei, o regiune măcinată de război care transcende vechile diviziuni geografice și culturale și unde al-Qaeda și ISIS dețin acum influența. Mulți oameni vor fugi de-acolo, unii dintre ei căutând sanctuar în nordul Europei. Ceea ce este deja o gravă criză umanitară se poate agrava și mai mult.

Fiind o poartă a Europei, Grecia este una dintre primele țări care simt efectele noilor valuri de migranți. Geografia a plasat-o în inima unuia dintre focarele geopolitice ale viitorilor ani: estul Mării Mediterane, unde nou-descoperitele rezerve de gaze naturale atrag această țară membră UE într-un conflict cu o Turcie tot mai agresivă. Dar Turcia, care își arată mușchii estului mediteraneean, are ambiții mult mai mari. Agenda sa „neootomană" este rezultatul istoriei sale imperiale și al poziționării la răspântia dintre est și vest. Turcia are ambiția de a se afirma ca una dintre puterile globale majore.

O altă națiune care a pierdut un imperiu, Marea Britanie, un grup de insule friguroase din extremitatea vestică a Câmpiei Nord-Europene, încă își caută rolul. După Brexit, ea se plasează la jumătatea clasamentului puterilor europene cu legături politice și economice în întreaga lume. Dar provocările cu care se confruntă sunt atât de ordin intern, cât și extern, una din ele fiind eventualitatea ca Scoția să își declare independența.

La sud, Spania, una dintre cele mai vechi națiuni europene, se confruntă și ea cu amenințarea destrămării din pricina naționalismului regional. UE nu poate oferi sprijin luptei catalane pentru independență; dar respingerea unui stat tânăr poate deschide ușa influenței ruse și chineze în Europa. Luptele Spaniei sunt un

simbol al fragilității unor state naționale, al alianțelor supranaționale în secolul XXI.

Cu toate acestea, poate că cea mai fascinantă desfășurare a vremurilor actuale este cea reprezentată de luptele geopolitice pentru putere care depășesc granițele pământești și sunt proiectate în spațiu. Cine stăpânește Spațiul? Cum decizi asta? Nu există practic o „frontieră clară", cam până acolo se poate merge, iar frontierele sunt spații sălbatice, unde legea nu există. Peste o anumită altitudine nu există un teritoriu suveran; dacă mi-ar trece prin cap să îmi așez satelitul echipat cu laser exact deasupra țării tale, ce lege spune că nu pot face asta? În situația în care numeroase țări se întrec pentru supremație asupra spațiului, iar companiile private se implică în vâltoarea acestor rivalități, scena este deja pregătită pentru o cursă crâncenă a înarmării, asta dacă nu învățăm din greșelile trecutului și nu acceptăm numeroasele beneficii ale cooperării internaționale.

Începem totuși aici, pe pământ, într-un loc considerat timp de secole izolat și necunoscut, dar care acum a devenit un jucător-cheie în povestea noastră, dat fiind faptul că este situat între China și SUA și are puterea de a influența evenimentele din regiunea indo-pacifică: continentul-insulă, Australia.

CAPITOLUL 1
Australia

Joacă dur, până la capăt. Fă-i una cu pământul!
Don Bradman, jucător de crichet

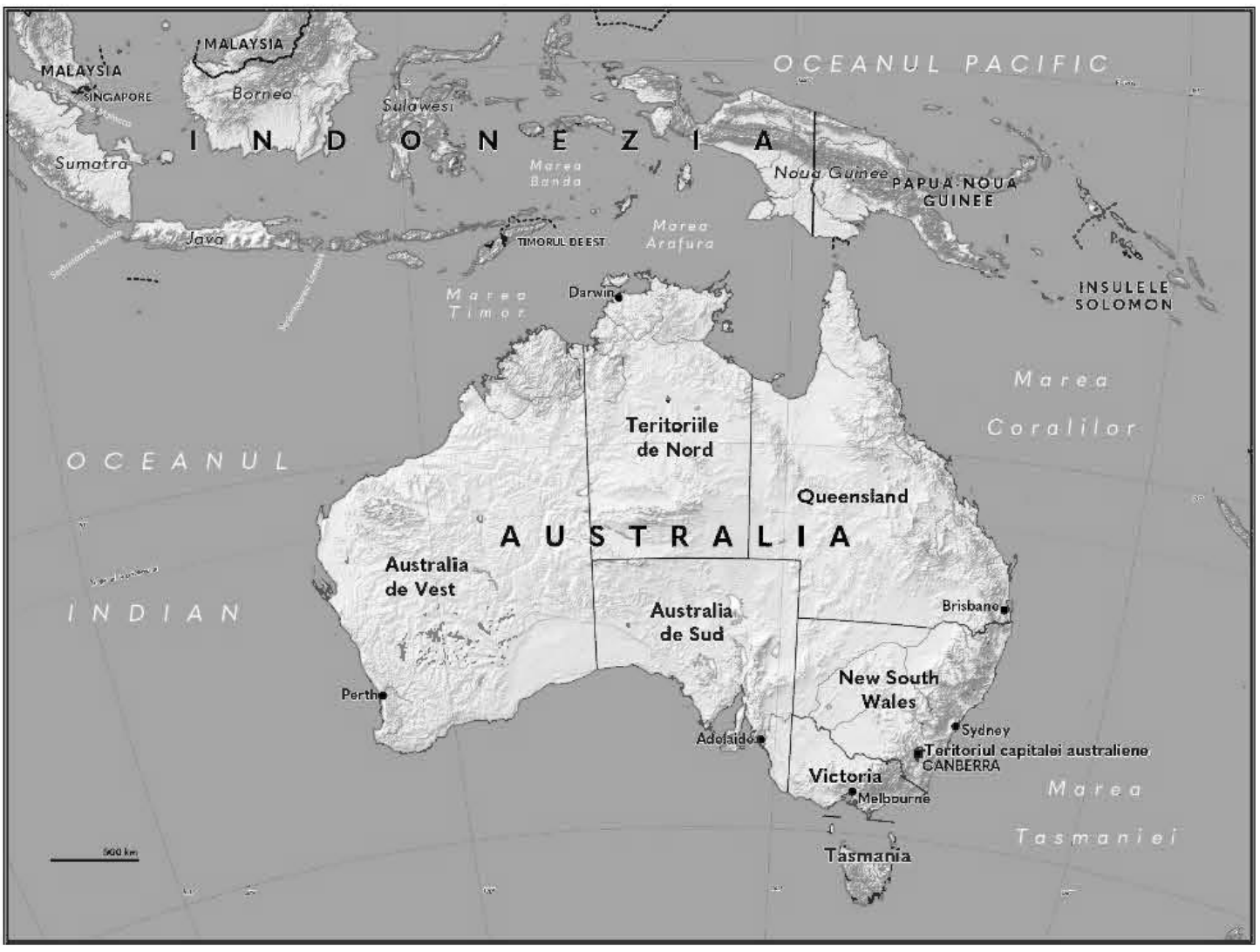

Australia, situată la naiba-n praznic, a devenit un sinonim pentru capătul pământului, iar acum se află în centrul atenției. Cum s-a întâmplat asta?

Teritoriul este o insulă, însă o insulă cum nu mai este alta. Este mare – atât de mare încât este practic un continent care cuprinde păduri subtropicale luxuriante, un deșert arzător, savane întinse și munți acoperiți de zăpezi. Dacă mergi cu mașina de la Brisbane la Perth, traversezi o singură țară, pe o distanță similară cu cea dintre Londra și Beirut, dar parcursă prin Franța, Belgia, Germania, Austria, Ungaria, Serbia, Bulgaria, Turcia și Siria.

Cât despre așezarea ei geografică în mijlocul pustietății, situația stă cam așa: pornind din Brisbane spre nord-est și traversând Pacificul, străbați 11 500 de kilometri până în SUA, 13 000 de kilometri până în America de Sud, iar la vest, dincolo de Oceanul Indian, 8 000 de kilometri despart orașul Perth de Africa. Până și „vecina" Australiei, Noua Zeelandă, se află la 2 000 de kilometri sud-est, iar de-acolo până în Antarctica mai sunt încă 5 000 de kilometri peste ape. Numai când privim către nord înțelegem adevărata poziție a Australiei în înțeles geopolitic. Iat-o situată acolo, o democrație avansată, pro-occidentală, întinsă pe un teritoriu imens, iar deasupra ei se ridică cea mai puternică dictatură economică și militară din lume – China. Faceți suma și veți obține un continent național, poziționat exact în mijlocul regiunii indo-pacifice – tabloul electric economic al secolului XXI.

Povestea începe când britanicii au decis să-și deporteze pușcăriașii pe care îi dorea cât mai departe posibil, ca mai apoi să nu mai aibă nimic de-a face cu ei. Unde era mai bine decât la capătul lumii, un loc din care n-aveau să se mai întoarcă niciodată? Au fost întemnițați, iar cheile au fost aruncate. Și totuși, în cele din urmă, pe măsură ce lumea mult prea îndepărtată se schimba, zăbrelele închisorii geografice au fost îndoite, iar Australia a devenit un protagonist pe scena politicii internaționale. A fost o călătorie lungă și grea.

În citatul de la începutul acestui capitol, e posibil ca Don Bradman să se fi referit la adversarul numit Anglia și la meciul de crichet, dar cuvintele lui își au sorgintea în mentalul australian, călit de geografia țării. Conceptul popular legat de spiritul australian invincibil, egalitarist, de vorba spusă pe șleau, fără ocolișuri, este poate un clișeu, dar este totodată cât se poate de adevărat. El s-a născut din vastitatea pământului dogorit, mare parte din el de nelocuit, care a lăsat totuși să înflorească o societate modernă ce a trecut de la a fi practic monoculturală până la țara cea mai multiculturală din lume.

Astăzi, Australia scrutează împrejurimile și se întreabă ce rol ar trebui să joace și ce parteneri ar trebui să aleagă.

Când vine vorba de politică externă și de apărare, punctul de pornire nu este intenția, ci capacitatea, iar de aceasta este adesea limitată de geografie. Întinderea și așezarea Australiei constituie deopotrivă un punct forte și un punct slab. Ele o protejează de invazii, dar tot ele i-au îngreunat dezvoltarea politică. Ele atrag după sine necesitatea de a dispune de legături comerciale extinse pe distanțe mari, ceea ce impune o puternică flotă maritimă care să asigure disponibilitatea căilor maritime. Iar Australia este izolată de aliații ei principali din cauza distanței.

Australia s-a născut ca insulă acum circa 35 de milioane de ani, după ce s-a rupt de Antarctica și s-a deplasat spre nord. La ora actuală se află pe o traiectorie de coliziune cu Indonezia, dar locuitorii ambelor țări nu au de ce să fie prea alarmați, întrucât nu se deplasează decât șapte centimetri pe an și vor mai trece câteva sute de milioane de ani până la ciocnirea dintre ele.

Cu o suprafață de 7,5 milioane de kilometri pătrați, Australia ocupă locul șase în lume ca întindere. Cea mai mare parte a Australiei moderne este formată din șase state; cel mai mare dintre ele, Australia de Vest, reprezintă o treime din continent și este mai mare decât toate țările vest-europene laolaltă. Urmează, ca mărime, Queensland, Australia de Sud, New South Wales, Victoria și insula Tasmania. Există două teritorii principale, Teritoriul de Nord și Teritoriul Capitalei Australiene, precum și numeroase teritorii mai mici, care includ insulele Cocos și insula Crăciunului.

Viața în Australia presupune multe provocări. În primul rând, între momentul în care insula s-a format și cel al sosirii oamenilor (acum circa 60 000 de ani) s-a scurs o perioadă generoasă, propice dezvoltării faunei australiene unice. Dat fiind că majoritatea speciilor

sunt din cele care mușcă, înțeapă, ciupesc sau otrăvesc, e totuși un miracol că, la 30 000 de ani după venirea oamenilor, aceștia au reușit să se răspândească pe întregul continent.

Mai greu de evitat sunt relieful și clima. Mare parte din teritoriu constă din câmpii vaste, netede, aride, numai 6% din suprafața continentului se ridică 600 de metri deasupra nivelului mării. Continentul este caracterizat printr-o mare varietate climatică și topografică, de la deșerturi la păduri tropicale și vârfuri muntoase acoperite de zăpadă. Dar cea mai mare parte a continentului este acoperită de ceea ce este cunoscut sub denumirea Outback (brusa australiană), reprezentând 70% din Australia, mare parte din ea de nelocuit. Câmpiile întinse și deșertul din interior, unde vara temperaturile ating 38 de grade Celsius și apa este o raritate, acoperă distanțe uriașe, fără nici o formă de relief și unde nimeni nu-ți poate sări în ajutor la nevoie.

În 1848, o încercare de a traversa tot continentul de la est la vest, pornind din Brisbane și având ca punct de sosire orașul Perth, a eșuat când căpitanul expediției, Ludwig Leichhardt, și echipa lui, alcătuită din șapte bărbați, printre care doi ghizi aborigeni, împreună cu 50 de tauri, 20 de asini, șapte cai și un munte de echipament au dispărut pur și simplu. Brusa australiană ascunde multe secrete, printre ele și soarta lui Leichhardt. Rămășițele lui sunt căutate chiar și în zilele noastre.

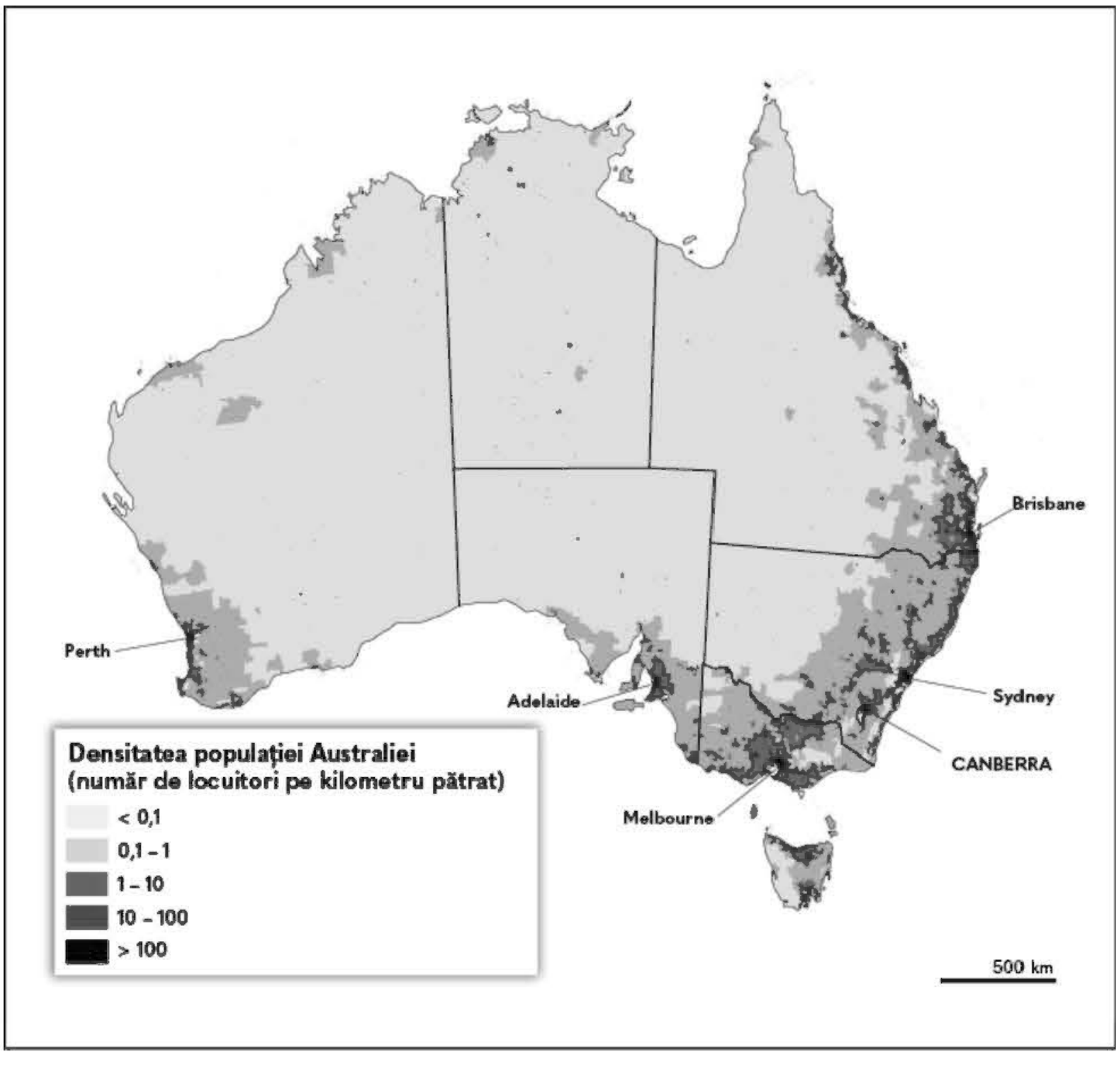

Mare parte din brusa australiană este de nelocuit; majoritatea populației Australiei este concentrată în sud-estul țării, de-a lungul coastei.

Mii de ani, geografia continentului a dictat locurile în care oamenii își puteau întemeia așezări. În vreme ce aborigenii își făceau „plimbările" ritualice în brusă, coloniștii europeni alegeau să rămână aproape de țărm, o practică ce continuă și astăzi. Din Brisbane până la jumătatea zonei estice de litoral există un cordon de regiuni populate, în formă de semilună; cordonul se întinde pe coasta estică, traversând orașele Sydney, Canberra, Melbourne, până în sud, la Adelaide. Pe coasta de sud-est se află suburbiile și orașele-satelit care extind cordonul populat pe 320 de kilometri în interiorul continentului, pentru ca apoi să se estompeze odată ce traversezi munții și te îndrepți spre regiuni extrem de îndepărtate. În extrema vestică se află orașul Perth, iar în nord, orașul Darwin, dar și în aceste regiuni populația este conectată la zonele de coastă. Lucrurile vor rămâne, de bună seamă, așa.

Cu un secol în urmă, întemeietorul catedrei de geografie de la Universitatea din Sydney, Griffith Taylor, a provocat indignare când a afirmat că, dată fiind topografia Australiei, populația continentului va fi limitată la circa 20 de milioane de locuitori până în 2000. El a îndrăznit să afirme că deșertul australian era „aproape impracticabil" în ceea ce privește așezările umane permanente, însă asta l-a făcut să pară lipsit de patriotism. „Profetul Ieremia!", urla presa. „Determinism ecologic!", protestau politicienii, care preferau o versiune de expansiune constantă, similară expansiunii americane „de la un țărm la altul". Dar el a avut dreptate; ei s-au înșelat. 100 de ani mai târziu, populația Australiei numără doar 26 de milioane de locuitori. Chiar și azi, poți zbura pe o distanță de 3 200 de kilometri de la Sydney la Darwin sau până la Perth fără a survola un singur oraș. Aproape 50% din populație trăiește în numai trei orașe – Sydney, Melbourne și Brisbane. Nu e deloc o coincidență că tot aici se află și bazinul fluvial Murray-Darling.

Majoritatea râurilor țării au un curs sezonier, așa încât comunicațiile fluviale nu au fost niciodată o parte importantă a dezvoltării continentului. Deversările anuale ale tuturor râurilor de pe continent echivalează cu jumătate din debitul fluviului Yangtze din China. Dacă nu luăm în considerare Tasmania, singurele râuri australiene cu un debit permanent se află în regiunile estice și sud-vestice. Cele mai mari sunt fluviul Murray și principalul lui afluent, Darling. Alimentat de topirea zăpezilor din Alpii Australieni, fluviul Murray are un volum suficient de mare pentru a curge neîntrerupt pe o distanță de 2 500 de kilometri spre coasta sudică. Unele părți sunt navigabile, iar fluviul Murray este bijuteria coroanei din bazinul Murray-Darling. Cu toate acestea, navigația nu este posibilă dinspre mare, ceea ce limitează capacitatea sa de a transporta bunuri. Acesta a fost exploatat în secolul al XIX-lea pentru a sprijini comerțul pe cursul superior al fluviului, dar până și aceste nave de mai mic tonaj au avut probleme din cauza secetei, iar unele dintre ele au rămas împotmolite în amonte pe cursurile secate ale afluenților. Cu toate

acestea, sistemul Murray-Darling conține pământuri fertile, care au hrănit și au asigurat apa multor generații de australieni. Fără el, primii coloniști nici nu s-ar fi mișcat mai departe de țărm.

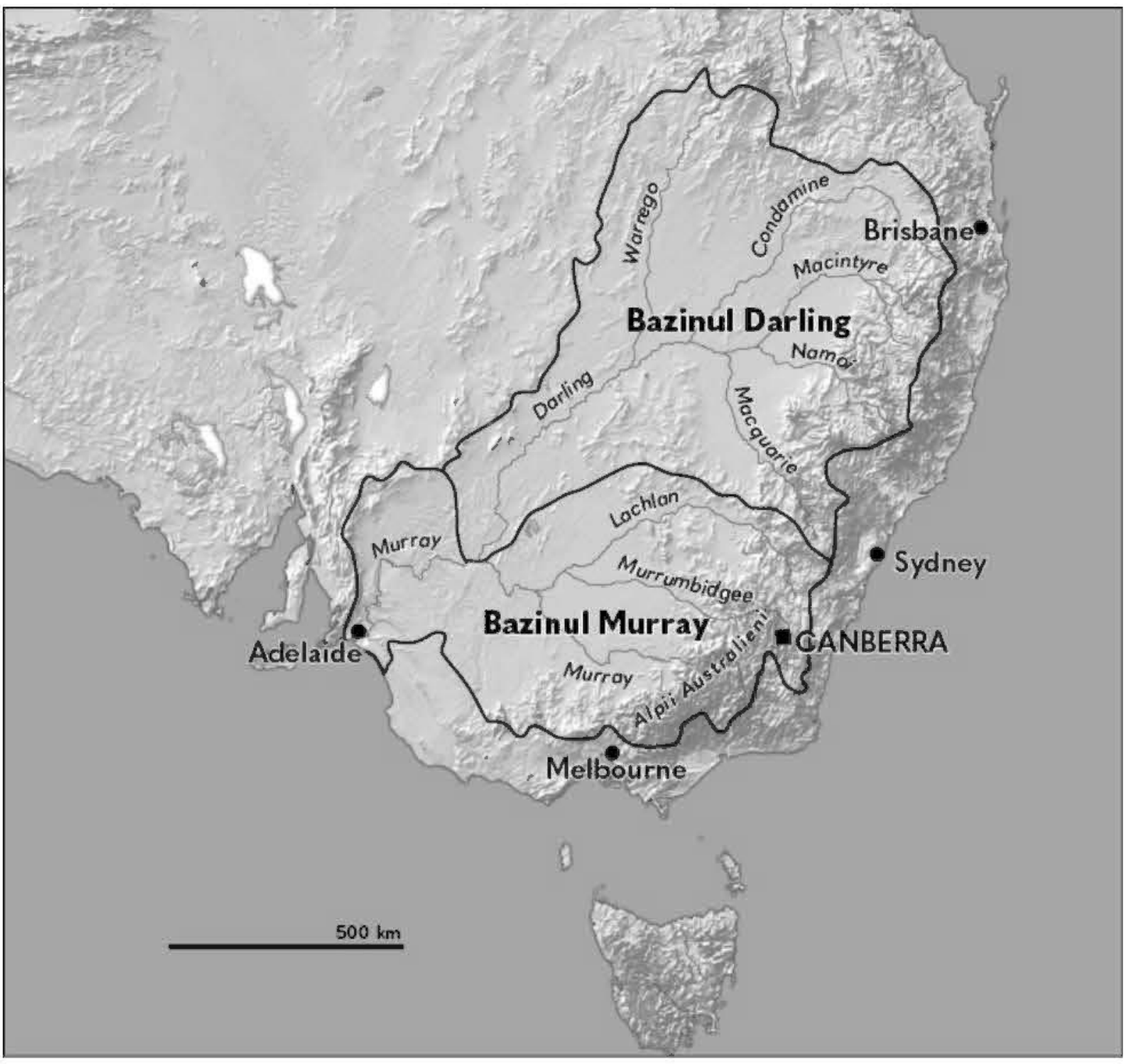

Bazinul fluvial Murray-Darling a susținut primele așezări europene din sud-estul Australiei.

Merită să comparăm istoria Australiei cu cea a unui alt experiment colonial – SUA. Și Statele Unite s-au ridicat din așezări întemeiate pe coasta estică fertilă, înaintând mai apoi spre centrul teritoriului. Dar, odată ce a trecut de lanțul munților Apalași, tânăra națiune s-a extins peste cel mai mare sistem fluvial din lume, situat într-una din cele mai fertile regiuni – bazinul fluviului Mississippi. În Australia, o regiune de dimensiuni similare a dispus de extrem de puține resurse pentru susținerea transportului, agriculturii și a așezărilor permanente, fiind totodată mult prea izolată de sistemul de comerț internațional existent în America: îl despărțeau 19 000 de kilometri de Regatul Unit, pe când cele 13 colonii care au devenit ulterior SUA se aflau la doar 5 000 de kilometri distanță de Europa.

Circula concepția greșită conform căreia căpitanul englez Cook ar fi „descoperit" continentul în 1770. Lăsând deoparte termenul problematic de „descoperire", prima debarcare consemnată în istorie a fost cea din 1606, când Willem Janszoon și echipajul corabiei olandeze *Duyfken* au ancorat în apele din nordul Australiei. Janszoon a crezut că ajunsese în Noua Guinee și a plecat curând după o primire ostilă din partea localnicilor. Numeroase expediții europene au venit

și au plecat, dar nici una nu s-a obosit să exploreze mai adânc continentul.

În momentul în care a apărut Cook, era evident că legendara *terra australis incognita* fusese descoperită. Termenul care se traduce prin „pământul necunoscut de la sud" își are originile în reflecțiile cartografului grec Claudius Ptolemeu din jurul anului 150 d.Hr. Conform logicii lui, dacă lumea era o sferă, iar deasupra ei se afla pământul de care el avea cunoștință, pe cale de consecință trebuia să mai fie ceva și dedesubt, care s-o împiedice să se rostogolească. Ceva-ceva corespundea. În Europa, Australia este considerată încă „antipodul".

Hărțile lui Cook erau, desigur, mult actualizate față de cele desenate de Ptolemeu. Cook a fost primul european care a debarcat pe coasta de est. A coborât pe țărm în golful Botany, acum parte a orașului Sydney, și a rămas acolo timp de șapte zile. La vremea aceea, primele întâlniri ale echipajului cu băștinașii trebuie să fi părut doar niște incidente minore; privind în perspectivă, acelea aveau să fie momente memorabile care prevesteau ceea ce avea să urmeze. În „Jurnalul Onorabilului sir Joseph Banks din vremea primului voiaj al vasului *Endeavour* aparținând Marinei Regale Britanice, 1768–71", secundul căpitanului Cook și totodată naturalistul echipajului nota următoarele considerații despre ciocnirea celor două civilizații și despre diferențele dintre ele: „Așa își duc viața acești, aș spune, fericiți oameni, care se mulțumesc cu puțin, cu mai nimic; departe de angoasele care se abat asupra celor bogați, departe și de ceea ce noi, europenii, numim strictul necesar... Ei ne arată cât de mici sunt adevăratele nevoi ale naturii umane, pe care noi, europenii, le-am transformat în excese care ar părea, cu siguranță, incredibile acestui popor de li s-ar povesti."

Această confruntare nu a fost totuși de ajuns pentru a-l împiedica pe Banks să recomande ulterior golful Botany ca destinație pentru o colonie penală britanică, în ideea de a relaxa supraaglomerarea înspăimântătoare a închisorilor englezești și totodată de a trimite răufăcătorii într-un loc de unde nu se mai puteau întoarce niciodată. Au fost luate în considerare și implicațiile strategice rezultate din arborarea drapelului britanic la 17 000 de kilometri de nucleul imperiului.

Corăbiile au fost pregătite, pușcăriașii adunați laolaltă, proviziile încărcate și Prima Flotă a ridicat pânzele cu direcția Portsmouth pe 13 mai 1787, ajungând în golful Botany pe 24 ianuarie 1788. Cele 11 vase transportau în jur de 1 500 de suflete, 730 de condamnați (570 de bărbați și 160 de femei), restul fiind oameni liberi, majoritatea personal naval.

După două săptămâni, omul de la conducere, guvernatorul Arthur Phillip, a decis că amplasarea era total nepotrivită pentru colonizare și i-a relocat pe toți deținuții, cu cățel, cu purcel, la câțiva kilometri mai la nord, unde mai târziu se năștea portul Sydney. Pe plaja acestei

noi așezări, pe acest tărâm revendicat acum de Coroana Britanică, el a ținut o cuvântare în care, așa cum consemna medicul echipajului, George Worgan, „Guvernatorul a dat ordine stricte ca băștinașii să nu fie ofensați sau molestați sub nici o formă... Ei trebuiau tratați cu prietenie." Lucrurile n-au stat deloc așa. Guvernatorul Phillip a avut de-a face cu triburile Eora și Darug din regiunea vecină orașului Sydney. După primul contact, interacțiunile s-au bazat pe comerț, dar ceea ce triburile Eora și Darug nu știau era faptul că acești oameni ciudați, nou-veniți în mijlocul lor, nu sosiseră acolo să facă comerț, ci să le ia pământurile.

Deși multe generații i-au considerat pe aborigeni drept un singur popor, ei sunt reprezentați de numeroase grupuri și dialecte răspândite pe întreg teritoriul, cum ar fi tribul Murri din Queensland, tribul Nunga din sudul provinciei Australia de Sud și tribul Palawa din Tasmania, fiecare la rândul său fiind împărțit în subgrupuri. În 1778, populațiile reunite ar fi atins o cifră între 250 000 și 500 000 de locuitori, deși unele statistici vehiculează cifre mai mari. Se estimează că în deceniile care au urmat, zeci de mii dintre aceștia au murit în ceea ce a fost un război frontalier care s-a prelungit până în secolul XX.

Pe măsură ce așezările din jurul orașului Sydney se extindeau, iar alte colonii se întemeiau în Melbourne, Brisbane și Tasmania, s-au întețit și „Războaiele frontaliere", așa cum aveau să devină cunoscute. Istoricii se contrazic asupra nivelului violențelor, dar, conform estimărilor, circa 2 000 de coloniști și mult mai mulți aborigeni au fost uciși, cei din urmă fiind de-a dreptul masacrați. Este o poveste deplorabilă despre modul în care o tabără o vede pe cealaltă ca neavând nici un fel de drepturi; căci e adevărat că mulți coloniști îi priveau pe aborigeni ca pe niște suboameni.

În 1856, anihilarea culturilor fusese demascată într-un articol nimicitor scris de jurnalistul Edward Wilson în ziarul *Argus,* care apărea la Melbourne:

> În mai puțin de 20 de ani, aproape că i-am măturat de pe suprafața pământului. I-am împușcat ca pe câini... am condamnat triburi întregi la agonia unei morți cumplite. I-am transformat în bețivi, i-am contaminat cu boli care le-au făcut oasele să putrezească și i-am condamnat pe puținii prunci născuți printre ei la tristețe și tortură încă din clipa în care au venit pe lume. I-am transformat în niște paria pe propriile pământuri și îi trimitem rapid în direcția anihilării totale.

Existența lor întunecată a continuat pe parcursul secolelor al XIX-lea și XX, mult timp după ce genocidul a încetat. Începând cu 1910, copiii aborigenilor din triburile care au supraviețuit au fost luați din sânul familiilor lor și crescuți fie în familii de albi, fie în instituții de stat; în ambele cazuri, s-a urmărit forțarea asimilării. Această practică a încetat în 1970, moment în care numărul copiilor din „Generația furată" ajunsese la peste 100 000. Ei au primit drept de vot pentru

alegerile naționale abia în 1962 și au mai trecut câțiva ani până când, în 1967, triburile aborigene să fie oficial recunoscute ca făcând parte din populația australiană. Un referendum a dus la schimbarea Constituției, pentru a le permite de-acum să fie incluși în recensământ și să obțină acces la resursele statului. După cum afirma Faith Bandler, militantă pentru drepturile omului, în 1965: „Australienii au dreptul să-și înregistreze oficial câinii și vitele, dar nu cunoaștem câți aborigeni trăiesc aici".

Referendumul a trecut cu o majoritate de 90%, iar prezența la vot a fost de 93%. Votul este considerat de mulți un moment de cotitură, cu toate că efectele practice pe termen scurt au fost limitate. El a dezvăluit dorința de a cultiva egalitatea, deși lupta era abia la început și mai continuă și în prezent. Bărbații și femeile aborigeni absolvă facultăți, pătrund în clasa de mijloc și sunt prezenți în toate aspectele existenței Australiei moderne; totuși speranța lor de viață este mai scăzută decât media la nivel național, iar incidența bolilor cronice este mult mai mare, ca și rata mortalității infantile și numărul deținuților. Lipsa locurilor de muncă, alcoolismul și bolile sunt la ordinea zilei în unele comunități, împreună cu problemele de ordin psihologic provocate, în parte, de un sentiment de înstrăinare, accentuat de dezrădăcinarea lor din zonele rurale și stabilirea în orașe mici și mari începând cu anii 1970.

A existat și o schimbare treptată în atitudinile față de popoarele „Primelor Națiuni", trasată parțial de acțiuni simbolice. În anii 1990, numele monolitului masiv de culoarea ruginii, aflat în deșert și cunoscut ca Ayers Rock, a fost schimbat în Ayers Rock/Uluru pentru a i se recunoaște denumirea originală în limba tribului Anangu, pentru care acesta este un loc sacru, iar în 2002 numele a devenit Uluru/Ayers Rock. În 2008, asumându-și responsabilitatea pentru mai mult de 200 de ani de distrugeri, reprimare și neglijare, prim-ministrul Kevin Rudd a cerut oficial scuze triburilor aborigene pentru abuzurile pe care acestea le-au suferit.

În pofida tuturor privațiunilor, populația a crescut pe parcursul secolului XX. Estimările din anii 1920 vorbeau de 60 000 de băștinași, în vreme ce acum numărul lor se ridică la aproximativ 800 000 de aborigeni și băștinași de pe insulele din strâmtoarea Torres (diferiți de aborigeni din punct de vedere etnic), concentrați în principal în Queensland, New South Wales, Australia de Vest și Teritoriul de Nord. Cea mai mare parte din sutele de dialecte s-au pierdut și se presupune că un numă de 50 000 de oameni pot vorbi măcar un dialect din cele rămase în uz.

Traversarea continentului de către coloniștii care au provocat acest dezastru a fost lentă, dar necruțătoare. Tot mai multe corăbii care transportau oameni, majoritatea deținuți, soseau din Regatul Unit, având drept rezultat creșterea numărului populației albe cu miile în fiecare an. În 1825, exploratorii reușiseră să străpungă deja ceea ce era considerat un obstacol imposibil de depășit – Blue Mountains

(Munții Albaștri) din vestul orașului Sydney – și au descoperit că dincolo de ei se întindea marea brusă australiană. Pe-atunci, populația număra 50 000 de locuitori; în 1851, crescuse la 450 000 de locuitori, moment în care transportul cu scop penal scăzuse dramatic, iar noii veniți erau imigranți în căutarea unei vieți noi într-o lume nouă.

Ajunseseră la timp pentru prima goană după aur din Australia, care viza regiunea de la nord de Melbourne și care a transformat societatea australiană pe măsură ce mii de oameni veneau din toată lumea să-și încerce norocul. Majoritatea erau din Marea Britanie, dar și din China, America de Nord, Italia, Germania, Polonia și o mână de alte țărișoare. Datorită „generației de aur", populația Australiei nu numai că a explodat, ajungând la 1,7 milioane locuitori la începutul anilor 1870, dar a devenit treptat mai diversificată din punct de vedere etnic și cultural.

Nebunia primei goane după aur a însemnat că primele valuri de căutători care au debarcat pe țărmul orașului Melbourne au fost alcătuite în principal din tineri necăsătoriți. Ei au dat naștere unei atmosfere tipice „Vestului Sălbatic", dar prosperitatea a dus încetul cu încetul la o schimbare în compoziția masei de imigranți, atrăgând meșteșugari cu experiență, comercianți și oameni de diverse profesii, ca de exemplu contabili și avocați care au început să vină aici cu familiile lor.

Toți au contribuit la formarea caracterului australian, dar circulă o teorie conform căreia „săpătorii", așa cum li se spunea căutătorilor, au fost cei ce au dat naștere ingeniozității, atitudinii hotărâte și prietenoase pentru care australienii sunt cunoscuți. Politețurile Vechii Lumi nu mai însemnau nimic în regiunile cu teren accidentat, acoperite de noroi, unde se căuta aur, iar spiritul independent și totodată camaraderesc al săpătorilor a contribuit la conturarea unei identități care dovedea mai puțin respect pentru autoritatea colonială britanică decât înainte.

Apropiindu-se de secolul XX, Australia devenea o țară modernă, chiar dacă formată din colonii care erau aproape ca niște țări separate; între ele existau puține relații oficiale și erau adesea preocupate cu propriile sisteme economice și politice. Distanțele dintre așezări erau o provocare. Râurile, așa cum am văzut deja, nu erau potrivite pentru comerț și transport, așa încât, inițial, pentru a transporta mărfuri pe uscat, oamenii erau nevoiți să le tragă după ei pe drumuri dificile, dat fiind că pe-atunci existau puține animale de povară. Primele sisteme de transport s-au concentrat asupra fiecărui port în parte care trimitea bunuri în interiorul continentului sau înapoi în țara de proveniență a coloniștilor, Marea Britanie. Dat fiind că fiecare regiune era o colonie separată, realizarea unei conexiuni între acestea de-a lungul coastei nu era o prioritate; așa încât acele prime „drumuri" duceau către interiorul teritoriului, și nu de-a lungul coastei, cel puțin nu pe distanțe considerabile. Având doar opțiuni

limitate, fiecare colonie a continuat să se dezvolte ca o entitate de sine stătătoare.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea a început să se dezvolte un sistem feroviar, parte din el asigurând legătura între orașele de pe coastă și așternând calea pentru o economie conectată. Odată cu dezvoltarea sistemului de transport și comunicații, ideea de unire a diferitelor regiuni sub egida unei singure federații a prins contur. În 1899 s-a organizat un referendum care a aprobat-o, dar cu o opoziție semnificativă, iar pe 5 iulie 1900 Parlamentul Regatului Unit adopta Constituția ca parte a *Commonwealth of Australia Constitution Act* care a fost semnat de regina Victoria patru zile mai târziu; pe 1 ianuarie 1901, cele șase colonii britanice s-au unit pentru a forma Commonwealth-ul Australian (Uniunea Australiei). Jumătate de milion de oameni au umplut străzile orașului Sydney pentru a sărbători. Australia nu devenise un stat suveran, ci doar o „colonie autoguvernată" (abia în 1986 și-a proclamat independența prin Legea Australiei), dar un mare salt înainte fusese făcut din punctul de vedere al autodeterminării.

În momentul acela, populația depășise trei milioane de locuitori și Australia începuse să se transforme într-o societate urbană, în care orașele Sydney și Melbourne se puteau lăuda fiecare cu aproape 500 000 de locuitori. Majoritatea imigranților ajunși acolo veneau din Marea Britanie, dar, de oriunde ar fi venit, erau aproape toți albi. Una din primele legi adoptate de noul guvern a fost Legea de Restricționare a Imigrației, care a devenit cunoscută ca politica „Australiei albe". Legea nu este explicit formulată, dar este evident rasistă din punct de vedere al conținutului, blocând accesul „oricărei persoane care, când este rugată de un funcționar să scrie după dictare și să semneze în fața acestuia un text de 50 de cuvinte într-o limbă europeană indicată de ofițerul vamal, nu se poate conforma".

În situația extraordinară în care, de pildă, un imigrant din China putea scrie 50 de cuvinte dictate în portugheză, acesta avea să fie rugat să scrie textul din nou, de data aceasta, să zicem, în flamandă. Conform enunțului, limba era aleasă „de către funcționar", iar testul era menit, practic, să atragă o ștampilă legală pe o decizie deja luată. Majoritatea celor cărora li se refuza intrarea în țară nu erau albi, dar legea putea fi totodată folosită pentru deportarea imigranților nenaturalizați, în cazul în care aceștia fuseseră întemnițați pentru infracțiuni violente. Nimic din toate acestea nu se potrivea cu versurile cântecului popular „Advance Australia Fair", interpretat la ceremonia de inaugurare a noii federații și devenit ulterior imn național:

> We've boundless plains to share;
> With courage let us all combine
> To advance Australia fair.**—

Cei mai mulți politicieni și cea mai mare parte a populației erau de părere că nesfârșitele câmpii ar fi trebuit împărțite numai cu albii, preferabil de origine britanică. Noua lege îi viza în special pe chinezi, japonezi și indonezieni, oameni proveniți din vecinătatea continentului și care nu numai că ar fi periclitat nivelul salariilor, dar ar fi compromis și „puritatea" rasială a Australiei. Politica Australiei Albe a continuat până în anii 1970. A fost privită în permanență ca fiind extrem de păguboasă de către vecinii asiatici ai Australiei, în special de către țările care abia ieșeau din era colonială.

În perioada care a urmat celui de-al Doilea Război Mondial, valuri-valuri de imigranți din Marea Britanie, numiți „Ten Pound Poms"[***], au venit în Australia. Australia avea încă nevoie să-și sporească forța de muncă, așa încât, pentru numai zece lire, britanicii puteau ajunge pe mare în Australia pentru a începe o nouă viață. Tariful complet era de aproximativ 120 de lire sterline, adică salariul pe șase luni pentru mulți dintre lucrători, iar oferta era una pe care mulți englezi dintr-un regat postbelic mohorât, în care clasa socială conta, nu o puteau refuza. Între 1947 și 1982, peste 1,5 milioane de emigranți au pornit spre tărâmul de la antipozi în căutarea șansei, a soarelui, lovindu-se în primul rând de greutăți. Mătușa mea, unchiul meu și cei patru veri ai mei s-au numărat printre aceștia. Ann era asistentă medicală, iar Dennis lucra într-un magazin de încălțăminte. În 1972 au plecat din portul Southampton, au dat orașul Leeds pe Melbourne și (după ce s-au mutat dintr-o pensiune) au trecut de la niște salarii relativ mici la un standard de viață sensibil mai ridicat. Ei și alții ca ei erau porecliți „Poms", prescurtarea de la „pomegranate", scris uneori „pommygrant", un cuvânt similar cuvântului „imigrant" și deci ușor de asimilat în argoul australian.

În acea perioadă, „britanicii" constituiau încă principala mână de lucru, dar treptat structura demografică a țării a început să se modifice pe măsură ce evenimentele la nivel global împingeau tot mai mulți europeni spre Australia, deschizând practic zăgazurile și făcând ca, treptat, politica Australia Albă să se mai relaxeze. Italieni, germani și greci s-au alăturat comunităților întemeiate spre sfârșitul anilor 1900. Au urmat ungurii, care au fugit după revoluția din 1956, apoi cehii, după invazia sovietică din 1968. Încetul cu încetul, au sosit oameni din America de Sud și din Orientul Mijlociu, mulți dintre aceștia fugind din calea persecuțiilor. Mii de refugiați din Vietnam, veniți cu bărcile, au fost lăsați să intre în țară în anii 1970, la fel cum s-a întâmplat apoi, în anii 1990, cu refugiații din fosta Iugoslavie sfâșiată de războaie.

Rezultatul a fost o pronunțată deplasare culturală dinspre ceea ce era o societate fundamental britanică, sau poate anglo-celtă, spre o țară multiculturală. A fost o transformare extrem de rapidă în ceea ce vedem acum în Australia modernă – o națiune de oameni a căror moștenire provine din 190 de țări. Cu ocazia recensământului din 2016, proporția populației născută peste granițe a fost de 26%, dar

țara de origine a fiecăruia determină schimbările din politică, atitudinile și economia globală începând cu debutul secolului XX. Din cei născuți peste granițe, englezii erau încă cei mai numeroși, dar între primii zece se înscriau imigranții din Noua Zeelandă (8,4%), China (8,3%), India (7,4%), Filipine (3,8%) și Vietnam (3,6%); cinci dintre primele zece naționalități sunt de origine asiatică.

S-a străbătut o cale lungă din 1901 încoace, una încă și mai lungă de la 1788 încoace și nu numai din punctul de vedere al anilor care au trecut. Ca în orice altă țară, rasismul și inechitatea încă sunt prezente, dar schimbarea a fost rezumată într-un discurs ținut de Kevin Rudd în 2019: „Definiția pe care noi o dăm identității naționale a Australiei trebuie să se întemeieze pe idealurile, instituțiile și convențiile societății noastre democratice, și nu pe structura ei etnică".

Țara rămâne o destinație atractivă pentru străini, inclusiv pentru muncitorii migranți și refugiați. Este atât de cunoscută, iar oamenii sunt atât de disperați să ajungă acolo prin orice mijloace, încât guvernele care s-au succedat la putere în acest secol au promulgat legi dure împotriva celor ce încearcă să intre ilegal în țară.

În 2001, marina australiană a început să intercepteze bărci pline cu refugiați și migranți. Ambarcațiunile sunt fie forțate să se întoarcă din drum, fie redirecționate către o terță țară sau, dacă oamenii sunt preluați de paza de coastă, sunt transferați apoi pe îndepărtatele insule Nauru și Manus. Această practică a încetat în 2008, dar a fost reluată în 2012. De-atunci, peste 3 000 de persoane au fost reținute. Unele s-au întors în țările lor, iar mai multe sute de oameni au primit statut de refugiați în SUA. În 2020, în jur de 290 de persoane au rămas în ceea ce Australia numește „centre de procesare" aflate pe diferite insule, unde aceștia au fost supuși unor atacuri violente din partea localnicilor.

Această politică draconică a fost catalogată drept inumană și ilegală de către activiștii pentru drepturile omului, dar ea este încă destul de populară în rândurile electoratului australian pentru a rămâne în vigoare. Numărul ambarcațiunilor care aleg calea Australiei s-a împuținat, iar numărul celor care vin pe calea aerului, ca apoi să ceară azil, a crescut.

Ei vin aici pentru că Australia modernă este, în mare măsură, o „țară norocoasă". Expresia provine de la cartea cu același titlu scrisă de Donald Horne în 1964. Scriitorul a folosit-o în sens sarcastic, dar ea a rămas ca o descriere pozitivă, și nu degeaba. Țara de la antipozi se numără printre cele mai bogate din lume și pare destinată să rămână astfel. Ea deține resurse naturale din belșug, multe dintre ele potrivite mănușă pentru export. Industria lânii, cea a creșterii oilor, vitelor, a cultivării grâului și a vinurilor ocupă primele locuri în lume; tot aici se află un sfert din rezervele de uraniu ale lumii, cele mai mari zăcăminte de zinc și de plumb, Australia fiind totodată un producător important de wolfram și de aur și având generoase resurse de argint; este unul dintre principalii furnizori de gaze naturale

lichefiate și extrage în continuare uriașe cantități de cărbune. Și iată cum această țară este prinsă între ciocan, sau mai bine-zis masivul stâncos Ayers, și nicovală.

Australia știe prea bine că schimbările climatice sunt provocate de combustibilii fosili. Încălzirea globală a fost un factor semnificativ în incendiile de vegetație devastatoare din 2019–2020, care au fost exacerbate de temperaturi-record și de deficitul de apă. Bilanțul victimelor umane a fost de ordinul zecilor, dar, pe lângă sute de mii de alte creaturi, au murit mii de urși koala, unul din simbolurile naționale. Flăcările nu au ajuns în zonele urbane, dar norii de fum înecăcios au plutit deasupra orașului Canberra, făcând ca, pentru o vreme, calitatea aerului să atingă unul dintre cele mai scăzute niveluri în lume. Fulgi de cenușă albă au traversat țara precum o zăpadă caldă, ajungând până în Noua Zeelandă. Pe 4 ianuarie 2020, orașul Sydney a fost unul dintre cele mai dogoritoare locuri din lume, temperaturile atingând 48,9 grade Celsius.

Cine ar putea trăi în asemenea condiții? Deocamdată, răspunsul este 25 de milioane de locuitori, dar, dacă previziunile Biroului Australian de Statistică sunt corecte, populația va număra până în 2060 aproximativ 40 de milioane de cetățeni.

Dacă tiparul schimbărilor climatice a fost anticipat corect, Australia va continua să fie lovită de valuri de căldură care vor doborî noi recorduri, de secetă și de incendii de pădure, din care va rezulta un peisaj pârjolit, de nelocuit. Cu cât suburbiile marilor orașe se extind spre provincie, cu atât crește numărul oamenilor expuși riscurilor. Asta înseamnă că australienii vor continua, probabil, să rămână în zonele de coastă, creând astfel zone urbane din ce în ce mai aglomerate, în condițiile în care nivelul apelor oceanului crește. Populația ar putea fi nevoită să se retragă treptat din unele regiuni și va fi nevoie de un plan de dezvoltare pe termen lung pentru zonele cu risc scăzut.

Australia dispune de nenumărate surse potențiale de energie, de soare, dar îi lipsește un alt element – apa. Generarea energiei hidroelectrice este limitată din pricina topografiei plate a majorității regiunilor străbătute de cursuri de apă, precum și de volumul variabil de apă. Tasmania este o excepție, pentru că acolo terenul și clima au permis deja industriei hidroelectrice să înflorească. Penuria de apă, deja problematică, poate deveni un aspect prioritar, iar națiunea va trebui să aibă dezbateri oneste despre sustenabilitate.

Asta va include și discuții privind extracția de petrol. Dat fiind faptul că toate statele dețin mine de cărbune și că industria australiană, care aduce la buget 69,6 miliarde de dolari australieni, asigură zeci de mii de locuri de muncă, nu va fi deloc ușor. Înainte de a deveni prim-ministru, Scott Morrison a provocat indignare în parlament când a venit cu o mare bucată de cărbune și le-a spus colegilor parlamentari: „Nu vă temeți, nu vă fie frică, nu mușcă. E doar cărbune.“ Australia ar putea sista mâine industria extractivă și

poluarea la nivel global nu s-ar reduce deloc semnificativ – este parte a unei probleme care nu va putea fi rezolvată fără ca fiecare țară în parte să-și reducă amprenta de carbon –, dar asta ar avea efecte profunde asupra economiei australiene. Așa cum se prezintă acum situația, cărbunele va rămâne fără îndoială rege pentru mulți ani, în timp ce Australia caută surse alternative de energie.

Accesul la energie este o preocupare majoră a Australiei – și, dată fiind geografia și situarea ei, acest acces este inevitabil legat de problemele de securitate.

Din punct de vedere economic, Australia modernă depinde tot mai mult de poziționarea ei. Politicienii ei declară că țara face parte din Comunitatea Asia-Pacific, dar tot ei evită să aibă o dezbatere legată de cum privește Comunitatea apartenența Australiei. În cadrul aceste „vecinătăți apropiate", fosta colonie și aliatul Occidentului este principala putere și este respectată, dar nu iubită; la nivel mai larg, Australia este una din puterile principale, dar și un potențial aliat sau inamic.

Din punct de vedere strategic, Australia este mai cu seamă concentrată asupra nordului și estului teritoriului. O primă linie de apărare o reprezintă regiunea Mării Chinei, la nord, apoi la sud Filipine și Arhipelagul Indonezian, precum și apele dintre continent și Papua-Noua Guinee. La est se află insulele din Pacificul de Sud, cum ar fi Fiji și Vanuatu.

Are și unele avantaje: Australia ar fi greu de invadat – nu imposibil, dar dificil. Orice forță de invazie ar trebui să deruleze atacuri amfibii, însă, din cauza insulelor de la est și nord de Australia, liniile de atac ar fi mult prea înguste. Odată ce trupele inamice ar ajunge la țărm, nu ar fi deloc fezabil să ocupe întregul continent, iar zonele cu adevărat valoroase ar fi apărate cu înverșunare. Dacă ar debarca în Teritoriul de Nord, să zicem, ar trebui să străbată 3 200 de kilometri până la Sydney, iar drumul până acolo ar fi extrem de dificil și liniile de aprovizionare ar fi un adevărat coșmar.

Cu toate acestea, continentul este vulnerabil în fața unei blocade. Majoritatea importurilor și a exporturilor se derulează printr-o serie de trasee înguste spre nord, multe dintre acestea putând fi închise în perioade de conflict. Ele includ strâmtorile Malacca, Sunda și Lombok. Strâmtoarea Malacca este cea mai scurtă rută de la Oceanul Indian la Pacific. Numai pe această rută călătoresc anual 80 000 de nave care transportă aproximativ o treime din bunurile comercializate în întreaga lume, inclusiv 80% din țițeiul destinat Asiei de Nord-Est. Dacă aceste strâmtori s-ar închide, ar trebui găsite rute alternative; de exemplu, petrolierele care alimentează Japonia ar putea încerca să navigheze mai la sud, să traverseze prin nordul Australiei, pe lângă Papua-Noua Guinee și apoi să iasă la Pacific. Ceea ce ar umfla drastic costurile de transport, dar ar menține Japonia și Australia funcționale.

În eventualitatea unei blocade reușite, Australia ar intra foarte repede într-o criză energetică. Ea nu deține rezerve de petrol decât pentru două luni în rezervoarele strategice de pe uscat și în orice situație mai durează încă trei săptămâni pentru ca țițeiul să ajungă la destinație cu ajutorul petrolierelor. Canberra a profitat de scăderea drastică a prețului petrolului din 2020 pentru a-și face mai multe rezerve, care ar acoperi necesarul pentru doar câteva zile, dar a depozitat petrolul cumpărat în Rezerva Strategică de Petrol a SUA, deci n-ar avea oricum acces la el.

Strategia de apărare a Australiei este parțial concentrată pe acest scenariu. Ea deține nave și submarine care ar putea fi folosite pentru apărarea convoaielor și avioane capabile să survoleze rutele maritime pe distanțe mari. Are șase baze aeriene la nord de paralela 26, trei complet operaționale și trei pregătite pentru urgențe. Paralela 26 este linia care desparte nordul continentului de sud. Ea începe la circa 100 de kilometri nord de Brisbane și traversează continentul până la Golful Rechinilor (Shark Bay), la Oceanul Indian. Doar 10% din populația Australiei trăiește deasupra paralelei și circulă teorii neconfirmate că, în eventualitatea unei invazii din nord, acești oameni ar fi abandonați, în vreme ce armata și-ar concentra forțele să apere principalele centre locuite. Numai că acesta este un scenariu extrem, unul pe care guvernul încearcă să-l evite prin menținerea unei „apărări ofensive" robuste, reprezentată de bazele aeriene și de forțele maritime.

În orice caz, dată fiind suprafața țării, numărul locuitorilor și bogăția de nivel mediu, Australia nu poate opera o forță navală capabilă să protejeze toate căile maritime care conduc spre ea. Simpla operațiune de patrulare a apelor care mărginesc Australia este o provocare. Partea de uscat include 35 000 de kilometri de coastă, la care se adaugă alți 24 000 de kilometri de coastă a insulelor care trebuie monitorizate. Forțele Aeriene Regale Australiene investesc acum în avioane de luptă F-35A, utile în apărarea țărmului, dar mai au ani buni până să poată înfrunta amenințarea tot mai prezentă a rachetelor cu rază lungă de acțiune și cu viteză supersonică. Una din sarcinile forțelor aeriene este aceea de a crea o Divizie Spațială.

Pentru a descuraja orice fel de amenințare, guvernul a investit masiv în forțele navale și se concentrează pe aspectul diplomatic, alegându-și cu grijă aliații. Canberra a fost mereu atentă la puterea maritimă dominantă. Când aceasta s-a numit Marea Britanie, vechea putere imperială a fost cel mai important aliat, dar când SUA i-a luat locul, a fost limpede pe cine trebuie Australia să aleagă ca prioritate politică, militară și strategică.

Când a izbucnit Primul Război Mondial, australienii s-au raliat cauzei cu mic, cu mare. Dar cel de-al Doilea Război Mondial a fost un moment de răscruce în relațiile militare dintre Australia și Regatul Unit. Era evident faptul că britanicii nu puteau apăra Australia și, odată cu schimbarea soartei războiului, a devenit și mai

limpede cine avea să devină puterea dominantă în lume după terminarea conflictului.

În decembrie 1941, după atacul de la Pearl Harbor, prim-ministrul John Curtin declara răspicat într-un articol cu titlul „Sarcina următoare": „Guvernul australian privește deci lupta din Pacific în primul rând ca pe o luptă în care Statele Unite și Australia trebuie să aibă cuvântul decisiv privind direcția planului de luptă al democrațiilor. Fără ocolișuri declar că Australia se bazează pe America, fără nici un fel de remușcări legate de legăturile și relațiile de rudenie cu Regatul Unit." În binecunoscutul spirit australian lipsit de echivoc, a explicat adevărata politică din spatele mesajului: „Știm și noi că Australia poate merge, iar Marea Britanie poate încă rezista".

A fost un moment de cumpănă – veneau yankeii. Trupele de recunoaștere erau deja pe uscat, iar la jumătatea lui 1943, 150 000 de oameni reprezentând personal militar american se aflau în Australia, cea mai mare parte dintre aceștia în Queensland, unde generalul Douglas MacArthur își stabilise cartierul general. Navele marinei americane erau ancorate în porturile Sydney și Perth, iar produsele „made in America" au prins la public. Coca-Cola, hamburger, pizza, hotdog, filmele de la Hollywood și bunurile americane de consum au început să înlocuiască importurile conservatoare din Marea Britanie din deceniile precedente.

Războiul a ajuns și în Australia. Pe 19 februarie 1942, forțele aeriene nipone au lansat un atac devastator asupra portului militar al Aliaților din Darwin, folosind aceeași flotă de portavioane cu care atacase Pearl Harbor cu zece săptămâni înainte. Cu o lună înainte, japonezii invadaseră deja Noua Guinee (acum Papua-Noua Guinee, parte a Indoneziei), apoi ocupaseră rapid nordul insulei. Masa terestră este a doua cea mai mare insulă din lume ca suprafață și este situată exact deasupra Australiei. Dacă ar fi fost cucerită, ar fi putut fi folosită fie ca rampă de lansare a unei invazii a Australiei, fie pentru a organiza o blocadă împotriva acesteia. Numai că debarcarea planificată la Port Moresby a fost zădărnicită de Bătălia din Marea Coralilor. Planul japonezilor s-a întors împotriva lor, iar Noua Guinee a fost folosită ca trambulină pentru recâștigarea Filipinelor de către trupele generalului MacArthur, în bătălia care a făcut parte din campania insulară care a condus la înfrângerea Japoniei.

De-atunci, relația Australiei cu America a fost similară cu cea pe care o avusese cu britanicii. Australia contribuie cu o parte din forțele armate (mai cu seamă cu Forțele Speciale, extrem de bine antrenate), iar Marina Statelor Unite păstrează deschise rutele maritime internaționale, menținând umbrela nucleară deasupra australienilor. Guvernul de la Canberra a trimis trupe să lupte în războaiele din Coreea (1950–1953), Vietnam (1955–1975), în Primul Război din Golf (1990–1991) și în invazia Irakului (2003), exact cum făcuseră în cele două războaie mondiale. În tot acest timp, americanii rămân la

fel de hotărâți să-și mențină controlul în calitate de cea mai mare putere maritimă. Au stabilit o bază importantă la Darwin. Acolo se află 2 500 de pușcași marini, poate că nu atât de mulți încât să le tulbure somnul militarilor chinezi, dar suficienți cât să transmită mesajul conform căruia americanii sunt prezenți și dispuși să apere Australia. Deocamdată...

Și aici intervine dilema Australiei. Odată cu ascensiunea Chinei, SUA trebuie să facă anumite alegeri în Pacificul de Vest. SUA fie rezistă impulsului de a controla ceea ce Beijingul consideră a fi propria ogradă, fie poate încerca să creeze o înțelegere privind sferele de influență regională sau poate să se retragă încet, dar sigur până în California, acționând cu precauție. La urma urmelor, 11 000 de kilometri de ocean despart California de coasta Chinei. Oficiali americani, militari și diplomați, asigură Australia că alianța este una extrem de solidă, dar președintele Trump a provocat neliniște în Australia, lăsând adesea să se înțeleagă că preferă oamenii puternici și autoritari, fără credibilitate politică, de genul dictatorului nord-coreean, vechilor alianțe democratice. Schimbarea președintelui a atras după sine o schimbare a discursului. Victoria președintelui Biden în alegerile din noiembrie 2020 a fost urmată la numai o lună de avertismentul ferm al șefilor Marinei Statelor Unite, Infanteriei marine a SUA și Pazei de Coastă americane că, dintre toate puterile lumii, China reprezintă „cea mai complexă amenințare pe termen lung" la adresa Americii și a aliaților săi. La începutul lui 2020 au apărut și alte semnale de alarmă, când chinezii și-au concentrat atenția asupra insulei Daru din Papua-Noua Guinee, ca urmare a unui acord de construire a unui uriaș complex piscicol în regiune. Insula este situată la numai 200 de kilometri de continentul australian și, cu toate că mările din jur nu sunt renumite pentru potențialul pescuitului comercial, traulerele chinezești sunt frecvent folosite ca nave de spionaj. Poate că este vorba despre o simplă inițiativă comercială; pe de altă parte, e posibil ca acolo să fie construit un port în care să acosteze navele de război chinezești. Iată un exemplu privind vigilența constantă de care Australia trebuie să dea dovadă când vine vorba de manevrele Chinei în regiune și de ce trebuie să evalueze în permanență angajamentul SUA față de securitatea comună.

Australia știe că, până la jumătatea acestui secol, SUA nu va fi cheltuit mai mult decât China în domeniul apărării. Diferența dintre Războiul Rece și perioada actuală este una izbitoare: o Uniune Sovietică în plin picaj, rămasă considerabil în urma SUA din punct de vedere economic, și care nu ar fi putut la o adică să fie un adversar redutabil în cursa înarmării. China este o putere care impune tot mai mult, cu un PIB care va depăși PIB-ul Americii până la jumătatea secolului, conform estimărilor, dacă nu cumva mai curând. Deciziile Americii privind aceste aspecte vor avea un serios impact asupra alegerii Chinei de către Australia.

Avem tendința de a vedea China și Australia ca fiind relativ aproape una de cealaltă – asta probabil din două motive. Australia este situată atât de departe de alte continente la est, vest sau sud încât, când privim la nord, dăm de China și asociem mental cele două țări. Numai că harta clasică pe care majoritatea dintre noi o folosim, adică proiecția Mercator[****], ne distorsionează percepția, întrucât ea reprezintă o distanță curbată pe o suprafață plană. Dacă doriți să vedeți cât de mult sunteți influențați de o proiecție Mercator când căutați ceva pe hartă, folosiți hărțile Waterman[*****], pentru care e nevoie de puțină deprindere, dar care ne oferă o altă perspectivă. Nu privim niciodată China ca fiind apropiată de Polonia din punct de vedere geografic, dar distanța între Beijing și Varșovia este aceeași ca între Beijing și Canberra. Acesta este motivul pentru care China deține o perspectivă constantă a hărții de 360 de grade, în vreme ce Australia are vizibilitate mai mult spre nord. Mai simplu spus, China are mai multe opțiuni decât Australia.

În ceea ce privește China, Australia are de executat o acrobație extrem de dificilă între interesele economice, strategia de apărare și diplomație. China este, de departe, cel mai mare partener comercial al Australiei, deși nivelurile de investiții fluctuează uneori în funcție de relațiile diplomatice. În anii din urmă, aproximativ 1,4 milioane de turiști chinezi și-au petrecut anual vacanțele în Australia, iar studenții chinezi alcătuiesc 30% din studenții străini care studiază în această țară. China cumpără aproape o treime din producția agricolă a Australiei destinată exportului, inclusiv 18% din carnea de vită și jumătate din producția de orz a acesteia. China este totodată o piață importantă de desfacere pentru zăcămintele de fier, gaze naturale, cărbune și aur ale Australiei. Dar interesele extinse ale Chinei în această regiune, încercările ei de a-și extinde revendicările teritoriale și influența nu se aliniază mereu cu interesele Australiei.

Regiunea din largul liniei de coastă a Chinei are o geografie complicată. China revendică drepturile geografice și istorice asupra a 80% din Marea Chinei de Sud. O scurtă privire asupra hărții sugerează faptul că revendicarea nu este tocmai justă, așa cum susțin mereu Vietnamul, Filipine, Taiwanul, Malaysia și Bruneiul. Fiecare are o părere diferită despre geografia și istoria locului, ceea ce explică suprapunerea pretențiilor lor teritoriale. Dar Beijingul are în continuare grijă să toarne beton peste stâncile care răsar din ape la peste 1 600 de kilometri de țărm, numindu-le insule, construind apoi drumuri și instalând radare și baterii de rachete pe ele.

O mare parte din progresul militar rapid făcut de Armata Republicii Populare Chineze sugerează o ambiție pe termen mediu de a extinde raza „zonei de limitare a acțiunii forțelor adverse" – este vorba de abilitatea de a împiedica forțele inamice să pătrundă într-o zonă geografică delimitată, să rămână în ea sau chiar s-o traverseze. În anii din urmă asta a însemnat dezvoltarea de armament care ar putea, în caz de război, să îi împingă pe americani sau pe oricine

altcineva în afara Mării Chinei de Sud și Est, dincolo de Primul Lanț de Insule care se întinde din Japonia până în Filipine. Australia este acum îngrijorată de speranțele Chinei de a proiecta această zonă de limitare chiar mai departe – la sud de Indonezia și de Filipine. În cazul acesta, zona s-ar întinde până la Marea Banda și țărmurile insulei Papua-Noua Guinee. În memoria australienilor, invazia japonezilor în Noua Guinee este încă foarte vie. Există îngrijorări minore legate de eventualitatea discutabilă a unei preluări a puterii de către islamiști în Indonezia, dar ceea ce îi îngrijorează mai mult pe strategii militari este înaintarea chinezilor către insule.

Un scenariu de prevenire a acestei posibilități este acțiunea rapidă a forțelor australiene. Dar unde ar putea ele să-și stabilească baza? În nordul țării ar însemna ca o înaintare spre nord să treacă prin diferite puncte de strangulare, unde inamicul ar putea sta la pândă. Plasarea trupelor australiene în sud ar însemna că transportarea lor ar dura mai mult, deși ar putea naviga.

Expansiunea Chinei spre sud ar putea fi considerată o acțiune de forțare a suveranității teritoriale până în punctul de maximă tensiune; când anume se va rupe elasticul vor decide specialiștii în drept internațional, dar cu siguranță asta se va întâmpla la nord de Marea Coralilor. Acolo, China nu poate avea pretenții teritoriale și să pătrundă pentru a construi pe insule și a ridica baze militare fără a provoca un conflict. Dar ceea ce poate face este să-și folosească puterea economică pentru a încerca măcar să obțină un avanpost, numai că s-ar lovi de singura putere importantă din regiune. Australia nu poate preveni practic China să domine în Marea Chinei de Sud, dar poate încerca să se asigure că Beijingul are o influență limitată când vine vorba de Pacificul de Sud.

Bătălia a început. Australia este cel mai mare furnizor de ajutoare pentru insulele din Pacific, însă China a mărit ajutorul financiar și împrumuturile și, așa cum a făcut și în alte zone, s-a mișcat repede când s-a declanșat pandemia provocată de virusul SARS-CoV-2. În aprilie 2020, un avion aparținând Forțelor Aeriene Regale Australiene transporta ajutoare pe insula Vanuatu și se apropia de aeroportul Port Vila când a văzut un avion chinezesc pe singura pistă existentă, care aducea echipament de protecție și alte echipamente necesare în lupta cu COVID-19. În ciuda faptului că primise permisiunea de aterizare, s-a întors din drum și a zburat înapoi spre casă 2 000 de kilometri. Toată lumea s-a întrebat dacă ar fi fost sau nu oportun ca avionul să aterizeze, dar un lucru era sigur – chinezii se aflau deja acolo.

Ce au de câștigat? Influența înseamnă acces, iar China vrea acces în zonele de pescuit, vrea porturi pentru flotele ei, eventuale situri de exploatare a solului marin și încă ceva, un anumit lucru trecut adesea cu vederea: mai multe voturi la Națiunile Unite și alte organisme internaționale. Chinezii au vizat cu succes multe țări africane și le-au convins să nu recunoască Taiwanul, iar acum încearcă același lucru în

Pacific. În 2019, în ciuda presiunilor din partea SUA și a Australiei, insulele Kiribati și Solomon au rupt relațiile cu Taiwanul și au stabilit relații diplomatice cu China.

Guvernul de la Canberra s-a angajat în ceea ce se numește politica de „intensificare" în Pacific, dar trebuie să acționeze cu prudență. Locuitorii insulelor din Pacific cunosc prea bine istoria colonială a Australiei și nu privesc cu ochi buni ceea ce ar semăna cu un fel de paternalism. Nu strică nici folosirea denumirii de „marile state oceanice", pentru a face referire la locuri precum Vanuatu, în loc de „mici națiuni insulare", conform preferințelor actuale ale insulelor, bazate pe marile lor zone maritime exclusive. În funcție de cum definești regiunea, insulele, inclusiv zonele maritime, alcătuiesc aproape 15% din suprafața globului.

În 2018, Australia a stăvilit provocarea Chinei de a finanța principala bază militară din Fiji, a semnat un tratat de securitate bilateral cu Vanuatu și a donat 21 de nave noi pentru patrule militare mai multor insule. Și-a folosit, de asemenea, bugetul de întrajutorare pentru a construi o rețea subacvatică de comunicații de mare viteză, numită „Sistemul de cabluri al Mării Coralilor", care face legătura între Australia, insulele Solomon și Papua-Noua Guinee. În ciuda acestor măsuri și nu numai, China reușește să pătrundă în special în Fiji, în insulele Cook și Tonga, dar, date fiind problemele interne, insistă pe materiale de fabricație chinezească pentru proiectele de infrastructură și, așa cum procedează și în Africa, își aduce propriii muncitori, provocând astfel indignarea populației locale. Deocamdată, Australia rămâne principalul jucător, dar va trebui să se concentreze și mai mult pentru a rămâne în această poziție.

China depășește Australia din punctul de vedere al tehnologiei și al puterii. Raza de acțiune a rachetelor balistice ale Beijingului, precum și armele cibernetice au micșorat utilitatea strategică a apelor care înconjoară Australia, pentru că acum nu mai este nevoie să trimiți bucăți enorme de metal pentru a arunca în aer diferite ținte. Orice țară ar putea fi distrusă de un atac cibernetic asupra infrastructurii vitale – rețeaua de electricitate, apă, lanțurile de aprovizionare cu alimente, sistemul de transport etc. Australia este încă la mare depărtare de orice țară care i-ar putea sări concret în ajutor, dar din punct de vedere tehnologic și-a adus lumea mai aproape.

Pandemia de COVID-19 i-a arătat Australiei limitele sistemului economic al livrării bunurilor „la cerere" și a înăsprit atitudinea ei, ca și a multor alte țări, față de dependența de China și de cooptarea acesteia în proiecte majore de infrastructură, blocând accesul companiei chineze Huawei la rețeaua 5G a țării – o mișcare foarte îndrăzneață. Relația e una fragilă. În vara lui 2020, când primministrul Morrison a cerut o anchetă internațională privind originile virusului SARS-CoV-2, acțiunea a fost văzută de guvernul de la Beijing ca un atac la adresa Chinei. În numai câteva zile, ofițerii

vamali chinezi au sesizat „probleme" cu etichetele unor produse din carne de vită importate din Australia și le-au interzis. Pentru că guvernul de la Canberra a rămas de neclintit, Beijingul a început să aducă critici importurilor de orz și de fier și a lansat o amenințare voalată prin intermediul publicației de limbă engleză, *Global Times*. Acolo scria că măsurile economice „nu reprezintă neapărat sancțiunile economice ale Chinei față de Australia, cu toate că ele ar trebui să fie un avertisment pentru aceasta din urmă și un îndemn la reflecție privind legăturile ei economice cu China". Formularea diplomatică „nu reprezintă neapărat", când era tradusă în engleză simplă, părea să sune mai degrabă „reprezintă". La începutul lui 2021 au fost făcute publice cifrele reprezentând importurile Chinei de concentrat de cupru din Australia. Acestea scăzuseră de la 100 de milioane de tone în decembrie 2019 la zero în 2020.

Cu șase luni înainte de publicarea acestui raport, Australia suferise un atac cibernetic susținut la adresa guvernului, educației, sănătății și a altor domenii vitale ale infrastructurii. Prim-ministrul Morrison nu a dezvăluit identitatea autorului acestui atac, dar a declarat că „nu există prea mulți actori pe scena lumii care se pot angaja în genul acesta de activitate". Era limpede la cine se referă.

Gestionarea relației va fi dificilă: un pas greșit și apare riscul unui Război Rece Indo-Pacific; o simplă dovadă de slăbiciune, și te trezești cu Armata Populară de Eliberare în ograda ta. Criza COVID-19 a amplificat și a accelerat orientările existente. Indienii, japonezii, taiwanezii, malaysienii, australienii și alții au putut vedea confirmate neliniștile legate de China. În timp ce lumea era ocupată cu lupta împotriva COVID-19, China a făcut niște manevre provocatoare, trimițând inclusiv flota de portavioane să înconjoare Taiwanul. Momentul ales a fost interesant: una dintre flotele de portavioane americane aflate în mod normal în regiune era trasă la cheu pentru reparații, cealaltă se afla în port cu sute de oameni din echipaj contaminați de virus. Un vas pescăresc vietnamez a fost izbit de paza chineză de coastă și s-a scufundat, iar o navă de sondare pentru foraj petrolier aparținând Malaysiei a fost șicanată. Poziția tot mai agresivă a Beijingului în privința Hong Kongului este de asemenea un motiv de îngrijorare.

Până acum, Australia s-a ținut aproape de cei mai buni prieteni ai săi. Diplomații australieni lucrează peste program pe Dealul Capitoliului, la Pentagon și la sediul CIA din Langley pentru a menține legăturile închegate pe parcursul a 80 de ani. Australia este, de asemenea, un membru înverșunat al rețelei „Five Eyes" (Cinci Ochi) – probabil cea mai eficientă rețea de culegere de informații – alături de SUA, Regatul Unit, Noua Zeelandă și Canada. Tot ea găzduiește baza militară de la Pine Gap, de lângă Alice Springs, una din cele mai importante unități americane de contrainformații din lume. Ea este stația terestră pentru sateliții CIA care concentrează comunicațiile secrete, asigură informația necesară trupelor americane

din teatrele de război cum este Afghanistanul, detectează lansările de rachete balistice și joacă un rol tot mai important în nou-formatul Comandament Spațial al SUA. Este un loc de unde americanii nu vor să plece și este o monedă de schimb pentru guvernul de la Canberra, un barometru prin care el măsoară cât de profund angajate sunt Statele Unite în Pacific.

Lumea de azi este foarte diferită de cea de pe vremea când Alianța Five Eyes și alte structuri defensive au fost înființate. Pe-atunci, angajamentul SUA era unul solid, Japonia era învinsă, iar China nu reprezenta o amenințare. Centrul Războiului Rece era la o lume distanță, iar poziția de apărare a Australiei pornea de la premisa că putea anticipa cu o marjă de zece ani orice amenințare regională. Astăzi, termenul de preaviz pentru un posibil conflict s-a micșorat, iar China este un jucător de temut. Așa că, în timp ce Canberra este ocupată să investească substanțial în relațiile cu Washingtonul, ea plasează totuși și alte câteva pariuri, poate nu la fel de substanțiale, dar prudente.

Australia și Japonia dezvoltă o relație militară care include manevre militare comune, în aer și pe uscat, precum și un „Acord de acces reciproc". Ambele țări sunt perfect conștiente de faptul că nu sunt autonome din punctul de vedere al resurselor de energie și de riscurile presupuse de o blocare a rutelor de aprovizionare. Japonia importă 85% din țițeiul din Orientul Mijlociu, iar Coreea de Sud importă peste 60% din necesar din aceeași sursă. Ambele țări au rafinării bine dezvoltate și vând Australiei aproape jumătate din petrolul rafinat pe care aceasta îl importă. După cum am văzut, în cazul în care căile de transport dinspre Orientul Mijlociu către Mările Chinei de Sud și de Est și mai departe, spre Japonia, ar fi blocate, Australia ar intra într-o criză energetică și ar opri orice activitate în numai câteva săptămâni.

Toate țările din regiunea indo-pacifică sunt de acord că trebuie păstrate deschise căile maritime internaționale. Asta înseamnă să riposteze de fiecare dată când China revendică Marea Chinei de Sud ca teritoriu suveran sau când afirmă că insulele pe care construiește în regiune aparțin la fel de mult Chinei ca provincia Sichuan. Beijingul nu mai prididește cumpărând prieteni și influențând națiuni și singura modalitate prin care principalii jucători (în afară de SUA) pot concura este aceea de a rămâne uniți.

Atât Japonia, cât și Australia cooperează cu marina Indiei în cadrul „Quad" (Dialogul cvadrilateral pentru securitate), din care fac parte și SUA, pentru a preveni un asemenea scenariu. Quad nu este chiar o alianță, este mai degrabă un cadru strategic pentru flotele militare ale celor patru țări în vederea colaborării în regiunea Pacificului. Nu se spune clar, dar premisa este aceea de a coopera pentru ca rutele maritime să rămână deschise și pentru a mai domoli influența Chinei. Grupul a primit un impuls în 2020, în timpul pandemiei, când aceste țări au devenit mai preocupate de atitudinea

beligerantă a Chinei și după incidentele dintre trupele chineze și indiene de la granița celor două țări. Pe măsură ce forța sa navală a crescut, India a început să cocheteze tot mai mult cu ideea că regiunea indo-pacifică trebuie să fie un spațiu în care Australia să joace un rol-cheie. Acum au loc discuții privind extinderea grupului și formarea unui „Quad Plus" care să includă Noua Zeelandă, Coreea de Sud și Vietnamul, cu toate că ultimele două sunt extrem de prudente din cauza proximității lor față de China.

Australienii n-au așteptat pe nimeni să-i țină de mână și au depus mereu eforturi pentru a construi o armată capabilă măcar să apere singură țara, preferabil cât mai departe de coastele ei. La modul realist asta înseamnă că încearcă să se asigure că insulele de la nord și de la est de continent nu sunt agresive sau dominate de o putere superioară.

Australia se confruntă cu alegeri dificile, merge practic pe sârmă și un pas greșit ar putea avea repercusiuni grave, pe termen lung, într-o regiune considerată acum cea mai importantă din lume din punct de vedere economic. Unii analiști consideră că regiunea indo-pacifică este cea care se întinde de la coasta de est a Africii până la coasta de vest a SUA. Este o părere învechită, care revine în actualitate pentru că lumea s-a sucit. Un militant al erei moderne a fost și fostul prim-ministru al Japoniei, Shinzo Abe, care în 2007 a citat o carte scrisă de un prinț mogul pe nume Dara Shikoh, *The Confluence of the Two Seas* (*La confluența celor două mări*) (1655). În discursul ținut în parlamentul indian, Abe spunea: „Oceanele Pacific și Indian generează acum o conectare dinamică a unor ape ale libertății și prosperității", apoi îndemna ca ele să rămână „deschise și transparente tuturor".

Situată între două mari întinderi de ape, Australia este mărginită la vest de Oceanul Indian, la est de Oceanul Pacific, iar la nord, de China. Deocamdată, guvernul de la Canberra va încerca atât să stabilească un dialog constructiv cu Beijingul, păstrând un ochi atent la economie și păstrarea apărării și a altor legături cu SUA, dar va „juca dur, până la capăt".

CAPITOLUL 2

Iran

Islamul ori este politic, ori nu este nimic.
Ayatollahul Khomeini, fost Lider Suprem al Republicii Islamice Iran

Iranienii știu să facă o varietate de rețete minunate de pâine; una dintre cele mai cunoscute este o pâine crocantă, din grâu, numită *nan-e barbari*, care conține sare de mare, e presărată cu semințe de susan și de mac și se mănâncă la micul-dejun. De obicei, are forma ovală, lunguiață, iar deasupra are o crustă crestată cu câteva linii paralele. Absolut întâmplător, forma sa amintește de conturul țării de proveniență.

Iranul este definit de două caracteristici geografice: munții săi, care formează un inel ca o crustă pe mai toată lungimea granițelor sale, și cele mai netede deșerturi de sare în interior, de-a lungul cărora se întind dealuri joase aproximativ paralele între ele. Munții fac din Iran o fortăreață. Din orice parte ai ajunge aici, te lovești de înălțimi imposibil de traversat în unele locuri. Munții înconjoară terenurile aride și pustii cunoscute sub denumirile Dasht-e Kavir și Dasht-e Lut.

Dasht-e Kavir este cunoscut la rândul său ca Marele Deșert de Nisip. Are o lungime de aproximativ 800 de kilometri și o lățime de 320 de kilometri – ceea ce echivalează cu suprafețele combinate ale

Țărilor de Jos și Belgiei. Am mers cu mașina în unele porțiuni; nu vezi nimic, doar o întindere plictisitoare de pământ, acoperită cu ciulini. Dar n-aș îndemna pe nimeni să încerce să găsească ceva de văzut. În unele zone, straturile de sare de la suprafață ascund formațiuni de noroi suficient de adânci să înece un om – iar a te îneca într-un deșert este un mod teribil de stupid de a muri. Celălalt deșert important pare ceva mai atrăgător, asta până în momentul în care afli că Dasht-e Lut este denumit și „Câmpia Pieirii".

Tocmai de aceea, chiar dacă ai o fire aventurieră, nu-ți dorești să invadezi Iranul, în special în epoca modernă a armatelor mari, profesioniste, controlate de state puternice. În emisiunile de știri, această țară este rar omisă: ea reprezintă o putere-cheie în Orientul Mijlociu; un regim represiv asociat cu teroarea și vărsarea de sânge în întreaga regiune; un potențial stat nuclear, aflat într-un conflict plin de tensiune cu Israelul și care pare tot mai aproape de un conflict cu SUA. Cu toate acestea, americanii – și restul lumii – pregetă să trimită trupe. Au existat, la începutul anilor 2000, unele capete înfierbântate din administrația Bush care l-au îndemnat pe președinte să atace Iranul; dar au triumfat mințile înțelepte. Secretarul de stat Colin Powell, fost șef al Statului-Major Interarme, a susținut că puterea aeriană ar fi repurtat o izbândă limitată, iar războiul care ar fi urmat ar fi necesitat „trupe terestre"; a apelat la vechea idee „ne descurcăm în deșert, dar nu în munți". SUA și Iranul au multe de împărțit, dar istoria Iranului este plină de soldați străini care au murit pe capete în munții acestei țări.

Pentru multă vreme, acest pământ s-a numit Persia. Țara a fost redenumită Iran abia în 1935, într-o încercare de a reprezenta minoritățile nonpersane ale țării, care alcătuiesc circa 40% din totalul populației. Granițele s-au tot mutat de-a lungul secolelor, dar forma de *nan-e barbari* rămâne cadrul geografic fundamental al țării.

Pentru a înțelege, este indicat să urmărim, în sensul acelor de ceasornic, întinderea de 1 500 de kilometri a munților Zagros, începând de pe coasta mării, de-a lungul strâmtorii Ormuz. Munții continuă spre nord, pe lângă regiuni ale Iranului care se află față în față cu Qatarul și Arabia Saudită, dincolo de Golf, apoi continuă și mai departe, tot în direcția nordului, pe lângă cursul de apă Shatt al-Arab, până la granița de uscat cu Irakul și Turcia, ca mai apoi să cotească spre nord-est, de-a lungul frontierei cu Armenia. Aici se află zidul din calea oricărui inamic la vest de Iran și care se ridică aproape imediat ce treci granița. Excepție face cursul apei Shatt al-Arab unde, pe partea irakiană a graniței, se întâlnesc fluviile Tigru și Eufrat. Dar nici regiunea aceasta nu este neapărat un punct slab pentru Iran. Este poarta principală care duce dincolo de Iran, către orice loc valoros pentru liderii lui. O poartă care poate fi deschisă din ambele sensuri, motiv pentru care perșii au încercat dintotdeauna să înainteze în afara ei, să o închidă sau să creeze o zonă-tampon între poartă și potențialii inamici. De partea iraniană a frontierei, o mare suprafață din teren

este mlăștinoasă, oferind defensivei un avantaj natural; și chiar dacă agresorul ar trece de zona mlăștinoasă joasă, se va lovi curând de munții Zagros, la doar câțiva kilometri de graniță.

Acolo unde se termină lanțul muntos Zagros, încep munții Elbrus. Din nou, dacă te deplasezi în sensul acelor de ceasornic, munții Elbrus se întind pe o porțiune redusă de-a lungul graniței cu Armenia înainte de a o coti brusc spre sud, unde se înalță deasupra Mării Caspice. Linia de coastă are o lungime de 650 de kilometri, iar munții înalți de 3 000 de metri se află, în orice punct geografic, la 115 kilometri de ea, de regulă la distanță chiar mai mică. Ca și în vestul țării, orice forță invadatoare ostilă se va lovi curând de munți. Lanțul muntos face apoi un cot, întinzându-se de-a lungul granițelor Turkmenistanului și Afghanistanului. Munții mai mici coboară până aproape de Marea Arabiei înainte de a se uni cu munții Mecran, care ne poartă înapoi la strâmtoarea Ormuz. Ceea ce înseamnă că oricine dorește să invadeze și să ocupe Iranul, trebuie să înfrunte terenul mlăștinos, munții și deșertul, sau să debarce și să se lovească de același traseu.

În mare, acest teren este un obstacol formidabil pentru orice potențial invadator sau cuceritor; prețul pe care un invadator l-ar plăti pentru străpungerea zidului de munți ar fi considerabil, iar cotropitorii ar sfârși prin a se întoarce acasă. În orice caz, geografia locului nu a descurajat forțele ostile în decursul lungii istorii a Persiei/Iranului. Alexandru cel Mare a reușit să avanseze, dar la numai câțiva ani după moartea lui, în 323 î.Hr., Persia a recâștigat controlul asupra propriului teritoriu. În anii 1200 și 1300, mongolii și Timur Lenk au venit din marea stepă central-asiatică, au devastat țara și au măcelărit sute de mii de oameni, dar n-au rămas suficient pentru a influența cultura persană. Otomanii s-au aventurat în munții Zagros de mai multe ori începând cu anii 1500, dar n-au reușit să ajungă decât la periferia țării. Rușii au procedat la fel, apoi au venit aici englezii și au decis să parieze pe cooptarea grupurilor minoritare, cărora le-au cumpărat practic influența.

Pe de altă parte, geografia locului impune restricții asupra puterii iraniene. În mileniul trecut, Imperiul Persan a pornit din munți și s-a extins dincolo de ei; dar, pentru o parte importantă a istoriei sale, imperiul s-a limitat la teritoriul descris mai sus. În câteva rânduri, a dominat câmpiile de la vest, dar de obicei alte puteri – grecii, romanii, bizantinii, otomanii, britanicii și, mai recent, americanii – au avut o influență acolo, unele dintre ele chiar au folosit teritoriul pentru a încerca să manipuleze ceea ce se întâmpla în interiorul Iranului. Acesta este motivul pentru care Teheranul veghează mereu asupra amestecului din afară.

Pe plan intern, relieful neprimitor și ostil explică faptul că iranienii trăiesc în munți. Pentru că sunt greu de traversat, regiunile muntoase populate tind să dezvolte culturi diferite. Grupurile etnice se agață de propriile identități și rezistă asimilării, făcând din ce în ce mai grea

încercarea unui stat modern de a cultiva un sentiment de unitate națională. Din pricina munților, centrele populate ale Iranului sunt risipite pe suprafețe întinse și, până de curând, au fost slab legate între ele. Chiar și în prezent, numai jumătate din drumurile țării sunt asfaltate. Așadar, deși populația are cetățenie iraniană, este alcătuită din mai multe grupuri etnice diferite.

Limba persană (farsi) este limba principală, vorbită de aproximativ 60% dintre iranieni, fiind totodată limba oficială a Republicii Islamice. Dar kurzii, baluchi, turkmenii, azerii și armenii își vorbesc propriile limbi, așa cum fac și alte grupuri mai mici precum arabii, cerchezii și triburile lur, seminomade. Există chiar și câteva sate unde se vorbește limba georgiană. Restrânsa comunitate de evrei (aproximativ 8 000 de oameni) are strămoși care pot fi urmăriți până în perioada exilului babilonian, în secolul al VI-lea î.Hr.

O asemenea diversitate, în special în ceea ce privește grupurile mai mari, cum sunt kurzii și azerii, înseamnă că suveranii țării au căutat în permanență să instaleze la putere guverne puternice, centralizate și adesea represive, pentru a-și ține minoritățile sub control și a se asigura că nici o regiune nu se poate desprinde și nu poate colabora cu puterile din afară. Acest lucru este valabil atât pentru ayatollahi, cât și pentru predecesorii lor.

Kurzii sunt unul din cele mai bune exemple de munteni care și-au conservat cultura în ciuda politicilor agresive de asimilare duse de stat. Este greu de precizat care este numărul exact al locuitorilor kurzi, întrucât guvernul preferă să nu dezvăluie statisticile privind grupurile etnice, dar majoritatea surselor sugerează că în jur de 10% din populație este formată din kurzi – probabil 8,5 milioane de locuitori. Kurzii sunt a doua minoritate ca mărime după azeri (16%). Majoritatea trăiesc în munții Zagros, în vecinătatea kurzilor din Irak și Turcia, cu care mulți împărtășesc visul unui stat kurd independent. Apartenența lor etnică, limba pe care o vorbesc, spiritul lor independent și faptul că majoritatea sunt musulmani sunniți într-o țară dominată de șiiți i-au condus la conflicte cu autoritățile centrale timp de secole. În confuzia creată la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, o mică regiune kurdă și-a proclamat independența, dar a supraviețuit mai puțin de un an după ce guvernul central a stabilizat țara. Le-au trebuit forțelor militare iraniene trei ani pentru a înăbuși cea mai recentă revoltă a kurzilor care a urmat Revoluției Islamice din 1979.

Azerii sunt concentrați în regiunile de la granița de nord, de lângă Azerbaidjan și Armenia; turkmenii trăiesc aproape de granița turcă, iar arabii, circa 1,6 milioane, sunt concentrați în apropiere de râul Shatt al-Arab, dincolo de Irak, precum și pe insulițele din Golf.

Majoritatea iranienilor trăiesc în zone urbane, multe dintre ele construite pe versanții munților și concentrate în doar o treime din suprafața țării. Dacă tragi o linie de la Marea Caspică spre vest, prin Teheran, apoi în jos, până la Shatt al-Arab, o mare parte din

populație trăiește la stânga acestei linii. În alte regiuni, centrele urbane sunt puține și situate la mari distanțe unele de altele. Teheranul se află la sud de masivul muntos Elbrus. Din pricina lipsei apei, orașele iraniene sunt de regulă așezate la poalele dealurilor și se aprovizionează cu apă din tunelurile săpate în versanții munților, tuneluri alimentând micile canale care ajung în zonele urbane. Odată am căzut într-un astfel de canal când eram urmărit de poliția de Teheran – întâmplare despre care voi vorbi ceva mai încolo.

Lipsa apei este unul dintre factorii care au pus piedici în calea economiei Iranului. Aproximativ o zecime din suprafața țării este cultivată și doar o treime din această suprafață este irigată. Există numai trei râuri mari, Karun fiind singurul curs de apă navigabil, pe care se transportă marfă. Transportul aerian a intensificat comerțul intern și extern, iar acum există aeroporturi internaționale la Teheran, Bandar Abbas, Shiraz, Abadan și Isfahan. Într-o țară cu o suprafață care depășește ariile reunite ale Regatului Unit, Franței și Germaniei, traficul aerian este singura legătură rapidă între orașele dispersate.

Dat fiind faptul că Iranul ocupă locul patru în lume din punct de vedere al zăcămintelor de petrol și locul doi în ceea ce privește rezervele de gaze, ar trebui să vorbim despre o țară bogată; dar în timpul războiului dintre Iran și Irak (1980–1988), rafinăriile de la Abadan au fost distruse, iar producția și-a revenit abia recent la nivelul de dinainte de conflict. Este un lucru bine știut că industriile extractive și de prelucrare a combustibililor fosili sunt ineficiente, situația fiind exacerbată de sancțiunile internaționale care îngreunează accesul la echipamente moderne. Foarte puțini experți străini sunt dispuși să lucreze în Iran, după cum foarte puține țări doresc să cumpere combustibil iranian.

Energia este cel mai important export al Iranului. Câmpurile sale petrolifere sunt situate în regiunile care se învecinează cu Arabia Saudită, Kuweit și Irak, iar lângă Qom găsim un câmp de petrol ceva mai mic. Rezervele de gaze naturale sunt plasate în mare parte în munții Elbrus și în Golful Persic. Una din principalele rute de export este în golful Oman, prin strâmtoarea Ormuz. Aceasta este singura ieșire a Iranului la căile maritime, iar cea mai îngustă porțiune a rutei are o lungime de 34 de kilometri. Lățimea căilor navale în ambele direcții este de doar trei kilometri, între ele existând o zonă-tampon de trei kilometri pentru evitarea accidentelor. Pentru Iran, asta reprezintă o sabie cu două tăișuri. Unul din motivele pentru care Iranul n-a fost niciodată o putere maritimă este acela că poate fi ușor împiedicat să ajungă la ocean. Cu toate acestea, lățimea strâmtorii oferă Teheranului avantajul de a închide accesul oricui. Având în vedere că o cincime din rezervele globale de petrol trec prin această strâmtoare, închiderea ei ar reprezenta o adevărată lovitură. Ar suferi și Iranul și asta ar putea însemna război; dar este o carte pe care o poate juca, iar regimul a investit în mijloace prin care cartea poate deveni asul din mânecă.

Forțele iraniene obișnuiesc să „împresoare" navele de mare tonaj folosindu-se de zeci de ambarcațiuni rapide de atac, unele dotate cu rachete antinavă. În eventualitatea unui conflict de amploare, Iranul ar putea folosi detașamentele sinucigașe, așa cum a făcut în Războiul Iran-Irak. Forțele sale navale convenționale, care includ și câteva submarine, ar fi repede descoperite și dezafectate cu ușurință, dar o combinație de rachete antinavă, operațiuni ale forțelor speciale de minare a petrolierelor și tactici de împresurare din toate direcțiile ar fi de ajuns pentru a închide temporar strâmtoarea și de a provoca inamicului pagube destule pentru a-l face să se retragă. Totodată, s-ar produce o gravă perturbare a transporturilor de petrol și gaze din Irak, Kuweit, Arabia Saudită și EAU, ceea ce ar conduce la o creștere uriașă a prețului energiei și, posibil, la o criză economică mondială. Când Teheranul se simte încolțit, în special când exporturile sale de petrol sunt amenințate, se folosește de o variațiune pe tema avertismentului emis în 2018: „Vom face dușmanul să înțeleagă că strâmtoarea Ormuz poate fi folosită de toată lumea sau de nimeni".

Nimeni nu poate spune dacă se va ajunge atât de departe, dar, la acest nivel, cam așa se pariază. Pentru a se proteja, americanii au avansat planuri pentru distrugerea a cât mai multor obiective ofensive în numai câteva ore de la declanșarea unui conflict major, iar statele din Golf au construit conducte pentru transportarea țițeiului și a gazelor la Marea Roșie, de unde petrolierele pot ajunge la Oceanul Indian – cu puțin noroc, fără a fi atinse de rachetele pe care Iranul le-a furnizat aliaților săi Houthi, adică forțelor rebele din Yemen.

Iranul modern este o națiune zbuciumată, totuși una cu o istorie măreață. Imperiul Persan a fost o civilizație de prim rang în Antichitate. Istoria Iranului este la fel de glorioasă, de grandioasă și de plină de asasinate ca istoria Greciei, ca atare nu este de mirare că s-au confruntat, nici că Persia a înfruntat Roma. Mai întâi însă, s-a lovit de o mică „dificultate locală".

Persia s-a născut acum 4 000 de ani, odată cu migrarea triburilor din Asia Centrală. Acestea s-au stabilit în sudul munților Zagros, în vecinătatea mezilor, cu care au origini etnice comune. Este mult mai simplu să ataci dinspre munți decât să urci de la câmpie și să ataci înălțimile, iar în 550 î.Hr., conducătorul perșilor, Cirus al II-lea, a cucerit Imperiul Medic, l-a asimilat Imperiului Persan și a anunțat întemeierea Imperiului Persan ahemenid pe scena lumii.

Cirus a creat cel mai mare imperiu cunoscut vreodată în istoria lumii, un imperiu care s-a întins peste Mesopotamia (Irakul și Siria de azi), până în Grecia, înainte de a se destrăma în 529 î.Hr. Din pricina unui personaj numit Tomiris, un fel de Xena, prințesa războinică. Ea a fost regina unui popor din Asia Centrală, o femeie de care Cirus s-a îndrăgostit și care l-a respins când acesta i-a luat fiul prizonier. Ea l-a avertizat: „Redă-mi fiul și pleacă de pe pământurile acestea... Dacă refuzi, jur pe soare... are să curgă sânge." Într-una

din bătăliile care au urmat, o mare parte din armata lui Cirus a fost măcelărită, iar el a suferit rușinea de a fi ucis și de a i se scufunda capul într-un sac din piele umplut cu sânge de om. Îl avertizase doar.

Lui Cirus i-a urmat la tron fiul său, care a alipit Egiptul și părți din ceea ce este astăzi Libia imperiului său, înainte ca Darius I să preia puterea în 522 î.Hr. și să împingă frontierele imperiului până în teritoriile care azi aparțin Pakistanului și Indiei de Nord, precum și în Valea Dunării în Europa. El le-a permis evreilor din Israel să reconstruiască Templul din Ierusalim și a încurajat convingerile religioase ale zoroastrismului. Primul serviciu poștal din lume a fost creat printr-o rețea de cai de poștă și tot el s-a angajat într-un proiect de construcție uriaș care a inclus drumuri pavate pe distanțe de mii de kilometri.

Nu a făcut numai ce a dorit însă. Iritat fiind de unele provincii grecești care nu îi arătau suficient respect (sau nu îi plăteau banii pe care îi cerea pentru protecție), el a invadat partea de uscat a Greciei. Lucrurile au luat o întorsătură cam urâtă în bătălia de la Maraton din 490 î.Hr., când grecii au atacat în pas alergător. Darius a murit patru ani mai târziu și a fost urmat de fiul lui, Xerxes, care a pierdut și el în fața grecilor, marcând astfel începutul sfârșitului pentru Imperiul Persan, care s-a prăbușit 150 de ani mai târziu. Cirus și Darius s-au autointitulat „Cel Mare", dar imperiul a fost distrus de un nume și mai mare al istoriei – Alexandru cel Mare al Macedoniei. În 331 î.Hr., el a zdrobit armata persană și i-a incendiat apoi capitala, Persepolis.

Au trecut aproape 100 de ani până când următorul Imperiu Persan să renască. Parții s-au luptat cu Imperiul Roman pentru controlul Mesopotamiei și pentru a-i împiedica pe romani să intre în Persia dinspre nord în teritoriul care aparține astăzi Turciei și Armeniei. Aceste lupte au culminat cu o victorie – și cu un sfârșit oribil al unei cariere devenite celebre datorită actorului Laurence Olivier. În filmul *Spartacus* (1960), generalul roman Crassus cere să i se spună care dintre soldații armatei de sclavi învinși este Spartacus. După care îi crucifică pe toți. Dar „după faptă, și răsplată". În 53 î.Hr. se luptă cu parții, pierde și, pentru că l-au considerat a fi mult prea hrăpăreț, i-au turnat pe gât aur topit.

După vreo 500 de ani, parții au fost înlăturați de la putere de către sasanizi. Aceștia au continuat să lupte cu Roma, apoi cu Imperiul Bizantin, ajungând la epuizare și rămânând descoperiți în fața următoarei provocări venite de la vest – arabii și islamul. Înfrângerea dinastiei Sasanide din secolul al VII-lea a fost rezultatul unei slăbiciuni politice fără precedent, o victorie a unui dușman care purta lumina lui Dumnezeu în ochi. Persia și-a pierdut regiunea-tampon din Mesopotamia, apoi o mare parte din interiorul teritoriului. Cu toate acestea, arabilor le-au trebuit 20 de ani să cucerească zonele urbane; nu au controlat niciodată pe deplin munții și s-au confruntat frecvent cu revolte.

În cele din urmă, arabii au pierdut, dar islamul a fost victorios. Zoroastrismul a fost reprimat, preoții, uciși, iar islamul a devenit religia predominantă. Persia a fost înglobată Califatului, însă, dată fiind suprafața țării și trăinicia culturilor care o alcătuiau, perșii n-au fost niciodată cu adevărat asimilați și au gândit mereu în termenii granițelor dintre ei și intruși. Acest fenomen avea să se amplifice peste alte câteva secole, când Persia s-a convertit la șiism.

Înainte de asta, au existat valurile de migrații ale războinicilor turci și mongoli. Încă o dată, invazia s-a produs după ce puterea centrală s-a prăbușit, iar Persia a fost împărțită în mici regate. Abia când Safavizii (1501–1722) au reunificat țara, poporul și-a recâștigat puterea de a se autoguverna și de a-și apăra granițele.

Dinastia Safavizilor reprezintă un moment de cotitură în istorie. În 1501, regele Ismail a proclamat islamul șiit ca religie oficială. Originile schismei dintre sunniți și șiiți în sânul islamului se regăsesc în disputa asupra succesorului profetului Mahomed, după moartea acestuia în 632 d.Hr. și în bătălia de la Karbala din 680. Mulți istorici sunt de părere că motivația regelui Ismail ar fi fost preponderent politică. Așa cum Henric al VIII-lea a avut nevoie să-și delimiteze regatul în opoziție cu Roma și a creat Biserica Anglicană, așa cum vom vedea mai departe în capitolul despre Regatul Unit, tot așa și Ismail a avut nevoie de Safavizi pentru a se defini în opoziție cu dușmanul său de moarte – Imperiul Otoman sunnit.

Convertirea la șiism a dat naștere unei înverșunate ostilități față de Persia, ceea ce a contribuit la formarea unei identități naționaliste, a unui guvern central puternic și la apariția unui sentiment de neîncredere față de minoritățile care au viețuit aici timp de secole. Astfel, Iranul a devenit țara care este astăzi, așa s-au creat tensiunile cu Libanul, așa au izbucnit războaiele din Yemen și Siria și tot așa s-a ajuns la ciocnirile dintre Iran și Arabia Saudită, de la Revoluția Iraniană din 1979. Asta nu înseamnă că rivalitățile politice dintre state trebuie ignorate în ceea ce privește aceste evenimente, dar scindarea religioasă a fost fundamentală în formarea identităților, iar identitatea religioasă iraniană datează de pe vremea Safavizilor.

Poate că ați văzut filmări ale procesiunilor de bărbați musulmani cu piepturile goale, care se autoflagelează până la sânge. Asta se întâmplă în timpul sărbătorii Ashura, când ei trăiesc durerea martirului Hussein, nepotul profetului Mohamed, ucis în bătălia de la Karbala. Comemorarea bătăliei de la Karbala este extrem de importantă în cultura iraniană: ea apare în poezie, în muzică și teatru și este intrinsecă poporului și steagului lor. În centrul drapelului național se vede o lalea roșie – simbolul martiriului. Se spune că, atunci când Hussein a fost ucis, din sângele lui a țâșnit o lalea.

Safavizii au fost înlăturați de la putere în 1722 de către clerici, pe motiv că numai un bărbat religios învățat putea conduce, dar aceștia la rândul lor au fost înlăturați de un războinic afghan care a spus că religia poate controla religia, dar „politicienii“ erau cei care

dispuneau aplicarea taxelor și făceau legile. Această împărțire a puterii între instituțiile laice și cele religioase rămâne încă o problemă în Iranul zilelor noastre, căci mulți oameni sunt de părere că, din nou, clerul are o influență mult prea mare asupra zonei politice.

Timp de două secole după ce Safavizii au pierdut puterea, a revenit ciclul de tensiuni interne și de amenințări externe. Declarația de neutralitate a Persiei în timpul Primului Război Mondial nu a împiedicat forțele britanice, germane, ruse și turce să se folosească de teritoriul acestei țări ca de un câmp de luptă. În perioada imediat următoare, rușii au fost preocupați de revoluție, nemții și otomanii au fost înfrânți și au mai rămas englezii.

Ca urmare a descoperirii petrolului în perioada premergătoare Primului Război Mondial, britanicii s-au asigurat că vor câștiga drepturile exclusive de exploatare a solului și de comercializare a țițeiului. Așa cum scria Winston Churchill mai târziu, „soarta ne-a scos în cale un premiu dintr-o țară de basm care a depășit cele mai nebunești visuri". Compania petrolieră anglo-iraniană (devenită ulterior BP) fusese înființată în 1909, iar britanicii au cumpărat partea leului. Londra intenționa ca după război să facă din Persia un protectorat, dar un ofițer din Brigada de Cazaci Persani a avut alte gânduri. În 1921, Reza Khan a intrat în Teheran în fruntea a 1 200 de soldați și a preluat efectiv puterea. În 1925, parlamentul iranian, Majlis, a votat în favoarea demiterii șahului, iar Reza Khan a fost numit Reza Shah Pahlavi.

Țara era îngenuncheată. Secole de slabă guvernare o aduseseră în pragul dezintegrării, astfel încât, când acest ofițer a ajuns în capitală și a început să vorbească despre restaurarea puterii persane, oamenii l-au ascultat. În 1935 a dat țării numele Iran, pentru a reflecta numeroasele grupuri etnice care trăiau aici. Misiunea lui a fost aceea de a aduce Iranul în secolul XX și tot el a fost cel care s-a implicat într-un program de edificare care a inclus o rețea feroviară care să străbată toată țara și să facă legătura între orașele importante. Cu toate acestea, Reza Shah Pahlavi nu a putut prelua controlul asupra Companiei Petroliere Anglo-Persane, iar atâta vreme cât britanicii o controlau, ei aveau încă un cuvânt greu de spus în afacerile persane. Britanicii construiseră cea mai mare rafinărie în portul Abadan, de unde Imperiul Britanic se aproviziona cu petrol ieftin.

În al Doilea Război Mondial, Iranul a încercat încă o dată să rămână neutru, dar a căzut, din nou, victimă puterilor externe. Sub pretextul sentimentelor pronaziste ale șahului, britanicii și sovieticii au invadat Iranul și, după ce l-au forțat pe șah să abdice, și-au atins scopul, și anume acela de a-și asigura câmpurile petrolifere și de a construi o rută de aprovizionare către Rusia. Șahul fusese cel care construise sistemul feroviar; ei voiau acum să se joace cu el.

În locul șahului a fost numit fiul lui în vârstă de 21 de ani, Mohammad Reza Pahlavi. În 1946, odată cu plecarea trupelor străine, tânărul a încercat să reia reformele economice, dar în

domeniul politicii externe s-a lăsat pe mâna englezilor și a americanilor care au făcut din Iran un aliat în Războiul Rece proaspăt declanșat.

Acestea erau însă vremuri noi. Se apropia curentul anticolonialist care s-a transformat într-o adevărată furtună din pricina a ceea ce era acum numit Compania Petrolieră Anglo-Iraniană. Revendicările privind naționalizarea companiei s-au întețit, iar în 1951 un susținător vehement al naționalizării, Mohammad Mossadegh, a devenit prim-ministru. Curând după aceea s-a votat o lege, urmare a promisiunii că banii din petrolul iranian vor ajunge de-acum numai în vistieria Iranului.

Reacțiile nu au întârziat să apară. Activele iraniene din băncile britanice au fost înghețate, bunurile destinate Iranului au fost oprite, iar tehnicienii de la rafinăria de la Abadan au fost rechemați acasă. În zadar: iranienii au rămas neclintiți. În 1953, Londra și Washingtonul au trimis oameni din serviciile de informații MI6 și CIA pentru a organiza o lovitură de stat, iar scânteia care a aprins fitilul a fost decizia lui Mossadegh de a dizolva parlamentul, căci dorea să guverneze prin decrete și să îl deposedeze pe șah de orice putere. Se spune adesea că britanicii și americanii au răsturnat democrația iraniană; ar fi mai corect dacă s-ar spune că ei au ajutat facțiunile iraniene să răstoarne un guvern ales pe cale democratică. Americanii s-au lăsat conduși de teama că haosul din Iran ar fi putut duce la instalarea unui guvern comunist; profiturile britanicilor de pe urma petrolului iranian nu se aflau chiar pe lista lor de priorități. Șahul, care fugise în Italia, s-a întors și totul era iarăși bine în lume. Numai că lucrurile nu stăteau tocmai așa.

Unii au considerat lovitura de stat un real succes, dar ea a avut repercusiuni pe termen lung. Tânăra democrație iraniană a fost ucisă în fașă în vreme ce șahul a ordonat un val de represiune. S-a lovit imediat de opoziție din toate părțile. Grupurile religioase conservatoare s-au înfuriat de-a dreptul când șahul le-a acordat cetățenilor nonmusulmani dreptul de vot; comuniștii sponsorizați de Moscova au uneltit împotriva lui; intelectualitatea liberală dorea democrație; iar naționaliștii s-au simțit umiliți. Lovitura de stat le-a reamintit oamenilor ce se întâmplase când țara fusese influențată din exterior. Naționalizarea resurselor de petrol însemna mai multe venituri la bugetul de stat, dar prea puțin din acești bani reveneau maselor. Lovitura de stat a reprezentat o răscruce pe drumul istoriei iraniene, iar țara se îndrepta cu pași rapizi spre revoluția din 1979.

Regimul actual ține să vândă o poveste despre masele de oameni profund religioși, care au ieșit în stradă disperați să apuce o nouă eră în care ayatollahii conduc țara. Dar nu a fost chiar așa. Demonstrațiile care au urmat răsturnării șahului au strâns laolaltă grupări laice, comuniști, sindicate și instituții religioase concentrate în jurul ayatollahului Khomeini. Acesta din urmă a ucis mii de

oameni din grupările laice și a trăit destul să-și spună povestea așa cum a dorit.

Khomeini este o figură istorică binecunoscută. În 1964 l-a acuzat pe șah că a redus „poporul iranian la un nivel mai jos decât al unui câine american". El a fost exilat pentru agitația pe care a creat-o și a trăit mai întâi în Irak, apoi în Franța. În 1978, demonstrații de proporții au avut loc pe tot teritoriul țării. Șahul a ripostat cu sălbăticie, iar poliția secretă SAVAK a devenit sinonimă cu tortura și crima. Până la finele anului, sute de protestatari fuseseră uciși și a fost declarată legea marțială. Demonstrații continuau să acționeze, iar în ianuarie 1979 Reza Pahlavi a fugit din țară. A fost ultimul șah și ultimul lider iranian influențat de americani. Aceștia și-au redirecționat imediat susținerea către Irak.

Khomeini nu pierduse vremea în perioada exilului. Emisiunile difuzate de Departamentul în limba persană al BBC au făcut ca vocea lui să devină cunoscută și mii de casete audio fuseseră aduse ilegal în Iran pentru a fi ascultate în moschei. La două săptămâni după fuga șahului, ayatollahul a revenit în țară, unde a avut parte de o primire entuziastă, căci peste un milion de oameni s-au adunat pe străzi să-l întâmpine. Ceea ce mulți dintre ei nu știau era faptul că schimbaseră coroana cu turbanul.

Cei care n-au înțeles Revoluția Islamică au presupus că bătrânul ayatollah va fi lider doar cu numele și că va pune umărul la orientarea țării spre un viitor mai puțin represiv. Aveau să afle curând contrariul. Intelectualul radical egiptean Sayyid Qutb, care a fost executat la Cairo în 1966, a fost, ce-i drept, un musulman sunnit, dar scrierile lui i-au influențat pe revoluționarii șiiți din Iran. Lucrarea lui fundamentală, *Repere,* fusese tradusă în farsi și alimenta ideea că răspunsul la toate problemele din lumea musulmană era islamul. Qutb a avut mai multă influență în țările arabe, unde sistemele de regalitate, naționalism, socialism și dictatură laică eșuaseră la îmbunătățirea vieții oamenilor, dar, când declara că „islamul este politic sau nu este nimic", el spunea de fapt ceea ce adepții lui Qutb din Frăția Musulmană susținuseră timp de peste un deceniu. Qutb credea într-un jihad violent pentru înfrângerea „cruciaților și sioniștilor"; această dogmă, combinată cu filonul martiriului din cultura iraniană șiită, a fost esențială fanatismului care a cuprins masele religioase în timpul revoluției și după aceea.

Intelectualii laici, fascinați de figura întunecată, dar carismatică a lui Khomeini, au lăsat deoparte disprețul lor față de establishmentul religios și și-au unit forțele pentru înlăturarea șahului. Așa cum se întâmplă de multe ori în cazul unei revoluții, liberalii nu au înțeles că adevărații credincioși credeau în ceea ce afirmau. În ziua în care a aterizat la Teheran, ayatollahul Khomeini a informat populația: „De acum înainte eu voi fi cel care va numi guvernul". Înainte de a i se pune întrebarea „Pe tine cine te-a votat?", a început teroarea.

La zece zile după ce mulțimea l-a întâmpinat pe Khomeini, armata a declarat neutralitatea. Prim-ministrul s-a ascuns înainte să fugă în Franța, unde a fost asasinat în 1991. Grupurile religioase minoritare și comuniștii au fost lichidate prin tortură, execuții și dispariții. Pentru a se asigura că nu va exista o contrarevoluție, Khomeini a instituit Corpul Gărzilor Revoluționare Islamice – IRGC. Această miliție de huligani a excelat în intimidarea opozanților. A devenit cea mai de temut forță militară din țară, iar personalul său superior s-a îmbogățit intrând în afaceri precum construcțiile și nu numai.

Dorindu-și cu disperare să revoce libertățile femeilor, noul regim a interzis școlile mixte, protecția femeilor în interiorul instituției căsătoriei s-a redus, iar bande de „Komitehs" – comitete – patrulau pe străzi obligând femeile să poarte hijabul. Libertățile religioase pentru minorități precum evreii sau creștinii au fost menținute *de jure*, dar au fost suprimate *de facto*, iar credincioșii Baha'i au fost supuși unor persecuții deosebit de aspre.

Liberalii din clasa de mijloc care și-au putut permite să plece au făcut asta de urgență și au fost urmați de sute de mii de alții ca ei, în ceea ce poate fi numit un exod masiv al minților luminate. Printre aceștia se aflau și în jur de 60 000 de evrei, după ce republica a devenit cel mai virulent critic al Israelului și, în general, profund antisemită.

Noii lideri nu urmăreau să își atragă prieteni, dar i-au influențat pe oameni să trateze Iranul ca pe un stat proscris. Pe lângă represaliile din interiorul teritoriului mai erau și atacurile teroriste de peste granițe și s-a emis acea infamă sentință de condamnare la moarte – fatwa – împotriva autorului britanic Salman Rushdie, motivul fiind volumul său *Versetele satanice*.

Justificarea lui Khomeini venea de la conceptul de *Velayat-e faqih* – tutela juristului islamic. Ideea, profund statornicită în credința șiită, susține faptul că numai cel mai învățat credincios poate avea controlul politic și religios. Liderii care aveau să urmeze urmau să fie selecționați de o adunare de experți alcătuită din clerici cu vechime. Într-un fel, sistemul de alegere a figurii centrale seamănă cu felul în care este ales capul Bisericii Romano-Catolice, dar papa nu îndeplinește (și) funcția de comandant suprem al forțelor armate ale unei țări, nici nu are autoritatea de a declara război – o autoritate pe care ayatollahul a preluat-o la numai un după ce a ajuns la putere.

În Irak, dictatura laică a lui Saddam Hussein a privit crearea unei republici islamice șiite vecine atât ca pe o amenințare, cât și ca pe o ocazie. Saddam Hussein a fost alarmat de chemarea lui Khomeini la o revoluție islamică în țările arabe și a luat măsuri drastice împotriva majorității șiite deja dezbinate din Irak. Apoi a încercat să invadeze Iranul – idee deloc bună, așa cum am văzut la începutul acestui capitol.

Saddam a sperat că poate folosi haosul creat de revoluție pentru a ocupa coasta de est a cursului de apă Shatt al-Arab și provincia

Khuzestan, populată de arabi și bogată în petrol. Ce nu a anticipat el a fost un măcel care a durat opt ani și s-a sfârșit în condițiile în care ambele părți au rămas cu ceea ce avuseseră inițial. Dosarele desecretizate ale lui Saddam și ale consilierilor săi, redactate în preajma războiului, arată că el a crezut că poate scăpa cu un conflict scurt și a sperat că iranienii „nu vor depăși limitele și nu ne vor târî într-o situație pe care nici ei, nici noi nu o dorim". A vrut, în schimb, să bombardeze obiectivele militare, să îi strângă cu ușa până când aveau să accepte realitatea legală... „Cu toate acestea, dacă se declanșează un război în toată regula, atunci vom ateriza oriunde este cazul."

A fost măcel. Saddam s-a așteptat la o victorie rapidă, ceea ce a fost o eroare de calcul dezastruoasă din partea lui și care a dus la moartea a peste un milion de persoane. Armata irakiană a avansat de-a lungul celor 644 de kilometri ai frontului, a repurtat câteva victorii inițiale, care au inclus orașul Khorramshahr, unde s-a folosit iperită împotriva apărătorilor. Dar nu a reușit să cucerească orașul-port Abadan, iar asediul s-a sfârșit după numai câteva săptămâni. Irakienii n-au reușit nicăieri să pătrundă mai mult de 100 de kilometri în teritoriul iranian, pentru că s-au lovit de munții Zagros și moralul soldaților a scăzut. După câteva luni, o contraofensivă i-a alungat pe soldații irakieni dincolo de graniță. Ambele capitale au fost ținta raidurilor aeriene, în vreme ce iranienii au pătruns în Irak în încercarea de a captura bastioanele șiite, precum Karbala. In 1988, contraofensiva irakiană a anulat victoriile iraniene, iar Khomeini, dându-și seama că țara ajunsese la epuizare, a acceptat un acord de încetare a focului mediat de reprezentanții Națiunilor Unite. Cele două părți s-au retras fiecare pe pozițiile ocupate înainte de război.

Conducătorul suprem a murit în anul următor, iar poziția sa a fost ocupată de ayatollahul Ali Khamenei. S-a înregistrat un progres economic limitat, dar clerul și-a păstrat în continuare autoritatea nezdruncinată asupra societății, căutând să revoluționeze fiecare aspect al vieții. Procesul electoral a fost fraudat. Pentru a ocupa un loc în parlament (Majlis) era nevoie de aprobarea Consiliului Străjerilor, alcătuit din 12 membri, șase dintre ei fiind aleși de Conducătorul Suprem. O listă a partidelor reprezentate de Majlis ne permite să ne facem o idee despre cum se poate ajunge în parlament; ea include Societatea Clericilor Militanți și Societatea Urmașilor Revoluției Islamice. Condusă de astfel de coaliții, Coaliția Universală a Reformiștilor a avut greutăți în a-și găsi calea, lucru lesne de înțeles. Când Majlis adoptă o lege, ea trebuie aprobată de majoritatea Consiliului.

Iată de ce, în 1997, extremiștii au fost șocați când un erudit religios relativ moderat, Mohammad Khatami, a câștigat președinția cu o majoritate zdrobitoare de voturi. În mandatul lui, clericii au respins peste o treime din proiectele de lege propuse, majoritatea acestora conținând măsuri liberale pentru promovarea cărora Khatami și

susținătorii lui fuseseră aleși. Ultraconservatorii au continuat și ei campania de teroare pentru a-i distruge pe „contrarevoluționari". Televiziunile liberale au fost închise, iar jurnaliștii angajați acolo au ajuns după gratii. Intelectualii cu idei reformiste au fost asasinați, iar când studenții au protestat, au fost bătuți și alungați de pe străzi, urmăriți până în cămine și bătuți din nou.

În următoarea decadă, economia s-a lovit încă de dificultăți, huliganii religioși și-au impus ideile în societate, iar atitudinea beligerantă a Iranului pe plan internațional a dus la izolare sigură. În 2005, Khatami a pierdut în fața fostului membru al Gărzilor Revoluționare Mahmud Ahmadinejad, dar în campania electorală din 2009 s-a lansat un alt reformist: Mir Hussein Mussavi. După o prezență masivă la vot și ca urmare a îngrijorării produse de neregulile din secțiile de votare comise de autorități, Mussavi a făcut o primă mișcare și a spus că fusese informat de către ministrul de interne că el câștigase. Aproape imediat posturile de televiziune de stat au transmis un anunț care îl contrazicea pe Mussavi. Ahmadinejad a fost declarat învingător. În stradă, violențele au explodat.

Am reușit să obțin o viză de jurnalist extrem de vânată pentru a relata despre alegeri, iar a doua zi eram pe străzile capitalei cu un coleg iranian. În timp ce traversam bulevardele, am observat mai mulți oameni șușotind ceva în barbă când treceau pe lângă noi. „Ce se întâmplă?", am întrebat. Colegul meu mi-a explicat că oamenii rosteau numele unei străzi anume și o anumită oră. Pe acea stradă anume, la ora respectivă, am văzut zeci de oameni adunându-se, apoi sute. Pe măsură ce câștigau încredere, au început să strige lozinci împotriva guvernului și, în numai câteva minute, s-au strâns acolo mii de oameni. La fel de repede au sosit și forțele de ordine și bătăușii din miliția Basij. Îmbrâncelile s-au transformat în bătăi, sticlele și pietrele zburau din ambele tabere și s-au trasat liniile de luptă.

Forțele de ordine adoptaseră o tactică eficientă, care presupunea doi pasageri pe o motocicletă, pasagerul din spate având asupra lui o bâtă mare. Când un grup de motociclete accelera înspre mulțime, aceasta se împrăștia imediat. În timp ce relatam telefonic evenimentele, mi-am dat seama că nimerisem între cele două tabere și chiar în acel moment mai multe motociclete se pregăteau să atace. Când le-am văzut apropiindu-se am urcat pe trotuar, dar una dintre ele a încălecat trotuarul și a venit direct spre mine. N-aveam unde să fug. Un polițist și-a ridicat bastonul în aer, iar eu am ridicat mâinile într-un gest de predare. Exact în momentul în care se pregătea să mă lovească în cap, s-a oprit – nu pot decât să presupun că a crezut că sunt doar un străin prins fără să vrea în haos. Nu m-am simțit niciodată mai recunoscător ca atunci pentru faptul că sunt pistruiat. Motocicleta a plecat în viteză, iar respectivul i-a altoit pe alți oameni, mai puțin norocoși, nu atât de pistruiați, înainte de a se întoarce în formația polițiștilor.

M-am ascuns în mulțime în timp ce oamenii au început să vandalizeze simbolurile regimului, inclusiv o clădire a Băncii Iranului, ale cărei geamuri au fost sparte. M-am trezit din nou în primele rânduri ale mulțimii în momentul în care a început un nou atac al poliției. M-am întors și am vrut s-o iau la fugă, dar o piatră imensă, aruncată de forțele de securitate, m-a lovit în spate cu destulă forță cât să mă facă să mă împiedic și să cad într-unul din canalele înguste de apă care străbat orașul; în cădere, mi-am julit groaznic pielea pe toată lungimea piciorului. Un grup de protestatari m-a scos de-acolo și m-am dus împleticindu-mă pe o străduță secundară înainte de a decide că transmisesem destul în direct pentru o singură zi. „E ultima oară când mai întorc spatele unui polițist", mi-am spus. Cinci ani mai târziu, mă alegeam cu niște răni minore după ce fusesem împușcat cu alice în Cairo. De către un polițist. Dar asta e o altă poveste.

Demonstrațiile au continuat pe parcursul mai multor zile, timp în care zeci de oameni au fost uciși; dar autoritatea guvernului era suficient de puternică pentru a garanta alegerea lui Ahmadinejad pentru un al doilea mandat. Cu toate acestea, fractura nu a dispărut; ea se amplifică tot mai mult cu fiecare an pentru că populația întinerește și sunt destui tineri care cresc dorindu-și o schimbare. Acest lucru s-a reflectat în alegerile din 2013, în urma cărora un cleric moderat, Hassan Rouhani, a ieșit victorios cu un avantaj pe care autoritățile au înțeles că nu-l puteau acoperi, întrucât era mult prea mare.

Acest lucru nu a fost doar rezultatul dorinței cetățenilor de a trăi într-un Iran liberal, cu toate că vorbim despre un factor important. „E vorba de economie, prostule"****** s-a tradus în multe limbi, inclusiv în farsi, iar votul din 2013 a fost totodată o incriminare pentru anii pierduți sub Ahmadinejad, care provocase o și mai acută izolare a țării pe plan internațional și un și mai accentuat regres economic.

Rouhani a câștigat din nou în 2017, dar, pentru alegerile din 2020, jocurile au fost făcute cu multe luni înainte. Membrii Consiliului Străjerilor și-au încordat „sutanele" și au descalificat aproape 6 000 de candidați care au dorit să participe în cursa electorală, printre care 90 de membri activi ai Majlis. Milioane de iranieni și-au pus întrebarea „ce rost are?" și în ziua alegerilor au rămas acasă. Cea mai redusă prezență la vot din 1979 încoace a avut drept rezultat o victorie zdrobitoare a conservatorilor reprezentați de cler și de fostul șef al magistraturii Ebrahim Raisi. Mesajul a fost clar: într-un fel sau altul, ayatollahii și Gărzile Revoluționare vor deține în continuare controlul.

Și-așa ajungem în prezent. Conducătorii Iranului se văd în fruntea unei țări izolate, împresurate de dușmani. Nu se înșală. Unii ideologi vorbesc despre un „cerc sunnit" care înconjoară Iranul și despre țări ca Arabia Saudită care acționează susținut, încurajate fiind de

americani, pentru a submina Republica Islamică atât din interior, cât și din exterior. Lucru oarecum valabil, motiv pentru care ayatollahii și comandanții Gărzilor Revoluționare au fost de-a dreptul uluiți să vadă că americanii au îndeplinit fără să vrea visul persan istoric și le-au consolidat flancul vestic prin invazia Irakului din 2003.

SUA au înlăturat de la putere regimul dominat de sunniți care invadase Iranul; teritoriul neted al Mesopotamiei era din nou o zonă-tampon în fața Iranului, descurajând potențialele forțe ostile și funcționând ca un spațiu în care puterea sa putea fi proiectată. Credința naivă a administrației Bush, conform căreia democrația va înflori, a avut ca rezultat faptul că liderii populației majoritare șiite din Irak au manipulat sistemul pentru a se asigura că acum ei erau cei care dominau țara. Au fost ajutați pas cu pas de către Iran, care a alungat forțele străine sprijinind diferitele milități șiite în războiul civil care a urmat invaziei. Bombele amplasate la marginea drumurilor, care au ucis atâția soldați americani și britanici, erau de cele mai multe ori de fabricație iraniană, iar milițiile erau finanțate, înarmate și instruite de Teheran. Irakul nu este un cățeluș în poala Iranului, dar conducerea lui actuală privește de multe ori cu simpatie la vecinul său de la est.

Acesta a fost un pas de importanță majoră în lupta pe care Iranul o duce cu multe din statele arabe. Fluxul și refluxul istoriei au adus grupuri importante de minorități șiite în țările arabe, mai cu seamă în Arabia Saudită, Liban și Yemen, dar există comunități importante și în Siria, Kuweit și EAU. În multe cazuri e vorba de comunități mai sărace decât majoritatea sunnită și multe dintre aceste comunități se simt discriminate. Iranul a căutat să se folosească de acest lucru pentru a dobândi influență în regiune. De exemplu, în războiul civil din Yemen, Iranul s-a situat de partea facțiunii șiite Houthi și împotriva forțelor sunnite sprijinite de Arabia Saudită. Teheranul a dedicat 20 de ani creării și susținerii unui coridor în Mediterană, obținând astfel acces la mare și aprovizionându-și mandatarul – organizația Hezbollah.

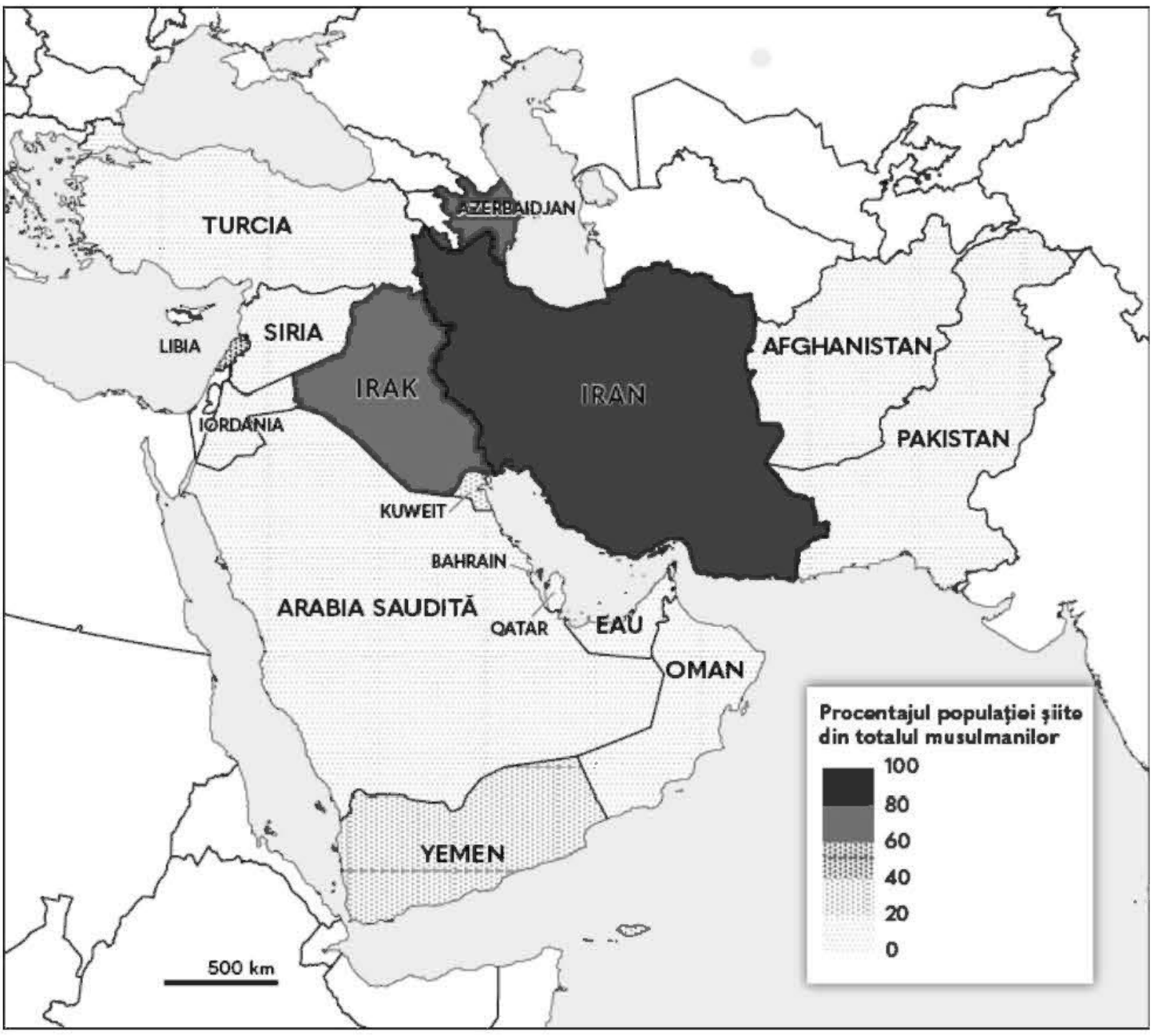

O mare parte din țările preponderent musulmane care înconjoară Iranul dețin majorități sunnite; cu toate acestea, Iranul este uneori capabil să caute aliați printre minoritățile șiite din aceste țări.

La Bagdad, la putere se află un guvern dominat de șiiți; la Damasc, organizația Hezbollah îl domină pe președintele Assad, care provine din minoritatea alauită, o subdiviziune a islamului șiit. Iranul i-a sărit în ajutor în războiul civil din Siria, pentru a menține coridorul deschis. De-acolo este doar un pas până în capitala libaneză Beirut, unde cea mai puternică forță militară nu este armata libaneză, ci milițiile Hezbollah finanțate de Iran. Hezbollah controlează valea Bekaa, sudul Beirutului și o mare parte din sudul Libanului, până la granița cu Israelul. Aceasta este modalitatea prin care Republica Islamică își propagă forța în Mesopotamia și Levant, așa cum au făcut-o predecesorii săi în secolele trecute.

Poate că Iranul se află în conflict cu statele conduse de sunniți, dar țara pe care o disprețuiește cel mai mult este Israelul. Înainte de revoluția din 1979, Iranul avea o relație cordială cu Israelul și nu a ieșit în evidență prin antisemitism. Din acel moment, s-a angajat într-o campanie de ură care durează de 40 de ani, nu numai împotriva statului Israel, ci împotriva evreilor în general. Se propagă constant o retorică antisemită în care mâna „sioniștilor" este văzută peste tot, iar principalele publicații iraniene publică cu regularitate caricaturi care amintesc de stereotipurile folosite de Germania nazistă. Liderii lumii sunt adesea înfățișați cu Steaua lui David pe mânecă, ceea ce sugerează că ei ar acționa în numele păpușarilor lor evrei. Teheranul a trimis plutoane de execuție în Argentina, Bulgaria, Thailanda, India,

Kenya și multe alte țări pentru a ucide evrei, cel mai sângeros atac fiind asasinarea a 87 de argentinieni într-un centru comunitar evreiesc, în 1994.

E mult mai comod pentru liderii Republicii Islamice să învinovățească Israelul și pe evrei pentru toate nenorocirile lumii, asta pentru a distrage atenția de la propriile păcate, dar e foarte posibil ca ura lor să fie alimentată de ceva mai mult decât de politică. Încă din anii 1960, ayatollahul Khomeini i-a demonizat pe evrei, numindu-i „creaturi murdare" și spunând că fețele lor „exprimă degradare, sărăcie, calicie, avariție, foame și ticăloșie... Nu este altceva decât sărăcia lor interioară și înjosirea lor spirituală." S-a amuzat, totodată, sugerând poporului iranian că șahul era evreu. Succesor al șahului în funcția de lider suprem, ayatollahul Khomeini, a mai spus: „Israelul este o tumoră malignă care trebuie extirpată". Aceste ieșiri în decor sugerează o ură patologică, o ură izvorâtă din religie, periculoasă nu doar pentru că aparține unor oameni aflați la putere, ci și pentru că, în pofida faptului că a fost condusă de șiiți, Revoluția Iraniană a inspirat oameni cu convingeri similare din lumea arabă sunnită că pot ajunge la putere prin violențe religioase.

În mințile și, de ce nu, în vocile liderilor iranieni, SUA sunt aproape invariabil legate de Israel și descrise ca o marionetă a Israelului. Extremiștii iranieni consideră că rolul americanilor în regiune este acela de a menține cizma satanistă pe inima lumii musulmane, pentru a-i fura bogăția și pentru a-i proteja pe sioniștii malefici, care se află în spatele tuturor conspirațiilor mișelești puse la cale împotriva lor, a arabilor. Deși cele două țări sunt uneori confundate, întrucât America este cunoscută ca „Marele Satana", iar Israelul drept „Micul Satana". În 2001, președintele George Bush a atașat o notă personală, descriind Iranul ca parte a unei „axe a Răului" și susținând că instalațiile de energie nucleară ale acestei țări sunt doar o fațadă pentru construirea unui arsenal de arme nucleare. Teheranul deține deja rachete capabile să atingă ținte aflate la distanțe de peste 5 000 de kilometri, așa încât sugestia că ele ar putea fi dotate cu focoase nucleare a alarmat deja țările vecine.

În 2002, un grup de disidenți iranieni a dezvăluit faptul că guvernul de la Teheran construia un complex de îmbogățire a uraniului și o uzină de apă grea, ambele fiind folosite pentru producerea de arme nucleare. Guvernul a insistat că activitatea nucleară desfășurată viza exclusiv scopuri pașnice. Foarte puțini au fost cei din comunitatea internațională care s-au lăsat convinși, în special după ce un raport al Agenției Internaționale pentru Energia Atomică anunța că procesul de îmbogățire a uraniului sugera faptul că Iranul caută materiale nucleare de calitate militară. Au urmat sancțiuni din partea ONU, UE și SUA, sancțiuni care au limitat capacitatea Iranului de a produce și de a vinde țițeiși gaz.

Rouhani a făcut reale eforturi pentru a se ajunge la un acord internațional privind programul nuclear al Iranului, ceea ce a condus la o

înțelegere cu liderii mondiali în 2015. A avut chiar și contacte cu președintele Obama – primul dialog direct între liderii politici ai celor două țări în aproape 40 de ani. Întâlnirea nu a fost privită cu ochi buni de către aripa dură a Revoluției Islamice. Relațiile diplomatice dintre Iran și SUA au fost rupte în 1980 și încă nu au fost reluate după luarea de ostatici la ambasada americană din Teheran, un incident care a influențat categoric legăturile diplomatice. În noiembrie 1979, fundamentaliștii islamici au luat cu asalt ambasada și au luat peste 50 de americani ostatici. Criza care a durat 444 de zile a reprezentat o adevărată pată pe mandatul lui Jimmy Carter și a contribuit la alegerea lui Ronald Reagan ca președinte.

Tensiunile dintre Iran și SUA au fost o prezență constantă, dar a intervenit și un fel de „armistițiu" în perioada în care ISIS și-a intensificat activitatea în Irak și Siria, armistițiu care a avut, se pare, legătură cu acordul nuclear din 2015. Teheranul a înțeles că influența iraniană în regiune risca să fie blocată dacă organizația ISIS devenea tot mai puternică. Dacă ISIS ar fi răsturnat guvernul șiit din Irak sau pe președintele Assad al Siriei, coridorul spre zona mediteraneeană ar fi fost blocat. Americanii, epuizați de pierderile suferite, ar fi putut convinge Iranul să lupte împotriva ISIS în Irak. Guvernul de la Teheran știa că aprobarea unui acord nuclear ar fi deschis ușa unei cooperări discrete cu americanii; președintele Obama dorea cu disperare să ducă o politică internațională de succes – ori un acord nuclear i-ar fi putut asigura acest succes. Așa că Iranul a acceptat să renunțe la 98% din uraniul îmbogățit. A fost un exemplu de „căsătorie aranjată", menită să rezolve o problemă pe termen scurt pentru a depăși disensiuni mult mai profunde – cel puțin temporar.

ISIS a fost prinsă pe picior greșit, dar tensiunile au revenit rapid, în special după venirea la putere a lui Donald Trump într-o atmosferă dominată de spaima față de un nou război. El a retras SUA din acordul nuclear, a reinstituit sancțiunile și a intimidat companiile europene care au devenit prea circumspecte pentru a încheia contracte cu Iranul. Au urmat o serie de incidente care au încins conflictul. Două petroliere aflate în apropierea strâmtorii Ormuz au fost atacate, iar bănuielile au căzut imediat asupra Teheranului. Cu toate acestea, nu au existat dovezi solide privind autorii atacului, iar iranienii au beneficiat de ceea ce în limbaj diplomatic se numește „dezmințire plauzibilă". Nimeni nu-și dorea un schimb de focuri în strâmtoarea Ormuz, astfel încât conflictul nu a escaladat. La fel s-a întâmplat și când rachetele au lovit o rafinărie de petrol din Arabia Saudită; „Susținătorii lui Allah" (Houthi) din Yemen au declarat că ei lansaseră rachetele, dar probele au dovedit că mâna care acționase butonul fusese iraniană. Părea că iranienii testau răbdarea Statelor Unite. În 2019 au mers totuși mult prea departe. O dronă americană de spionaj a fost doborâtă, iar Forțele Aeriene ale SUA au fost pregătite pentru un raid care s-a contramandat în ultimul moment. Când Trump a preluat președinția, unii analiști au făcut o serie de

declarații interesante, printre care aceea că el nu dorise niciodată să devină președinte, că va demisiona în doar câteva luni, că va fi suspendat și revocat în doi ani și că nu va declanșa niciodată un război. Toate aceste declarații erau exagerate, dar ideea că în 2019, cu doar un an înainte de alegerile prezidențiale, el ar fi militat activ pentru un război care ar fi atras după sine o criză economică mondială, a fost prea din cale-afară.

Și acesta nu este singurul motiv pentru care un război părea puțin probabil. Pierderile suferite de SUA în Irak și în Afghanistan se numără printre factorii care au redus toleranța publicului american față de incursiunile militare. Iranul știe prea bine asta și riscă întărâtând ceea ce vede drept agresiune americană neprovocată până la un anumit – dar tulbure – punct. Guvernul de la Teheran știe că, dacă tensiunile explodează, Iranul ar putea fi ținta unor atacuri aeriene, dar americanii nu s-ar apropia de munții Zagros dinspre Irak, nici nu ar debarca în forță de pe navele lor din Golf. Armata iraniană este, probabil, slab echipată, dar poate aduna sub drapel milioane de oameni care au făcut serviciul militar, precum și 600 000 de militari activi, inclusiv 190 000 de soldați care fac parte din Corpul Gărzilor Revoluționare.

În orice caz, nimic din toate acestea nu influențează efectele sancțiunilor aplicate Iranului. Economia se află în picaj, șomajul și inflația au crescut, iar la sfârșitul lui 2019, odată cu apropierea iernii, guvernul iranian a mărit prețul combustibililor, provocând proteste uriașe pe tot cuprinsul țării. Conducerea statului fusese luată prin surprindere de protestele trecute; de data aceasta, a fost șocată și îngrijorată.

Ceea ce i-a îngrijorat în mod special pe cei de la conducere a fost faptul că nucleul grupurilor de demonstranți nu mai era alcătuit din studenți și reprezentanți ai păturilor sociale liberale: acum, clasa muncitoare, coloana vertebrală a revoluției din 1979, se ridica împotriva establishment-ului. S-a strigat „Moarte lui Khamenei", iar în replică la politica externă a Iranului mulțimea a urlat „Nu Gaza, nu Liban, viața mea pentru Iran" și „Afară din Siria". Populația dădea semne că se săturase ca tinerii să fie sacrificați în războaiele civile ale lumii arabe. S-a observat, de asemenea, faptul că, atunci când autoritățile au acoperit drumurile și pietele cu desene ale drapelului american, demonstranții au făcut tot posibilul pentru a nu călca pe ele și a nu da dovadă de lipsă de respect față de SUA.

După asasinarea de către americani a lui Qasem Soleimani, comandant al forțelor de elită Quds ale Gărzilor Revoluționare, în prima parte a lui 2020, când acesta a sosit la Bagdad să se întâlnească cu un lider al Miliției, lucrurile s-au mai liniștit. El fusese o figură recunoscută la nivel național, un personaj care a orchestrat implicarea Iranului în Siria. La câteva zile după asasinat, Iranul s-a răzbunat lansând rachete asupra bazelor militare irakiene care adăposteau soldați americani; dar, în aceeași noapte, când nivelul de alertă era la

maximum pentru a contracara atacurile aeriene americane, Iranul a doborât din greșeală un avion de pasageri civili care decolase de pe aeroportul din Teheran, omorând toate cele 176 de persoane aflate la bordul avionului. După ce a negat orice implicare, guvernul și-a asumat într-un final responsabilitatea, declanșând un nou val de proteste. Își irosise orice capital politic pe care îl dobândise prin poziția unită a populației după asasinarea lui Soleimani.

A urmat pandemia de COVID-19, iar guvernul a suferit încă o lovitură din punct de vedere al respectului populației. Administrația președintelui Rouhani a minimalizat constant amenințarea virusului, iar când acesta s-a răspândit, a ascuns numărul real al cazurilor și a încercat să cosmetizeze mesajele privind sănătatea publică. Nici Gărzile Revoluționare nu au ajutat. Comandantul lor a pretins că Gărzile inventaseră un echipament care putea depista coronavirusul de la o distanță de 100 de metri. Pe lângă ilaritatea stârnită de penibilul mesajului, Societatea de Fizică din Iran a ridiculizat ideea pe care a calificat-o drept „povestire științifico-fantastică". Clericii au jucat și ei un rol. Ei au aflat că ayatollahul Hashem Bathaei Golpaygani anunțase că testul său ieșise pozitiv, dar că se vindecase folosind un remediu islamic. A murit două zile mai târziu. Un alt ayatollah și-a sfătuit susținătorii să mănânce ceapă și să se pieptene mai des, pentru a ține la distanță virusul. În Iran există o piață foarte mare pentru remedii din „medicina islamică" și probabil un public și mai mare care subscrie la ideea că râsul este un tonic bun. Clericii au fost ridiculizați cu simț de răspundere pe rețelele de socializare, prin intermediul unor meme, glume și caricaturi care s-au răspândit mai repede decât virusul în sine.

Lucru periculos pentru regim, întrucât a râde de revoluționari constituie un act revoluționar în sine, unul care nu poate fi prevenit. Dar asta nu înseamnă nici că o cădere a guvernului este neapărat iminentă, nici că, în cazul în care guvernul cade, urmarea va fi o democrație iluminată. Acestea fiind spuse și pentru că e vorba despre o țară sofisticată, cu o cultură dezvoltată, Iranul are șanse mai mari decât țările sale vecine de a deveni o autentică democrație, chiar dacă asta nu se va întâmpla probabil prea curând.

Trebuie să acordăm atenție provocărilor interne cu care se confruntă regimul și puterea pe care acesta o are pentru a le înfrunta. Din punct de vedere economic, hăul se cască tot mai mare, dar guvernul pare a fi alcătuit din demnitari care dețin doctorate în ocolirea sancțiunilor, iar economia se clatină an de an. Iranul a stabilit relații economice bune cu China, care este mult mai înclinată decât alte țări să ignore o seamă de sancțiuni, lucru care se poate spune și despre Rusia. Vor avea loc și alte proteste, dar regimul s-a arătat dispus să-și măcelărească oamenii cu miile pentru a suprima disidența, or, când faci așa ceva, e greu să te mai întorci din drum.

Kurzii s-au revoltat în trecut, dar este puțin probabil să facă vreo mișcare atâta vreme cât controlul regimului este atât de strâns. În

sud-vest, minoritatea arabă din provincia Khuzestan este furioasă din pricină că abundența de petrol din Iran nu le-a îmbunătățit viața. Vorbim de unul dintre cele mai sărace grupuri minoritare, iar resentimentele acestei populații au dus la atacuri cu bombe asupra țintelor guvernamentale. În sud-est, uriașa provincie Belucistan freamătă de nemulțumire. Majoritatea populației care numără 1,5 milioane de locuitori este sunnită și săracă, iar o mare parte din ea se identifică mai mult cu balucii din Pakistan decât cu iranienii. Este vorba despre un traseu aglomerat, pe unde se face trafic de droguri și trafic de persoane între Afghanistan și Pakistan spre Europa; au avut loc atacuri cu bombă împotriva Gărzilor Revoluționare și a oficialilor din guvern, dar nici Khuzestanul, nici Belucistanul nu ridică probleme existențiale regimului, atâta vreme cât puterile străine nu pun la cale o revoltă.

Dar ce se întâmplă cu clasa de mijloc, cu intelectualitatea, cu artele? Ele continuă o campanie discretă pentru a menține în țară o cultură civică alternativă, reprezentații lor fiind moșternitori ai unei lupte de secole împotriva controlului caselor regale și al religiei asupra puterii. Muzica și filmele continuă să fie niște supape pentru idei și comentarii sociale, iar tot mai mulți tineri refuză să tolereze amestecul vătămător în viața lor, cum ar fi de pildă regulile referitoare la cât de mult din păr își pot expune. În timpul unor recente demonstrații antiguvernamentale, pe străzi s-au auzit lozinci incendiare: „O, șah al Iranului, întoarce-te în Iran". Asta nu înseamnă că ar exista o dorință reală de revenire la vechiul sistem – lupta liberală a căutat dintotdeauna să scape de sub jugul regilor și al religiei –, dar este unul dintre multele semne de nemulțumire. Asemenea proteste îngrijorează establishmentul, ele știrbesc din autoritate, dar au și limite. Este superb să vezi o tânără urcată pe un monument, fluturându-și baticul în aer și provocând poliția s-o oprească. Aceste imagini ajung pe YouTube, produc schimbări, dar încă nu echivalează cu o contrarevoluție. Se va produce, în cele din urmă, o rebeliune în urma căreia actuala conducere va fi înlocuită sau poate ea se va vesteji în timp, dar pentru moment autoritățile se află încă în avantaj.

Am fost martorul curajului incredibil dovedit de tinerii iranieni care și-au sfidat torționarii, iar conceptul de martiriu este profund înrădăcinat în cultura lor; dar există limite ale sacrificiului de sine al oamenilor. Dinamica se va schimba doar dacă vor exista destui soldați tineri și membri tineri ai forțelor de ordine care vor refuza să deschidă focul asupra protestatarilor. Până acum, adevărații fideli, în special Gărzile Revoluționare și organizația paramilitară Basij par a se menține ferm pe poziții. Regimul veghează atent asupra forțelor armate, poliția secretă a infiltrat agențiile de aplicare a legii, iar unități ale Gărzilor Revoluționare însoțesc trupele armate mobilizate, trimise în teritoriu.

În sfârșit, apar reformatori care acționează din interior. De 20 de ani încoace ei încearcă să folosească instituțiile alese, înființate pentru a proiecta aparența unei democrații care contrabalansează adevărata putere – clerul și Gărzile Revoluționare. Au încercat să păstreze vii tradițiile islamice solide ale țării și să edifice, în același timp, o democrație. Este o lucrare, dar nu în plin proces de execuție.

În 2020, versiuni ale unei noi expresii au început să intre în uz. Puterea care odinioară se transmitea „de la coroană către turban" este acum puterea care se prelinge „de la turban până la bocanci", cu referire la armată – mai precis, la Gărzile Revoluționare. Parlamentul este plin de foști membri ai Gărzilor, așa cum sunt și consiliile de administrație ale marilor companii. Directorii executivi cunosc faptul că, dacă sunt sprijiniți de un fost membru al Gărzilor, sunt șanse să obțină un contract – la urma urmelor, forța de elită nu este doar plină de generali influenți, este ea însăși o companie importantă. Departamentul său pentru construcții este numit Khatam al-Anbia și, pe lângă multe alte proiecte, a construit metroul din Teheran. Situația este similară celei a Marinei Regale care face profituri de pe urma extinderii tronsonului de nord al metroului londonez sau poate a Diviziei 82-1 Aeropurtate a SUA care s-a reorientat către producția de autoturisme. Gărzile rostesc sloganuri revoluționare, dar urmăresc mirosul banilor.

Gărzile Revoluționare au chiar și propria divizie de presă, care conduce zeci de publicații, stații de televiziune și radio, rețele de socializare și companii producătoare de filme. În ultimii ani, și nu e deloc o coincidență, toate par a urma trei linii narative extinse: Garda Revoluționară și Liderul Suprem sunt băieți de treabă și oricine are altă părere este o persoană dușmănoasă; orice eșec economic sau politic, orice exces în apărarea securității este vina administrațiilor reformiste; iar forțele externe acționează zi și noapte pentru a distruge măreața națiune a Iranului.

Mult prea des, reportajele de presă din Iran includ interviuri cu studenți vorbitori de limbă engleză și îi prezintă pe aceștia ca fiind vocea tineretului. Lucrurile sunt mult mai complicate, fapt demonstrat de numărul tinerilor care se înrolează ca voluntari în organizația Basij și în Gărzile Revoluționare. Relatările ar trebui să precizeze de asemenea că, pentru fiecare tânăr disident, sunt alți câțiva tineri educați care aspiră să fie angajați ca graficieni, scenariști, editori de imagine și roluri în producții de filme, în posturi deschise de companiile care au legături cu Gărzile Revoluționare. Acestea plătesc bine. Dacă această parte a Iranului nu este explicată, privitorul nu va înțelege de ce, în condițiile în care atâția tineri cer schimbări, schimbările nu se petrec. Nu putem spune nici că oamenii angajați de Gărzile Revoluționare nu susțin sistemul, dar se dovedește astfel modul în care sistemul cooptează pe oricine pentru a supraviețui. Unii dintre tinerii cu experiență tehnologică ocupă linia întâi a proiectelor iraniene privind războiul cibernetic și încearcă din

răsputeri să facă cunoscut în întreaga lume punctul de vedere al Iranului sau să spargă sistemele computerizate – militare, comerciale și politice – ale puterilor ostile. Și se pricep chiar foarte bine la asta.

Iată cum procedezi când vrei un guvern care să controleze totul: organele de presă ale Gărzilor Revoluționare angajează mii de oameni și îi supraveghează prin intermediul departamentului de informații. Își vinde programele difuzorilor de stat pentru a-și amplifica mesajul. Face legătura între operațiunea media și cea a miliției Basij. Una dintre cele mai mari instituții de presă, Martyr Avini, este condusă de reprezentantul Liderului Suprem în organizația Basij, subordonată la rândul ei Gărzilor Revoluționare. Bună treabă, iar ei știu asta prea bine.

Asta nu înseamnă că Gărzile Revoluționare intenționează să preia puterea; este mult mai distractiv să te prefaci că nu ești implicat în politică, dar este un exemplu privind strânsa legătură cu statul și, în cazul în care clericii ar fi nevoiți să se retragă, o alternativă cu arme. Gărzile Revoluționare ar putea „influența cursul" revoluției, dar însăși numele exprimă rolul lor, iar numele și rolul gărzilor sunt motivul pentru care regimul nu s-a lăsat doborât în pofida celor patru decenii de presiuni interne și externe.

Unul dintre cele mai importante aspecte ale regimului iranian este adesea cel care nu este privit cu seriozitatea care i se cuvine. Regimul a fost, este și va rămâne o teocrație revoluționară. Ca atare, are principii fundamentaliste pe care nu le poate modifica fără să-și submineze autoritatea. Imaginați-vă că un președinte francez ar declara că nu se mai situează în favoarea egalității, principiu care face parte din mottoul național al Franței, „Liberté, égalité, fraternité". Așa ceva nu se va întâmpla. Imaginați-vă acum că ayatollahii, a căror ideologie spune că islamul șiit al Iranului este manifestarea planului lui Dumnezeu pentru umanitate, ar anunța un compromis masiv cu „Marele Satana" și ar tolera libertățile sexuale, convertirea la alte religii și un sistem politic pluralist autentic. Dacă crezi că tu ești cel care exerciți voința lui Dumnezeu pe Pământ – atunci nici asta nu se va întâmpla.

Fiecare președinte american ales de la revoluția din 1979 încoace a încercat abordarea metodei „bățul și morcovul" pentru a obține afacerea secolului cu Republica Islamică. O astfel de înțelegere ar presupune ca fiecare parte să facă uriașe compromisuri. Iranul ar trebui să permită ONU o verificare la sânge, pentru ca organizația să se asigure că acolo nu se construiesc arme nucleare, ar trebui să-și limiteze programul de rachete balistice, să nu mai finanțeze grupările teroriste, să înceteze ceea ce SUA numesc un comportament destabilizator în Afghanistan, Yemen, Irak, Liban și Siria și să nu se mai opună negocierii unui acord în conflictul arabo-israelian. Ceea ce reprezintă un „uriaș favor". Iranul se mândrește cu spiritul său revoluționar și s-a străduit întotdeauna să-și exporte principiile revoluționare, să devină liderul mișcărilor ideologice similare. Cu

toate acestea, circulă un scenariu potrivit căruia Iranul ar putea abandona acest rol pentru a salva revoluția acasă. În schimb, SUA ar garanta că nu va urmări schimbarea regimului din Iran, va pune capăt sancțiunilor unilaterale și, după reluarea relațiilor diplomatice, va colabora cu Iranul pe plan economic pentru a moderniza industria energetică a acestuia și pe plan diplomatic pentru a asigura stabilitatea regională.

Sună minunat, dar încercările timide de a se pune măcar de acord asupra unui cadru în care aceste obiective să poată fi atinse sunt permanent subminate de extremiștii de ambele părți și de neîncrederea reciprocă. Barack Obama a deschis câteva uși în timpul mandatelor sale, dar este acuzat că ar fi permis iranienilor să continue construirea unei bombe nucleare, date fiind breșele depistate în acordul nuclear din 2015. Președintele Rouhani a pătruns prin câteva din acele uși, dar a fost trădat de ulii din Teheran.

Sub conducerea președintelui Joe Biden, americanii, și nu numai ei, au renunțat la ideea unei „schimbări de regim" și au căutat în schimb să „modifice comportamentul regimului". Ayatollahii își pot păstra „Fortăreața Iran" atât timp cât renunță la gândul de a deveni un stat înarmat nuclear și de a se retrage din lumea arabă. Guvernele arabe nu vor privi, probabil, niciodată cu simpatie Teheranul, dar, dacă acesta încetează să se mai amestece în Arabia Saudită, în Yemen, Siria, Irak și Bahrain, e posibil să își mai îndulcească poziția. Pe de altă parte, dacă Iranul dă semne că ar fi pe cale să-și construiască un arsenal nuclear, statele arabe vor face front comun împotriva lui, vor stabili legături și mai strânse cu SUA și, în cazul unui eșec, se vor adăposti sub umbrela Arabiei Saudite, care promite să dețină arme nucleare în viitor.

Republica Islamică, așa cum funcționează ea sub actualul sistem, este prinsă într-o situație paradoxală. Nu se poate liberaliza, căci asta ar submina din temelii legitimitatea pe care o mai are în ochii milioanelor de oameni care încă o susțin. Dar, dacă nu pornește pe calea liberalizării, cu fiecare an care trece, populația tot mai tânără se va ridica împotriva unui sistem care este conectat mai degrabă la secolul al XVI-lea, nicidecum la secolul XXI.

Promoția 1979 știe că timpul și factorul demografic acționează împotriva ei, dar mai are încă mulțiași în mânecă. Problema nucleară rămâne deschisă, iar strâmtoarea Ormuz rămâne îngustă. În regiune mai sunt destui actori mandatați pe care îi pot convoca în lumea politicii sau a terorismului. Pentru a contracara acțiunile subversive organizate din interior, dar și din exterior ei dispun de servicii de securitate temute și brutale. Și execută lucrarea Domnului. Ca atare, a face un compromis înseamnă a păcătui, iar a rezista este un har divin. Revoluționarii religioși nu intenționează să renunțe la revoluția lor.

CAPITOLUL 5

Arabia Saudită

Dacă vei continua să mergi, ei vor fi nevoiți să te urmeze.
Prințesa Reema bint Bandar Al Saud, prima femeie ambasador din Arabia Saudită

Dacă dorești să rezolvi sau să gestionezi o problemă, trebuie să o definești. În Arabia Saudită, problema este definită prin două cuvinte: Arabia și Saudită.

În 1740, părți din regiunea Najd din centrul Arabiei erau controlate de un emir local pe nume Muhammad ibn Saud. În 1930, unul dintre descendenții lui direcți reușise să extindă enorm acel teritoriu pe care l-a redenumit Arabia Saudită. Dacă o familie numește o țară după sine, cum rămâne cu restul celor care nu fac parte din familie? Toți cetățenii Braziliei fac parte din „familia" braziliană și sunt egali în fața legii, dar nu toți cetățenii saudiți provin din dinastia Saud, nici nu sunt toți egali. Dacă aș ocupa Regatul Unit și l-aș numi Marshland (Ținut Mlăștinos), unii ar putea crede că denumirea este o reflectare a climei, dar n-aș avea încredere în devotamentul lor față de țară – prin țară înțelegând persoana mea. (Și

mă grăbesc s-o asigur pe Majestatea Sa regina Elisabeta a II-a, prin harul lui Dumnezeu Șef al Commonwealth-ului și Apărător al Credinței, că nu nutresc astfel de ambiții fățarnice.)

Genul acesta de identificare de sine cu statul creează dificultăți pentru că, din punct de vedere istoric, dinastia Saud s-ar putea folosi de câteva argumente rezonabile pentru a numi părți din Najd după ei, dar și restul Arabiei? N-aș crede. O mare parte a populației de azi trăiește sub control saudit de mai puțin de un secol. Dacă cineva le-ar fi spus oamenilor din tribul Shammar, acum 120 de ani, că Emiratul Shammar va deveni doar o provincie din regatul saudit, acel cineva ar fi făcut cunoștință cu tăișul iataganului. Populația șiită, din care marea majoritate trăiește în provinciile aflate cu fața spre Golf, ar fi pus și ea la îndoială ideea că va fi guvernată de către fundamentaliștii sunniți saudiți, adepți ai wahhabismului, cu care s-au confruntat secole de-a rândul.

Asta nu înseamnă că regatul modern nu poate supraviețui, dar explică tensiunile existente în subsidiar. Centrul trebuie să păstreze periferia dacă familia conducătoare dorește să se mențină la putere.

Populația teritoriului devenit acum un stat cu 34 de milioane de locuitori număra, cu un secol în urmă, numai două milioane de suflete, majoritatea nomazi. Întinsă pe aproape toată suprafața Peninsulei Arabice, țara este în mare parte un deșert. Nu există nimic aici în afară de petrol și nisip. Resursele de combustibili fosili sunt cele care au catapultat Arabia Saudită în secolul XX și au făcut din această țară un jucător important. Petrolul stă, de asemenea, la baza relațiilor cu principalul aliat și protector: SUA. Petrolul a asigurat Arabiei Saudite marea sa bogăție, iar tocmai această bogăție i-a permis să supraviețuiască, într-o lume avidă de țiței, chiar dacă există unele elemente în structurile puterii care exportă o interpretare violentă a fundamentalismului islamic extrem. Cel mai cunoscut saudit din vremurile recente nu a fost nici rege, nici baron multimiliardar al petrolului, ci un terorist – Osama Bin Laden.

Există însă o problemă: lumea începe, ușor-ușor, să se dezvețe de petrol. Și-atunci ce poate face familia de la putere într-o țară acoperită de deșert, a cărei singură avuție o constituie nisipul și petrolul, cu o populație agitată, o țară în care aceleiași familii îi este contestată legitimitatea și unde planează amenințarea inamicilor atât din interior, cât și din exterior? Ea trebuie să se modernizeze, să folosească tehnologia pentru a exploata energia regenerabilă și a se adapta la secolul XXI. Nu va fi un parcurs ușor, iar succesul sau eșecul va avea efecte asupra întregului Orient Mijlociu și dincolo de el.

Arabia Saudită a fost creată în secolul XX prin folosirea transporturilor și a tehnologiei comunicațiilor, dar geografia țării a însemnat că diferitele regiuni prezentau trăsături distincte, multe dintre ele existente și azi. Până de curând, suprafețe uriașe erau de nelocuit. Vorbim totuși de cea mai mare țară din lume care nu este

străbătută de un râu și al cărei interior este dominat de două deșerturi imense. La nord se află An Nafud, separat de Rub al-Khali („Pătrimea goală") printr-un coridor îngust de nisip. Denumirea oficială a Pătrimii goale este Rub al-Khali, deși puținii beduini nomazi care trăiesc acolo îl numesc pur și simplu Al Ramlah – „Nisipul". Este cea mai mare întindere neîntreruptă de nisip din lume, acoperind o suprafață mai mare decât cea a Franței, cu dune care ating înălțimi de 250 de metri, și care se întinde până în Emiratele Arabe Unite, Oman și Yemen. Vara, temperaturile în deșert depășesc frecvent 50 de grade Celsius la umbră, nu că ar exista multe locuri umbroase. Pe de altă parte, dacă ați avut ocazia să ajungeți în deșert în nopțile de iarnă, știți cât de aprig e frigul acolo. Chiar și astăzi, puțini sunt cei care se aventurează, iar o mare parte din deșert a rămas încă neexplorat. Se știe faptul că deșertul ascunde mari rezerve de țiței și de gaze naturale, dar din cauza scăderii prețului la petrol în ultima vreme exploatarea ar fi mult prea costisitoare.

Arabia Saudită se învecinează, pe uscat, cu opt țări. La nord se situează Iordania, Irakul și Kuweitul. Coasta saudită de est se întinde până în Bahrain, Qatar și EAU, mărginite de Golf. La sud se află Oman și Yemen, cea de-a doua constituindu-se în cea mai întinsă și volatilă graniță a Arabiei Saudite. Pătrimea goală acționează practic ca un tampon care protejează Arabia Saudită de amenințările care vin de la sud și care îngreunează totodată comerțul cu vecinii din sud. Traversarea ei a fost comparată, ca dificultate, cu traversarea Polului Sud, iar prima expediție documentată a avut loc cu mai puțin de un secol în urmă. În decembrie 1931, exploratorul britanic Bertram Thomas, însoțit de triburi de beduini, a pornit la drum de pe coasta Omanului și a ajuns, după multe săptămâni, în Qatar, la distanță de 1 300 de kilometri. În 2018, o expediție similară a fost întrucâtva mai ușoară datorită deschiderii primului drum care traversează deșertul și care face legătura între Oman și Riad, capitala saudită. Dacă vă hotărâți să parcurgeți drumul cu mașina, nu e nevoie să fiți la fel de temerari ca Thomas și prietenii lui, dar rețineți faptul că pe traseu nu există benzinării.

Clima și vechile căi comerciale conturate de geografie explică o mare parte din concentrările de populație din prezent. Toate terenurile înalte din Arabia Saudită se află în jumătatea vestică. Câmpiile de pe coasta Mării Roșii sunt relativ înguste, iar niște șiruri de dealuri și de munți se întind spre interior paralel cu coasta pe aproape toată lungimea acesteia. Portul Jeddah este situat pe o întindere netedă, însă orașul Mecca, aflat la 60 de kilometri distanță pe continent, se află la 277 de metri deasupra nivelului mării, iar unele dintre dealurile din spatele orașului ating și înălțimi de 1 879 de metri. Există și o breșă în podișul care duce spre Medina și, având în vedere că în vechime caravanele nu puteau traversa Pătrimea goală,

comerțul între Africa, Marea Roșie, Persia și India era canalizat în direcția celor trei cetăți.

La sud, lângă granița cu Yemen, se întind dinspre mare înspre interiorul continentului cei mai înalți munți din țară. Clima mai blândă din regiune a dus la apariția așezărilor umane. Tocmai de aceea majoritatea saudiților trăiesc în vestul țării, iar dintre aceștia mulți sunt concentrați în jurul orașelor Mecca, Medina și Jeddah, însă granița muntoasă cu Yemenul este cea mai dens populată parte a țării.

Dacă mergi către est, odată ce traversezi lanțurile muntoase, cum este de exemplu Hijaz la nord-vest, dai de o întindere netedă până la Golful Persic. Populația Arabiei Saudite este alcătuită predominant din musulmani sunniți, dar există și o minoritate șiită destul de solidă. Majoritatea locuiesc în Provincia de Est și sunt din tribul Baharna. Această regiune este cea mai vulnerabilă în fața infiltrării puterilor străine ostile și, din cauza sutelor de gazoducte și oleoducte care străbat zona, este expusă actelor de sabotaj. Provincia este legată de Bahrainul majoritar șiit printr-o autostradă lungă de 25 de kilometri, construită de saudiți în 1986. Oficial, ea este destinată persoanelor care fac naveta, turismului și comerțului; neoficial, tancurile saudite pot ajunge acolo în cel mai scurt timp în cazul în care protestele față de conducerea sunnită scapă de sub control. Mari concentrări de musulmani șiiți trăiesc și de-a lungul graniței cu Yemenul, iar concentrări mari de populații pot fi întâlnite și în Mecca și Medina.

În centrul țării se află orașul Riad și regiunea Najd. Deși capitala este cel mai mare oraș și centrul politic al Arabiei Saudite, ea este izolată de alte centre de populație, un factor care explică parțial de ce locuitorii practică o formă de islam pe care majoritatea populației o găsește cam prea extremă. În vreme ce sosirea cămilelor, „corăbiile deșertului", i-au ajutat pe negustori să ajungă în micile orașe oază cum sunt Mecca și Medina, regiunea Najd, acolo unde trăiau saudiții, a rămas izolată din pricina celor trei deșerturi care o înconjurau și a munților care o despărțeau de Hejaz. Najd era o gârlă fără apă. Oamenii nu prea aveau motive să călătorească într-acolo, cu excepția ocaziilor în care mergeau la Mecca dinspre est, dar alte rute erau mai puțin anevoioase și, timp de secole, oamenii au ocolit zona.

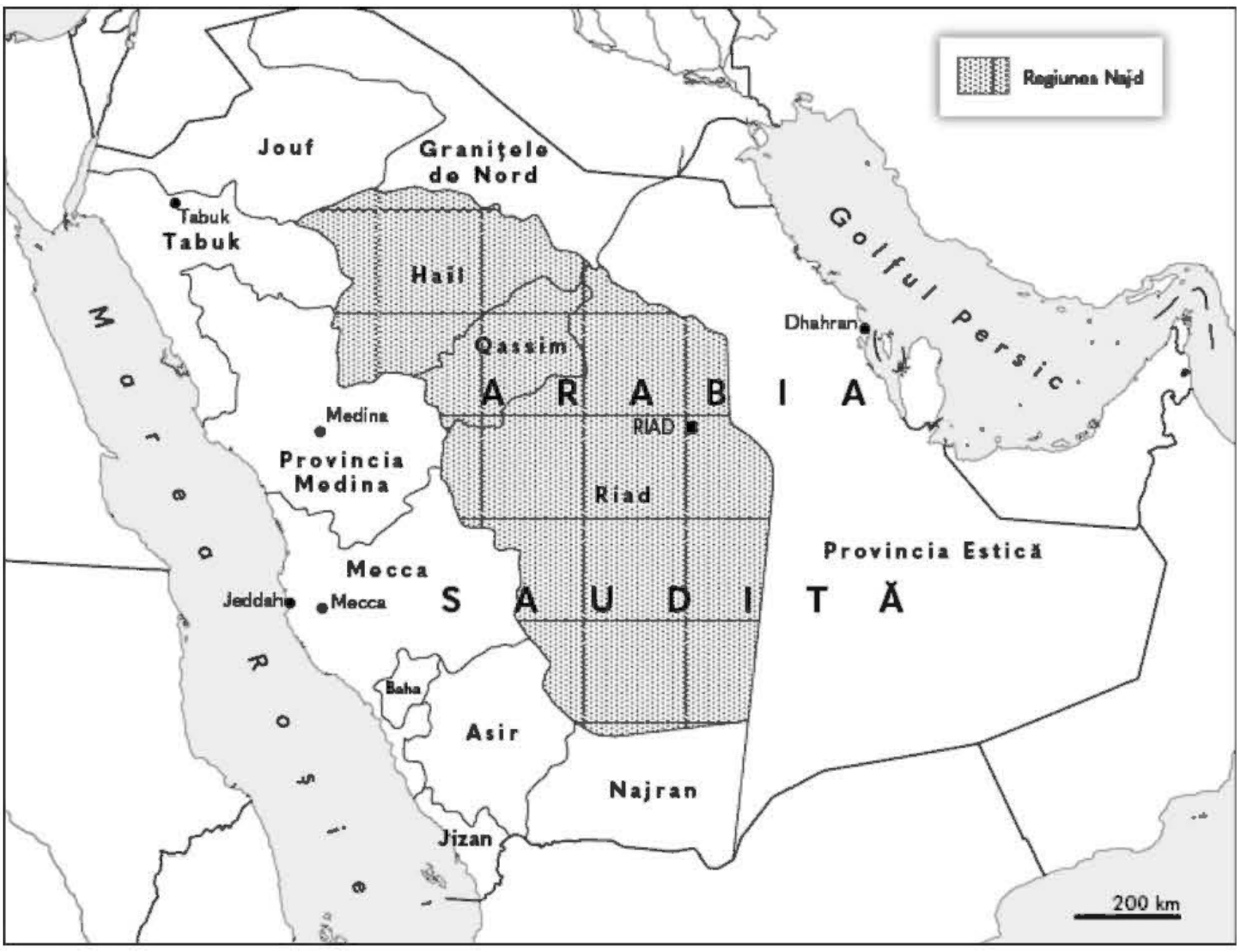

Regiunile de azi ale Arabiei Saudite și Regiunea Istorică Najd

Destinul regiunii Najd a început să se schimbe la mijlocul anilor 1700, când mai multe sute de membri ai unui mic clan ambițios numit al Saud a ocupat livezile de curmali din jurul unei oaze din Ad Diriyah. Emirul din partea locului, Muhammad ibn Saud, a transformat regiunea într-un oraș-târg înfloritor și în centru politic regional. Pentru cine nimerește vreodată la Riad, merită să facă un drum de 25 de kilometri prin deșert pentru a simți atmosfera din legănul civilizației statului saudit. Zidurile orașului, ridicate cu cărămizi din chirpici, intrate de-acum în Patrimoniul Mondial UNESCO, cuprinde ruine ale unor edificii, dar și case din lut reconstruite și palate cu patru niveluri în mijlocul unor alei dispuse ca un labirint.

Pe măsură ce familia a căpătat tot mai multă greutate, a legat o relație strategică cu clanul Wahhab care există și în prezent. În 1744, un erudit religios pe nume Muhammad ibn Abd al-Wahhab a depus un jurământ de credință – *bayah* – față de ibn Saud. El credea că musulmanii trebuie să arate credință neclintită față de un lider și, în schimb, liderul trebuie să conducă conform principiilor islamice stricte. Nu poate exista comparație între islam și delimitarea creștină tradițională între politică și religie. Înțelegerea a fost că saudiții se vor ocupa de politică, dar aspectele religioase ale politicii și ale societății intrau sub incidența clanului Wahhab. Așa au stat mai mereu lucrurile, deși, ocazional, fiecare dintre acești doi stâlpi ai Arabiei Saudite a încercat să îl supună pe celălalt voinței sale. Cu toate că majoritatea saudiților sunt sunniți, nu toți aderă la wahhabism. De exemplu, în părțile de nord ale Najdului, în teritoriile guvernate cândva de triburile Shammar, rivali de temut ai saudiților, se practică o versiune mai puțin austeră a credinței sunnite. Este și cazul

regiunilor de pe coasta Mării Roșii, care, după standardele saudite, se consideră mai cosmopolite și mai orientate spre exterior decât zona centrală wahhabi. Crearea uneia dintre cele mai restrictive societăți din lumea modernă nu a avut loc în totalitate cu acordul tuturor locuitorilor.

Pentru a consolida alianța dintre Casa Saud și clanul Wahhab, fiul cel mare al lui ibn Saud s-a căsătorit cu fiica lui al-Wahhab. Al Saud a îmbrățișat public wahhabismul, Wahhab i-a îmbrățișat pe saudiți și împreună au pornit la drum să cucerească Arabia. În 1765, controlau Najd și se extindeau în toate direcțiile, inclusiv spre Mecca și Medina, unde au distrus temple, vizându-le în special pe cele folosite de către minoritatea șiită. Wahhabiții le spuneau șiiților *rafida*, cuvântul însemnând „tăgăduitori", o jignire folosită încă de wahhabiți chiar și în secolul XXI.

Această expansiune de putere este cunoscută sub denumirea de Primul Stat Saudit. În anumite perioade, el a ocupat aproape întregul teritoriu care alcătuiește astăzi Arabia Saudită, precum și părți din Oman, Qatar, Bahrain și EAU. Teritoriile au fost cucerite în 1818, când otomanii au trimis o armată care a plecat din Egipt pentru a recaptura Hedjazul și apoi a înaintat spre Najd, unde a ocupat Ad Diriyah, măturând aproape tot orașul. Regele Abd Allah al Saud a fost prins și trimis la Istanbul, unde a fost decapitat public.

Regatul a fost distrus, dar la doi ani după aceea otomanii și-au retras aproape toate trupele, iar un supraviețuitor saudit al carnagiului, Turki ibn Abdullah, a demarat reconstrucția imperiului și a familiei. În 1824, Riadul era deja reclădit, marcând întemeierea celui de-al Doilea Stat Saudit, care a funcționat până în 1891, dar a fost în mod constant asediat de către otomani și de către vecinii saudiților din munții Shammar ai regiunii Najd, și anume de către dinastia Rashid.

Dinastia Rashid a condus emiratul Shammar din nordul regiunii Najd. Casele Saud și Rashid s-au luptat vreme de decenii pentru controlul interiorului Arabiei, iar luptele au culminat cu înfrângerea devastatoare a saudiților în 1890, când aceștia au pierdut Riadul, fugind în Kuweit în anul următor.

Au rămas acolo, în exil, în sărăcie și măcinați de furie. Și ar fi dispărut în negura istoriei dacă nu ar fi existat un bărbat cu un nume foarte lung și al cărui prenume a devenit un stat național – Abdul Aziz bin Abdul Rahman bin Faisal bin Turki Abdullah bin Mohammed Al-Saud.

Ibn Saud, așa cum este cunoscut, avea 15 ani când familia lui extinsă a fugit în Kuweit; și-a petrecut adolescența în sărăcie, fără o lețcaie, în ciuda numelui său ilustru. În 1901, la vârsta de 26 de ani, i-a urmat tatălui său pe linie dinastică, luându-și titlul de „sultan al Najdului". Exista totuși un impediment – Najdul era condus de dinastia Rashid, or, el se afla în Kuweit.

Ibn Saud nu a fost genul de bărbat care să se împiedice de astfel de detalii în calea spre obținerea sultanatului. În 1902 a condus un grup de numai 20 de războinici în Najd și, într-o noapte fără lună din ianuarie, au escaladat zidurile cetății Riad și l-au ucis pe guvernatorul Rashid. Tânărul era de-acum sultanul unui întreg oraș, cu o suprafață de un kilometru pătrat.

Era o bază bună de unde putea începe recucerirea teritoriului. La izbucnirea Primului Război Mondial în 1914, ibn Saud controla suficient teritoriu din restul regiunii pentru a fi recunoscut ca „sultan al Najdului" și nutrea ambiții legate de regiuni care acum fac parte din Siria și Iordania, de regatul Hedjaz (care includea Mecca și Medina), precum și de părți din coasta Golfului care nu se aflau încă sub controlul său. Însă toate acestea îl puteau atrage într-un conflict cu englezii și cu otomanii, așa că și-a concentrat în primul rând atenția asupra casei Al Rashid. Aceasta era aliată a otomanilor, deci el s-a aliat, firește, cu britanicii, care i-au dat bani și arme cu care să lupte. „Mulțumesc frumos", a spus sultanul, punându-și banii la țeșcherea, depozitând armele pentru a-și crea un arsenal și așteptând ca străinii să înceteze să se mai lupte unii cu ceilalți, ca apoi să înceapă o nouă campanie împotriva lui ibn Rashid. S-a bazat în principal pe Ikhwan, o armată de aproape 100 000 de oameni, o trupă de șoc ultra wahhabită care căuta activ orice ocazie de a se lupta cu musulmanii nonwahhabiți. Asta le conferea suficientă motivare, în asemenea măsură de fapt încât, în cele din urmă, ibn Saud s-a văzut nevoit să-i suprime prin forță.

În 1920, trupele lui extrem de bine înarmate au mărșăluit asupra teritoriilor rashide și, în numai doi ani, au obținut victoria, dublând practic suprafața teritorială a regatului lui ibn Saud. A îndreptat apoi armele împotriva unui alt vechi dușman, dinastia Hashemită, conducătoare a regatului Hedjaz. A cucerit Mecca și Medina în 1925, determinând familia regală să fugă în Irak și în Iordania. În 1927, ibn Saud a negociat un tratat cu britanicii; aceștia l-au recunoscut ca rege al Najdului și Hedjazului, iar el a acceptat, în schimb, ca părți din nordul Hedjazului să fie transferate Iordaniei, renunțând totodată la revendicările pe care le avusese privind părți de estul Iordaniei. Ibn Saud a preluat, de asemenea, responsabilitățile lui Khadim al-Haramayn al-Sharifayn (Custodele celor Două Moschei Sfinte) din Medina și Mecca, cel mai sfânt oraș al islamului și, respectiv, locul nașterii profetului Mahomed.

Ibn Saud era acum singurul lider arab cu adevărat independent și nimeni nu îi putea contesta titlul. Acordurile pe care le semnase cu britanicii îi țineau pe contestatari la distanță și permiteau Casei Saud să-și consolideze controlul asupra unei mari părți din peninsulă. În 1932, Saud și-a schimbat din nou titlul și, de data aceasta, și denumirea țării; acum era rege al Arabiei Saudite.

Ibn Saud unificase Arabia Saudită prin forța armelor; pentru a menține poziția obținută s-a căsătorit apoi cu câte o fiică a fiecărui

trib învins și a fiecăreia din vechile familii religioase. A avut în jur de 20 de neveste, dar, potrivit legii religioase, n-a avut niciodată mai mult de patru soții în același timp. Rezultatul a fost peste 100 de copii și crearea unei rețele familiale care domină statul.

Versiunea oficială este aceea că ibn Saud a unificat Arabia prin reîntemeierea statelor saudite din deceniile precedente, spre binele tuturor triburilor, folosind ca justificare faptul că n-a făcut decât să-și restabilească autoritatea asupra teritoriilor sale. Această versiune a istoriei nu poate fi contestată în interiorul granițelor regatului. Măsura în care există și alte păreri în țară este greu de apreciat, dat fiind că este vorba despre un subiect pe care oamenii locului nu riscă să-l abordeze în dialogul cu străinii – știu asta pentru că am încercat. Profesoara saudită Madawi Al-Rasheed, care a scris în afara granițelor, ne prezintă o viziune alternativă, argumentând că nașterea Arabiei Saudite marchează „apariția unui stat impus asupra unor cetățeni lipsiți de memoria istorică a unității sau a moștenirii naționale, care ar justifica includerea sau asimilarea lor în cadrul unei singure entități".

Dezbaterea este importantă, deoarece controlul Casei Saud depinde de gradul de recunoaștere a legitimității sale. În deceniile din urmă, această legitimitate a fost susținută de eforturile de a îmbunătăți viețile saudiților obișnuiți prin exploatarea incredibilei bogății furnizate de rezervele generoase de energie ale țării.

În deceniile anterioare lui 1932, țițeiul fusese descoperit în Iran, Bahrain și Irak. Companiile petroliere au bănuit că existau rezerve și mai substanțiale în Arabia Saudită. Și atunci au bătut la ușa lui ibn Saud, oferindu-se să exploreze ceea ce este acum cunoscut sub denumirea de Provincia Estică. Regele a privit cu suspiciune companiile britanice, temându-se că guvernul Marii Britanii nu va putea să reziste pornirilor coloniale și va dori prea multă influență politică. În 1933, contractul a revenit companiei californiene Standard Oil (SOCAL). Saudiții știau că americanii se vor amesteca în afacerilor lor, dar nu aveau ambițiile coloniale ale guvernului de la Londra.

Forajele au început în 1935, în 1938 s-a găsit petrol, iar în același an Dammam nr. 7 – „Puțul Prosperității" – a început să pompeze materia neagră. Apoi au intervenit schimbări. SOCAL a construit un nou port, a prospectat în teritoriu pentru a găsi apă, a construit spitale și clădiri de birouri și a adus în Arabia Saudită lucrători străini, pentru că puțini saudiți văzuseră echipamentele mecanice, iar despre operarea lor nici nu se punea problema. Capitala noului regat avea o populație de circa 40 000 de locuitori; în doar șapte ani, populația a explodat la șase milioane.

Atât petrolul, cât și banii curgeau, la început în principal în seifurile SOCAL, dar cu trecerea timpului Riadul a reușit să obțină mai multe concesiuni și treptat să cumpere o participație de control în companie, companie care a devenit Aramco.

În al Doilea Război Mondial, Arabia Saudită a rămas neutră, dar a înclinat în favoarea Aliaților. Conflictul a demonstrat că lumea modernă depindea acum de petrol, nu numai din punctul de vedere al industriei și prosperității, ci și pentru a purta războaie. O singură divizie mecanizată americană (circa 250 de tancuri) consuma aproape 95 000 de litri de combustibil doar pentru a traversa 160 de kilometri. Ibn Saud știa asta, președintele Roosevelt știa. Sosise momentul să se întâlnească.

Ambii lideri erau persoane pragmatice. În februarie 1945, s-au întâlnit la bordul unei nave americane de război în canalul Suez. Erau cam de aceeași vârstă, amândoi șefi de stat și amândoi afectați de câte o infirmitate, așa că păreau să fi stabilit o conexiune. Rănile suferite de ibn Saud în bătăliile la care luase parte începuseră să își spună cuvântul și mergea greu, în timp ce FDR era imobilizat într-un scaun cu rotile și mai avea doar câteva săptămâni de trăit. Au căzut de acord ca americanilor să li se garanteze accesul la petrolul saudit, urma ca saudiții să se limiteze la propriile granițe, iar securitatea Arabiei Saudite avea să fie garantată de americani. Ibn Saud avea mulți dușmani, printre ei hașemiții care conduceau acum Irakul și Iordania. Nu trecuseră decât 20 de ani de când îi izgonise din Mecca și Medina; dacă poziția lor era destul de solidă și primeau o ofertă de nerefuzat, exista riscul ca ei să încerce să recucerească Hejazul, ceea ce ar fi însemnat sfârșitul Arabiei Saudite și al lui ibn Saud. Deci era mult mai bine să îți faci din cea mai puternică țară din lume un prieten decât să asiști la avansurile făcute de aceasta dușmanilor tăi, cu atât mai mult în cazul în care britanicii i-ar fi sprijinit pe hașemiți – or, acum Londra n-ar fi îndrăznit să susțină ocupația hașemită.

Ibn Saud a știut să-și aleagă bine momentul. FDR s-a întors acasă și, câteva zile mai târziu, Arabia Saudită declara război Germaniei și Japoniei, obținând astfel un fotoliu în nou-înființata organizație a Națiunilor Unite. Saudiții deveniseră de-acum jucători importanți pe scena lumii, petrolul le conferise importanță, iar americanii le asigurau securitatea.

Ibn Saud a murit în 1953, la vârsta de 78 de ani, după ce transformase radical destinul familiei sale. A fost urmat la tron de unul din nenumărații lui fii, prințul moștenitor Saud, ale cărui cheltuieli extravagante, mai cu seamă în interes propriu, au epuizat vistieria guvernului și au lăsat puțini bani pentru proiectele din educație și sănătate. Ibn Saud își construise primul palat din aceleași cărămizi din chirpici uscat la soare pe care le folosiseră și oamenii de rând; noul lor conducător era un bărbat total diferit. Nemulțumirea publicului creștea tot mai mult.

În primii lui ani de domnie a reușit să îndepărteze pe toată lumea, și acasă, și peste hotare. În 1964, fraților lui li se umpluse deja paharul. S-au dus la clericii vârstnici care nu priveau nici ei cu ochi buni extravagențele lui Saud și au emis o *fatwa*, „sugerând" că sosise

timpul ca el să plece și să fie înlocuit de fratele său vitreg, Faisal. Saud a plecat în Grecia; Faisal s-a mutat în palatul regal.

În timpul domniei sale, încasările din petrol au crescut cu peste 1 600%, înlesnind astfel construirea unor rețele de comunicații și de transport, precum și a unui sistem de ajutor social generos. A fost în sfârșit abolită sclavia, prin lege, cu toate că o versiune modernă a acestei practici continuă prin tratamentul brutal aplicat multora dintre lucrătorii străini.

Faisal a făcut o demonstrație de forță în Iordania în Războiul arabo-israelian din 1967, dar forțele saudite au stat pe tușă, iar implicarea militară directă a regatului a fost limitată când a izbucnit următorul război, în 1973. Cu toate acestea, fiindcă SUA aproviziona Israelul, Faisal a acceptat pretențiile Ligii Arabe pentru un boicot al petrolului, pentru a reduce astfel sprijinul american. Sondele de petrol ale Aramco au fost dezafectate, iar prețul petrolului s-a triplat în toată lumea. Președintele Nixon a sugerat apoi, discret, că poate trupele americane ar trebui să intre în Arabia Saudită. Asta a dat de gândit, iar Faisal a început să furnizeze, în secret, petrol marinei americane, iar în următorul an a renunțat la embargoul asupra petrolului. Saudiții depășiseră o anumită limită și realitatea „parteneriatului" cu americanii era evidentă.

În țară, introducerea televiziunii în 1965 a semănat premisele prăbușirii violente a lui Faisal și a împins țara și mai mult în capcanele extremismului religios. Temându-se că această nouă drăcovenie îi va destabiliza pe oameni, conservatorii religioși au organizat un uriaș protest înainte de prima transmisiune TV din 1965, în ciuda faptului că era vorba de o lectură din Coran. Unul dintre nepoții regelui a condus un atac asupra studiourilor de televiziune și a fost ulterior omorât într-un schimb de focuri cu forțele de securitate. Nu s-au adus nici un fel de acuzații poliției, lucru ce i-a înfuriat pe mai-marii religioși. Pentru a-i îmbuna, Faisal le-a permis extremiștilor religioși care fugeau de regimurile laice din Egipt și Siria să se refugieze în regat și să intre în sistemul educațional. Arabia Saudită se putea lăuda deja cu personajele ei religioase xenofobe; Faisal le dăduse, fără să vrea, putere. Mulți dintre jihadiștii saudiți ai secolului XXI au învățat „meserie" de la această generație de erudiți extremiști.

În 1975, pe Faisal l-a prins trecutul din urmă. A fost împușcat și ucis de fratele unui nepot care murise în timpul protestelor împotriva televiziunii cu zece ani în urmă. Se presupune că este vorba de o răzbunare, cu toate că autoritățile au afirmat că fratele era bolnav psihic. A urmat fratele vitreg al lui Faisal, prințul Khalid. Cel de-al patrulea rege al Arabiei Saudite trebuia să facă față unuia dintre cele mai șocante evenimente din istoria țării.

Pe 20 noiembrie 1979, sute de disidenți înarmați s-au năpustit în Marea Moschee din Mecca. Insurgenții așezaseră sicrie în mijlocul curții, o practică normală pentru cei ce doresc binecuvântare pentru răposați, numai că ascunse în sicrie erau pușți care au fost imediat

distribuite. Acesta este un loc considerat atât de sfânt în islam, încât cei care nu sunt musulmani nu au voie să intre nici în oraș, darămite în moschee. Dincolo de periferia orașului există indicatoare care avertizează non-musulmanii să nu se apropie mai mult. Este interzisă vărsarea de sânge în incinta complexului, iar pedeapsa pentru încălcarea regulilor este crucificarea. Insurecția a fost condusă de un bărbat pe nume Juhayman al-Oteibi, un descendent al războinicilor wahhabi din miliția Ikhwan care au luptat pentru saudiți în anii 1920.

Conducerea era șocată. Insurgenții nu numai că profanaseră locul sfânt, dar foloseau megafoanele moscheii pentru a denunța Casa Saud ca fiind coruptă și pentru că permisese străinilor să vină în Arabia Saudită și să influențeze populația cu stilul lor de viață decadent. Familia regală a dat toți civilii afară din oraș, apoi s-a dus la liderii religioși pentru a obține o *fatwa* care le permitea să folosească forța pentru a reocupa moscheea.

După aproape o săptămână de lupte care s-au soldat cu pierderi grele de ambele părți, autoritățile au apelat la francezi, care construiseră, ani la rând, o relație solidă cu saudiții privind contrainformațiile și care le vindeau acestora armament. În mare taină, președintele Valery Giscard d'Estaing a detașat trei membri ai GIGN – unitatea antitero de elită a Franței – să antreneze Forțele Speciale saudite. La două săptămâni după aceea, asediul a fost anihilat. 63 de supraviețuitori au fost decapitați în piețe publice pe tot teritoriul țării.

Consecințele au fost uriașe. Liderul revoluționar al Iranului, ayatollahul Khomeini, a condamnat imperialismul american criminal și mișcarea sionistă internațională pentru ocuparea moscheii, provocând revolte în mai multe țări și incendierea ambasadelor SUA din Libia și Pakistan. A fost o acțiune reflexă de rutină a Liderului Suprem; el știa că milioane de oameni erau suficient de naivi încât să creadă că musulmanii n-ar ataca niciodată o moschee și că, prin urmare, obișnuitele „eminențe din umbră" erau vinovate, iar administrația saudită era probabil complice.

Efectul pe termen lung a fost acela că la nivelul conducerii s-a creat panică și reacția a fost aceea de a suprima orice idee privind modernizarea țării în sfera socială. Regele Khalid era conștient de faptul că mulți dintre insurgenți proveneau din triburile care furnizau cele mai multe forțe pentru Garda Națională. Răspunsul lui la această problemă? Mai multă religie.

Fotografiile reprezentând femei au dispărut din ziare, prezentatoarele TV nu au mai apărut pe sticlă, conservatorii religioși au primit și mai multe fonduri, cinematografele au fost închise, iar în programa școlară au fost introduse mai multe ore de educație religioasă. Poliția religioasă a jubilat patru decenii. Școlile și universitățile au recrutat mai mulți reprezentanți din rândul clerului, învățându-i pe tineri că numai wahhabismul era adevăratul islam. Așa că nu este de mirare că în următoarele decenii mii de tineri

bărbați saudiți au plecat în Afghanistan pentru a lupta împotriva comuniștilor sovietici fără Dumnezeu.

N-a fost o surpriză nici faptul că, odată întorși acasă, au ținut să-și demonstreze aptitudinile militare alăturându-se cauzei jihadului internațional. Din rândurile lor a apărut un bărbat pe nume Osama Bin Laden.

Avea să mai treacă încă un deceniu până când familia Bin Laden să devină un nume de referință. Cam în aceeași perioadă, Khalid a murit, iar fratele lui vitreg, Fahd, a preluat conducerea. În 1990, Irakul a invadat Kuweitul și următoarea țintă a lui Saddam Hussein păreau a fi câmpurile petroliere saudite. Bin Laden, un personaj cvasinecunoscut în afara granițelor regatului, a oferit serviciile mujahedinilor lui antrenați în Afghanistan pentru a apăra țara. Nu a fost luat în serios, iar Fahd a apelat la americani.

Cu alte cuvinte, Custodele celor Două Moschei Sfinte a invitat sute de mii de „necredincioși" în regat, iar printre ei existau chiar și femei! Avea nevoie de o *fatwa* de la autoritățile religioase pentru a justifica această manevră. A obținut-o, dar Arabia Saudită s-a văzut nevoită să înghită mai mult decât negociase.

Americanii au venit, au văzut și au cucerit, condiția fiind aceea ca armata lui Saddam să fie izgonită din Kuweit de către coaliția care includea și trupe saudite. Dar americanii au rămas în Arabia Saudită. Pentru Bin Ladenii acestei lumi era deja prea mult. Oamenii întrebau de ce un guvern care cheltuise sume enorme pe un sistem de apărare de ultimă generație avea nevoie de ajutor din partea necredincioșilor americani. Prezența SUA a încurajat, de asemenea, reformatorii, astfel că familia aflată la putere se vedea acum confruntată pe două fronturi. Cea mai mare amenințare era, de departe, cea venită din partea islamiștilor. Regii Arabiei Saudite își bazează, parțial, dreptul de a domni pe prerogativele lor religioase, dar „rege" și „regat" nu sunt termeni islamici, iar conducătorii nu sunt teologi. Oricum, ei susțin că guvernează potrivit principiilor legii sharia, astfel încât apariția unei opoziții islamice a șocat întregul establishment.

În 1995, o explozie la sediul unui centru american de instruire pentru Garda Națională Saudită a ucis cinci americani și doi indieni. Patru tineri saudiți au fost arestați și executați după ce au făcut declarații televizate conform cărora ar fi fost influențați de către Osama Bin Laden. În 1996, o altă explozie a avut loc într-un bloc de apartamente pentru personalul american, în care au murit 19 persoane. Au fost și alte atentate, dar serviciile de informații au reușit să neutralizeze mai multe grupări de insurgenți și au ascuns problemele sub preș. În 2001, Bin Laden a ridicat preșul și l-a bătut atât de tare, încât americanii au pornit la război, iar Casa Saud s-a zguduit din temelii.

Din cei 19 teroriști care au executat atentatele din 11 septembrie, 15 erau din Arabia Saudită, de unde venea și artizanul atacurilor – Bin Laden. Autoritățile saudite au recunoscut, în secret, că metodele

deficitare privind gestionarea radicalismului fuseseră printre cauzele ascensiunii grupării al-Qaeda, dar nu au putut recunoaște public faptul că se făceau și ele vinovate pentru terorismul internațional. În afara granițelor Arabiei Saudite se știe faptul că Riadul a cheltuit sute de milioane de dolari pentru a deschide moschei influențate de wahhabism în Bosnia și Pakistan, dar wahhabismul în sine nu înseamnă terorism și nici discuții despre bani, chiar dacă unele dintre moschei au desfășurat activități dubioase care nu au legătură cu combaterea tipului de retorică religioasă care reprezintă o poartă spre violență. Părerile publicului saudit au fost împărțite în ceea ce privește războiul dus ulterior de americani în Afghanistan, dar guvernul a permis tacit folosirea bazelor aeriene pentru operațiunile americane de comandă și control. În timpul celui mai lung război purtat de SUA, presa saudită nu a informat publicul asupra faptului că, în egală măsură, luptătorii saudiți capturați în Afghanistan au constituit cel mai mare contingent de prizonieri trimiși la închisoarea de la Guantanamo Bay.

O parte din luptătorii saudiți din al-Qaeda voiau să aducă lupta acasă. Casa Saud a respins ajutorul oferit de Bin Laden, apoi i-a sprijinit pe dușmanii lui. Acum, el și alții ca el nu urmăreau doar să se răzbune pe soldații americani aflați pe teritoriul regatului; doreau să se răzbune chiar pe regat. Casa Saud bătuse foarte multă vreme monedă pe wahhabism – dar a fost nevoie de atentatele de pe 11 septembrie 2001 pentru ca ea să își dea seama că existau elemente wahhabite care doreau să atace.

În 2003, americanii au anunțat că pleacă din Arabia Saudită. Îi izgoniseră pe talibani din Kabul și ajunseseră la Bagdad. Știau că prezența lor exacerba tensiunile, iar victoriile din Afghanistan și Irak le permiteau să plece. Dar Bin Laden nu cedase.

În mai, trei complexe rezidențiale în care locuiau lucrătorii străini din Riad au fost asediate de oameni înarmați care au intrat din casă în casă în căutarea „credincioșilor care se închinau crucii și vacii" – adică a creștinilor și a hindușilor. Au fost uciși atunci 39 de oameni și peste 100 de persoane au fost rănite. A urmat un val de atacuri: Consulatul SUA din Jeddah a fost bombardat, mai multe complexe rezidențiale au fost atacate, iar un cetățean american, Paul Johnson, a fost răpit și decapitat, filmarea fiind postată pe internet. Peste 100 de cetățeni străini au fost uciși, printre ei un operator de la BBC, Simon Cumbers.

Simon era un om deosebit, zâmbea mereu, era mereu dispus să ajute, un irlandez generos, guraliv, în vârstă de 36 de ani. Cu câteva zile înainte de moartea lui, am stat cu el de vorbă la o petrecere la Londra; urma să plecăm amândoi în Arabia Saudită și am făcut schimb de informații despre cum trebuia să acționăm acolo. A fost ucis în același atac în care corespondentul Frank Gardner a fost împușcat și rănit de către oamenii înarmați care au apărut pe strada unde el filma. Câteva săptămâni mai târziu, am ajuns, pentru foarte

scurt timp, pe aceeași stradă, de unde am relatat despre al-Qaeda și despre moartea lui Simon. Ceruserăm să fim escortați de o mașină a poliției, dar, când am intrat în cartierul respectiv, mașina a dispărut. Am stat circa patru minute lângă mașină, am filmat o „corespondență" dintr-o singură dublă și am ușchit-o. Șoferul nostru era același care îl însoțise pe Simon. Era în concediu de recuperare emoțională, pentru că fusese teribil de zguduit de întâmplare, dar l-am găsit după ce am dat câteva telefoane, iar el a insistat să vină și să mă ajute. În timp ce ne povestea ce se întâmplase plângea, dar, în ciuda faptului că avea nervii zdruncinați, a insistat să ne ajute. Voia să arate străinilor adevăratul chip al ospitalității arabe, simțindu-se onorat să ne ajute. Mai puțin de 40% dintre saudiți sunt wahhabiți și mare parte din ei nu sunt de acord cu barbaria actualei generații de jihadiști.

Cu ocazia aceleiași deplasări, strategia al-Qaeda a devenit evidentă: aceea de a semăna haos și de a culege recompensele. Din surse britanice și americane am aflat că circa 20% din muncitorii străini cu înaltă calificare fugiseră din regat. La câteva luni după aceea au plecat și mai mulți, iar compania British Airways a suspendat zborurile cu această destinație. Dacă această tendință ar fi continuat, la un moment dat industriile de înaltă tehnologie, mai ales sectoarele energetice, ar fi încetat orice activitate. Fără aceste venituri care stau la baza nivelului de trai subvenționat, opoziția față de guvern ar fi crescut; teoretic, statul ar fi fost subminat, permițând al-Qaeda să preia controlul. Autoritățile au făcut eforturi uriașe, represiunea a depășit-o pe cea de la mijlocul anilor 1990 și încă o dată serviciile de informații au controlat situația.

Regatul a supraviețuit, dar actuala conducere știe că provocările nu au dispărut; au apărut unele noi, într-adevăr, căci la putere a venit un nou lider. În 2017, regele Salman l-a numit pe fiul său în vârstă de 31 de ani, Mohammed bin Salman, prinț moștenitor. Îl numise deja ministru al apărării, în ciuda experienței lui militare neglijabile, pentru mulți saudiți, în special în interiorul familiei regale, această promovare la rang de viitor rege fiind prea mult pentru un bărbat atât de tânăr. Tradiția dicta ca ascensiunea la tron să fie bazată pe întâietate, atât pe linie descendentă cât și din punctul de vedere al vârstei. Se estimează că familia regală are cam 15 000 de membri, dintre care circa 2 000 sunt membri seniori care dețin cea mai mare parte din avere și putere. Pe coridoarele palatului regal există modalități și mijloace prin care poziția prințului moștenitor să fie uzurpată. El este vulnerabil.

Cu toate acestea, cu bune și cu rele, el este viitorul conducător desemnat și deține deja multe pârghii ale puterii. Privind în jurul lui, omul cunoscut sub acronimul MBS vede pretutindeni în regat probleme și acționează.

Pentru a înțelege politica externă sub mandatul lui MBS, este important să analizăm politicile pe care le-a moștenit, în mod

deosebit Războiul Rece cu Iranul, la nivel regional, care a provocat conflicte colaterale în acest secol. Haosul declanșat în Irak de către americani a produs un guvern dominat de șiiți, cu legături cu Iranul, care la rândul său furnizează armament numeroaselor miliții șiite irakiene. Riadul a refuzat să recunoască guvernul și a finanțat câteva miliții sunnite care se confruntă cu grupările șiite. Prin mijloace politice nu s-a ajuns prea departe, iar în 2015 starea de fapt s-a inversat; au fost restabilite relațiile diplomatice și, într-o tentativă de a submina influența iraniană, au fost consolidate legăturile economice. Saudiții doresc dominație pe plan intern și regional, de preferat într-o atmosferă cât mai stabilă.

Revolta Arabă din 2011 a ridicat miza în confruntarea cu Iranul. Saudiții au trimis trupe pentru reprimarea protestelor din Bahrain, instigate, spuneau ei, de către Teheran. Ulterior, fiindcă în 2012 revolta sirienilor s-a transformat într-un război civil sectar, Riadul s-a alăturat tentativei de răsturnare a președintelui Assad, care era susținut de Iran. Acesta a trimis bani și arme unor unități ceva mai moderate din alianța rebelă a Armatei Siriene Libere. Saudiții priveau Siria ca pe o punte iraniană care făcea legătura între Teheran, prin Bagdad și Damasc, cu miliția șiită Hezbollah din Beirut, finanțată de Iran. Rezulta că, dacă Assad era înlăturat, atunci puntea era ruptă. Cu toate acestea, dat fiind că americanii au făcut un pas înapoi, iar Rusia și Iranul sprijină regimul Assad, puntea rămâne intactă. Regatul Saudit nu se teme doar de faptul că Iranul ar putea avea acces la arme nucleare, ci și de capacitatea acestuia de a-și extinde influența și violențele în regiune. Dacă Iranul va deveni un stat înarmat nuclear, Arabia Saudită îi va călca pe urme.

În calitate de ministru al apărării, MBS a deținut avantajul. În 2015 a fost impusă o blocadă economică asupra Qatarului, date fiind acuzațiile care i s-au adus, acelea că nu numai că era de partea Iranului, ci susținea totodată grupările islamiste de genul Frăției Musulmane și a organizației Hamas. Qatarul, care are o populație de trei milioane de locuitori, știe că se poate măsura cu adversari mult mai puternici datorită bogăției pe care i-o asigură resursele de gaze naturale și, la fel ca alte state arabe din Golf, aspiră la poziția de lider regional. Cele două țări au fost în dezacord încă de la jumătatea anilor 1990, mai ales după ce Qatarul a lansat postul TV Al Jazeera, pe care saudiții îl consideră ostil lor. Relațiile glaciale constituie un factor major în ceea ce este practic un Război Rece în Orientul Mijlociu. Guvernanții din Qatar au răspuns blocadei apropiindu-se și mai mult de Iran, dar și de Turcia, un al stat rival al Arabiei Saudite. Saudiții s-au opus multă vreme Frăției care încearcă să răstoarne monarhiile. În 2013, Riadul a sprijinit o lovitură militară în Egipt, care l-a înlăturat de la putere pe liderul ales al Frăției Musulmane, Mohamed Morsi, și l-a pus în locul lui pe generalul el-Sisi.

Tot Riadul a susținut Armata Națională Libiană împotriva Guvernului de Uniune Național (GNA) sprijinit de Turcia în

războiul civil din Libia. Saudiții și EAU consideră că GNA este dominat de islamiști influențați de Frăția Musulmană și că președintele Erdoğan al Turciei are legături cu Frăția, care caută să le submineze regatele. În consecință, exact cum Riadul a susținut lovitura de stat din Egipt care a răsturnat guvernul Frăției, tot așa încearcă să blocheze instalarea unui guvern al Frăției în Libia. Banii saudiți sunt folosiți pentru finanțarea Armatei Naționale Libiene, în vreme ce banii și forțele din Turcia s-au asigurat că Armata Națională Libiană nu va ocupa orașul Tripoli.

MBS a sancționat, de asemenea, intervenția militară în Yemen a coaliției Statelor Golfului în Operațiunea „Furtuna Decisivă". Coaliția a luptat cu forța rebelă șiită numită Houthi, care era la rândul ei sprijinită de Iran. Arabia Saudită nu vrea ca mișcarea Houthi să controleze Yemenul, din pricina legăturilor acesteia cu Teheranul și pentru că saudiții au dus un război cu Yemenul în 1934, război în timpul căruia au ocupat mai multe regiuni de graniță. O parte din teritoriu este populat de șiiți, iar yemeniții ar vrea aceste regiuni înapoi.

În 2019, Furtuna Decisivă nu și-a atins scopul. Dar a provocat un val de proteste în toată lumea ca urmare a numărului ridicat de civili yemeniți căzuți victime unei campanii de bombardamente susținute, adesea asupra zonelor urbane. Mișcarea Houthi a lansat, totodată, rachete cu rază lungă de acțiune și drone în Arabia Saudită, care au țintit instalații de prelucrare a țițeiului, aeroporturi și zone populate de civili. Mai târziu, în același an, au fost bombardate două uzine importante de prelucrare a țițeiului, oprind pentru scurtă vreme jumătate din industria producătoare de petrol a țării. Mișcarea Houthi a revendicat atacul, dar americanii au declarat că rachetele fuseseră lansate din Iran, iar saudiții nu i-au contrazis.

Escaladarea conflictului cu Iranul era o opțiune, dar administrația Trump a declarat fără echivoc că SUA nu doreau un război, iar saudiții știau că nu-și permiteau să se lanseze singuri într-un război. Au lăsat conflictul să se consume de la sine, iar în 2020 au încercat să se retragă discret dintr-un război în care fuseseră aruncați de către MBS. Era nevoie să convingă mișcarea Houthi să încheie relația cu Iranul și, în schimb, să accepte banii saudiți pentru reconstrucția unui stat eșuat.

Politica externă dusă de MBS a fost privită drept impetuoasă și agresivă. Un exemplu ar fi incidentul de la sfârșitul lui 2017, când prim-ministrul de atunci al Libanului, Saad al-Hariri, „a ales" să-și anunțe demisia în timpul unei vizite la Riad. El a crezut că merge într-o excursie cu cortul împreună cu MBS, dar s-a trezit despărțit de gărzile de corp, i s-a confiscat telefonul, a fost împins într-o încăpere de către autoritățile de la securitate și i s-a înmânat discursul de demisie. Când a apărut la televizor să citească discursul, a părut că ar condamna organizația Hezbollah și Iranul pentru decizia sa, moment în care intrigile stângace ale prințului moștenitor au ieșit la iveală.

Se bănuiește faptul că MBS ar fi sperat că demisia lui Hariri va atrage după sine căderea guvernului de coaliție libanez și, în consecință, va slăbi puterea mișcării Hezbollah aflate în coaliție. Riadul nu dorește o mișcare șiită, în nici un caz una controlată de Iran, care să domine Libanul. S-a sugerat chiar – lucru mai puțin credibil, dar nu imposibil – că Hariri ar fi primit instrucțiuni să comunice miliției din taberele palestiniene de refugiați din Liban că ar trebui să lupte împotriva Hezbollah. Dat fiind că Hezbollah este mai înfiptă ca oricând în armata libaneză, o asemenea mișcare ar avea un anumit preț.

În cele câteva zile care au urmat, oficialii libanezi au dat telefoane disperate omologilor din SUA, Egipt, Franța și nu numai, denunțând faptul că prim-ministrul fusese reținut. Potrivit ziarului *New York Times*, mai mulți ambasadori din Occident au cerut să-l vadă și li s-a permis accesul, dar numai în prezența a două gărzi saudite. După mai multe zile și intervenții furibunde confidențiale din partea guvernelor străine, lui Hariri i s-a permis să se întoarcă acasă, unde, odată ajuns, a anunțat cu promptitudine că de fapt nu avea de gând să demisioneze.

Când este vorba de Liban și de Hariri, Riadul își umflă mușchii. Afacerile familiei lui Hariri datorează mult sprijinului saudit, iar în Arabia Saudită muncesc 250 000 de libanezi; a-i trimite acasă ar însemna o lovitură dură aplicată economiei Libanului aflată și-așa în dificultate. Oficialii saudiți neagă faptul că Hariri ar fi fost constrâns, dar nu pot oferi explicații legate de motivul demisiei lui și de răzgândirea lui ulterioară.

Oprobriul public s-a manifestat, în cercurile diplomatice, împotriva prințului moștenitor, căci această ieșire în decor n-a fost nimic în comparație cu reacția la asasinarea jurnalistului saudit Jamal Khashoggi în incinta Consulatului Arabiei Saudite de la Istanbul. În 2018, Khashoggi critica regimul din cauza comportamentului prințului moștenitor. Pe 2 octombrie, Khashoggi a fost văzut intrând în consulat, dar n-a mai fost văzut ieșind, iar logodnica lui a reclamat în aceeași zi dispariția lui.

Saudiții au susținut că el plecase din clădire, dar nu au pus la dispoziție dovezi, nici măcar înregistrările sistemului cu circuit închis, ale cărui camere acoperă toate zonele de acces. S-a vehiculat imediat că Khashoggi fusese ucis în incinta clădirii, iar cadavrul său fusese tranșat. Guvernul turc a informat presa că asasinatul fusese probabil autorizat „la cel mai înalt nivel". S-a stabilit că 15 bărbați saudiți sosiseră la Istanbul cu avionul, în acea dimineață, și plecaseră înapoi în aceeași noapte.

Abia pe 19 octombrie guvernul saudit a recunoscut faptul că Jamal Khashoggi fusese ucis în incinta consulatului, or, până la acea dată televiziunea de stat difuzase un material potrivit căruia cei 15 saudiți care fuseseră văzuți sosind și plecând erau turiști. Oficialii saudiți au pretins ulterior că jurnalistul murise după o încăierare, dar că nimeni

nu intenționase să-l ucidă. Într-un final și-au schimbat încă o dată versiunea, spunând că acesta murise din cauza unei „operațiuni ilicite" și că erau de-a dreptul șocați că un asemenea fapt avusese loc, susținând totodată că prințul moștenitor Mohammed nu avusese cunoștință de ceea ce se petrecuse.

Ideea că agenții saudiți proveniți dintr-o țară extrem de rigidă din punct de vedere al ierarhiei ar putea pune la cale asasinarea unei figuri marcante peste hotare fără a suporta consecințe la nivel înalt spune multe despre credibilitatea guvernului. Oricare ar fi fost adevărul, era limpede la Riad că cineva trebuia să plătească pentru această crimă – și nu un oficial oarecare. S-au operat arestări, dar familia lui Khashoggi, aflată încă în Arabia Saudită, i-a „iertat" pe cinci dintre suspecți, salvându-i astfel de la pedeapsa cu moartea. La sfârșitul lui 2020, un tribunal saudit a comunicat sentința definitivă, condamnând opt acuzați la șapte până la 20 de ani de închisoare. Au fost retrase acuzațiile aduse mai multor înalți oficiali, dar guvernul a subliniat faptul că avusese loc „un fapt îngrozitor, o crimă oribilă".

Prințul moștenitor fusese privit inițial ca un reformator, dar acest incident i-a distrus imaginea. Multe țări l-au ținut la distanță, la nivel personal, dar, dacă vorbim despre relațiile de stat, ele se derulează în continuare ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. La Summitul G20, organizat la câteva săptămâni după asasinat, unii lideri mondiali l-au evitat, dar președintele Putin al Rusiei l-a îmbrățișat. În februarie următor a fost primit cu căldură în Pakistan și în India, iar în China el a parafat un acord economic în valoare de 28 de miliarde de dolari. Nici măcar Turcia, un rival regional, locul în care oficialii guvernului saudit asasinaseră un jurnalist, nu a dorit să sancționeze regatul din punct de vedere economic; comerțul a slăbit într-o măsură nesemnificativă în cei doi ani scurși după asasinat. Petrolul înseamnă bani, banii vorbesc, iar atâta vreme cât lumea dorește ceea ce are Arabia Saudită, cuvântul saudiților va cântări greu la nivel diplomatic în consiliile mondiale. Dar nici această stare de fapt nu poate dura la infinit.

Acțiunile prințului moștenitor pe plan intern au devenit subiect de reportaje în ziarele internaționale. În aceeași săptămână în care prim-ministrul Libanului era „invitat" într-o vizită extinsă în regat, câțiva dintre membrii seniori ai casei regale au avut rezervate apartamente la hotelul Ritz Carlton din Riad. Vorbim de un hotel fabulos – adjectivul „opulent" nu este destul pentru a-l descrie; dacă vă permiteți să dați în jur de 8 000 de lire sterline pentru o noapte, vă pot recomanda apartamentul regal, care este belea! Din nefericire, unii dintre oaspeții sosiți în săptămâna respectivă nu știau că vor avea parte de un asemenea deranj. Rezervările fuseseră făcute de serviciile de informații și mulți oaspeți nu au știut de ele până când nu au ajuns în camerele lor. Epurarea începuse. 11 prinți și zeci de personalități ale lumii politice, militare și de afaceri au fost conduse la hotel, printre ei numărându-se și prințul Miteb bin Abdullah, un văr de-al

lui MBS și comandant al Gărzii Naționale care dispune de același număr de soldați ca armata regulată.

Unele surse indică faptul că MBS se temea că loialitatea într-o familie cu 15 000 de membri începea să se dilueze. Multe dintre elite nu îl doreau ca lider de facto, ba chiar considerau că sosise vremea să-l răstoarne înainte de a deveni rege. Toți cei arestați au fost acuzați de fapte de corupție, ceea ce este ușor de scos la suprafață în Arabia Saudită, dacă cei de la putere doresc să scormonească, sau imposibil de descoperit, dacă nu se dorește asta.

A durat câteva săptămâni, dar puterea și-a atins scopul după ce mulți dintre cei puși în fața dovezilor privind actele de corupție au afirmat ceva de genul: „Doamne, uite că lipsesc, nu se știe cum, milioane de dolari din conturile guvernului! Dați-mi voie să plătesc suma aceasta către stat de îndată!" Prințul Miteb a fost printre cei care au descoperit primii erorile șocante de contabilitate și a plătit aproximativ un miliard de dolari pentru a soluționa problema. Guvernul susține cu tărie că arestările au fost motivate doar de lupta împotriva corupției.

La nivel intern, MBS nu are probleme doar cu familia, ci și cu cetățenii țării, printre ei înscriindu-se și cea mai numeroasă minoritate, șiiții, care nutresc resentimente. Șiiții de rând nu doresc prăbușirea statului saudit dar, în anii din urmă, eșecul „notabililor" de a le îmbunătăți substanțial viața a dus la radicalizarea multor tineri de către predicatorii islamiști șiiți care îndeamnă la insurecție ca mod de a obține schimbarea. În 2011, o revoltă din Provincia Estică a fost înăbușită prin metode brutale, inclusiv prin bombardarea orașului Al Awamiyah și demolarea ulterioară a zeci de case. Tensiunile iscate între stat și șiiți nu pot fi potolite decât prin tratarea celor din urmă ca egali în plan economic, social și religios. Problema religioasă este una aparte pentru populația wahhabi, care îi vede pe șiiți ca pe niște renegați, unii mergând până într-acolo încât să afirme că aceștia nici măcar nu sunt musulmani. Genul acesta de prejudecată datează din vechime. Până și în secolul în care ne aflăm, clericii vârstnici îi denunță pe șiiți ca fiind necredincioși și aprobă uciderea lor.

Cu toate acestea și în pofida acuzațiilor de despotism și nu numai care i se aduc prințului moștenitor Mohammed, el este realmente un reformator. S-a înconjurat de consilieri tineri, mulți dintre ei la fel de impulsivi ca și el; dar, lucru esențial, aceștia sunt mai deschiși schimbărilor, probabil datorită vârstei. El le-a acordat femeilor dreptul de a conduce un autoturism, a redeschis cinematografele, a modernizat deciziile religioase și a restructurat economia. Toate acestea poate pentru că este un feminist, un susținător pasionat al artelor, un liberal religios și un adept convins al economiei de piață sau poate pentru că el crede că fără schimbare economia se va prăbuși, revoltele vor fi de nestăpânit, statul se va destrăma, iar el va rămâne fără ocupație sau se va expune chiar unui risc și mai mare.

Între 2014 și 2020, prețurile la petrol s-au înjumătățit, iar rezervele din străinătate ale saudiților au scăzut de la 737 de miliarde de dolari la 475 de miliarde de dolari în vreme ce statul a tot încercat să acopere golurile. Scăderea drastică a prețurilor la petrol și viitorul nesigur al resurselor fosile de energie înseamnă că va fi nevoie de o schimbare. În contextul dat, e logic ca faptele de corupție să fie sancționate, chiar și dacă sub sancțiune se ascunde nevoia de a înlătura rivalii și de a aduce bani în vistieria guvernului. Este, de asemenea, nevoie de un plan pe termen lung – unul numit Viziunea 2030 („Vision 2030").

Vision 2030 acceptă ideea că economia trebuie diversificată și că accentul trebuie pus asupra sectoarelor tehnologice și de servicii. Estimările bugetare pentru următorii câțiva ani vizează o scurgere constantă a rezervelor străine și a averii suveranului. Statul susține financiar un sistem de ajutoare sociale extrem de generoase. Scăderea rapidă a veniturilor din petrol și gaze înseamnă că acest sistem nu poate fi susținut; dar, fără ajutor social și dată fiind rata ridicată a șomajului, tulburările sunt ușor de anticipat. Pentru a consolida finanțele statului în perioada schimbărilor, guvernul este pregătit să vândă 5% din bijuteriile familiei – compania petrolieră Saudi Aramco, a cărei valoare este estimată la circa două trilioane de dolari; piața petrolului sugerează că este totuși vorba de numai puțin peste jumătate din această valoare. Estimările fluctuează din pricina factorilor de piață, dar dincolo de granițele Arabiei Saudite puțini sunt de acord cu prețul original prezentat de saudiți.

Tăierile de costuri prin programul Vision 2030 au început în condițiile în care demersul de mai sus se mișcă încet, iar unele din proiectele mai mici din cadrul lui sunt restrânse. „Saudificarea" forței de muncă accelerează, procesul fiind strâns legat de acordarea de permise de conducere femeilor. Multe familii nu permit femeilor să iasă din casă neînsoțite, deseori ele călătoresc împreună cu taxiul sau sunt conduse cu mașina de către șoferi străini care muncesc pentru a trimite bani acasă. Dacă le permiți femeilor să conducă mașina economisești banii pe care îi dai unui șofer, crești venitul disponibil și atragi mai multe femei pe piața muncii, femei care iau locul muncitorilor străini.

Nu se știe clar care este numărul lucrătorilor străini, dar estimările ambasadelor sugerează că, din 34 de milioane de locuitori, peste 12 milioane sunt cetățeni străini, printre care două milioane din Bangladesh, 1,5 milioane din Filipine și un milion de egipteni. Creșterea acestei categorii de populație, prezența străinilor și urbanizarea sunt fenomene care au apărut relativ recent și într-un ritm nemaiîntâlnit în alte părți ale lumii. Călătorind la un moment dat la Jeddah, m-am dus în port și am stat de vorbă cu pescarii; marea lor majoritate erau din Bangladesh, nici măcar unul nu era saudit, și nici nu-mi pot imagina un bărbat saudit care să dorească să învețe vechile deprinderi ale strămoșilor. Rata șomajului printre tinerii până

în 24 de ani este de 28%, dar asta nu înseamnă că tinerii doresc să se cocoșeze în docurile din Jeddah reparând plase de pescuit.

Înlocuirea acestor lucrători cu saudiți și a petrolului cu tehnologia prezintă riscuri, o înaintare rapidă într-un viitor pe care conservatorii din țară nu și-l doresc; un viitor care anulează identitățile religioase și tribale. Planul riscă, totodată, să ducă la exacerbarea tensiunilor regionale. Deja investițiile par a se îndrepta către două din cele 13 regiuni administrative ale regatului – adică spre Riad și Jeddah. Dacă tendința continuă, regiuni precum Provincia Estică dominată de șiiți și zonele de la granița cu Yemenul vor întreba „noi cu ce ne alegem din această viziune?" și se vor identifica tot mai puțin cu puterea centrală.

Megaproiectele nu țin pasul cu termenele de execuție stabilite. MBS a anunțat cu mare pompă construirea orașului Neom – un proiect de 500 de miliarde de dolari, situat la Marea Roșie, unde toate vehiculele vor fi autonome, roboții vor executa majoritatea activităților obișnuite, energia sustenabilă va alimenta tot, iar femeile și bărbații vor circula liber. Sună fantastic, dar sunt puține șanse ca proiectul să se definitiveze la timp, aspect tot mai stânjenitor, dat fiind faptul că ne apropiem de 2030.

Pandemia a dat înapoi bugetul. În 2020, numai o mână de cetățeni saudiți au obținut permisiunea de a efectua pelerinajul la Mecca, iar din pricina interdicțiilor impuse pelerinilor străini, economia a pierdut circa 12 miliarde de dolari.

Nu totul este alb sau negru pe frontul economic. Chiar și o cerere de petrol temporar crescută, în condițiile unei înfloriri industriale globale, ar însemna creșterea prețului, iar pe termen mediu Arabia Saudită ar obține un avantaj suficient de important pentru a-și menține supremația pe piețele de energie. Ceea ce ar compensa pierderile actuale într-o perioadă în care țara caută să se desprindă de această sursă de energie.

Chiar și într-o lume care se rupe încet de dependența de petrol, consumul intern în Arabia Saudită a înregistrat o creștere. Țara consumă aproximativ un sfert din petrolul pe care îl produce, astfel „arzându-se" o mare parte a veniturilor la guvern. Petrolul și electricitatea sunt furnizate publicului la prețuri infinit mai mici decât cele mai mici prețuri din majoritatea țărilor dezvoltate. Pentru cei mai puțin preocupați de calitatea mediului asta înseamnă că nu există limite în conducerea unui SUV pe autostradă, în drumul spre casă, unde tot ei lasă instalația de aer condiționat pornită, chiar dacă au fost plecați peste weekend. Arabia Saudită este al șaselea cel mai mare consumator de petrol din lume, iar instalațiile de aer condiționat folosesc 70% din electricitatea Arabiei Saudite. Și încă un pont: dacă vă duceți în Arabia Saudită în plină vară, luați-vă și o jachetă – în hoteluri este frig.

Pe termen scurt, saudiții vor fi nevoiți să consume petrol nu numai pentru a dispune de lumină (și de aer condiționat), ci și pentru a

putea bea apă. Regatul deține cea mai mare instalație de desalinizare din lume, producând cu succes cea mai mare parte a apei pentru acoperirea nevoilor interne. Dar există o problemă. Uzinele uriașe de desalinizare necesită cantități mari de electricitate, care este produsă din țiței. Într-o țară fără râuri, desalinizarea poate fi singura opțiune, cu toată că este costisitoare și poluantă.

Inițial, pentru a găsi o soluție nonsalină, s-au orientat către experții de la Saudi Aramco. Gigantul producător de petrol s-a folosit de experiența sa pentru a accesa unele dintre cele mai mari rezervoare subterane de apă aflată sub nisipurile din nordul și estul țării. În secolul trecut, acolo se afla destulă apă pentru a umple bazinul lacului Erie, dar practicile agricole intense au redus rezervele de apă care, din cauza inexistenței ploilor, nu sunt realimentate. Terenurile irigate sunt folosite pentru culturi și creșterea animalelor pentru piețele interne și externe, la prețuri care pot fi practicate numai pentru că guvernul subvenționează costurile apei. Fermierii nu folosesc chibzuit cel mai prețios dintre lichide. Pentru ei, apa este o resursă ieftină, dar pentru guvern este una costisitoare. Experții se tem că patru cincimi din apă au fost deja folosite, iar rezervele rămase se vor epuiza în anii 2030. Petrolul a acoperit subvențiile, dar, dacă a rămas foarte puțină apă de subvenționat, atunci nu vor mai exista piețe accesibile, nici piețe externe. În schimb, vor apărea o mulțime de saudiți nemulțumiți de creșterea prețurilor la alimente. Guvernul intenționează să reducă drastic cantitatea de cereale cultivate, întrucât este vorba de culturi care necesită multă apă, urmând ca o parte din averea suveranului să fie alocată achiziționării de terenuri și culturilor de cereale în alte țări.

Date fiind subvențiile pentru public, cu cât se consumă mai multă energie, cu atât mai costisitoare sunt pentru guvern. Pentru a ieși din acest cerc vicios, se investesc bani în energia regenerabilă. Diversificarea a început deja. De pildă, Arabia Saudită deține 5% din Tesla și a investit masiv în producția de mașini electrice a General Motors, precum și în zeci de alte proiecte peste tot în lume. Pe plan intern, Riadul speră să poată crea 750 000 de locuri de muncă în industrie și, totodată, ca până în 2030 să acopere cel puțin 7% din consumul de electricitate din surse regenerabile, majoritar solare. Saudiții dețin uzine de fabricare a panourilor solare, spațiul necesar montării lor și lumina solară care să le alimenteze. Au până și tipul de lumină solară „potrivit", dat fiind că radiațiile solare din regat sunt printre cele mai puternice din lume. Guvernul a vehiculat chiar ideea că de la 7% se poate ajunge la 20% până în 2032. Ceea ce în limbaj de afaceri se traduce prin „obiectiv agresiv".

Când anunța planurile legate de energia solară, guvernul vorbea cu înflăcărare despre „momente istorice" și stabilea obiective ambițioase. Complicațiile birocratice și dificultățile tehnice au dus la suspendarea unor proiecte și la amânarea altora, dar autoritățile știu prea bine că trebuie să acționeze. Nu mai au timp.

Pe plan economic, se petrece un alt exercițiu de echilibristică: diversificarea surselor de energie, altele decât petrolul, dar și echilibrarea conturilor fără a provoca dificultăți economice pentru populație prin retragerea prea bruscă a subvențiilor pe care le acoperă țițeiul. Energia regenerabilă, investițiile peste hotare, turismul și dezvoltarea infrastructurii, așa cum se întâmplă în porturile de la Marea Roșie, vor fi de mare ajutor, dar a manevra petroliere este o provocare uriașă.

Din punct de vedere strategic, Arabia Saudită trebuie, fără discuție, să rămână alături de americani încă mulți ani de-acum înainte, cu condiția ca și aceștia să rămână alături de saudiți. În lipsa unei garanții de securitate din partea SUA, granițele maritime ale țării sunt în pericol pentru că Golful Persic și Marea Roșie sunt înguste și fiecare dintre ele se sugrumă într-un anume punct. Or, dată fiind absența unei forțe maritime puternice a Arabiei Saudite, o putere ostilă ar putea împiedica exporturile saudite să ajungă în Oceanul Indian sau în canalul Suez.

Cu toate acestea, cu toate relațiile de securitate cu SUA, legăturile economice cu China se vor strânge. China a vândut regatului rachete balistice cu rază medie de acțiune, importurile sale de petrol au crescut rapid în ultimii ani, iar Arabia Saudită a semnat unul dintre cele 12 contracte 5G pe care Huawei le-a obținut în regiune. Spre deosebire de SUA, China nu este interesată în promovarea drepturilor omului în țările cu care face afaceri. După cum mi-a mărturisit unul dintre cei mai reputați analiști politici din Orientul Mijlociu, Mina Al-Oraibi: „Modelul chinezesc de «capitalism de stat» atrage tot mai mult politicieni arabi. «Liberalismul economic» decuplat de liberalismul politic este un model urmat de mai toate guvernele din regiune, iar în ultimele două decenii modelul chinezesc a fost apreciat drept un mare succes."

În ultimii ani, anticipând, încă o dată, viitorul, atacurile verbale la adresa Israelului au fost amuțite, iar contactele de afaceri au fost create discret pentru o potențială normalizare a relațiilor dintre cele două state. O astfel de mișcare nu mai depinde de formarea unui stat palestinian; prințul moștenitor bin Salman a fost unul dintre primii lideri ai lumii arabe care și-a pierdut răbdarea în privința refuzului Palestinei de a face compromisuri în privința Israelului. Nu s-a ferit însă să îi lase pe alții să ducă greul. MBS are o relație foarte strânsă cu conducătorul *de facto* al EAU, prințul moștenitor Mohammed bin Zayed, cel care în 2020 a normalizat legăturile cu Israelul, precum și cu Bahrainul. Regele Salman a fost împotrivă, dar se pare că MBS crede că pe majoritatea tinerilor saudiți nu îi preocupă subiectul ca pe vechea generație. Israelul deține capacități de apărare și tehnologie pe care statele din Golf o pot folosi și este pregătit să negocieze. Sistemul lui de apărare aeriană Iron Dome (Cupola de Fier) este privit cu invidie, în special pentru că este perceput ca o amenințare din direcția Iranului, iar tehnologia sa menită să „facă deșertul să înflorească"

poate ajuta industriile agricole. Această apropiere între mai multe țări arabe este o uriașă schimbare politică și îi contrazice pe majoritatea experților în problema Orientului Mijlociu, care au susținut că țările arabe nu vor face niciodată pace cu Israelul dacă nu va fi creat un stat palestinian. În timp ce ei erau atenți doar la o mică fâșie de pământ, restul lumii mergea înainte. Administrația Biden a Statelor Unite nu va schimba această stare de fapt; poate că va lua o poziție dură referitoare la așezările din Cisiordania palestiniană, dar nu există motive pentru a crede că ar dori să destrame noua realitate.

Acordul între EAU și Israel a fost întocmit cu deplina știință a prințului moștenitor bin Salman (cu toate că tatălui său nu i s-a adus nimic la cunoștință). El a fost de acord, pentru că urmărește cu mare atenție mașinațiunile politice necesare pentru a se menține la putere, dar este preocupat în egală măsură de viitor.

Arabia Saudită manifestă aceeași abordare recalcitrantă, pragmatică în ceea ce privește naționalismul panarab. Ideea unui singur stat arab care să se întindă în toată regiunea nu i-a atras niciodată pe saudiți. În anii 1960 și 1970, când intelectualii și politicienii arabi din Egipt, Siria și nu numai avansau ideea, clasa conducătoare saudită încuraja loialitatea față de monarhie. Nu prea este loc pentru democrație – la urma urmelor, oamenii ar putea alege liderii nepotriviți. Aceeași clasă conducătoare caută să creeze forumuri economice și politice răspândite în întreaga regiune, motiv pentru care în 1981 a fost principala membră fondatoare a Consiliului pentru Cooperare în Golf, o organizație formată din șase țări membre și creată pentru a simplifica procesul comercial.

Toate acestea alcătuiesc un tablou extrem de divers în parcursul către viziunea prințului moștenitor privind imaginea țării în 2030. Pe plan intern, el face practic echilibristică între reformă și conservatorism, liberalism relativ și represiune. Clasa conducătoare nu poate permite consolidarea regionalismului și, cu toate acestea, știe că există identitate regională și că fiecare identitate în parte dorește să aibă un cuvânt de spus în felul în care sunt conduse lucrurile. Ei nu pot permite separatiștilor șiiți să câștige teren la periferiile Provinciei Estice și la granița cu Yemenul, întrucât instabilitatea creată acolo va produce pagube economice și s-ar putea extinde. Nemulțumirile fierb, iar pericolul ca incidentele să atragă după ele noi violențe este mereu prezent.

El oferă oamenilor un nou contract social. Le promite o țară cu mai puțină birocrație și mai puțină corupție, o economie care va supraviețui sfârșitului lent al erei petrolului, una în care vor fi liberi să se bucure de plăcerile pe care lumea modernă le ia drept cuvenite. În schimb, populația va trebui să treacă la treabă și să își dea seama de faptul că subvențiile pe care le primește vor fi sistate. Conservatorii religioși trebuie să accepte că vor putea practica liberi religia, așa cum cred de cuviință, dar controlul lor asupra societății trebuie slăbit dacă țara se vrea modernizată pentru a supraviețui. Și

exportul wahhabismului trebuie să se mai domolească. Dacă saudiții își vor pierde importanța în economia globală, restul lumii va fi mai puțin tolerant față de o ideologie care a dat naștere, cel puțin în parte, unor personaje ca Bin Laden și unor organizații cum este ISIS.

E nevoie de renunțarea la principiul fundamental al alianței saudo-wahhabe create acum aproape 300 de ani. Contractul oferit ulterior de către bunicul lui MBS, Ibn Saud, a fost că poporul se va supune, iar banii obținuți din petrol la vor oferi o viață bună. MBS oferă un model de secol XXI, unul în care banii din petrol joacă un rol mai mic.

Dacă reformele nu vor fi implementate, iar lumea se rupe de dependența de petrol, ce-i mai rămâne Arabiei Saudite de oferit lumii? Nisip?

Conducerea saudită trebuie să construiască o nouă societate, o nouă economie și o nouă armată. Trăim încă vremuri în care americanii vor lupta pentru Arabia Saudită de dragul aurului negru care unge roțile economiei mondiale, dar ne apropiem de momentul în care americanii nu vor mai lupta pentru a apăra panourile solare ale Arabiei Saudite.

CAPITOLUL 4
Regatul Unit

Vin englezii! Vin englezii!
Paul Revere (citat atribuit)

„Vin englezii" a fost o expresie folosită pe tot mapamondul de-a lungul mai multor secole, timp în care aceștia și-au construit un imperiu care a controlat o pătrime de lume. E posibil ca ea să se audă și acum, dar cu un înțeles total diferit. După votul Brexit din 2016 prin care britanicii au ales să părăsească UE, ei caută acum alte alianțe – dar au tot continuat să dețină un rol important în lume încă de la jumătatea celui de-al XII-lea secol. Regatul Unit a pierdut mult pe măsură ce hărțile s-au modificat în direcția decolonizării; acum el trebuie să navigheze într-o lume nouă, în care imperiul devine o amintire tot mai îndepărtată.

Așadar englezii nu sunt siguri ce îi așteaptă, nici încotro se îndreaptă – dar vremurile noi vor fi în continuare influențate de poziția de insulă din capătul de nord al Câmpiei Nord-Europene.

Marea Britanie a fost un loc rece, bătut de vânturi de-a lungul întregii sale istorii, și cu toate acestea a fost centrul unuia dintre cele mai mari imperii ale lumii. Cum a reușit asta se datorează așezării geografice – și în mod special accesului său la oceanele lumii.

Apele care înconjoară Regatul Unit continuă să joace un rol central în cultura și în psihicul național. În secolele din urmă, ele i-au protejat pe englezi de excesele politicilor și de războaiele duse pe continentul european. Asta explică în parte de ce sentimentul de apartenență la o casă europeană comună nu este la fel de puternic pe insulă cum este în multe țări din UE. Carnajul provocat de cele două războaie mondiale nu a zdruncinat Regatul Unit în măsura în care a făcut-o pe continent. Psihologia separației a avut influență, chiar dacă una greu de evaluat, asupra votului Brexit.

În ultimii ani, Regatul Unit a devenit o punte peste Atlantic, între Europa și SUA. Va rămâne așa, numai că va fi tot mai puțin folosită cu trecerea timpului și cu modificarea intereselor naționale. Cu toate acestea, în ciuda nesiguranței actuale, Regatul Unit are încă un potențial uriaș ca piață de consum în Europa, deține acces direct la căile maritime, precum și o lungă istorie privind inovațiile, educația de calitate și priceperea comercială care mențin insula printre cele mai puternice zece economii ale lumii. Pentru a-și păstra poziția, va trebui să ia deciziile potrivite privind viitorul într-o lume în care schimbarea s-a accelerat. Va avea, totodată, nevoie de unitate.

Puterea economică și militară a Marii Britanii a accelerat susținut după ce, în 1707, Scoția și Anglia au devenit o singură entitate prin Actul de Uniune. Pentru prima dată în istoria țării, o singură autoritate controla insula. Nu numai că englezii nu mai trebuiau să-și facă griji legate de atacurile armatelor scoțiene, dar s-a închis și ușa din dos prin care ar fi putut avea loc o potențială invazie a unei puteri europene. Trei secole mai târziu, votul Brexit a pus în pericol Uniunea și, cu toate că Londra nu se mai teme de o invazie din partea Franței, este profund îngrijorată de efectele economice și militare ale unei Scoții independente.

Unirea politică de la 1707 fusese precedată de una naturală, cu peste 400 de milioane de ani înainte. Anglia era lipită de un mic continent numit Avalonia, care plutea în direcția nord peste ocean. În același timp, la mii de kilometri distanță, Scoția aluneca spre sud ca parte a paleocontinentului Laurenția. A avut loc o ciocnire cu încetinitorul, de-a lungul liniei pe care, ceva mai târziu, în anul 122 al erei creștine, împăratul Hadrian a construit un zid. Coliziunea dintre nord și sud nu a dus la formarea munților, dar a dat naștere înălțimilor Cheviot care se întind de-a lungul granței anglo-scoțiene. Pe repede înainte trecem de păduri tropicale, dinozauri, mamuți și ajungem, în cele din urmă, acum circa 800 000 de ani, când au apărut oamenii. După care s-a făcut din nou frig, așa că ei au plecat, au revenit și au tot repetat procesul până când s-a făcut destul de cald pentru a rămâne în acele locuri.

Cu circa 10 000 de ani înainte de era creștină, Irlanda a fost separată de Britania prin creșterea nivelului mării care a inundat porțiunea de uscat aflată între Marea Britanie de-acum și Europa continentală, făcând din cea dintâi o insulă. Mai exact spus, Marea Britanie este alcătuită din insule – mii de insule dacă socotești după mărime și după ce se află deasupra nivelului mării când are loc refluxul; numai 200 din aceste insule sunt practic locuite. Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord include Insulele Hebride, Orkney și Shetland în nordul îndepărtat, insulele Scilly și insula Wight la 1 000 de kilometri distanță de acestea spre sud, și insula Anglesey, în largul coastei galeze, în direcția vest. Are acces direct la Canalul Mânecii, Marea Nordului, Marea Irlandei și la Oceanul Atlantic. În porțiunea cea mai extinsă măsoară numai 500 de kilometri dintr-un capăt în celălalt, iar din pricina coastei zimțate nici o zonă nu se află la mai mult de 120 de kilometri de mare.

Prima atestare a existenței sale datează, cu aproximație, din 330 î.Hr., când un explorator grec pe nume Pytheas a pornit într-o călătorie uluitoare spre nord, ajungând, posibil, până în Islanda, iar în timpul acestui voiaj a circumnavigat teritoriul cunoscut sub numele de Britannia. Nimeni nu l-a crezut, dar asta numai pentru că la întoarcere a povestit despre urși albi care se odihneau pe calote de gheață și despre faptul că acolo soarele strălucea pe cer la miezul nopții.

Apele periculoase, reci, ale Mării Nordului nu-s de mine, așa că, acum câțiva ani, când am luat hotărârea de a explora cea mai mare insulă a Europei, am făcut-o pe două roți, mergând cu bicicleta pe traseul numit „LEJOG" – Land's End to John O'Groats, reprezentând linia transversală care străbate insula pe toată lungimea ei. Adică 1 600 de kilometri care se parcurg de obicei de la sud la nord, întrucât așa există șanse mai mari ca vântul să-ți bată din spate. Am parcurs traseul în 12 zile, fiecare dintre ele o bucurie crâncen de dureroasă. Ceea ce m-a frapat mai mult decât orice a fost felul în care, la sfârșitul fiecărei zile, accentele, dialectele și specificul denumirilor localităților se schimbau. Chiar și pe o distanță de numai 50 de kilometri se observă diferențe marcante. Fapt datorat atât geografiei, cât și istoriei. Diferite regiuni s-au dezvoltat într-o relativă izolare și au fost influențate de invaziile romanilor, anglo-saxonilor, vikingilor și normanzilor. De exemplu, scandinavii s-au stabilit în ceea ce azi se numește East Anglia; sufixul „-by" pare a-și avea sorgintea în cuvântul danez pentru „oraș", ceea ce explică de ce nume ca Whitby și Grimsby sunt des întâlnite pe coasta estică a Angliei. Chiar și azi, în Yorkshire se folosesc frecvent cuvinte pe care o persoană din sud nu le înțelege – „bairn" pentru „copil" și „beck" pentru „râu", de exemplu. În majoritatea țărilor se întâlnesc diferențe regionale, dar puține sunt locurile în care ele sunt atât de pronunțate ca în Regatul Unit.

Principala diviziune geografică din țară nu este cea dintre nord și sud, așa cum se crede în mod obișnuit, ci dintre est și vest, definită fiind de ținuturile muntoase și cele depresionare. Dacă tragem o linie de la râul Tees din nord-est spre râul Exe din Devon vom observa diviziunea dintre înălțimi și câmpiile Angliei și ale Țării Galilor. La vest se află înălțimile stâncoase și zonele înalte din Lake District (Districtul Lacurilor), Munții Cambrieni și ținuturile mlăștinoase, cum este Dartmoor; în est, terenul este mai neted, iar stâncile sunt mai poroase, conțin mai mult calcar – de unde provine și denumirea White Cliffs of Dover (Stâncile Albe de la Dover). Această divizare este motivul pentru care partea vestică a Marii Britanii este mai caldă decât estul și are parte de mai multe ploi. Apele Curentului Golfului, originare din Caraibe, traversează Atlanticul și ajung pe coastele vestice ale Marii Britanii. Vânturile de deasupra Curentului Golfului atrag umiditatea, se ciocnesc de înălțimile muntoase și așa se formează ploile. Per ansamblu, aceasta înseamnă că Marea Britanie nu este vreun paradis tropical dar are o climă mult mai temperată decât multe alte locuri situate la o latitudine similară (de exemplu, Rusia și Canada), fapt care a priit agriculturii.

Există totodată și o diviziune între nord și sud. Munții sunt situați, într-adevăr, în mare parte în jumătatea vestică a insulei principale, dar cu cât înaintezi mai mult spre nord în Anglia, cu atât mai înalți devin. Și în Scoția o mare parte din ținuturile muntoase se află la nord-vest. Dat fiind faptul că este mult mai ușor să construiești pe teren neaccidentat, această diviziune a contribuit la o diferență în dezvoltarea infrastructurii. Nord-vestul, Yorkshire și nord-estul Angliei includ locuri făcute celebre de Revoluția industrială: Leeds, Sheffield, Manchester, Liverpool și Newcastle. Declinul industriei prelucrătoare de bumbac, al mineritului și al industriei grele au lovit greu aceste regiuni. Climatul mai blând din sud, râurile mai domoale, pământul propice agriculturii și influența capitalei sunt doar câteva din motivele pentru care zona este mai dezvoltată decât nordul și motivul pentru care Anglia, care reprezintă puțin peste jumătate din întinderea de uscat a insulei, adăpostește 84% din populația țării. Majoritatea locuitorilor și a industriei Scoției sunt concentrate spre sud, mai aproape de granița cu Anglia, dar populația ei este mult mai mică – 5,5 milioane de locuitori, comparativ cu 56 de milioane în Anglia, trei milioane în Țara Galilor și sub două milioane în Irlanda de Nord. Sudul Angliei este nucleul căilor ferate și aeriene, internaționale și interne, traficul derulându-se prin principalele gări londoneze și prin aeroporturile Heathrow și Gatwick. Anglia deține, de asemenea, unele din cele mai aglomerate porturi, precum și tunelul care traversează Canalul. Londra este situată în centrul regiunii sud-estice, punctul nodal al sistemului de autostrăzi din regiune, care pornesc în toate direcțiile. Capitala găzduiește parlamentul Regatului Unit și sediile multor companii importante, în special din sectorul financiar. Acesta este statul modern. S-a scurs

mult timp și a fost nevoie de multă vărsare de sânge pentru a se ajunge aici.

De unde să încep? Probabil cel mai potrivit ar fi anul 43 d.Hr. și ocupația romană. Ea marchează o rupere de ceea ce fusese înainte, care a influențat, de bună seamă, secolele ce au urmat, iar amprenta acelor vremuri a rămas vizibilă din multe puncte de vedere.

Înainte ca prietenii noștri băutori de vin, constructori de băi și autori ai sistemului legislativ să vină de peste Canal, Britania era doar o insulă uriașă, rece, umedă, la periferia locurilor în care se scria istoria. Era plină de triburi sălbatice, oameni care nu știau citi sau scrie și care, în loc să învețe, își petreceau timpul luptându-se între ei.

Romanii aveau o idee vagă despre cei pe care îi considerau barbari vopsiți cu albastru, și asta datorită relatărilor lui Iulius Caesar cu un secol mai devreme. Știau în ce se bagă, așa că împăratul Claudius a trimis 40 000 de soldați de elită pentru invazie. Avea nevoie de ei. Personajul fictiv Asterix Galezul se bucură de faimă apărând o mică bucată de pământ în ceea ce azi numim Franța, dar nu se putea compara cu britonii celți.

A fost nevoie să treacă zeci de ani până ca multitudinea de triburi din jumătatea de sud a Angliei să fie învinse: chiar și după 20 de ani, legiunile romane au avut de înfruntat o rebeliune de proporții condusă de regina Boadicea a icenilor. Istoricii folosesc termenul prescurtat de „Britania Romană", dar legiunile nu au cucerit niciodată teritoriile cunoscute azi ca Țara Galilor și Scoția, ceea ce a ajutat la menținerea identităților distincte pe care le vedem și azi. Zonele pe care le-au dominat cu adevărat concordă cu granița dintre estul și vestul Angliei. La fel de vizibilă rămâne și configurația unor drumuri; multe dintre șoselele de azi urmează vechile rute pe care romanii le-au așternut în peisajul de acolo.

Structura ocupației a avut efecte de durată – și probabil că niciunde mai profunde ca în capătul estuarului fluviului Tamisa. Romanii știau că aveau nevoie de o punte de trecere care să unească teritoriile pe care urmau să le ocupe la sud și la nord de el. Puntea trebuia să fie aproape de estuar, pentru ca ei să-și poată manevra corăbiile, dar într-o porțiune mai îngustă. Au descoperit un loc între două dealuri nu foarte înalte, pe malul nordic, unde fluviul se îngusta și terenul era solid pe ambele maluri. O fi fost Roma construită pe șapte coline, dar, când au ajuns în Britania, romanii n-au construit decât pe două, Ludgate Hill și Cornhill, și au pus bazele cetății Londinium – Londra. Ei au construit primul „pod al Londrei" – un ponton către pământul pe care l-au numit „Britannia". Tânărul oraș prospera; toate drumurile romane importante duceau către el, iar de-aici mărfurile plecau pe corăbii în tot imperiul. Până la sfârșitul primului secol, populația Londrei număra zeci de mii de locuitori.

Peste alte 300 de ani, legiunile au plecat în grabă pentru a se ocupa de o problemă mult mai serioasă decât o insulă bătută de ploi – salvarea Imperiului Roman. Plecarea lor a dus la prăbușirea

sistemului economic pe care tot ei îl impuseseră, zonele urbane au fost repede abandonate, iar analfabetismul a apărut din nou. În ciuda vremii, au existat și alți ochi care au tânjit la Britania postromană care de-acum se destrămase în mici facțiuni războinice. Fără acea Pax Romana era o pradă ușoară pentru valurile de invadatori. Mai întâi au venit anglii, saxonii și iuții din Danemarca și din nordul Germaniei. Regiunile pe care le-au cucerit corespund în mare măsură celor ocupate de romani: diviziunea est-vest a reapărut, ca și rezistența acerbă a triburilor din Scoția, Țara Galilor și Cornwall. Conturul vag al limitelor Angliei moderne ieșea la iveală odată cu un nou nume pentru jumătatea sudică a insulei – Angleland (Țara Anglilor). Limbile celtice începeau să dispară, înlocuite fiind de engleza veche germanică, din care a derivat o mare parte a englezei moderne.

În 600, anglo-saxonii întemeiaseră mai multe regate, în vreme ce triburile de scoți (celți) din Irlanda invadau vestul Scoției și își ridicau acolo așezări, ceea ce explică felul în care și-a căpătat numele treimea nordică a Britaniei.

După aceea, ei bine, în sud s-au perindat la tron diferiți regi, unul după altul. Se pare că majoritatea s-au numit Eduard (Edward) sau Egbert, în orice caz numele începea cu „e", cum a fost de pildă Æthelred, și absolut toți aveau ceva de împărțit cu vikingii invadatori. A existat totuși și un Alfred. El a reușit să unească regatele Wessex și Mercia și a recucerit Londra, pe care a salvat-o de sub stăpânirea vikingilor în 886. Fiul său, Edward, și fiica sa, Æthelflæd, au extins ulterior teritoriile, la care au adăugat capitala vikingilor, York, ajungând până în Northumbria și apoi în Țara Galilor. Edward a fost descris drept „rege al englezilor"; unii au mers până într-acolo încât să-l numească „rege al Britaniei", ceea ce era totuși o exagerare. În realitate, a fost o exagerare de câteva sute de kilometri și ani până când acest fapt a devenit realitate.

Au urmat un Edmund, un Eadred și chiar un Eadwig înainte de urcarea pe tron a regelui Edgar cel Pașnic (care a domnit între 959 și 975). Pe lângă atitudine, contribuția lui istorică a fost aceea că a stabilit un sistem de împărțire a regatului în comitate sau districte, ale căror nume sunt folosite până în zilele noastre. Se năștea de-acum o Anglie recognoscibilă, cu o cultură aparte și cu o identitate tot mai conturată, în vreme ce, la nord de hotar, regatul Scoției făcea pași mici în direcția eliberării de sub dominația diferitelor triburi și clanuri rivale.

Intră în scenă normanzii și ajungem în anul cel mai bine cunoscut din istoria Regatului Unit: 1066.

Conducătorul normand William Cuceritorul a traversat Canalul și a debarcat pe coasta de sud, a câștigat bătălia de la Hastings, a mărșăluit spre Londra și s-a încoronat rege. Avea să mai treacă un secol până când orașul să devină capitală, dar sub conducerea lui William s-a dezvoltat într-un ritm rapid. El a construit Turnul

Londrei și a decretat Londra ca fiind un intermediar între teritoriile normande și englezești.

Invazia a reprezentat cel mai important moment din istoria Britaniei de la plecarea romanilor până în acel moment. Ea a rupt legăturile Angliei cu Scandinavia și a orientat țara spre Europa de Vest. Cuvintele din limba franceză au început să-și croiască drum în vocabularul limbii engleze, au fost construite marile catedrale, iar castelele răsăreau pretutindeni în țară în timp ce noii latifundiari căutau să se apere împotriva populației de cele mai multe ori ostile.

Tensiunile au durat zeci de ani și au avut loc revolte precum cele conduse de Edgar Ætheling (sau Edgar al II-lea, fiul lui Edward Exilatul); dar normanzii au reușit să păstreze ocupația asupra noilor teritorii. William a fost urmat la domnie de dinastia Plantagenet, o casă regală franceză ai cărei regi au deținut puterea în Anglia din 1154 până în 1485. Printre aceștia s-a numărat regele Ioan, cel care, încercând să evite un război civil, a fost de acord să reducă puterea monarhilor englezi semnând Magna Carta în 1215. Carta stă la temelia sistemului juridic modern. În momentul în care a fost redactată, aceasta nu a contribuit neapărat la recunoașterea drepturilor cetățenilor de rând, dar a devenit un document de referință și un simbol al libertății invocat și în prezent în dezbaterile politice din Regatul Unit. A avut, de asemenea, o influență majoră asupra Constituției Statelor Unite ale Americii. Unul dintre cei mai respectați judecători ai secolului XX, lord Denning, o descrie ca fiind „cel mai impunător document constituțional al tuturor timpurilor".

În secolele care au urmat, englezii s-au războit cu Scoția și cu Franța, dar și între ei. Dinastia Plantagenet a fost înlocuită de Casa Tudor în 1485. Cel mai cunoscut rege provenit din această dinastie, Henric al VIII-lea (care a domnit între 1509 și 1547), a transformat în lege ceea ce era, *de facto*, o realitate. Englezii controlau deja Țara Galilor, dar Actul Unirii stipula faptul că legea din Anglia se aplica acum și Țării Galilor, iar limba engleză devenea limba oficială a tribunalelor. Dat fiind că majoritatea oamenilor din Țara Galilor nu vorbeau decât galeza, legea a avut mai multe efecte: interpreții au avut mult de lucru, galeza aproape că a dispărut în următoarele secole, iar resentimentele față de Londra s-au cimentat. A fost totuși încă un pas către crearea Regatului Unit.

Principala modalitate prin care Henric s-a făcut celebru în istorie a fost aceea că a avut șase neveste. În 1533, căsătoria cu Caterina a fost anulată, permițându-i să se căsătorească apoi cu Anne Boleyn, cu care a avut o fiică pe nume Elisabeta. Excomunicarea lui ulterioară din Biserica Catolică a dus la Marea Schismă, proces prin care Henric a creat Biserica Anglicană, a pus lacătul pe 800 de mănăstiri și a decis că pământurile și avuția acestora îi aparțineau din acel moment.

Fiica lui, Elisabeta I (care a domnit între 1558 și 1603), a dus Anglia și mai ferm spre protestantism, în pofida intrigilor și a opoziției din partea puterilor catolice de pe continentul european și

din Scoția. A îndrăznit chiar să o execute pe regina Scoției, verișoara ei, Maria, în 1578 pentru că ar fi conspirat împotriva ei. Elisabeta a condus Anglia pe drumul măreției. Sub domnia ei au avut loc expediții de descoperiri (și acte de piraterie) conduse de Francis Drake și Walter Raleigh, Invincibila Armadă a Spaniei a fost învinsă, iar Shakespeare și-a scris opera. A urmat regele Iacob I al Angliei. Chestiunea cu Iacob I a fost că funcționa și sub numele de Iacob al VI-lea al Scoției. Cele două coroane unite au reprezentat următorul pas către Regatul Unit, dar mai întâi englezii au trecut prin decapitarea unui rege (Carol I), printr-un război civil (1642–1651), o dictatură militară (Cromwell) și Restaurația monarhiei ca, în cele din urmă, în 1707, să se ajungă la unirea Angliei și a Țării Galilor cu Scoția. Aceasta a fost cheia care a deschis ușa evenimentelor care au urmat, pentru că ea a modificat geografia amenințărilor pentru ambele țări.

Timp de secole, englezii au învățat că populația continentului îi depășea cu mult din punct de vedere numeric, ceea ce permitea Europei să strângă armate capabile să îi domine. Așa s-a întâmplat cu romanii, cu vikingii și cu normanzii. Amenințarea ar fi fost cu atât mai mare dacă o forță dominantă ar fi putut convinge alte forțe să i se alăture sau dacă – lucru încă mai grav – s-ar fi aliat cu Scoția. S-ar fi creat astfel riscul unei debarcări a forțelor dușmane în nordul îndepărtat fără a întâmpina rezistență, sau chiar al unei invazii simultane de la nord și de la sud.

Au rezultat diverse strategii. Englezii au căutat mereu să asigure un echilibru de putere în Europa, prin care să împiedice ascensiunea unei puteri dominante sau situarea de partea adversarului puterii în cauză, în situația în care apăreau semnale privind o astfel de ascensiune. Concomitent cu „echilibrarea balanței extrateritoriale", englezii doreau să capete control asupra întregii insule.

Punctul de vedere al Scoției erau unul cu totul diferit. Date fiind populația redusă și resursele limitate, Scoția n-ar fi putut îndrăzni să spere că va învinge sau că va domina Anglia. În schimb, pentru a-și asigura securitatea, a căutat să încheie alianțe cu dușmanii Angliei, în principal cu Franța.

Primul tratat franco-scoțian a fost semnat în 1295. În el se stipula că, dacă Anglia invada Franța, Scoția va invada Anglia, determinând un război pe două fronturi. Când englezii au aflat despre tratat, au invadat fără să pregete Scoția – invazie care n-a decurs prea bine. Fiecare conducător scoțian și francez, cu excepția lui Ludovic al XI-lea, a reînnoit acordul până în 1560, moment în care devenise cunoscut sub denumirea de „Auld Alliance" („Vechea Alianță"). Mii de soldați scoțieni au fost trimiși să lupte alături de camarazii lor francezi, în timp ce francezii finanțau armatele scoțiene și încurajau incursiuni în Anglia.

În orice caz, până în 1707 a existat un număr de factori care s-au aliniat întru constituirea Actului Unirii. Întrucât coroanele se uniseră

cu un secol înainte, tensiunile se reduseseră, iar comerțul între cele două țări se intensificase. În secolul anterior englezii întemeiaseră colonii și așezări în America de Nord, în Indiile de Vest, India și Africa, îmbogățindu-se tot mai mult pe fundalul primelor semne ale Revoluției industriale. Dar Scoția nu avea colonii, iar în anii 1690 suferise din cauza culturilor compromise succesive, care au dus la moartea a mii de oameni din pricina foametei. Scoția nu era pregătită să înfrunte noul secol.

Scoția a manifestat totuși porniri imperialiste, chiar dacă eșuate. În 1698, o flotă alcătuită din cinci corăbii a ridicat pânzele cu destinația Panama. Expediția a fost finanțată din subvenții publice, stimulate de înflăcărarea națională. Dar foarte puțini din sutele de coloniști au supraviețuit, mulți fiind uciși de boli înainte ca respectiva colonie să fie abandonată ca urmare a asediului marinei spaniole. Colonia ar fi trebuit să furnizeze bogății care să permită Scoției să concureze cu Spania, Portugalia și Anglia. În locul acestor bogății, a provocat numai moarte și a contribuit la sfârșitul independenței scoțienilor. Dovada tristului episod se găsește pe actualele hărți panameze: căutați doar Punta Escoces – Capul Scoțian.

Istoricii au păreri diferite în privința costurilor financiare, dar se spune că Scoția ar fi pierdut cel puțin o cincime din tezaurul ei în această aventură nefericită; unii spun că ar fi vorba de mai mult. Prin urmare, la 1707, o Scoție sărăcită avea nevoie de accesul la piețele externe ale Angliei și deci de relații amicale. Între timp, Anglia, conștientă de faptul că populația Franței era de două ori mai mare decât a ei, avea nevoie de o garanție strategică prin care Scoția se angaja să nu reînnoiască Vechea Alianță cu Franța. Într-un tratat parafat ulterior, Anglia a pus la dispoziția Scoției banii necesari pentru achitarea datoriilor, parlamentele au adoptat Actul Uniunii și, pentru prima dată în istoria sa, insula era condusă de un singur guvern.

Faptul că în următoarele două secole Marea Britanie a ajuns la apogeul puterii nu este întâmplător. De unde înainte guvernele Scoției și Angliei trebuiau să-și finanțeze fiecare armatele pentru a-și păzi granițele, acum banii puteau fi folosiți pentru a proteja Marea Britanie împotriva unei invazii de pe continent, dar și pentru extinderea imperiului. Se putea recruta acum o armată mai numeroasă, dat fiind numărul mai mare de locuitori, iar resursele, energia și timpul irosite cu problemele interne puteau fi acum exploatate pentru a privi în afară, iar prin „în afară" britanicii înțelegeau „întreaga lume".

Imperiul Britanic s-a dezvoltat rapid și, cu cât s-a extins, cu atât mai greu a fost de confruntat. Cheia a fost puterea maritimă, or, numai o putere prosperă putea construi o flotă capabilă fie să controleze căile maritime, fie să țină piept flotelor care le controlau deja. Marea Britanie s-a folosit de pădurile sale de stejari pentru a construi nave care să poată naviga pe oceane. Copacii furnizau lemn

extrem de solid, de soiul necesar când dușmanul te atacă cu ghiulele sau când riști să naufragiezi pe țărmuri noi, necunoscute, unde nu a mai ancorat nici o corabie până la tine. Lemnul de stejar este totodată rezistent la insecte și nu putrezește, ceea ce permite vaselor să petreacă mai mult timp în larg și să fie ancorate mai puțin în docuri. Corabia *Victoria*, aparținând Flotei Regale, condusă de lordul Nelson, și nava *Endeavour* a căpitanului Cook au fost amândouă construite din lemn de stejar, iar imnul oficial al Marinei Regale se intitulează „Heart of Oak" („Inimă de Stejar"). Țărmul britanic este extrem de neregulat, lucru care permite existența de porturi în ape adânci și comerțul pe căi maritime. Pentru a rivaliza cu Marea Britanie, oricare potențial competitor avea nevoie de stabilitate, o flotă uriașă, porturi în ape adânci, resurse de lemn și tehnologie ultramodernă.

Principalele candidate, Franța și Spania, și-au irosit bogățiile și atenția provocând în permanență războaie pe continentul european. Ele s-au industrializat într-un ritm mai lent decât Marea Britanie. În 1780, în Marea Britanie existau 20 000 de mașini pentru filarea bumbacului și numai 900 în Franța. Suprafața Franței și cea a Spaniei, ambele de două ori mai mari decât Regatul Unit, ridicau prețurile de transport. Britanicii s-au folosit de îngustimea insulei lor, de numeroasele râuri și canale, pentru a transporta mai ușor materiile prime la oraș, iar produsele finite mai departe către piețele interne și externe. Exploatările bogate de cărbune se aflau în mare parte în apropierea orașelor industriale și, odată ce rețeaua de căi ferate a început să se dezvolte în anii 1830, ritmul creșterii s-a accelerat.

În 1801, Irlanda a intrat oficial sub stăpânirea Marii Britanii prin Actul Uniunii. Dar, în realitate, Anglia controla deja Irlanda de mai bine de 250 de ani, numai că această mișcare a creat, oficial, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei. Regatul Unit a încercat să privească de pe tușă o mare parte din războaiele europene interminabile, încântată să-și vadă rivalii ocupați să se epuizeze reciproc, dar, când s-a simțit amenințată, a intervenit. Cea mai mare provocare a venit din partea lui Napoleon, care a pierdut în cele din urmă din pricina politicii cunoscute de alianțe cu dușmanii puterii continentale care se nimerea să fie cea mai puternică. În ceea ce-l privește pe Napoleon, el a avut probleme cam cu toată lumea. În 1803 a decis că era o idee bună să folosească banii pe care îi primise de la americani pentru Achiziția Louisianei pentru a finanța o invazie în Marea Britanie. A avut loc o mobilizare fără precedent a trupelor și a civililor britanici.

Napoleon era coșmarul întruchipat al britanicilor. Domina continentul și plănuia să impună un sistem politic, economic și militar condus de francezi, un sistem de puteri combinate prin care ar fi putut cu siguranță să înfrângă Anglia, sau cel puțin să-și impună voința asupra ei. Chiar înainte de amenințarea directă a invaziei,

perspectiva Londrei era aceea că războiul nu era o alegere, ci o necesitate.

Geografia invaziei și a planurilor de apărare seamănă izbitor cu configurația de la începutul celui de-al Doilea Război Mondial. Barjele care urmau să transporte trupele franceze peste Canal s-au adunat de-a lungul coastei, de ambele părți ale orașului Boulogne. Intenția lui Napoleon era aceea de a debarca la Sheerness și la Chatham și de a porni direct spre Londra, unde ar fi urmat să ajungă în patru zile. Cele mai multe efective ale trupelor și miliției britanice erau poziționate de-a lungul liniei de coastă din Kent și Sussex, dincolo de o linie de fortificații abia construite; o parte din amplasamentele tunurilor și forturilor pot fi încă văzute. Invazia n-a mai avut loc, Napoleon și-a continuat drumul către Waterloo, cu armatele europene epuizate și britanicii erau din nou liberi să se concentreze asupra propriului imperiu.

Supremația necurmată a puterii maritime britanice a permis voinței britanicilor să domine în întreaga lume. Cu 100 de ani în urmă, britanicii capturaseră strâmtoarea Gibraltar, punând stăpânire pe spațiul dintre Marea Mediterană și pe Oceanul Atlantic. În secolul al XIX-lea, ea a fost folosită ca port de așteptare pentru vapoarele aflate în drum spre marile porturi de pe coasta de vest a Africii, înainte ca acestea să ancoreze la Capul Bunei Speranțe. Din acel punct, navigau spre nord, de-a lungul coastei africane de est, pentru a se îndrepta apoi către bijuteria coroanei – India. Apoi Malaysia le-a dat britanicilor acces la strâmtoarea Malacca, poarta maritimă către China. Această putere geografică fără rival s-a consolidat prin deschiderea canalului Suez în 1869; de-acum, corăbiile britanice puteau traversa canalul pentru a ajunge în India, iar imperiul atinsese apogeul puterii.

A fost vorba, cel puțin pentru Marea Britanie, de un cerc virtuos: bogățiile sporite au atras după ele putere militară și politică. Regatul Unit a reușit să evite majoritatea războaielor și revoluțiilor din Europa, dar armata sa era ocupată în altă parte a lumii: Africa de Sud, Burma, Crimeea și India sunt doar câteva din nenumăratele destinații îndepărtate despre care publicul nu știa mai nimic, dar de pe urma cărora țara beneficia din plin. Materiile prime ajungeau în fabricile Marii Britanii, îmbogățindu-i pe proprietari și asigurând locuri de muncă.

Puterea maritimă a stat la temelia unui imperiu bazat pe sistemul de edificare a puterii comun tuturor țărilor, dar și pe premisele rasiste ale colonialismului. A existat totuși o tresărire morală în contribuția marinei britanice. În 1807, după ce a jucat un rol marcant în comerțul cu sclavi, Marea Britanie l-a interzis. În următorii câțiva zeci de ani, Marina Regală i-a urmărit activ pe negustorii de sclavi, eliberând circa 150 000 de oameni, în vreme ce guvernul plătea subvenții șefilor de triburi din Africa pentru a-i convinge să pună capăt acestei practici. Sclavia propriu-zisă a continuat însă a fi „legală" (cu toate că

în Marea Britanie ea nu fusese niciodată), dar în 1833 a fost decretată ilegală în toate regiunile lumii controlate de Regatul Unit.

Se spune că soarele nu apunea niciodată în Imperiul Britanic. Ceea ce este chiar adevărat, dat fiind că rămășițele acestuia sunt reprezentate de cele 14 Teritorii britanice de peste Mări. Există întotdeauna cel puțin unul scăldat în soare. Poate că în insulele Cayman este întuneric la miezul nopții, dar în insulele Pitcairn din Pacificul de Sud este încă zi. Cu toate acestea, totul, bun sau rău, are un sfârșit. Începutul sfârșitului pentru Imperiul Britanic a coincis cu momentul în care două puteri s-au ridicat împotriva lui.

În 1871, statele germane începuseră să se sature de conflicte și s-au unit, devenind cea mai mare și mai populată țară vest-europeană. Curând, ea avea să devină și cea mai dinamică din punct de vedere economic, cu o puternică industrie producătoare de armament și care includea și construcția de nave. Pentru prima dată de la Napoleon, britanicii asistau la ascensiunea unei puteri care ar fi putut domina continentul. În același timp, Revoluția industrială din America s-a accelerat, fapt care a alimentat atât producția de bunuri care concurau cu cele de pe piețele puterilor importante din lume, cât și crearea unei flote capabile să străbată lumea.

A urmat o cursă a înarmărilor anglo-germană, care s-a suprapus multitudinii de factori care au făcut, privind retrospectiv, inevitabilă declanșarea Primului Război Mondial. A fost o catastrofă pentru toți cei implicați. Manualele de istorie spun că Marea Britanie s-a numărat printre învingători, dar în realitate toată lumea a pierdut – a pierdut de o manieră care a condus la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial. Marea Britanie era slăbită de război, la fel ca și Franța, care nutrea gânduri de răzbunare; iar Germania era încă cea mai mare țară, o țară în care oamenii se simțeau trădați atât de liderii din timpul războiului, cât și de termenii capitulării din 1918.

21 de ani mai târziu, Europa s-a clătinat încă o dată pe marginea prăpastiei și a căzut în ea. Acest război a depășit până și barbaria celui de dinainte; dar a frânt și spinarea Imperiul Britanic.

În 1940, Regatul Unit se afla într-o poziție similară celei din 1803. O putere atotstăpânitoare forțase trupele britanice să recurgă la o retragere umilitoare la Dunkerque. Apoi și-a poziționat trupele în văzul Angliei, cu intenția vădită de a o invada. Cu toate că acest lucru nu a avut loc, atât atacul, cât și planurile de apărare oferă o perspectivă fascinantă asupra felului în care geografia și economia Marii Britanii s-au întrepătruns cu strategia militară. În eventualitatea, puțin probabilă, a unei amenințări asemănătoare în zilele noastre, gândirea ar urma o direcție similară.

Planurile inițiale ale Operațiunii Leul de Mare pusă la cale de Germania presupuneau plecarea din Rotterdam și Calais și lansarea unui atac cu vehicule amfibii asupra coastelor din Kent și Sussex. Parașutiștii urmau să ocupe simultan orașul Brighton și zona înaltă de uscat de deasupra portului Dover. Un al doilea atac urma să

pornească din Cherbourg, iar debarcarea să aibă loc via coasta Dorset/Devon. Capetele de pod astfel asigurate, cele două forțe aveau să înainteze spre Londra dinspre vest și sud-vest. Se punea la cale și o diversiune care ar fi creat impresia că și Scoția va fi invadată, atrăgând astfel trupe din sud.

Englezii nu cunoșteau planul, dar au făcut unele raționamente logice bazându-se pe factorii geografici. Liniile frontului erau plajele din sud. Multe dintre potențialele locuri de debarcare erau minate, deasupra lor se ridicaseră cazemate, iar între ele se întindeau kilometri de sârmă ghimpată. Pontoanele fuseseră dezafectate, iar părți ale mlaștinii Romney au fost inundate. Aceasta era doar „fațada" litoralului, dar dincolo de ea se aflau liniile defensive care apărau capitala, inima industrială din zona centrală a Angliei (Midlands) și nordul, în situația în care nemții ar fi reușit să treacă de capetele de pod. Ele erau menite să încetinească adversarul și să-l împiedice să ajungă în centrele industriale. Cheia era să oprească tancurile germane, care provocaseră atâta prăpăd în *blitzkrieg*-ul care devastase Belgia și Franța.

Nucleul strategiei era Linia Cartierului General. Ea se întindea de la est de Bristol până în sudul Londrei, apoi înconjura capitala, ajungând în nord unde trecea de Cambridge, ajungea în Midlands și în orașele industriale din Yorkshire, cum era Leeds, ca în cele din urmă să ia direcția Scoției. Linia unea obstacolele pentru tancuri, precum păduri, râuri, canale și terasamente de cale ferată. Podurile au fost dinamitate, pregătite să fie aruncate în aer, iar aeroporturile și stațiile de alimentare cu benzină fuseseră pregătite pentru a fi distruse. Sute de mii de civili au fost evacuați din zonele expuse riscului unei potențiale invazii, iar din cei rămași s-a format Garda Civilă.

După aceea însă, guvernul britanic s-a răzgândit. Atenția urma să fie concentrată asupra prevenirii debarcărilor sau încercuirii. În acea vară, Forțele Aeriene Regale au câștigat Bătălia pentru Anglia, redobândind controlul asupra spațiului aerian care acoperea zona invaziei plănuite, iar Marina Regală și-a păstrat controlul asupra apelor. Hitler a amânat atacul și, după invazia din Rusia, armata germană s-a concentrat asupra altor fronturi. Un atac cu vehicule amfibii a avut totuși loc, dar patru ani mai târziu și într-o cu totul altă direcție. Aliații și-au croit, prin lupte, drum până în Germania, rușii au înaintat de la est, și încă o dată o putere care se ridicase pentru a domina Europa a fost înfrântă.

O parte din prețul plătit de Marea Britanie pentru această victorie a fost imperiul. Anglia nu numai că era îngenuncheată din punct de vedere financiar; cedase o mare parte din baze americanilor, în schimbul navelor de luptă. Washingtonul era mulțumit; avea destule nave, iar acum avea destule baze. Balanța puterii se înclinase peste Atlantic, iar capacitatea de a păstra imperiul se clătina. Ce rămânea de făcut?

Trebuia găsit un nou rol. Planul A n-avea să funcționeze niciodată. Or fi crezut englezii că se puteau agăța de imperiu fiind prieteni cu americanii – dar americanii nu erau de aceeași părere. Nu fuseseră niciodată interesați de Imperiul Britanic și, dat fiind Războiul Rece în derulare, nu era de dorit ca sovieticii să aibă motiv să atragă atenția mișcărilor revoluționare din lume împotriva colonialismului britanic. Sigur că Regatul Unit aderase la organizații înființate, după război, de americani, cum era NATO, dar, când a trimis trupe să ocupe canalul Suez în 1956, i s-a reamintit, fără menajamente, că zilele imperiului se terminaseră. Pe fondul unui adevărat inventar de judecăți greșite, englezii au omis să le spună americanilor că intenționează să invadeze, să ocupe canalul și să anuleze decizia Egiptului de a-l naționaliza. Președintele Eisenhower, înfuriat peste măsură, s-a asigurat degrabă că englezii vor pleca din regiune.

Sosise momentul pentru Planul B: rămânem în continuare cei mai buni prieteni ai americanilor, pentru a ne menține influența, dar de data aceasta scoatem imperiul din ecuație. Nici manevra aceasta n-a reușit, cel puțin nu inițial. În 1962, consilierul special al președintelui Kennedy, Dean Acheson, a făcut celebra remarcă potrivit căreia „Marea Britanie a pierdut un imperiu, dar nu și-a găsit încă un rol". Au!

Planul C a urmat la rând, inspirat de truismele inserate în discursul lui Acheson: „Încercarea de a juca un rol de putere separat(ă) – adică un rol separat de Europa, un rol bazat pe «o relație specială» cu Statele Unite, un rol bazat pe calitatea de lider al «commoneath-ului» care nu are nici o structură politică, nici unitate, nici forță... acest rol este caduc". Acheson era de părere că sosise vremea ca englezii să devină parte din Continent.

Noul rol era mai degrabă hibrid – un picior în tabăra americană, celălalt ca inițiator al UE – și a durat peste patru decenii. Chiar și în perioada în care Marea Britanie a făcut mutarea către o implicare în ceea ce avea să devină Uniunea Europeană, s-a asigurat că forțele sale armate le surclasau pe toate celelalte din NATO, cu excepția celor ale Statelor Unite. Aspect la fel de important, asta demonstra disponibilitatea de a le folosi în caz că americanii solicitau ajutor. (Vietnamul a fost o excepție datorită opiniei publice din Marea Britanie și opoziției din Partidul Laburist aflat la guvernare.) Britanicii au contribuit cu agenții de informații formidabile și susținere diplomatică acordată frecvent Statelor Unite. Criticii au luat mereu în derâdere expresia „relație specială" – dar ea chiar a existat și, într-o măsură mai mică, există și azi. Ceea ce nu înseamnă că realiștii de ambele părți ar fi fost impresionați. Orice om inteligent știa: a) cine era, de departe, principalul partener și b) că americanii nu se lăsau păcăliți de toată aiureala potrivit căreia, pentru SUA, Marea Britanie era ceea ce însemnase Grecia pentru Roma. Dar era o relație bazată pe o limbă comună, o istorie comună și o cultură politică comună și, comparativ cu relațiile pe care America le avea cu oricare

altă națiune europeană, era specială. Așa cum a fost și relația Regatului Unit cu Europa, chiar dacă de o cu totul altă natură.

Nesiguranța britanicilor legată de aderarea la Comunitatea Economică Europeană (EEC) a fost la fel de mare precum suspiciunea francezilor privitoare la aceeași problemă. În anii 1960, Franța și-a exercitat de două ori dreptul de veto față de intrarea Marii Britanii în comunitate și în ambele situații Franța era condusă de generalul Charles de Gaulle. Acesta dorea un EEC dominat de Franța, iar aderarea Regatului Unit ar fi îngreunat procesul. El simțea, totodată, că modalitatea de a acționa a anglo-saxonilor nu era compatibilă cu „proiectul". În 1963, când s-a opus primei cereri de aderare a britanicilor, el a afirmat: „Anglia este, practic, o țară insulară, maritimă, conectată prin interacțiunile ei, prin piețele ei și prin circuitele ei de aprovizionare cu cele mai diverse și, adesea, cele mai îndepărtate țări; ea desfășoară în special activități industriale și comerciale și doar puține în domeniul agriculturii. Ea se ghidează, în toate demersurile sale, după obiceiuri și tradiții punctuale și foarte originale."

El era de părere că Anglia ar fi putut, chiar și în interiorul EEC, să-și continue politica de secole prin care lega alianțe pentru a se echilibra împotriva unei puteri dominante, în cazul de față Franța. Nu dorea o țară influentă în interiorul blocului economic, o țară cu idei foarte diferite despre afacerile economice. Economia britanică era dominată de fonduri private, iar în cadrul ei statul ocupa un loc secundar; în Franța, situația era total opusă. De Gaulle se temea, de asemenea, că Regatul Unit poate fi un cal troian pentru americani, ochii și urechile lor în interiorul EEC. A avut dreptate din toate punctele de vedere.

În 1973, de Gaulle nu mai trăia, iar Marea Britanie a reușit să facă un pas în sânul comunității. Unul mic. Regatul Unit nu a îmbrățișat niciodată proiectul în felul în care multe alte state membre au făcut-o. Asta din pricina istoriei mai vechi, dar și a istoriei recente. În pofida suferinței și a pierderilor, Marea Britanie nu trăise ororile celui de-al Doilea Război Mondial la intensitatea la care le trăiseră țările de pe continent și nici nu avea granițe cu acele țări. Membrii fondatori ai EEC au considerat că în acest mod se putea pune capăt secolelor de război, dar Marea Britanie a aderat datorită unui impuls prematur, de teamă că va rămâne pe dinafară din punct de vedere economic, mai exact că va privi de pe margine piețele în plină dezvoltare disponibile pe continent. În cei 43 de ani în care a fost membră, a rezistat integrării depline, alegând să nu aplice anumite legi și aliindu-se cu state mai mici pentru a echilibra balanța în relația cu ceea ce a devenit motorul franco-german al UE. Ori de câte ori UE încerca să consolideze legăturile politice, Marea Britanie sprijinea lărgirea relațiilor economice și a fost mereu preocupată să vadă mai multe țări aderând la uniune, pentru că astfel se dilua puterea națiunilor mai importante. Nu era singura; mai multe țări din UE sunt circumspecte

când vine vorba de o uniune mai strânsă și s-au mulțumit mai degrabă cu conceptul de Piață Unică, o piață care atrage prosperitate în timp ce menține suveranitatea fiscală și politică a țărilor în cauză.

Pentru Marea Britanie, aranjamentul a funcționat mai multe decenii, ajutând-o să recapete stabilitate economică în timp ce cânta serenade administrației de la Washington. Americanii au fost destul de mulțumiți, iar Regatul Unit a servit ca punct nodal geopolitic care conecta NATO, condus de americani, și UE. Cu toate acestea, în secolul acesta, o mulțime de factori s-au schimbat și, odată cu ei, și opinia publică din Regatul Unit.

Lansarea monedei euro a semnalat un alt pas în direcția unei singure entități politice europene. La fel ca Suedia și Danemarca, Marea Britanie a preferat să nu adopte moneda. Zvonurile privind crearea unei armate europene au provocat în permanență neliniște la Londra, chiar dacă dezbaterea s-a extins foarte rar la nivel de discurs public. Ceea ce a influențat, probabil, decisiv votul Brexit din 2016 a fost starea economiei, nu moneda unică, nici armata.

Crahul financiar din 2008 a provocat îndoieli în privința beneficiilor globalizării și ale organizațiilor transnaționale. Pentru majoritatea țărilor membre, aderarea la UE a însemnat, practic, că cedaseră suveranitatea pe prosperitate, or, acest privilegiu nu era depășit decât de menținerea păcii. Dar, pentru mulți cetățeni britanici, acolo unde nu există prosperitate, cealaltă jumătate a acordului contează mai puțin. Aspect care a creat multă neliniște și dezbinare în Marea Britanie, iar rezultatul votului Brexit continuă să divizeze opinia publică de o manieră aproape veninoasă.

Harta tradițională a Marii Britanii scoate în evidență separarea acesteia de restul Europei, dar un unghi alternativ oferă o perspectivă strategică a țărilor europene din jurul Marii Britanii față de aceasta din urmă.

Motivele care au dus la Brexit sunt mult mai complicate decât cele enumerate mai sus, dar frământările ivite după 2008 au jucat un rol, pe lângă întrebările legate de viabilitatea UE și de îndelungata istorie a Marii Britanii de interacțiune cu continentul european și de păstrare în același timp a distanței față de acesta.

Noi strategii se profilează post-Brexit, dar ele fluctuează, căci multe alte țări încearcă să-și croiască drum într-o lume în care ordinea stabilită după al Doilea Război Mondial dispare.

După 2016, Marea Britanie a fost tentată să se orienteze către Statele Unite. Dată fiind puterea politică și economică dovedită de-a lungul timpului a SUA, acest lucru este de înțeles; dar au apărut diferențe față de rațiunile care determinaseră orientarea respectivă în secolul XX. În timpul Războiului Rece, acordurile comerciale importante cu Rusia nu numai că erau inacceptabile din punct de vedere politic, dar aveau o valoare economică limitată. Situația nu mai este aceeași în cazul relațiilor cu China secolului XXI, aceasta fiind, alături de UE, una dintre cele trei entități actuale cu putere de cumpărare masivă. Așadar va fi nevoie de o altă strategie hibridă care să fie acceptată de Washington, dar care să lase, în același timp, ușa deschisă pentru bune relații politice și economice cu Beijingul. Va fi, așa cum eufemistic se exprimă diplomații de la Ministerul de Externe, un demers „provocator". În orice caz, un semnal clar legat de ceea ce britanicii consideră a fi cea mai bună opțiune pentru ei a apărut în vara lui 2021, când noul portavion HMS *Queen Elizabeth* a fost detașat în Marea Chinei de Sud, cu zece avioane de vânătoare F-35 ale Marinei Statelor Unite la bord.

SUA au încă interese semnificative în stabilitatea Europei, a Orientului Mijlociu și a Africii, dar deplasarea către Pacific este reală, iar pentru a atrage atenția Washingtonului și pentru a asigura accesul la piața de consum americană în condiții avantajoase, va fi nevoie să i se asigure sprijin în toate cele patru regiuni menționate. SUA dorește ca toate statele europene să își asume o mai mare responsabilitate în apărarea Europei și în menținerea stabilității în regiunile învecinate, astfel încât să se poată concentra între timp asupra zonei Pacificului. Costurile menținerii unei armate capabile să lupte peste hotare este uriaș, dar este o parte a prețului unei alianțe cu o superputere globală.

Regatul Unit va continua, mai mult ca sigur, eforturile de a încetini, poate chiar de a anula ruptura între Washington și Londra. Tendințele demografice din SUA ne arată că, cu fiecare an care trece, există tot mai puțini americani care se pot lăuda cu strămoși veniți din Lumea Veche, inclusiv din Marea Britanie. Legăturile afective care unesc cele două națiuni slăbesc concomitent cu schimbarea priorităților geopolitice ale SUA și cu orientarea lor asupra regiunii

Pacificului. În mandatul președintelui Obama au existat semnale în această direcție. Dacă dorește să rămână relevantă pentru SUA, Marea Britanie va trebui să joace, din când în când, rolul de susținător al marilor strategii ale acestei superputeri, uneori în plan economic, alteori în plan diplomatic sau în domeniul militar. Așa cum reiese din cazul Irak, rezultatul nu este întotdeauna cel mai fericit. Dacă ar fi să ne exprimăm în termeni specifici jocului de șah, regele ar fi încă reprezentat de SUA, în vreme ce politica externă a SUA va fi reprezentată de regină, care se tot mută pe tabla de șah. Marea Britanie ar putea fi calul, capabil să execute propriile mutări, dar deciziile majore ale britanicilor vor fi supuse atenției regelui și reginei, pentru ca aceștia să hotărască cum se potrivesc acestea strategiei americane. Lecțiile primite cu ocazia eșecului din Suez din 1956 au arătat că Washingtonul este dispus să-și sacrifice propriul aliat. Cu toate acestea, vorbim de un incident izolat, iar Marea Britanie deține încă avantajul primordial al unui jucător-cheie – geografia și politica ultimelor trei secole sunt încă relevante. Marea Britanie încă face parte din alianța „Five Eyes", o rețea de informații care mai include SUA, Canada, Australia și Noua Zeelandă. Nu mai există nicăieri în lume o comunitate asemănătoare din punctul de vedere al sferei de activitate și al capacităților, iar fiecare membru are acces fără precedent la informații în procesul decizional.

Marea Britanie ar dori să extindă agenția „Five Eyes", ca parte a unei politici economice lărgite, pentru a încheia parteneriate economice pe baza unor contracte conținând clauze favorabile. Unii englezi mai entuziaști o văd ca pe o alternativă la UE. Singura piedică ar fi distanța. Five Eyes are, considerând toate țările membre, o populație mult mai mare și o economie mult mai dinamică, dar care nu este situată la 33 de kilometri de coasta sudică a Angliei. Cu toate acestea, ideea conține unele elemente care ar putea atrage pe toți cei interesați, cum ar fi piețe garantate, angajamente privind standardele comerciale și interacțiunea cu state în care corupția nu este atât de mare.

Marea Britanie are acum libertatea de a încheia contracte comerciale individuale cu orice țară dorește, iar țări precum Japonia au demonstrat că se poate și de unul singur. Marea Britanie a semnat un acord cu UE la sfârșitul lui 2020 și negociază cu uniunea ca bloc unic, în timp ce a semnat zeci de alte înțelegeri, de exemplu cu Mexicul și cu Canada. Dar, când vine vorba de China, SUA și UE, Marea Britanie se află în dezavantaj. E adevărat că ocupă locul doi între economiile europene, dar va fi depășită cu mult de cei trei giganți economici ai secolului XXI și va fi nevoită să lupte pentru a obține viitoare concesiuni economice în contractele comerciale cu acestea, în cazul în care nu face concesii politice însemnate. Urmează doar niște modele teoretice, de pildă UE ar putea condiționa viitoarele acorduri de angajamentul Marii Britanii de a-și recunoaște statutul de „asociat" într-o armată UE, în vreme ce SUA ar putea

insista să rămână în afara unui asemenea acord. China, care se opune vehement independenței Tibetului, ar putea sabota un contract cu Marea Britanie dacă primul-ministru britanic l-ar invita pe Dalai Lama să ia ceaiul împreună în Downing Street. David Cameron chiar a făcut această invitație în 2012 și, în aprilie anul următor, planificând o vizită la Beijing, a aflat că nici unul dintre liderii de la nivel înalt nu avea timp să se întâlnească cu el. Vizita a fost anulată, Downing Street a făcut public faptul că relațiile cu Dalai Lama erau „de domeniul trecutului" și – ce să vezi! – domnul Cameron a plecat la Beijing în noiembrie, pentru a permite Chinei să investească în centralele nucleare ale Marii Britanii.

Din punct de vedere politic, Londra are o mai mică influență în UE; ceea ce nu înseamnă că nu are prieteni în țările membre UE. Unul dintre ei este, de bună seamă, Polonia. Ea pare a fi destinată să „conducă" Europa de Est și împărtășește unele dintre opiniile englezilor asupra valorii UE și NATO, cum ar fi aceea că UE ar trebui să fie astfel structurată încât să limiteze Germania în granițele unui bloc comercial de succes, fără ca aceasta să devină o entitate de sine stătătoare, și că NATO va trebui să se asigure că Rusia nu va înainta către vest. Când Marea Britanie era membră UE, cele două țări au votat frecvent pe aceeași lungime de undă, pro sau contra aceleiași politici; viziunea lor comună asupra lumii nu s-a schimbat doar pentru că una dintre ele nu mai face parte din Uniune.

Polonia nu este singurul aliat potrivit pentru Marea Britanie post-Brexit. UE nu este Europa, iar Europa nu este UE. În domeniile militar și politic relațiile strânse sunt încurajate nu numai cu Polonia, ci și cu Franța.

Marea Britanie și Franța sunt de departe cele mai puternice forțe militare din Europa. Ambele sunt îngrijorate de activitatea Rusiei pe mai multe fronturi și ambele împărtășesc preocuparea față de instabilitatea din regiunile Sahel și Sahara din Africa de Nord, precum și față de efectul de domino al strămutării maselor de populație către nord. Ele au deja o Politică de Securitate și Apărare Comună pe care Marea Britanie este dispusă să o consolideze atât timp cât nu slăbește NATO. Există mai multe exemple de colaborare militară între Franța și Marea Britanie, în afara structurilor UE și NATO. Ele au fost angrenate în conflictul din Libia, au rămas active în Siria, iar Regatul Unit a trimis recent trupe pentru a susține cei 6 000 de soldați francezi din Sahel.

Este deja în derulare un format E3 consacrat, în care Germania, Franța și Regatul Unit colaborează pe plan diplomatic să atingă scopuri comune, cel mai notabil exemplu fiind acordul nuclear cu Iranul. Deplasând accentul mai la nord, este în interesul Marii Britanii, de o parte, și al Norvegiei, Danemarcei, Finlandei, Islandei și Suediei, pe de altă parte, să coopereze în diverse domenii. Din cele șase țări, numai trei sunt membre UE – o indicație asupra faptului că Marea Britanie poate construi blocuri de putere în afara UE. Dacă

țările UE care au aderat totodată la NATO nu vor lua o poziție fermă vizavi de agresiunea rusă care se conturează la orizont, statele baltice, Polonia, România și, într-o măsură mai restrânsă, țările nordice vor primi cu brațele deschise sprijinul Marii Britanii. În ultimul deceniu, Berlinul și Parisul au manifestat convingeri „post Alianța Nord-Atlantică", ceea ce le cam neliniștește pe țările vecine lor. Declarația președintelui Macron conform căreia NATO ar fi în „moarte cerebrală" n-a ajutat la consolidarea încrederii în Alianță, ba chiar a generat o dezbatere în jurul oportunității decuplării Europei de SUA în felul în care își gândește apărarea și crearea, în schimb, a unei armate europene robuste. Dată fiind reticența majorității țărilor europene de a cheltui pentru apărare, precum și incapacitatea acestora de a lua decizii rapide, asemenea dezbateri îngrijorează statele membre UE și NATO aflate la est de Berlin.

Marea Britanie este situată dincolo de coasta Europei și observă atent, cântărindu-și opțiunile. Nu consideră o dezintegrare a uniunii ca fiind în interesul său. O Uniune Europeană puternică contribuie la menținerea unei piețe prospere pentru bunurile britanice și a stabilității pe continent. Eliminarea principiilor liberale și legale ale țărilor care au fost, până mai ieri, dictaturi ar încuraja revenirea la vremurile grele din trecut. În istoria recentă, Grecia, Portugalia, Spania, Polonia, Ungaria, Croația, părți din Germania și din multe alte țări au fost conduse de dictatori. Dacă Uniunea Europeană eșuează, Marea Britanie ar putea încerca să stabilească un nou echilibru al puterilor. Dacă UE se va dovedi o reușită, Marea Britanie va conlucra cu aceasta, chiar dacă de la o oarecare distanță. În 2018, Bruxellesul a refuzat să acorde Marii Britanii accesul la Sistemul de navigație prin satelit Galileo, construit pentru a rivaliza cu GPS-ul Americii. Londra a fost forțată să caute soluții alternative pentru a căpăta „autonomie strategică" în domeniul sateliților, obiectiv pe care încă nu l-a atins.

Șansele și provocările pentru Marea Britanie se vor ivi și se vor tot modifica pe măsură ce țările se adaptează la lumea multipolară apărută după Războiul Rece și vom trăi să vedem că Marea Britanie va depăși în sfârșit era imperială și se va poziționa astfel încât să profite cât mai mult de aceste schimbări.

Regatul Unit rămâne o putere lider de rangul al doilea din punct de vedere economic, politic și militar. Își menține, totodată, poziția printre cei cinci membri permanenți ai Națiunilor Unite și este în continuare unul dintre principalii parteneri NATO, G7 și ai Commonwealth-ului. Londra este un centru de comandă financiar global; dacă Londra ar fi un stat, ea ar ocupa locul 20 în topul puterilor economice mondiale, depășind Argentina. Este capitala unei țări care continuă să domine prin cooperare, și nu prin coerciție, un creuzet uluitor de cultură care atrage atenția întregii lumi.

Poziția ocupată de Regatul Unit este, parțial, rezultatul răspândirii limbii engleze, vorbită ca primă limbă de aproape 500 de milioane de

oameni și ca a doua limbă de un miliard de oameni. Ea rămâne limba comerțului și a contractelor legale internaționale. Sistemul universitar din Marea Britanie continuă să atragă unii dintre cei mai străluciți (și mai bogați) studenți. Tot aici ființează trei dintre cele mai bine cotate zece universități – Oxford, Cambridge și Imperial College din Londra. Ele contribuie la avuția națiunii și de-aici se vor ridica viitorii politicieni, pentru că mulți dintre absolvenții străini ajung demnitari cu înalte funcții când se întorc acasă.

Influența companiei BBC a intrat în declin, iar Radio Britannia nu mai domină undele, dar emisiunile lor sunt încă ascultate și vizionate peste tot în lume. Multe din fostele grupuri media lansate inițial sub formă tipărită, cum ar fi *The Economist*, *The Guardian* și *Daily Mail* se bucură acum de audiență globală, ultimele două de pe listă fiind apreciate de un mare public din SUA.

Sportul continuă să aducă profituri, în special Premier League, precum și industria muzicală și, în pofida pandemiei de COVID-19, turismul. Oamenii încă vin aici în număr mare, unii fascinați de instituția monarhiei, alții de un alt fel de tron: un raport din 2019 al comisiei de turism a Irlandei de Nord arăta că 350 000 de turiști vizitaseră țara în anul respectiv, atrași de munții Mourne, de Cairn Castle și alte locuri unde se filmase o mare parte din serialul TV *Urzeala tronurilor*.

Genul acesta de putere de influență depinde, parțial, de o economie puternică, iar menținerea ei va permite Marii Britanii să rămână o putere politică și militară de rangul al doilea. În ce măsură va reuși, depinde de alegerile pe care le va face.

Regatul Unit se confruntă cu multe provocări. Eșichierul politic este dezbinat de o manieră cu care publicul nu era obișnuit și se caută un rol diplomatic și militar clar definit. Dintre toate rolurile posibile, apărarea regatului este cel mai ușor de evaluat, deși, așa cum vom vedea, paradigma s-ar putea schimba odată cu obținerea independenței de către Scoția. În 1720, avantajele Actului Uniunii care consfințea unirea Scoției și Angliei începeau să se facă simțite. Este posibil ca anii 2020 să reprezinte o nouă eră pentru Marea Britanie, dar geografia țării nu s-a schimbat.

Regatul Unit nu este în prezent ținta directă a amenințărilor militare. Poate că Rusia nu este o țară prietenoasă, dar trupele ei nu amenință să invadeze Câmpia Europeană de Nord și nici să ajungă pe coasta vestică a Europei. Germania și Franța sunt aliate și vor rămâne așa în viitorul previzibil. După cum am văzut, există într-adevăr un scenariu în care Franța devine cel mai puternic aliat militar al Marii Britanii din Europa.

Chiar și în cazul unei amenințări ivite la orizont, geografia actuală a Marii Britanii rămâne, deocamdată, în favoarea ei, așa cum a fost de 300 de ani încoace, din momentul unirii între Anglia și Scoția. Lista țărilor potențial ostile, capabile să pună la cale o invazie, este scurtă: China și, dacă este provocată, Rusia. Cât despre restul țărilor, se

poate spune că, dacă nu are în dotare o flotă de portavioane, un potențial inamic ar trebui să găsească o bază aproape de Marea Britanie pentru a dobândi superioritate în spațiul aerian; ar trebui astfel să invadeze țările din apropierea Marii Britanii sau ar trebui să le ocupe una după alta, pe parcursul unui interval de timp. Interval de timp în care sistemele de apărare ale Regatului Unit se vor fi modernizat, lucru care s-ar întâmpla și dacă o țară vecină ar deveni treptat un inamic. În orice caz, pentru o debarcare ar fi nevoie ca țara vrăjmașă să poată ține piept unei flote de 200 de avioane de luptă și Marinei Regale.

Forțele navale s-au redus considerabil, ce-i drept, dar au rămas o *armada* formidabilă, cu două portavioane nou-nouțe și șase distrugătoare care sunt printre cele mai avansate din lume. Pentru a ajunge în Marea Britanie, e nevoie să treci de aceste obstacole. Flota de submarine dispune și de patru vase Vanguard dotate cu rachete nucleare. Cel puțin unul dintre aceste patru vase este în permanență în larg, bine ascuns. În cazul unui atac amfibiu, partea aflată în defensivă are de obicei avantajul și, chiar dacă inamicul ajunge la țărm, tot va depune eforturi să câștige controlul asupra întregii insule – un lucru pe care romanii, vikingii și normanzii nu au știut să-l gestioneze.

Este o situație care necesită monitorizare constantă, dar nu una care să-i țină treji pe șefii apărării. Ceea ce le tulbură cu adevărat somnul este amenințarea actelor de terorism cu victime în masă și atacurile nucleare și cibernetice – dar și o Scoție neliniștită.

Ce s-ar întâmpla dacă Scoția și-ar obține independența? Ce-ar fi dacă, dată fiind această independență, și-ar lua partea ei de portavioane, elicoptere, tancuri și nave aparținând Regatului Unit? Și lucrurile se complică și mai mult. Ce-ar fi dacă ar insista, și va insista, ca Marina Regală să retragă submarinele dotate cu rachete nucleare din baza de la Faslane, de pe coasta de vest a Scoției, și dacă (Scoția) ar închide baza de depozitare și întreținere de la Coulport? Faslane este o bază perfectă pentru submarine: apele sunt adânci, accesul către Atlanticul de Nord se face rapid, iar de-acolo se poate ajunge către Linia GIUK – *GIUK gap* (Groenlanda, Islanda, Regatul Unit), vechea zonă strategică din vremea Războiului Rece, în eventualitatea unui atac naval sovietic, sau pe o rută ocolitoare în apele Mării Nordului și de-acolo spre Canalul Mânecii. Și nu este vorba numai de Faslane; apar mereu întrebările: aderarea la NATO? Bazele aeriene din Nordul îndepărtat? Five Eyes? Și-așa mai departe.

Împărțirea tancurilor, navelor etc. este relativ simplă. Calculele s-ar face ținând cont de numărul locuitorilor, de economie și de necesități. Faslane este însă o cu totul altă discuție. Marina Regală nu poate pur și simplu să-și ia jucăriile și să plece. Unde ar fi plasate submarinele? Regatul Unit și-ar pierde dintr-o lovitură factorul de descurajare reprezentat de submarinele nucleare aflate în permanență în larg. Ar fi nevoie de mulți ani și de miliarde de lire sterline pentru

a ridica o nouă bază similară. Ministerul Apărării a pregătit un scenariu pentru această eventualitate, dar nu la nivel real. În 2013, contraamiralul Martin Alabaster declara în Parlament: „Ar fi extrem de dificil – de fapt, aș spune mai degrabă «de neconceput» – să recreăm instalațiile necesare pentru a ridica un element de descurajare strategic oriunde altundeva în Regatul Unit, fără a ne folosi de Faslane și Coulport". Pierderea bazelor aeriene de la Lossiemouth și Leuchars ar da bătăi de cap Forțelor Aeriene Regale (RAF). O mare parte din echipamentele care interceptează frecvent avioanele rusești care se îndreaptă spre Regatul Unit pentru a-i testa sistemul de apărare se află în spațiul aerian la nord de Scoția. Negocierile privind drepturile temporare de instalare a unor baze ar presupune uriașe concesii din teritoriul Regatului Unit și ar stârni furie de ambele părți ale graniței.

O cerere de aderare a Scoției la NATO ar însemna ani întregi pierduți și ar fi oricum îngreunată de poziția guvernului de la Edinburgh privind armele nucleare. NATO va dori asigurări că vasele acționate de energie nucleară și care ar avea, posibil, la bord arme nucleare vor putea intra în porturile din Scoția. Cât despre alianța Five Eyes, este o relație în care nici un partener nu face concesii, or, Scoția este novice în operațiunile de strângere de informații și n-ar putea oferi prea mult în schimbul a ceea ce primește, și este puțin probabil că va fi invitată să se alăture. Scoția ar trebui să aibă, desigur, propriile forțe armate, și va exista probabil o anume cooperare cu Regatul Unit; dar oricum s-ar derula lucrurile, insula nu se va mai bucura de avantajele strategice și geopolitice care decurg din statutul de entitate unică.

Pe scurt, ce rămâne din Regatul Unit (numele și drapelul vor fi decise ulterior) va pierde 8% din populație, 32% din uscat și peste 18 000 de kilometri de linie de coastă (potrivit cifrelor avansate de guvernul scoțian). La asta s-ar adăuga amenințările la adresa securității sale: capacitatea militară s-ar reduce, iar intervalul de timp alocat sistemelor de avertizare rapidă s-ar reduce și el, pentru că unele din ele vor fi retrase din Scoția, aflată mai aproape de o potențială amenințare din partea avioanelor rusești care ar veni traversând Marea Norvegiei. Bariera nucleară a Marii Britanii, reprezentată de submarine, ar putea fi parcată în SUA în timp ce se construiește un alt port, dar asta ar însemna o durere de cap de natură logistică pe care superiorii militari nu o doresc. Cât despre motivul pentru care e nevoie de o astfel de barieră, susținătorii aduc ca argument potențiale amenințări din partea Rusiei, Coreei de Nord și a Iranului. Perspectiva unor focoase nucleare iraniene îndreptate asupra Londrei pare puțin probabilă, dar nu așa funcționează strategia unui stat. Vremurile se schimbă: în 1932, Republica de la Weimar era îngenuncheată iar potențialul armatei sale era restricționat de Tratatul de la Versailles. Nouă ani mai apoi, Germania nazistă se afla la porțile Moscovei.

E posibil ca independența Scoției să nu fie finalul acestei rupturi. Ea ar accelera tendințele care se fac simțite ușor-ușor în Irlanda de Nord, unde oamenii consideră că unirea cu Republica Irlanda ar fi o idee bună. Republica s-a format în 1922 după ce o campanie de violențe a culminat cu obținerea independenței – un exemplu timpuriu de agonie îndelungată a Imperiului Britanic aflat deja pe moarte.

Genul acesta de scenarii moderne legate de independență au o legătură directă cu Brexit. Referendumul privind independența Scoției, organizat în 2014, a scos la iveală faptul că 55% dintre cetățeni doreau să rămână în Regatul Unit, dar asta se întâmpla când Regatul Unit făcea încă parte din UE. La referendumul privind ieșirea Marii Britanii din Uniunea Europeană, votul de încredere față de UE a fost sensibil mai mare în Scoția și în Irlanda de Nord, comparativ cu Anglia. Un mod de a rămâne într-o uniune ar fi să ieși dintr-o alta.

Nu e vorba despre un argument pro sau contra independenței Scoției și nici nu ne interesează acum argumentele economice; dar se poate spune că, dacă Scoția iese din uniune, prejudiciul adus statutului internațional al Regatului Unit ar fi mult mai mare decât cel provocat de ieșirea regatului din UE. Rusia ar fi cea mai încântată de ruptură, căci ea ar slăbi, din punct de vedere militar, una dintre cele două principale puteri din Europa. Alte câteva țări vor saluta activ această ruptură, iar Parisul și Berlinul vor constata puterea economică redusă a națiunii care perturba, în mod tradițional, planurile de edificare a unei forțe unite pe continent.

Deocamdată subiectul este tratat doar la nivel de speculații, dar există unele alegeri cu care Regatul Unit trebuie să se confrunte. Nu va fi ușor, și nici nu vor lipsi contestatarii, dat fiind că Marea Britanie se îndreaptă, încă o dată, către marile căi maritime ale lumii.

În 1902, sir Halford Mackinder, faimos analist geopolitic al Regatului Unit, scria: „Consecințe mărețe decurg din simplul enunț că Marea Britanie este un grup de insule, situate în mijlocul oceanului, dar departe de țărmurile marelui continent; și că țărmurile opuse sunt stâncoase".

Unora nu le plac scrierile lui Mackinder, pentru că a fost un imperialist care s-a concentrat asupra importanței geografiei în plan strategic. Dar tot el a fost un susținător al democrației și al Ligii Națiunilor pe care o vedea ca pe un factor de reducere a tensiunilor între marile puteri, și a fost oripilat de ascensiunea nazismului, în ciuda faptului că influențase, chiar dacă fără voia lui, gândirea unora dintre liderii naziști. Folosirea greșită a ideilor sale nu înseamnă că spusele citate mai sus sunt greșite. Realitatea este însă aceea că Anglia este o insulă aflată la distanță de coasta continentală; țărmurile Europei și Angliei sunt crenelate, asigurând astfel porturi la ape adânci care permit negoțul pe ocean. Atitudinea față de

lucrările lui Mackinder este acceptarea realităților geografice, fără a căuta în ele un element care să justifice agresiunea.

La două secole și jumătate după Războiul american de Independență, englezii sosesc din nou – în cât mai multe locuri posibile. În aceste vremuri postimperialiste și post-Brexit, ei vor încerca să vină ca prieteni și egali. Dar circumstanțele nu vor fi întotdeauna nici amicale, nici echitabile.

CAPITOLUL 5
Grecia

Să fie lumină! spuse Libertatea, Și, precum răsare soarele din mare, așa a răsărit și Atena!

„Hellas“, Percy Bysshe Shelley

O vară în estul Mediteranei sau la Marea Egee? Sună minunat, dar în ultimii ani temperaturile au devenit prea ridicate pentru a te simți confortabil.

După decenii de calm relativ, regiunea a redevenit un front geopolitic volatil. Descoperirea zăcămintelor de gaze din platoul marin a readus la suprafață vechi conflicte, dar și noi disensiuni ai căror principali actori sunt Grecia și Turcia, dar pe lângă ele și numeroase țări atrase în conflict. Aceste ape au fost o sursă de potențiale dispute între cele două țări cu mult înainte de descoperirea zăcămintelor de gaz, numai că acum conflictul pare a lua amploare.

Grecia deține un loc special în inimile multor studenți ai geopoliticii. Este locul în care s-a născut studiul acestui subiect. Tatăl acestei discipline a culturii occidentale este Tucidide (cca 460–400 î.Hr.), iar lucrarea lui, *Istoria războiului peloponesiac,* a inspirat erudiți ai relațiilor internaționale vreme de multe secole. Lucrarea lui este folosită încă în discuțiile despre evenimentele actuale (sintagma „Capcana lui Tucidide", inițial cu referire la ascensiunea puterii atenienilor și la spaima pe care ea a provocat-o în Sparta, se referă acum la ascensiunea Chinei și la emoțiile pe care ea le evocă în SUA).

Tucidide știa atunci ceea ce și astăzi este purul adevăr: munții din nordul principalei insule grecești îngreunează comerțul în direcția respectivă, dar ei constituie în egală măsură o barieră în fața amenințărilor care vin de pe uscat. Cu toate acestea, pentru a se simți în siguranță și a prospera, Grecia trebuie să fie o putere maritimă în Marea Egee. Acești doi factori – munții și marea – sunt cheia înțelegerii trecutului, prezentului și viitorului Greciei.

Atena modernă este capitala unei țări alcătuite din peste 6 000 de insule. Nici un reper geografic din Grecia nu se află la mai mult de 100 de kilometri de apă. Grecia este situată la extremitatea sud-estică a Balcanilor; la nord, ea se învecinează cu Albania, Macedonia și Bulgaria, iar la nord-est are graniță cu Turcia. Este vorba de un total de 1 180 de kilometri de frontieră pe uscat, dar cea mai mare parte a granițelor Greciei sunt maritime.

Partea continentală este înconjurată de Marea Egee, Marea Mediterană și Marea Ionică. Marea Egee separă partea continentală a Greciei de Turcia, conducând, prin Marea Marmara, la strâmtoarea Bosfor și mai departe spre Marea Neagră, unde Rusia este puterea dominantă. Marea Egee este, ca atare, vitală pentru securitatea Greciei, dar și pentru turci, NATO, americani și ruși. Cea mai mare insulă din Egeea este Creta, o insulă grecească. Tot acolo găsim și Insulele Dodecaneze, printre ele și Rodos, în apropiere de coasta Turciei. Poziția lor este motivul pentru care marea este uneori numită „Lacul Grecesc". Conform dreptului maritim internațional, o țară dispune de 200 de mile marine de Zonă Economică Exclusivă (EEZ) calculate începând cu linia de coastă (comună, dacă mai există un alt stat la o distanță de până la 200 de mile marine). Așadar apele care înconjoară insule precum Creta, Rodos sau Lesbos aparțin Greciei,

ceea ce înseamnă că o mare parte a Mării Egee reprezintă teritoriu grecesc – o realitate pe care Turcia nu o acceptă.

Celelalte insule importante se află la nord-vest, în Marea Ionică, la care au ieșire și Italia și Albania. Printre insulele respective se numără Corfu și Paxos. La sud-est de Creta este Marea Mediterană de Est, care se întinde până la țărmurile Turciei, Siriei, Libanului, Israelului, Egiptului și Libiei. Tot acolo este situată și insula Cipru cu care Grecia are o relație specială și care este parțial ocupată de Turcia.

În Antichitate, aceste mări uneau ceea ce se numea lumea așa cum era atunci cunoscută, făcând legătura între civilizații și permițând noilor idei, bogățiilor, dar și conflictului să circule prin intermediul negoțului. Astăzi, aceleași mări înseamnă că Grecia trebuie să fie atentă atât la Orientul Mijlociu și Africa de Nord, cât și la Europa. Încă din vremea Greciei antice, geografia a limitat Grecia și a transformat-o în miză a luptelor dintre marile puteri. Situată în colțul sud-estic al Europei și confruntându-se, de cealaltă parte a Mării Egee, cu cel mai important și mai de temut dușman, Grecia stă acum la răscrucea UE, Rusiei și NATO, a tulburărilor din Orientul Mijlociu și a crizei migranților în plină desfășurare.

Așa cum spune legenda, țara s-a născut când Dumnezeu a distribuit în lume pământ cu o sită. Zis și făcut, dar s-a trezit cu o grămadă de pietre și de stânci și din ele a construit Grecia. O lucrare grosolană, evidentă de cum te apropii de partea continentală a Greciei din orice direcție: cu excepția câtorva platouri de coastă, munții răsar adesea direct din mare. Patru cincimi din teritoriul Republicii Elene sunt muntoase, caracterizate de creste zimțate și defilee adânci, spectaculoase. Centrul continental este situat în munții Pindului, care șerpuiesc începând de la granițele albaneză și nord-macedoneană. Cea mai întinsă porțiune de la vest la est are 80 de kilometri, porțiuni din acest traseu fiind imposibil de traversat. Găsim aici vârfuri stâncoase cu pante abrupte, locuri în care oamenii își câștigă existența crescând capre, dar unde nu se poate face agricultură pe scară largă. Pe versantul de est al lanțului muntos, de-a lungul liniei de coastă, în regiunile grecești Macedonia și Tesalia, întâlnim câmpii înguste, fertile, care pot susține o agricultură intensivă. Nu este o coincidență faptul că locul capabil să ofere suficientă hrană pentru o populație numeroasă este și regiunea în care s-a născut imperiul lui Alexandru cel Mare. Totuși o mare parte a teritoriului grecesc este acoperită fie de munți, fie de păduri, fie are sol de slabă calitate.

În vremea formării orașelor-stat din Grecia antică, acestea erau mărginite de dealuri, ceea ce lăsa prea puțin loc pentru extindere și chiar mai puțin spațiu pentru practicarea agriculturii necesare susținerii unei populații numeroase. Centrele antice în dezvoltare nu erau bine conectate între ele, lucru care îngreuna negoțul intern, comunicațiile și creșterea populației, dar și controlul central. Aceasta ar fi una din explicațiile faptului că, la ora actuală, diferitele regiuni

prezintă caracteristici distincte cu toate că sunt unite, din punct de vedere politic, în statul național al Greciei.

Acest domeniu de aplicare limitat pentru agricultura la scară largă este motivul pentru care astăzi numai 4% din PIB provine din agricultură; va fi foarte greu ca acest domeniu să se extindă, date fiind câmpiile înguste, or, asta înseamnă că Grecia importă mai multe alimente decât exportă. Chiar și în prezent, construcția de drumuri și de căi ferate între regiuni este o chestiune delicată. Pe de altă parte, lipsesc căile fluviale către Balcani și, mai departe, spre alte țări europene. De exemplu, râul Vardar izvorăște în Macedonia de Nord și traversează Grecia înainte de a se vărsa în Marea Egee, dar adâncimea lui maximă este de patru metri. Ceea ce nu este favorabil navigației. O situație similară are și râul Struma, care izvorăște în Bulgaria și al cărui curs este orientat spre sud.

Pe de altă parte, după cum au aflat numeroși invadatori, atât în vremurile antice, cât și în cele moderne, același teren face din Grecia un teritoriu greu de invadat. Este un element în plus alăturat conceptului tradițional de profunzime strategică. În termeni clasici, el se referă la distanța dintre o armată invadatoare și principalele centre de greutate ale unei țări, cum sunt de pildă zonele industriale. Cu cât această distanță este mai mare, cu atât mai multe șanse de apărare are respectiva țară. Unul dintre cele mai bune exemple este Rusia: nu numai că o forță invadatoare are multă cale de străbătut pentru a ajunge la „centrul de greutate", dar Rusia deține un teritoriu atât de vast încât, în ultimă instanță, forțele defensive se pot retrage pe distanțe uriașe în spatele acestor centre.

Grecia nu beneficiază de luxul acesta, dar avantajul ei este acela că forțele de apărare se pot retrage pe înălțimi și pot continua lupta de acolo. Asta, bineînțeles, în cazul în care forțele invadatoare reușesc, în primul rând, să ajungă la centrele de greutate. Pentru a împiedica acest lucru, Grecia nu se folosește doar de elementele naturale de apărare, din nord, ci și de mări.

Terenul neprimitor din peninsulă a permis grecilor să devină navigatori iscusiți. Comerțul pe uscat era (și a rămas) anevoios, așa că negustorii s-au orientat către mare pentru a-și furniza marfa de-a lungul coastei. Această configurație geografică a însemnat că Grecia, pe calea afirmării ei și bazându-se pe comerțul maritim, trebuia să-și apere rutele comerciale, cerându-se astfel o flotă; lucru rămas valabil și în prezent.

Acesta era peisajul în care s-a născut orașul-stat Atena. Dintre toate orașele-stat, Atena este cel care este sinonim, pentru mulți, cu Grecia antică, întrucât a fost cea mai avansată civilizație a lumii occidentale. Orașul s-a dezvoltat pe colinele pe care acum tronează Acropole. Poziția a fost aleasă pentru că era una ușor de apărat, cu vizibilitate asupra câmpiilor înconjurătoare care se întindeau pe o distanță de 6,5 kilometri, până la Marea Egee; cuvântul Acropolis înseamnă „cetate înaltă". Atena a fost întemeiată cu aproximație în

4000 î.Hr., iar construcțiile importante de pe Acropole și din jurul fortăreței, începute pe la 1500 î.Hr., includeau un palat, existând ruine ale unui zid de apărare care datează de la 1200 î.Hr.

Platourile înalte, accesul la mare și ambiția de a deveni o putere maritimă au conferit Atenei supremație asupra unor orașe-stat similare, cum a fost Sparta. Până în secolul al VI-lea î.Hr., Sparta a fost o putere regională, nu suficient de solidă încât să țină piept asediului unui dușman net superior – Persia.

În 480 î.Hr., perșii au debarcat cu o armată uriașă la 135 de kilometri de Atena. Zeci de mii de soldați au avansat câteva sute de metri pe un drum îngust de coastă, crezând că era singura cale spre interior și singura modalitate de a cuceri Grecia. Ceea ce a urmat, bătălia de la Termopile, a devenit una din cele mai cunoscute confruntări din Antichitate și, din cărțile de istorie, a ajuns scenariul unui film de mare succes la Hollywood – *300* (2006).

Soldații eleni dintr-o alianță condusă de spartani și comandată de regele Leonidas au ajuns la trecătoare pentru a bloca înaintarea perșilor. Grecii, cu mult depășiți numeric, au făcut multe victime până când inamicul a descoperit trecătoarea păstorilor, pe care a folosit-o pentru a se infiltra în spatele liniilor grecești. Leonidas a ordonat retragerea înainte de a porni o ultimă confruntare în care a trimis 300 de oameni. În realitate, defensiva a fost asigurată probabil de circa 2 000 de soldați, printre care și 300 de spartani, dar *Circa 2000* nu este un titlu de film captivant.

Deznodământul a fost ocupația, dar în anul care a urmat perșii au fost înfrânți. Atenienii și-au dat ulterior seama că pot face orașul inaccesibil dacă își extind zidurile pe un coridor de 200 de metri în direcția portului Pireu, aflat la o distanță de 6,5 kilometri. Împreună cu o prezență maritimă puternică, se asigura posibilitatea aprovizionării Atenei chiar și în condiții de asediu. Cheia o constituia însă puterea maritimă, o lecție pe care grecii nu au uitat-o niciodată.

În perioada care a trecut între finalul Războaielor cu perșii (449 î.Hr.) și dezlănțuirea Războaielor Peloponesiace (431 î.Hr.), Atena s-a situat la conducerea statelor grecești, mai ales în ceea ce privește elita intelectuală, și a produs idei și oameni a căror influență s-a menținut 2 500 de ani. A fost o perioadă extraordinară în istoria civilizației umane, în care educația, construcțiile, știința, arta dezbaterilor, artele și experimentele în ale democrației au fost practicate în condiții de pace și de prosperitate. Autorul Eric Weiner notează în cartea sa, *The Geography of Genius*, că „alte orașe-stat erau mai mari (Siracuza) sau mai bogate (Corint) sau chiar mai puternice (Sparta). Cu toate acestea, Atena a produs mai multe minți strălucite – de la Socrate la Aristotel – decât oricare alt loc din lume, până în acea perioadă, dar și ulterior."

Atenienilor le plăcea să se aventureze peste hotare și să învețe de la alte culturi. Așa cum, deloc delicat, s-a exprimat Platon, „ceea ce împrumută de la străini, grecii perfecționează". Ceea ce ei au

perfecționat, au lăsat ca moștenire, cum a fost exemplul lui Hippodam, părintele planificării urbane; în filosofie, precum Aristotel; în medicină, Hipocrat; în matematică, Pitagora; precum și prima femeie matematician din lume, Hypatia. În jur de 150 000 de cuvinte din limba engleză derivă din greacă, printre ele *democrație*, *acrobat* și *sarcasm*. Tot Antichității grecești îi putem mulțumi pentru termenul *hippopotomonstrosesquipedalian* care se referă la cuvintele mult prea lungi.

Războaiele peloponesiace între Atena și Sparta au durat trei decenii și au provocat multă suferință, dar, la sfârșitul lor, Atena controla regiuni întinse, inclusiv unele de pe coasta vestică a Anatoliei, de peste Marea Egee, aflate acum pe teritoriul Turciei. Acestea au constituit o sursă de divergențe și de conflict timp de mai multe secole și rămân și astăzi un motiv de dispută. Un secol după, Atena se războia din nou cu un vecin, de data aceasta cu Filip al II-lea al Macedoniei, care a unit Grecia sub conducerea macedoneană. Orașele-stat considerau Macedonia drept o regiune înapoiată, dar aici se afla ceva ce grecii nu aveau: teren arabil alimentat de râuri, capabil să hrănească populația locală în continuă creștere, fără a depinde de negoțul pe mare. Filip, dar și fiul său Alexandru cel Mare au reușit să extindă regiunea, stăpânind un imperiu.

Totuși partea continentală nu dispunea de suficient pământ care să producă destulă hrană necesară populației numeroase din regiune, în vreme ce dincolo de Marea Ionică se ridica o putere alimentată de pământuri fertile și ape din văile largi traversate de fluviile Arno, Tibru și Pad. Roma a ajuns în vecinătatea Greciei ocupând inițial insula Corfu, aflată aproape de călcâiul cizmei italiene. Insula veghează căile de acces de la vest spre interiorul Greciei și, aflată în mâinile unui dușman puternic, ea poate fi o bază utilă în vederea unei invazii. Roma a ocupat-o în 299 î.Hr. și a folosit-o doar în acest scop.

Acesta a fost sfârșitul Greciei antice. Sub ocupația romană, orașele-stat au primit o autonomie substanțială, instituțiile ateniene au influențat gândirea romană, iar limba greacă, ca parte a Imperiului Roman, s-a răspândit în întreaga regiune mediteraneeană, contribuind la moștenirea culturii elene din generație în generație. Cât despre putere, acele zile luaseră sfârșit, iar Grecia a trecut în umbra altor state mai mari care și-au făcut loc în paginile istoriei. Umoristul american David Sedaris glumea că grecii „au inventat democrația, au construit Acropole, după care au pus punct". Un pic cam cinic, dat fiind faptul că în următorii 2 000 de ani romanii, bizantinii, otomanii, britanicii și rușii au depus eforturi susținute pentru a nu lăsa Grecia să-și conducă propriul destin și să revină pe scena geopolitică. Toți au dorit să controleze Marea Egee și estul Mării Mediterane, or, o Grecie slăbită servea acestor scopuri.

În secolul al IV-lea d.Hr., Imperiul Roman s-a destrămat, jumătatea sa estică având-și centrul în Bizanț, oraș în care locuitorii vorbeau limba greacă (redenumit apoi Constantinopol și, mai recent,

Istanbul). Cultura orașului și regiunea erau elene și așa au rămas timp de secole. A fost capitala Imperiului Bizantin vreme de 1 000 de ani, timp în care Grecia a fost „condusă" de-acolo, deși controlul propriu-zis se exercita asupra câmpiilor de coastă, asupra orașelor importante și a majorității insulelor, în timp ce triburile din munți rămâneau independente. În anii care au urmat au avut loc evenimente tragice, căci părți ale Greciei au fost ocupate de franci, sârbi și venețieni, printre alții, dar controlul constant l-a deținut Bizanțul până în 1453.

În 1453, otomanii au ocupat Constantinopolul. În perioada ascensiunii acestei noi puteri, Grecia a stat pe margine și acolo a rămas. Era acum izolată de lumea creștină din Europa, cu toate că o mare parte din populație și-a păstrat religia creștină. Timp de 200 de ani otomanii aveau să domine insulele, mările din jurul Greciei continentale și unele dintre teritoriile din nordul ei, asigurându-se că Grecia rămâne periferică. Interiorul muntos continental a împiedicat accesul otomanilor în unele regiuni, dar cel mai important pentru ei a fost controlul asupra insulelor din Egee. Otomanii au cucerit Balcanii și au ajuns până la Viena. Dar în 1683 au suferit o importantă înfrângere militară acolo, moment în care a început lungul declin al imperiului și astfel s-a creat calea către independența Greciei.

În secolul care a urmat, Imperiul Austro-Ungar și Imperiul Rus, în continuă expansiune, au străpuns controlul otoman tot mai slab din Balcani, iar în anii 1800 în Grecia au izbucnit revolte. Acesta a fost începutul unui drum lung spre crearea unei idei moderne legate de identitatea grecilor în teritoriile guvernate cândva de orașele-stat din Antichitate. În 1832, marile puteri i-au recunoscut suveranitatea, cu toate că, așa cum era ea înțeleasă, lăsa mult de dorit. Grecii nu au fost invitați la masa tratativelor și sub o treime din vorbitorii de greacă s-au trezit asimilați noilor granițe ale statului. Au urmat 115 ani în care țara a încercat să schimbe această stare de fapt prin „Megali Idea" (Marea Idee), un concept referitor la unirea tuturor grecilor în interiorul granițelor unui stat extins, exemplificat în sloganul „din nou, odată cu trecerea anilor și a timpului, din nou vor fi ale noastre". Partizanii mai radicali ai ideii au interpretat-o ca pe o reînviere a Imperiul Bizantin, vizând inclusiv Marea Neagră, Constantinopolul și Anatolia Centrală, teritorii vitale Imperiului Otoman (și, ulterior, Turciei).

„Vrabia mălai visează", au spus puterile europene, care au decretat că Grecia va fi o monarhie de dimensiuni limitate, că regele ei va fi un adolescent de 17 ani din Bavaria, Otto von Wittelsbach, iar armata sa va fi alcătuită din bavarezi. Situația nu a luat o întorsătură fericită. Și totuși el s-a menținut pe tron până în 1862, înainte de a fi înlăturat. Soluția acestor frământări a fost un alt străin în vârstă de 17 ani, prințul Wilhelm al Danemarcei (regele George I al elenilor). Grecii și-ar fi dorit un britanic, sperând că puterea dominantă din Europa i-ar fi putut ajuta să-și extindă teritoriul; dar dezamăgirea

față de faptul că regina Victoria a preferat să-l țină pe prințul Albert lângă ea a fost domolită după ce aceasta i-a dăruit lui George Insulele Ionice care, la momentul respectiv, aveau statut de protectorat britanic. Printre ele, Corfu, aceeași insulă pe care romanii o folosiseră ca rampă de lansare pentru a distruge Grecia antică cu 2 200 de ani în urmă.

George și-a folosit relațiile cu familiile regale ale Rusiei și Regatului Unit pentru a obține mai multe teritorii pentru Grecia, o politică relativ reușită, pentru că ea a dus la încorporarea celei mai mari părți a regiunii Tesalia. Jocurile Olimpice au revenit la Atena în 1896, după o întrerupere de 1 600 de ani, și au fost privite ca simbolice pentru renașterea suveranității. A contribuit la asta și faptul că proba de maraton a fost câștigată de un păstor de prin partea locului, Spiros Louis, pe care regele George l-a aplaudat în picioare pe traseu.

Chiar și după câștigarea independenței față de otomani, Grecia s-a aflat în continuare în atenția marilor puteri. În 1841, ambasadorul britanic în Grecia, sir Edmund Lyons, declara: „O Grecie cu adevărat independentă este o absurditate. Grecia poate fi a englezilor sau a rușilor, or, fiindcă n-are cum să fie rusă, rezultă pe cale de consecință că trebuie să fie engleză." În timpul luptei pentru supremație din secolul al XIX-lea, unul din principalele scopuri a fost acela de a bloca expansiunea rusă în Bazinul Mediteraneean. În anii 1870, relațiile între imperii s-au înrăutățit din pricina certurilor legate de Afghanistan, pentru că britanicii se temeau că Moscova se va folosi de această țară ca de o ușă din dos către giuvaerul coroanei imperiale – India. Britanicii nu doreau nici ca Rusia să ajungă în poziția de a bloca accesul, prin Marea Mediterană, la canalul Suez și să pună astfel în pericol accesul spre India. În toată această perioadă, dar și la începutul secolului XX, britanicii s-au considerat „protectorii" națiunii elene. Motivul ascuns nu era protejarea Greciei, ci a propriului imperiu.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, Imperiul Otoman, supranumit „bolnavul Europei", se afla practic pe patul de moarte. Numeroase conflicte etnice au izbucnit în teritoriile otomane, iar acapararea de pământuri rezultată de aici a avut repercusiuni care se resimt și la ora actuală în Balcani, sub forma disputelor legate de frontiere. Pentru multe popoare vest-europene, anii 1914–1918 au reprezentat anii războiului; pentru greci, această perioadă a fost mai degrabă extinsă între 1912 și 1922.

În 1912, a izbucnit Primul Război Balcanic, când Muntenegru a deschis ostilitățile împotriva otomanilor și i-a încurajat pe greci, pe sârbi și pe bulgari să i se alăture. În prima decadă a secolului XX, grecii au pus la punct o armată bine instruită și, în câteva săptămâni, aceasta mărșăluia în direcția portului Thessaloniki (Salonic), ajungând în oraș cu câteva ore înaintea bulgarilor. Câteva zile după aceea, regele George a condus o paradă prin ceea ce avea să devină al

doilea cel mai mare oraș după ce Marile Puteri l-au recunoscut ca făcând parte din Grecia în anul următor. Între timp, regele George a murit, împușcat în spate de la mică distanță. Ziarul londonez *Times* titra: „Regele elenilor, asasinat. Împușcat de un smintit la Salonic." Ucigașul, Alexandros Schinas, a fost arestat și a murit șase săptămâni mai târziu, când, în pragul nebuniei, a căzut de la fereastra unei secții de poliție.

Al Doilea Război Balcanic a început în 1913. În primul, tabăra țărilor beligerante se luptase cu Turcia; în cel de-al doilea, țările implicate s-au confruntat cu Bulgaria, care începea să se întremeze după ce fusese învinsă la Salonic. Forțele bulgare au atacat pozițiile grecești și sârbe, dar au fost imediat împinse înapoi. Românii au intrat și ei în război, urmați de turci, iar când armata română s-a apropiat de Sofia, bulgarii au înțeles că n-aveau sorți de izbândă, așa că au cerut negocieri de pace, în care au pierdut teritorii în favoarea celor patru inamici.

În cele două războaie, Grecia a pierdut 9 500 de oameni, dar și-a extins teritoriul cu 70%, iar populația a crescut cu 2 000 000 de locuitori, ajungând la un total de 4,8 milioane de locuitori. „Megali Idea" devenise o realitate; cu toate acestea, Primul Război Mondial a pus Grecia în fața unei dileme: fie spunea „pas" și încerca să-și consolideze poziția, fie juca și mâna aceea și ar fi avut poate șansa să câștige o parte din potul cel mare.

Începând cu 1914, Grecia a așteptat trei ani pe margine, ceea ce a provocat serioase tensiuni politice și dezbinare pe tema participării țării la război. Până la urmă, Grecia a intrat în război de partea Aliaților și și-a trimis întreaga armată pe frontul macedonean pentru a lupta alături de forțele britanice, franceze și sârbe și a sparge liniile defensive bulgare. Asta i-a adus un loc la masa Conferinței de Pace de la Paris, loc pe care l-a folosit ca trambulină politică pentru a câștiga și alte teritorii, inclusiv orașul-port Smirna, redenumit ulterior Izmir, din Turcia. În 1919, trupele grecești au intrat în Smirna, care fusese cedată Atenei ca recompensă pentru îmbrățișarea cauzei Aliaților. În momentul respectiv, acolo trăia o numeroasă populație vorbitoare de limbă greacă, atât de-a lungul coastei, cât și în interiorul continental. După ce trupele aliate au ocupat Constantinopolul, naționaliștii au privit Smirna ca pe o piatră de hotar spre capturarea capitalei otomane și resuscitarea Imperiului Bizantin.

Pe de altă parte, naționaliștii turci priveau sosirea trupelor grecești ca pe un prim foc în propriul Război de Independență, iar în vara lui 1922 grecii, care pătrunseseră deja destul de mult în interior, băteau în retragere în fața armatei turcești, în fruntea căreia se afla Mustafa Kemal (Atatürk), armată care i-a gonit pe greci către coastă. Războiul a luat sfârșit când trupele lui Kemal au intrat în Smirna, au incendiat orașul, au ucis zeci de mii de oameni și au făcut orașul scrum; tot praful s-a ales și de visul grecilor de a reconstrui Imperiul Bizantin.

Grecii din Turcia nu au așteptat ca politicienii să le decidă soarta. Masacrarea civililor și pustiirea satelor a forțat cel puțin un milion de greci să fugă cu multe luni înainte de semnarea Tratatului de la Lausanne (1923), prin care se stabilea un schimb obligatoriu de populație după ce atât Grecia, cât și Turcia afirmaseră că nu puteau garanta protejarea minorităților. Un total de aproximativ 1,5 milioane de greci ortodocși au fugit din Turcia și în jur de 400 000 de musulmani au luat calea Turciei. Evenimentele tragice din primele două decenii ale secolului XX au fost și ele consecința bagajului istoric și continuă să facă parte din armătura actualelor disensiuni dintre Grecia și Turcia.

Pentru Grecia, influxul de populație a avut profunde efecte politice. Salonic era cel mai mare oraș evreiesc din Balcani; numai că o tot mai mare concurență pe piața locurilor de muncă, apărută odată cu refugiații, a aprins flacăra antisemitismului, dar și pe cea a interesului în Mișcarea Sionistă și în migrarea către Palestina condusă prin mandat. Mulți dintre cei nou-veniți au primit adăpost în condiții de trai precare, în ceea ce s-a numit „Noua Grecie" – regiunile alipite în deceniile anterioare. Peste ani, mulți au sprijinit Partidul Comunist, contribuind în cele din urmă la înmulțirea loviturilor de stat militare și a regimurilor dictatoriale.

Anii 1920 și 1930 au fost marcați de divizări, instabilitate și de un regim militar care a cochetat cu fascismul. Grecia a intrat în al Doilea Război Mondial sub conducerea generalului dictator Ioannis Metaxas. Acesta sperase să mențină neutralitatea Greciei, dar după două invazii eșuate din partea italienilor, Grecia a capitulat în fața germanilor și a suferit o ocupație brutală din partea trupelor germane, italiene și bulgare. Mulțumită geografiei Greciei, forțele de ocupație nu au controlat niciodată pe deplin interiorul țării, iar formidabila Rezistență greacă a putut profita de avantajul reliefului muntos pentru a duce un susținut război de gherilă. Dar zeci de mii de oameni au căzut victime inaniției din pricina faptul că alimentele erau rechiziționate, 70 000 de oameni au fost executați și sute de sate, distruse ca represalii pricinuite de atacurile Rezistenței. Circa 60 000 de evrei greci au fost uciși, mulți dintre ei la Auschwitz; doar 9% din populația evreiască a orașului Salonic a supraviețuit războiului.

În octombrie 1944, nemții și-au retras trupele, iar britanicii au ajuns la Atena în mijlocul manifestațiilor exaltate de sărbătoare. Dar bucuria și alinarea nu au durat decât câteva săptămâni. În decembrie, pe străzile capitalei s-au auzit din nou schimburi de focuri; ele prevesteau războiul civil din Grecia. Cauzele acestuia datau cel puțin de la începutul secolului și au presupus o scindare a populației în două grupuri, monarhiștii și antimonarhiștii. În ciuda faptului că reușeau uneori să coopereze, cele două principale grupuri de rezistență – Armata Populară Greacă de Eliberare, de orientare comunistă, și Liga Elenă Național-Republicană, de centru-dreapta –

nu erau pregătite să cedeze controlul Greciei după retragerea trupelor germane.

După alegerile din 1946, în care monarhiștii au câștigat majoritatea, comuniștii, care au ales să nu voteze, au refuzat să accepte rezultatul scrutinului. A urmat un război civil în toată regula, pe care comuniștii ar fi putut să-l câștige dacă n-ar fi intervenit câteva evenimente regionale și globale, în principal alarmarea capitalelor occidentale în legătură cu influența puterii sovietice în nordul Balcanilor.

În 1947, britanicii au recunoscut faptul că nu se mai puteau angaja în apărarea Greciei și că rolul lor era de-acum preluat de americani. SUA au început să aprovizioneze armata greacă care, astfel întărită, a curățat munții de cuiburile comuniste. La fel ca în secolele anterioare, o putere externă a dirijat evenimentele și, întocmai ca în secolul precedent, principalul raționament a fost acela de a-i bloca pe ruși – pe sovietici de-acum – în Bazinul Mediteraneean.

Ruperea Iugoslaviei de Uniunea Sovietică a fost încă o lovitură dată rebelilor, în timp ce Belgradul și-a sistat sprijinul și, în 1949, a închis granițele Iugoslaviei pentru a bloca accesul forțelor comuniste. În octombrie, majoritatea s-au retras în Albania, ceea ce a dus și la terminarea războiului. Se estimează că peste 50 000 de combatanți au murit și jumătate de milioane de oameni au fost dislocați – și asta într-o țară cu mai puțin de opt milioane de locuitori.

Așa a intrat o Grecie devastată în anii 1950 și 1960, cu o populație divizată și o castă militară care nu se considera doar apărătoarea națiunii ci și paznicul culturii politice. Consecințele războiului civil și lipsa dezvoltării economice de mai apoi însemna că Grecia era codașa Europei, dar armata se concentra pe subminarea instituțiilor democratice într-o perioadă în care populația era tot mai expusă culturii vest-europene. În mai 1967, lumea se aștepta ca alegerile să fie câștigate de partidul de centru-stânga hotărât să mai diminueze din influența militarilor, iar pe măsură ce ziua scrutinului se apropia, anumite grupuri din armată se manifestau cu îngrijorare. În dimineața de 21 aprilie, locuitorii orașului Atena au fost treziți de zgomotul tancurilor care traversau străzile și de câte un foc de armă răzleț. Mulți vor fi știut deja care se petrecea. La radio se difuza muzică militară și anunțul care a urmat nu a luat pe nimeni prin surprindere: „Forțele Elene Unite preiau guvernarea țării". Singura surpriză a fost aceea că în spatele loviturii militare se aflau ofițeri inferiori.

„Coloneii" i-au arestat pe principalii politicieni, pe comandantul suprem al armatei, după care au arestat circa 10 000 de oameni ale căror nume fuseseră înșirate într-o listă pregătită înainte de lovitură, mulți dintre ei fiind torturați. În pofida faptului că a devenit o dictatură, Grecia a rămas membră în NATO, o organizație la care aderase în 1952 – mărturie a faptului că situarea ei pe hartă era încă importantă din punct de vedere strategic pentru puterile externe.

Democrația a fost reintrodusă în 1974, iar în 1981 Grecia a aderat la EEC (Comunitatea Economică Europeană), care și-a schimbat mai târziu numele în Uniunea Europeană. Calitatea de membru a ajutat economia și, cu toate că lipsa unor căi comerciale de calitate a rămas o problemă, situația părea să se schimbe în bine pentru Grecia – până în secolul XXI, când geografia și politica au plasat Grecia în linia întâi în două crize majore care au iscat tensiuni în UE.

În primul deceniu al acestui secol, creșterea economică constantă și găzduirea jocurilor olimpice – o adevărată reușită – au cârpit câteva fisuri structurale în economie, dar criza financiară din 2008–2009 a scos la iveală sumele pe care guvernele care s-au succedat la putere le împrumutaseră, ducând apoi o politică amăgitoare și pretinzând că ea era sustenabilă într-o economie în care sectorul public reprezenta 40% din PIB. Pentru a adopta moneda euro, guvernul de la Atena a falsificat bugetul, iar membrii Zonei Euro s-au făcut că nu observă.

Economia a luat-o la vale pe fondul revoltelor populare, al grevelor și al unui impas social nemaivăzut de zeci de ani. Fondul Monetar Internațional a intervenit cu împrumuturi, dar a insistat asupra unor măsuri de austeritate stricte. Vechea frică a grecilor privind dominația altor puteri a reieșit imediat la suprafață, iar politica de centru a pierdut teren în fața partidelor de extremă dreapta și extremă stânga, care au câștigat un sprijin semnificativ.

Relația cu UE a devenit tensionată din această cauză, dar și din pricina poziției Greciei în extremitatea sud-estică a uniunii. Grecia s-a înfuriat ca urmare a lipsei de sprijin – în percepția ei – din partea UE și a statelor membre, în condițiile valurilor de migranți și de refugiați care vin în Europa în speranța de a ajunge în țări bogate pe ruta Balcanilor. La fel ca Italia, Grecia este de părere că i se cere să fie jandarmul de frontieră al Europei, dar fără a primi fonduri din partea UE. Ambele țări se tem că vor fi obligate să găzduiască refugiați în tabere mizere ani mulți de-acum încolo, fără ca partenerii lor din UE să încerce să le mai ușureze din povară.

Grecia este principalul punct de intrare în Europa pentru mulți migranți, o mare parte din ei veniți din Turcia.

Mulți străbat traseul periculos peste întinderea îngustă a Mării Egee care separă Turcia de insulele grecești, unele dintre ele vizibile de pe țărmul turcesc. Samos se află la doar 1,5 kilometri distanță de coasta Anatoliei, iar în 2015 a devenit punctul central al celor disperați să ajungă într-o țară a Uniunii Europene. Peste 100 000 de migranți și refugiați au sosit pe insula care are numai 13 kilometri lățime și 44 de kilometri lungime. Ei au completat rândurile celor peste 850 000 de migranți care au ajuns în Grecia în anul respectiv. Printre sutele de oameni care au pierit în Marea Egee s-a numărat și micuțul Alan Kurdi, în vârstă de numai trei ani. Trupul lui a fost fotografiat după ce a naufragiat pe țărm – o imagine șocantă, care a ajuns să reprezinte victimele crizei.

Grecia s-a străduit să facă față situației care a escaladat în perioada prăbușirii ei economice. Pur și simplu, insulele nu au putut gestiona masele de oameni care tot soseau, statul nu avea capacitatea de a controla încă o criză, iar lumea dinafară nu îi sărea în ajutor. Situația s-a mai ameliorat în 2016, când UE a mituit practic Turcia să depună mai multe eforturi pentru a împiedica migranții să traverseze marea și să accepte repatrierea celor ce ajunseseră deja în Grecia. Prețul a fost de câteva miliarde de euro destinați ajutorului pentru refugiați și ridicarea vizelor pentru cetățenii turci care doresc să călătorească în UE. Numărul celor veniți peste mare a scăzut dramatic, dar zeci de mii de oameni au rămas blocați pe insule, în tabere sordide, unde sosesc zilnic fluxuri constante de nou-veniți. E greu de găsit o soluție pentru această problemă. Atitudinea din ce în ce mai ostilă în țările europene aflate mai spre nord fac puțin probabilă acceptarea de

bunăvoie a unui număr mare de refugiați de către statele UE și va fi nevoie de mulți ani pentru ca factorii de presiune, precum conflictele, sărăcia și schimbările climatice, să fie gestionați, dacă vor fi gestionați. Între timp, unele părți ale insulelor grecești par a fi fost destinate să funcționeze efectiv ca niște lagăre de prizonieri.

Subiectul a fost motiv de serioase tensiuni între Grecia și Turcia. Grecia e de părere că turcii își deschid frontierele pentru a permite migranților și refugiaților să fugă, într-un moment și prin locuri alese de Ankara, pentru a destabiliza Grecia. Ankara neagă acest lucru, dar există dovezi privind escortarea migranților de către autoritățile locale, în afara zonelor urbane și către graniță, fapt care a condus la scene violente provocate de încercările oamenilor de a trece frontiera. Dovezi concrete privind faptul că e vorba practic de o politică de stat nu au ieșit la iveală, dar nu există nici o îndoială că puterea Turciei asupra migrării populației îi conferă acesteia un atu asupra țărilor UE în general. Atena a răspuns prin a spori trupele aflate la granițele terestre și marine.

Numeroasele dispute între Grecia și Turcia exacerbează antipatia reciprocă născută încă din Antichitate. În imaginația populară a unor turci, prima confruntare majoră între cele două țări s-a întâmplat acum 3 000 de ani când a avut loc asediul Troiei, în care grecii au pariat pe un cal și au câștigat. Dacă această bătălie chiar a avut loc sau dacă troienii au fost strămoșii turcilor de azi rămâne la latitudinea istoricilor să dezbată, dar în acest context este mai puțin important decât ideea unei rivalități aproape primordiale. Trecem pe un teren istoric ceva mai stabil și ajungem în estul Turciei, la bătălia de la Manzikert din 1071, care, în pofida părerii generale potrivit căreia lupta s-ar fi dat între grecii bizantini și turcii selgiucizi, ar fi implicat o diversitate de combatanți. „Grecii" au pierdut, lansând Imperiul Bizantin pe panta pierderii Constantinopolului. Conform folclorului grec, Grecia a îndurat apoi jugul ocupației turce timp de 400 de ani. În epoca modernă, Războiul de Independență al Greciei și Războiul Greco-Turc din 1919–1922 au rămas vii în memoria fiecăreia dintre părți.

Președintele naționalist al Turciei, Erdoğan, își trage spuza pe turtă revenind la aceste evenimente, folosindu-se de o retorică alimentând xenofobia turcilor și temerile grecilor. Televiziunea de stat prezintă cu mare satisfacție hărți care înfățișează „Pactul Național al Turciei", un document din 1920 care identifică părți ale defunctului Imperiu Otoman pentru care Republica Turcă ar lupta astăzi. Hărțile includ multe insule grecești de la Marea Egee și o parte din teritoriul continental al Greciei. Erdoğan a apărut într-o fotografie oficială din timpul unei vizite la Universitatea Națională de Apărare din Istanbul, din 2019, în fața unei hărți care reprezenta jumătate din Marea Egee ca aparținând Turciei.

Din perspectiva Greciei, apărarea națională este concentrată pe teritoriul continental și pe controlul Mării Egee. În lipsa controlului

asupra apelor, calea de aprovizionare către continent ar putea fi tăiată și ar permite o invazie. Autorul elen pe teme geopolitice Ioannis Michaletos îmi descria insulele din Egee ca pe niște „portavioane imposibil de scufundat care conferă Greciei capacități de proiecție a puterii până în zonele interne ale Anatoliei și chiar până la țărmurile țărilor din estul Mediteranei, prin plasarea aeronavelor, rachetelor și trupelor mobile pe insule. Fără ele, Grecia ar fi doar o peninsulă balcanică stâncoasă, care nu poate fi ușor apărată de la est și care riscă să cadă pradă operațiunilor de debarcare și blocadei navale. Pe scurt – ar fi pierdută din punct de vedere militar."

E foarte probabil ca o mare parte din retorica lui Erdoğan să fie destinată consumului domestic, pentru că este pe placul alegătorilor lui, dar referirile la „nevoia de a îndrepta cursul greșit al istoriei" îi țin treji pe strategii militari de la Atena, pe lângă că le oferă muniția de care au nevoie când fac lobby pentru bugetul militar anual.

Costurile pentru apărarea Greciei au contribuit la coșmarul economic și social pe care țara îl trăiește de când a început criza datoriei externe în 2010, criză care a condus la rândul ei la tăieri în bugetul apărării. În 1981, bugetul armatei a reprezentat 5,7% din PIB – de departe cel mai mare buget printre țările europene membre NATO. În 2006, cifra a fost de 3,6%, dar în 2018 a scăzut la 2,4%.

Majoritatea populației Greciei – 10,5 milioane de locuitori – trăiește în partea continentală a țării și în peninsule; într-adevăr, aproape o treime din întreaga populație locuiește în regiunea metropolitană a Atenei, dar și pe insule trăiesc sute de mii de cetățeni – de pildă, populația Cretei numără peste 600 000 de locuitori, în Rodos trăiesc circa 100 000 de oameni, la fel și în Corfu. Mulți alții trăiesc în comunități mai restrânse, grupate în Marea Egee. Acestea includ 21 de insule cu populații între 5 000 și 50 000 de locuitori, precum și 32 de insule care numără între 750 și 5 000 de locuitori. Alte 35 de insule au sub 100 de locuitori. Fiecare dintre acestea este teritoriu suveran și fiecare trebuie apărată.

Simpla patrulare a celor 6 000 de insule este costisitoare și necesită o flotă generoasă, dar, dacă luăm în considerare istoria Greciei și a Turciei, atunci costurile explodează, întrucât guvernele care s-au succedat la putere în Grecia de-a lungul mai multor generații au privit Turcia ca pe o amenințare. Rezultatul este o flotă modernă și o armată imensă, vegheate de o forță aeriană de ultimă generație, ai cărei piloți sunt considerați printre cei mai iscusiți din Europa. Și așa și trebuie să fie, dat fiind că sunt adesea implicați în șicanări cu piloții turci, deasupra Mării Egee.

Pe uscat, prioritatea o reprezintă apărarea aglomerărilor urbane principale și controlul unei suprafețe cât mai mari a văii râului Vardar – al cărui curs duce spre Macedonia de Nord – pentru a proteja terenurile agricole și drumurile spre Europa. În secolul XXI, Grecia a fost implicată într-o serie de dispute, pe lângă problemele pe care le are cu Turcia. Pentru că se teme de revendicările teritoriale

asupra propriei provincii numite tot Macedonia, Grecia a refuzat să recunoască existența țării vecine, Republica Macedonia, care s-a născut după destrămarea fostei Iugoslavii, și a impus astfel un embargou economic. Situația a fost reglementată abia în 2018, când ambele părți au acceptat denumirea de Macedonia de Nord, dar până și aceasta a provocat revolte naționaliste în Grecia, pricinuite de așa-numita însușire a numelui. Mișcarea a netezit totuși calea pentru aderarea Macedoniei de Nord la NATO.

Celălalt obiectiv de apărare prioritar este menținerea controlului asupra insulei Corfu din Marea Ionică, dar nu se întrevede un pericol în această zonă, în viitorul previzibil și, spre deosebire de vremurile antice, Grecia nu dorește să-și extindă mai departe spre vest puterea militară. Ca atare, se concentrează asupra regiunii Egeei, mai precis asupra insulelor Rodos și Creta și, ceva mai la est, în Mediterană, asupra Ciprului.

Ciprul, al cărei protector Grecia se consideră încă, este așezat în mijlocul unei magistrale geostrategice – la răscrucea principalelor căi maritime din estul Mediteranei, dar și în zona unor nou-descoperite zăcăminte de gaze naturale.

După trei secole de conducere otomană, britanicii și-au asumat, în 1878, responsabilitatea administrativă pentru insulă, pe care au anexat-o apoi, în 1914. La fel ca alte mari puteri înaintea ei, Marea Britanie cunoștea valoarea strategică a insulei în monitorizarea manevrelor militare și a circuitului comercial din Marea Egee și din Levant. În perioada Războiului Rece, insula a reprezentat un „post de interceptare" vital pe radar, nu doar din punctul de vedere al supravegherii Mediteranei, ci și în ceea ce privește monitorizarea experimentelor nucleare pe care sovieticii le executau pe întinderi care ajungeau până în Asia Centrală. Regatul Unit deține încă o bază aeriană acolo, care găzduiește mai multe mii de militari.

Independența câștigată în 1960 a dus la violențe sectare între majoritatea grecilor ciprioți și minoritatea turcilor ciprioți, ceea ce a determinat ONU să trimite forțe de menținere a păcii care să controleze „Linia Verde" dintre cele două comunități. Ceea ce a urmat trebuie privit în contextul Războiului Rece. Sovieticii urmăreau încă să obțină influență și un port la Mediterana, iar la începutul anilor 1970 președintele cipriot, arhiepiscopul Makarios, s-a lansat într-un joc periculos de apropiere față de Moscova. În 1974, cu sprijinul tacit al SUA, junta militară greacă l-a înlocuit pe arhiepiscop în urma unei lovituri militare menite să ducă la unirea Greciei cu Ciprul.

În locul rezultatului scontat, a avut loc o invazie a turcilor. După mai multe săptămâni de lupte aprige, turcii și-au stabilit un cap de pod în jurul orașului-port Kyrenia, din nord, apoi l-au conectat la principala regiune turco-cipriotă pentru a controla 37% din insulă. Spre deosebire de Turcia, Ciprul nu făcea parte din NATO (și nici acum nu a aderat), așa că puterilor occidentale le rămânea puțin

spațiu de manevră pentru a interveni militar. Acest fiasco a dus la căderea guvernului militar grec și a instalării erei democratice în Grecia. În 1983, regiunea nordică s-a autodeclarat „Republica Turcă a Ciprului de Nord". Este recunoscută ca atare de două țări: însăși republica și Turcia. Națiunile Unite o recunosc ca teritoriu al Republicii Cipru aflat în prezent sub ocupație turcă.

Descoperirea unor zăcăminte de gaze naturale posibil uriașe în estul Mediteranei a agravat ceea ce constituia deja un motiv de conflict între Grecia și Turcia. Câmpuri de gaz au fost descoperite în largul coastelor egiptene, israeliene, cipriote și grecești. Turcia, iritată de faptul că în propriile ape nu s-au descoperit surse de energie, face prospecțiuni în apropierea teritoriilor cipriote și grecești și a semnat un acord cu Libia pentru a fora acolo. Libanul este implicat într-o dispută maritimă cu Israelul privind o porțiune a câmpului de gaz, companiile BP, Total, Eni și Exxonmobil s-au implicat și ele, iar Rusia asistă neliniștită la toată această desfășurare, căci poziția ei de principal furnizor de gaze naturale în Europa este amenințată.

În calitate de stat suveran, Ciprul are drepturi de forare în perimetrul liniilor sale de coastă, așa încât planurile Turciei de a dezvolta o bază maritimă importantă în nord au tras un semnal de alarmă la Nicosia și Atena chiar înainte ca o nouă criză a resurselor de energie să se declanșeze.

În vara lui 2019 au răsărit în largul coastei de nord platforme de forare ale Turciei, escortate de o navă de război. Guvernul de la Ankara a afirmat că navele se aflau în apele teritoriale ale Republicii Ciprului de Nord și pe „platoul continental al Turciei". Cipru a contestat operațiunea la UE, care a decretat că acțiunile Turciei erau ilegale și puteau afecta viitoarele relații între UE și Ankara. Ciprul, Grecia și Egiptul, care cooperează în prezent în domeniul explorării surselor de energie din Mediterană, au dat publicității un comunicat comun în care declarau că Turcia a violat legea internațională.

În iunie 2020, Turcia a anunțat că intenționează să înceapă forajele în largul coastelor insulelor Rodos și Creta, printre altele. Ambasadorul turc la Atena a fost convocat la Ministerul Afacerilor Externe și a fost informat că Grecia era „pregătită să riposteze" față de ceea ce ea considera o provocare, în cazul în care forajele aveau loc. Poziția Turciei se bazează pe un acord uluitor semnat cu Libia la finele lui 2019. Acesta a „creat" o Zonă Economică Exclusivă (EEZ) care se întindea pe un coridor peste Mediterană, de la coasta sud-vestică a Turciei până în capătul de nord al Libiei, în ciuda faptului că acest coridor traversează și o parte a zonei grecești. Teoretic, bloca dintr-o singură manevră o conductă care ar fi trebuit să traverseze, pornind din Israel, apele cipriote până în Creta, avansând apoi pe partea continentală a Greciei și ajungând până la rețeaua europeană de gaze. Acordul a fost semnat cu guvernul Libiei, motiv pentru care Turcia a intervenit militar în războiul civil din Libia: dacă guvernul de la Tripoli cade, atunci și acordul este invalidat. Turcia nu

recunoaște granițele trasate de ONU privind EEZ și invocă revendicările de suveranitate bazate pe platoul ei continental, care se extinde până la Mediterană. Între timp, Rusia ar prefera ca ambele proiecte să eșueze, iar lumea să rămână dependentă de rezervele ei.

Manevrele Turciei în Mediterană sunt menite atât să-i asigure resurse, cât și să destabilizeze Grecia. Au izbucnit războaie și pentru motive mai puțin grave decât acest joc cu miză extrem de mare, iar deceniul care urmează se arată a furniza multe scântei care ar putea degenera chiar dacă nici una dintre părți nu dorește un conflict în toată regula.

Din punct de vedere militar, cele două puteri NATO se situează pe aproximativ același plan, cu toate că Turcia și-a modernizat flota în anii în care Grecia a avut nevoie de sprijin financiar, conștientă fiind că guvernul de la Atena nu avea fondurile necesare pentru a riposta. Flota greacă are categoric un avantaj din punctul de vedere al submarinelor, dar turcii au tot investit în echipamente antisubmarine. Turcia dispune, totodată, de o forță umană net superioară numeric, motiv pentru care în Grecia serviciul militar este încă obligatoriu.

Grecia mai dispune de un alt avantaj pe care Turcia nu îl are, și anume prieteni printre vecini. În 2019 ea a contribuit la organizarea Forumului Exploatărilor de Gaze Est-Mediteraneene la Cairo, împreună cu Egiptul, Teritoriile Palestiniene, Israel, Cipru, Iordania și Italia. Acesta pune accentul pe sursele de energie, dar, interesant aspect, include și o componentă de securitate care a avut ca rezultat cooperarea maritimă și exercițiile militare comune. Ceea ce nu înseamnă că, dacă Grecia și Turcia ajung la conflict, celelalte state membre ale forumului se vor amesteca, dar este evident pe cine vor ajuta în alte moduri. Egiptenii și turcii sunt deja la cuțite din pricina altor chestiuni regionale, cum este, de exemplu, cazul Libiei.

Riscul unei escaladări s-a dovedit real de mai multe ori, uneori din tabere surprinzătoare. În februarie 2020, când fregatele turcești navigau în apropierea câmpurilor cipriote de gaz, Franța a trimis un portavion, *Charles de Gaulle*, pentru a escorta forțele navale ale aliatului ei din NATO. Începând cu 1974, când Turcia a invadat Ciprul, act condamnat de președintele Giscard d'Estaing, relațiile între Franța și Turcia au fost, în cel mai fericit caz, reci, apoi de-a dreptul glaciale după ce Franța a organizat prima „Zi Națională a Comemorării Genocidului din Armenia"; Turcia nu acceptă acuzația de genocid.

În iunie 2020, francezii au lansat acuzația că, în decursul unei confruntări cu marina turcă aflată în largul coastelor Libiei, turcii ar fi luat în azimut o fregată franceză. Turcii au încercat să strecoare un alt transport ilegal de arme destinat aliatului lor de la Tripoli, cu care semnaseră acordul EEZ în anul anterior. În asemenea momente tensionate, se pot comite greșeli; chiar dacă s-ar fi tras focuri, nu înseamnă că ar fi urmat un război, dar asta arată cât de tensionată este

situația între mai multe țări membre NATO și actori din exteriorul alianței. Carta NATO conține o clauză anume – „Un atac asupra unei țări reprezintă un atac asupra noastră a tuturor"; la momentul respectiv nu s-a anticipat faptul că atacul ar fi putut lansat de către o țară membră NATO.

Președintele Macron a folosit incidentul ca pe o exemplificare a convingerii sale că NATO se află în „moarte clinică". A fost mai degrabă o tentativă de a opri sistemul de menținere a vieții și de a începe edificarea unei forțe de luptă europene mai puternice, și nu neapărat o afirmație privind realitatea. Macron este primul care militează pentru o armată a Uniunii Europene, dar, dată fiind ezitarea Germaniei, retragerea Marii Britanii din UE și cu un adept al atlantismului la Casa Albă, respectiv Joe Biden, lupta dusă de Macron este una dificilă. Oricum, Turcia a luat de-acum, în cel mai fericit caz, o poziție „semidetașată" ca membru NATO. Guvernele care s-au succedat la Atena în ultimii zece ani au urmărit cu satisfacție cum principalul rival al Greciei se îndepărtează tot mai mult de NATO, ajungând în punctul în care calitatea sa de membru este pusă sub semnul întrebării. Grecia știe că americanii caută un partener mai de nădejde și speră să înlocuiască Turcia în NATO ca membru-cheie în regiunea de la Marea Egee.

Sondajele de opinie din Grecia sugerează, de zeci de ani, faptul că publicul privește cu răceală SUA, dar de curând această atitudine a început să se schimbe și, la nivel guvernamental, există un consens tot mai marcat privind faptul că Grecia trebuie să fie nedespărțită de SUA din punct de vedere diplomatic și militar. Grecia găzduiește deja o bază navală americană, situată strategic în Golful Souda din Creta, iar în 2020 a reactualizat un acord militar care permite forțelor americane acces în bazele militare grecești, în scopul antrenamentelor, alimentării cu combustibil și, un aspect vital, al reacției de urgență. În acord a fost introdusă și clauza „accesului și folosirii nestingherite" a portului nordic Alexandroupolis, care se află în apropiere de intrarea în marea Marmara, care duce mai departe spre Marea Neagră.

Localizarea portului se potrivește mănușă strategiei de secole a britanicilor, dar și celei a americanilor din ultimii 70 de ani: ținerea rușilor la distanță de Grecia. Baza militară rusă de la Sevastopol, din Crimeea, se află pe coasta Mării Negre, care duce spre strâmtoarea Bosfor, mai departe în Marmara, la Marea Egee și în fine la Mediterană. Nici englezii, nici americanii nu doresc ca rușii să dețină o bază de putere la sud, de unde să-și proiecteze influența în Balcani, lucru pe care l-au tot încercat vreme de secole. Acesta este și motivul pentru care Ciprul este o insulă atât de importantă din punct de vedere strategic, iar Regatul Unit nu renunță la baza sa militară de acolo. Moscova a făcut mereu lobby pentru ca în insulă să nu mai existe forțe străine, conștientă de faptul că astfel s-ar diminua

capacitatea NATO de a-și conecta bazele militare dintre estul Mediteranei și coastele vestice și nordice ale Orientului Mijlociu.

Grecia se poziționează astfel încât să devină indispensabilă aliatului american din regiune. Americanii își iau măsuri de precauție: își asigură acces eficient pentru forțele militare, folosindu-se în același timp de acest factor pentru a face presiuni asupra Turciei, pe care o vrea un partener NATO serios, care poate garanta americanilor că pot închiria în continuare baza aeriană de la Incirlik, de lângă granița cu Siria.

În pofida suferinței provocate de criza financiară, Grecia va continua să cheltuiască pe apărare mai mult decât alte țări cu economii de proporții similare, și asta datorită poziției sale geografice și istoriei sale. Ceea ce convine Washingtonului, unde multe voci cer ca puterile NATO să contribuie mai substanțial pentru a echilibra balanța militară și financiară și a mai lua din povara pe care Alianța o pune asupra cetățenilor și bugetului SUA. În eventualitatea în care relațiile dintre Turcia și Occident se înrăutățesc atât de mult încât cea dintâi va ieși din NATO, atunci Grecia devine automat flancul extremității sudice a Alianței. Rușii încearcă un joc dublu, aliindu-se uneori cu Turcia, dar curtându-i, în același timp, și pe liderii eleni. Președintele Putin e conștient de faptul că șansele sunt mici – dar o bază navală rusă în Mediterană pentru a o suplimenta pe cea modestă pe care Rusia o deține în Siria n-ar strica în peisajul ambițiilor strategice ale Rusiei.

Grecia nu mai trebuie să fie nici engleză, nici rusă și nici americană – este Grecia. Cu toate acestea, ea reprezintă încă o dată un capital imobil important pentru puterile străine. În eventualitatea unei crize, ea poate fi o poziție defensivă secundară dacă flota rusă încearcă să iasă din Marea Neagră; ea se află în prima linie a crizei migranților din Europa și pare a fi destinată să devină o rută de tranzit crucială pentru conductele de gaz care vin din estul Mediteranei.

Toate aceste trei elemente ocupă, cel mai probabil, un loc prioritar în gândirea strategică din viitorul previzibil. Nu sunt semne că Rusia și-ar dori o apropiere de puterile NATO, Grecia va continua să adăpostească un mare număr de migranți și refugiați ani buni de-acum încolo, iar îndelungata ostilitate dintre ea și Turcia nu se va ameliora, ceea ce înseamnă că o acțiune militară este încă posibilă.

Cât despre frontul domestic, divizarea geografică care datează din Antichitate este încă prezentă, diferite regiuni privesc în continuare cu suspiciune către Atena, iar părți din interiorul țării rămân izolate de viața economică cotidiană a unui stat modern. Toți grecii se află la o distanță de maximum 100 de kilometri de mare, un popor care rămâne aproape de ape în spirit, în acțiuni și în comerț. La nivel strategic, preocupările lor sunt cam aceleași de pe vremea când se închinau lui Zeus, lui Apollo și Afroditei de pe muntele Olimp. Zeii au dispărut, imperiile se nasc și mor, alianțele se schimbă, dar ceea ce

rămâne constant pentru greci sunt munții și mările din care s-au născut.

CAPITOLUL 6
Turcia

Semănăm cu noi înșine.
Mustafa Kemal Atatürk

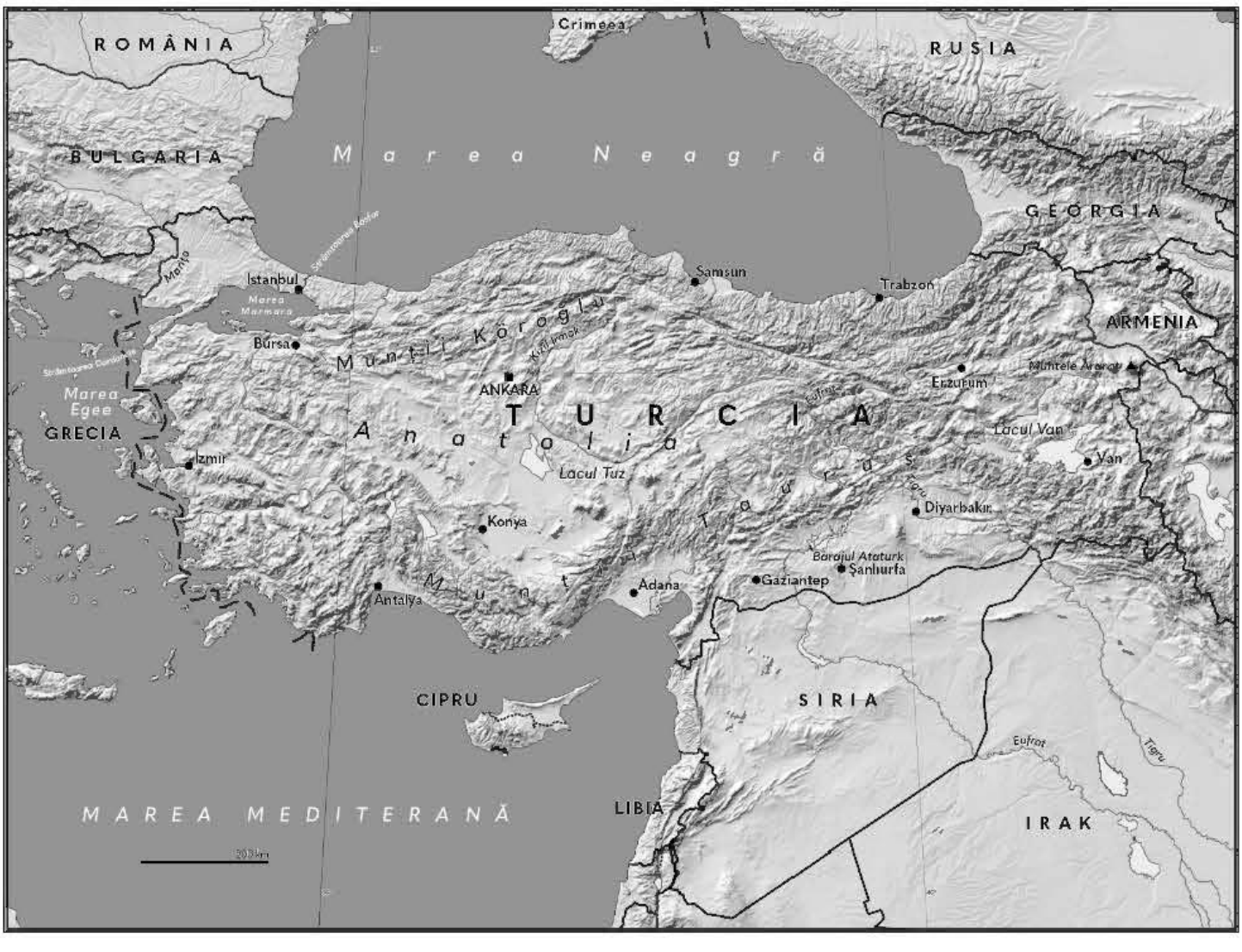

Turcii – ai crede că vin din Turcia, nu-i așa? La urma urmelor, „Turkiye“ înseamnă „Țara turcilor“. Ei bine, nu este așa, primii turci

au venit de foarte departe, din estul Munților Altai din Mongolia. De-acolo și până în Turcia, patria lor, a fost cale destul de lungă.

Mai întâi, ei au traversat Podișul Anatoliei până la marea Marmara – inima Turciei, în ciuda faptului că se află în cel mai vestic capăt al ei – și până la depresiunile de pe malurile estice și vestice ale acestei mări. Poate că nu sunt mari câmpii întinse, nici nu erau traversate de fluvii utile transportului de mărfuri, dar sunt pământuri fertile, alimentate de suficientă apă dulce pentru a aproviziona o populație însemnată, iar marea este mai degrabă un lac peste care se face comerț. Un avantaj este și acela că principala aglomerare urbană, Istanbulul, este ușor de apărat dacă este atacat dinspre mare. În extremitatea vestică a mării Marmara se află strâmtoarea Dardanele, care permite accesul la Marea Egee, iar la extremitatea estică este situată strâmtoarea Bosfor, care măsoară sub un kilometru lățime în cel mai îngust punct al ei. Controlul acestor două puncte de strangulare conferă un avantaj defensiv uriaș.

Toate acestea însumează ceea ce ar putea susține un mic stat național – să-l numim „Marmaria". Numai că problema e că „Marmaria" nu ar putea supraviețui o perioadă prea îndelungată. Proprietățile de primă clasă precum aceasta atrag mereu priviri lacome din partea puterilor străine, în special dacă negoțul spre oricare punct cardinal trebuie să le traverseze, atrăgând, posibil, după el și perceperea de taxe. Cu siguranță așa au văzut grecii lucrurile când au controlat-o, așa cum a fost și cazul romanilor, apoi al bizantinilor și ulterior al turcilor, cunoscuți la un moment dat ca otomani.

Otomanii s-au folosit de această proprietate pentru a-și proiecta puterea în exterior, controlând porțiuni din Orientul Mijlociu, Africa, precum și o mare parte a sud-estului Europei, înainte de a consolida și de a lăsa moștenire urmașilor un stat redus teritorial. Turcia modernă, pe de altă parte, este situată la răscrucea vestului cu estul, impunându-și rolul pe scena lumii. Ea deține cheile uneia dintre cele mai mari porți de intrare a migranților spre Europa, ori faptul că este gardian îi conferă putere. Turcia se implică tot mai mult în conflictele din lumea arabă, inclusiv în cele din Siria și Libia, unde se lovește de interesele altor puteri regionale. Există indicii clare de „neo-otomanism" în ambițiile sale de a-și extinde controlul și influența, în vreme ce își proiectează încă o dată puterea în toate direcțiile, cu repercusiuni majore în Europa, Orientul Mijlociu și Asia Centrală.

De la vest la est, Turcia măsoară circa 1 600 de kilometri, iar de la nord la sud, între 500 și 800 de kilometri. Aproximativ 97% din teritoriul său se află în Asia, iar o mare parte din acesta este reprezentată de Anatolia. Granițele terestre moderne o despart de opt alte țări: Grecia, Bulgaria, Georgia, Armenia, Azerbaidjan, Iran, Irak și Siria. Acestea au fost țările vecine pe care vechii otomani le-au văzut când au început să-și clădească imperiul.

Începând cu secolul al IX-lea, triburile turce nomade au colindat dincolo de Stepa Estică (Mongolia), au traversat munții Altai, au ajuns în Stepa Vestică (Kazahstan), au cotit-o brusc prin Asia Centrală și au ajuns la Marea Caspică tocmai la timp pentru a face cunoștință cu Imperiul Bizantin. Moment în care erau deja familiarizați cu islamul din regiunea din jurul Persiei și s-au convertit, renunțând la credința lor păgână. S-au ivit pe marginile de est ale imperiului în secolul al XI-lea și au început să invadeze Anatolia. În 1037, Imperiul Selgiucid s-a format pe teritoriul Armeniei de azi, la granița cu Imperiul Bizantin. Sultanul de la vremea aceea a poftit apoi la Georgia, aflată cam prea departe pentru gustul împăratului bizantin Roman al IV-lea Diogenes. Trebuia făcut ceva.

În 1071, armata bizantină s-a confruntat cu selgiucizii la Manzikert, lângă lacul Van, situat la circa 120 de kilometri de ceea ce este acum granița turco-iraniană. A fost înfrântă categoric, lăsând deschisă poarta pentru diferitele triburi turce care au invadat Anatolia și au întemeiat un adevărat mozaic de emirate. În doar zece ani se apropiau de Constantinopol și au numit noul teritoriu „Sultanatul de Rum", denumire ce poate fi considerată o formă timpurie de *trolling*, dat fiind faptul că provine de la numele orașului Roma.

La vremea respectivă, locuitorii Anatoliei vorbeau în general limbi indo-europene, iar după victoria lui Alexandru cel Mare au adoptat obiceiurile grecești, inclusiv religia creștină, în perioada bizantină. Vorbim de un amestec de etnii, printre care armeni, kurzi și greci. Pe parcursul mai multor secole, mulți dintre ei au fost asimilați culturii turce, unii s-au convertit la islamul sunnit și au vorbit limba turcă chiar și când turcii au fost asimilați genetic populației din Anatolia. Majoritatea turcilor din ziua de azi au legături de rudenie mai strânse cu armenii și grecii decât cu popoarele turcice, cum sunt kazahii, dar studiile arată că între 9% și 15% din structura lor genetică este de origine central-asiatică.

Unul dintre nenumăratele emirate întemeiate în nord-vestul Anatoliei la sfârșitul anilor 1200 a fost cel al unui bărbat numit Osman Ghazi (Osman Războinicul). El și-a extins mandatul cotropind teritoriul bizantin care se întindea de-a lungul coastei Mării Negre și înaintând până în Anatolia Centrală. În onoarea întemeietorului, oamenii au început să-și spună „osmanlâi", adică „discipolii lui Osman", care în Europa de Vest au devenit „otomani". Nu erau în nici un caz cea mai mare dintre puterile turcești, dar și-au folosit avantajele ca pe o trambulină pentru cucerirea de noi teritorii de la bizantini și de la alte emirate turcești.

La 1326, emiratul a preluat controlul asupra orașului Bursa, aflat la circa 150 de kilometri sud de Constantinopol, aflat acum și el în vizorul otomanilor. Aceștia mușcaseră practic bucăți din regiunile înconjurătoare și, până în 1453, un ultim vestigiu al Imperiului

Bizantin rămăsese izolat. Zidurile imense protejaseră orașul timp de 1 000 de ani, dar în 53 de zile armata otomană a doborât apărarea, deschizând practic găuri în zid prin care au trecut soldații ei.

Acum venise timpul să se îmbogățească sau să moară în încercarea de a se îmbogăți. Trebuiau să se asigure că nici o forță regională puternică, capabilă să pătrundă pe pământurile fertile din jurul Mării Marmara, nu putea ajunge pe podișul Anatoliei, dar trebuiau totodată să fie convinși că puteau bloca orice forță importantă venită din Orientul Mijlociu.

Cel mai slab punct în acest teritoriu principal se află în zona în care câmpia se îngustează spre istmul care adăpostește orașul Istanbul. Dacă s-ar fi putut aduna suficiente forțe terestre pentru a mărșălui în oraș, întregul nucleu ar fi fost compromis. Așa încât apărarea-cheie a fost, în primul rând, aceea de a dispune de o flotă decentă, capabilă să blocheze fâșiile înguste de uscat, și abia după aceea să țină forțele terestre ostile cât mai departe de nucleu. Pentru a face asta, extinzi nucleul.

„Marmaria" se cerea consolidată și apoi extinsă, așa că turcii au fost nevoiți să asigure ruta pe care ei înșiși o urmaseră pentru a ajunge la premiu. Cuceriseră arii vaste din Anatolia, dar, în afară de adâncimea strategică, ele nu ofereau mare lucru. Sunt regiunii aride, cu teren accidentat, zone muntoase care nu permit dezvoltarea agriculturii. O mare parte din linia sudică de coastă a Anatoliei este netedă și are câteva porturi bune pentru desfășurarea comerțului, dar, date fiind câmpiile înguste de coastă, spațiul rezervat recoltelor este prea mic. Întemeierea de așezări umane și dezvoltarea interiorului prezenta puțin interes pentru otomani. Rămâneau totuși bazele de putere din interior, adesea agitate, care trebuiau controlate și menținute supuse. De-a lungul întregii sale istorii, Imperiul Otoman s-a luptat să controleze revoltele din Anatolia, o problemă pe care Turcia modernă a moștenit-o sub forma răscoalelor kurzilor.

În orice caz, folosirea Anatoliei în scopul apărării era o prioritate. Având regiunea sub control, ușa din spate care ar fi permis o invazie era aproape închisă și oricum erau puțini cei ce s-ar fi aventurat să traverseze podișul înalt pentru a ajunge la ei. La nord-vest ajunseseră deja în munții Balcani, care se ridicau ca o barieră în calea amenințărilor din acea direcție. Acum se puteau ocupa de consolidarea Constantinopolului, capitala imperiului – zidurile orașului au fost reclădite, iar zonele urbane au fost repopulate cu mii de musulmani, creștini și evrei – ca apoi să privească spre noi orizonturi.

Otomanii aveau deja teritorii în Europa; chiar din anii 1300 începuseră să facă incursiuni în Balcani. Apoi, în anii 1480, au capturat porturile de la Marea Neagră care sunt astăzi ale Ucrainei și, date fiind abilitățile navale tot mai sporite, au fost capabili să îi țină la distanță pe ruși, a căror putere creștea încet, dar sigur. Acum se puteau concentra asupra vestului, unde otomanii s-au trezit în fața

acelorași avantaje și dezavantaje de ordin geografic de care se lovesc statele moderne din regiune. Dacă te îndrepți spre vest din Istanbul, vei intra în valea râului Marița. Apoi, pe la poalele munților Balcani, ajungi la al doilea cel mai lung fluviu din Europa: Dunărea. Această secțiune a fluviului curge între Breșa Basarabeană și Porțile de Fier.

Breșa Basarabeană este depresiunea aflată între capătul munților Carpați și țărmul Mării Negre. Carpații au forma unui arc muntos care se întinde pe o distanță de 1 500 de kilometri, până la extremitatea sudică a Poloniei, iar căile ocolitoare lor au fost fie Câmpia Europeană de Nord, care este situată de-a lungul Mării Baltice, fie Breșa Basarabeană, prin Marea Neagră. Dacă controlezi Breșa, atunci controlezi ruta sud-est-vest.

Porțile de Fier sunt locul în care Carpații fac o buclă și se unesc cu munții Balcani din Bulgaria. Dunărea curge prin această vale îngustă și, înainte de construirea barajului în anii 1960, locul reprezenta o trecătoare de temut, din pricina vâltorilor năvalnice care se revărsau prin patru defilee înguste care se întindeau de-a lungul mai multor kilometri. Apele sunt acum mai liniștite, dar Porțile de Fier rămân o strâmtoare care, pentru cei care o controlează, este fie un punct fix de apărare, fie o următoare etapă în înaintarea unei armate. Otomanii au preferat a doua variantă.

Viena se află mai sus de Porțile de Fier, în Câmpia Panonică, între Carpați și Alpi. Dunărea trece prin Viena în drumul ei către sud, înainte de a ajunge la Porțile de Fier și de a se vărsa, mai departe, în Marea Neagră. Otomanii au fost convinși că acea parte a imperiului lor aflată la sud de Porți era sigură, dar, dacă doreau să se asigure că vor putea cuceri și păstra uriașa Câmpie Panonică fertilă, trebuiau să cucerească și Viena.

Au încercat de trei ori, iar la a treia încercare nu numai că ajunseseră în nordul Porților de Fier – ci erau la nord, sud, est și vest de „Marmaria". În anii 1500, otomanii controlau o mare parte din Balcani, făcuseră incursiuni în nord-vest, până la Viena și controlau teritoriul actual al Ungariei. La nord erau stăpâni peste Marea Neagră, iar la sud și est imperiul includea teritoriile de azi ale Siriei, Irakului, Arabiei Saudite, Egiptului și Algeriei. Era un imperiu multietnic, multicultural, dispus la cele mai cumplite acte de bestialitate, dar otomanii nu au insistat ca supușii lor să se convertească la islamismul sunnit, deși creștinii și evreii erau considerați inferiori. Li s-a acordat statut de *dhimmi*, tradus în general ca „protejat", dar asta însemna că trebuiau să plătească o taxă specială numită *jizya* (în română, cizie), care s-ar traduce mai degrabă prin „taxă de protecție". Musulmanii arabi din coloniile otomane au dus-o ceva mai bine, dar toate popoarele cucerite știau prea bine cine le conduce. Tocmai de aceea în țările arabe la ora actuală există mari resentimente față de faptul că Turcia încearcă încă o dată să-și croiască drum în teritoriile lor. În Arabia Saudită, de exemplu, uneia dintre cele mai mari magistrale din Riad, numită

strada Soliman Magnificul, i s-a dat un nou nume în 2020, după ce Turcia s-a amestecat în conflictele din Siria și Libia.

Pentru căpeteniile otomane a fost o epocă de glorie, comparată cu cea a Imperiului Roman. Numai că ajunseseră deja la apogeu, iar înfrângerea pe care au suferit-o din partea Imperiului Habsburgic la porțile Vienei în 1683 a marcat începutul unei lungi perioade de declin constant care a dus la prăbușirea imperiului lor în 1923.

Incapabili să cucerească Viena, otomanii au fost în cele din urmă siliți să se retragă spre Porțile de Fier și apoi dincolo de ele. Acestea erau cele mai profitabile părți ale imperiului lor, aflate mai aproape de capitală decât avanposturile îndepărtate din Africa de Nord. Ambițiile imperiale începeau să îi ajungă din urmă. Ascensiunea statelor naționale europene industrializate i-a pus pe otomani în imposibilitatea de a concura, din punct de vedere militar sau tehnic, iar acele puteri, în special Anglia și Franța, au început să îi împingă afară din Orientul Mijlociu.

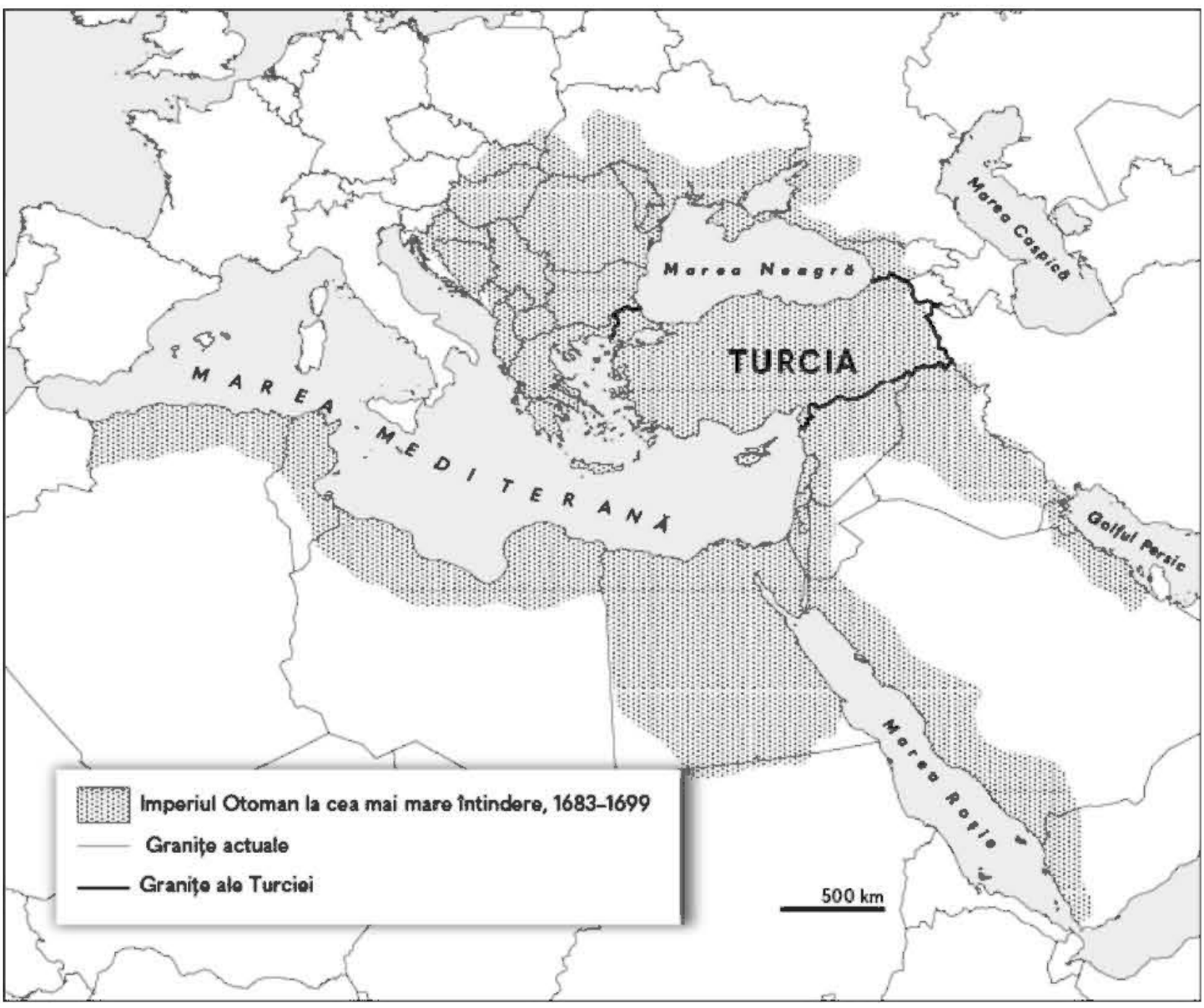

La apogeul puterii, Imperiul Otoman cuprindea mari întinderi în Europa, Asia și Africa de Nord.

Războaiele Balcanice din 1912–1913 au demonstrat cât de gravă era starea „bolnavului Europei" când bulgarii aproape că au ocupat Constantinopolul. Iar când s-a situat de partea nepotrivită în Primul Război Mondial, „pacientul" și-a semnat condamnarea la moarte. Înfrângerea englezilor în bătălia de la Gallipoli este doar o parte a istoriei întemeierii Turciei, dar nu a fost de ajuns pentru a preveni pierderea războiului și a imperiului. Conform clauzelor Armistițiului din 1918, capitala a fost ocupată de trupele engleze, italiene și franceze, imperiul s-a destrămat, iar sultanatul a fost abolit. O parte

din locuitorii vorbitori de turcă au rămas în afara noilor granițe, mai ales în Grecia și în insula Cipru, iar peste un milion de greci s-au trezit peste noapte în Turcia.

Războiul greco-turc (1919–1922) a avut ca rezultat victoria decisivă a trupelor turce conduse de generalul Kemal Atatürk. A urmat un schimb de populație, dar în cele două țări trăiau în continuare minorități grecești și, respectiv, turce, aspect care a determinat tensiunile ivite în ultimul secol. Turcii nu au acceptat, și nici acum nu recunosc, tratatul care i-a lăsat Greciei controlul majorității insulelor din largul coastei turcești, iar pierderea teritoriilor kurde și arabe din Siria încă îi irită pe unii.

Atatürk a fost primul președinte al nou-proclamatei Republici a Turciei, în 1923. Ankara a fost aleasă capitală, iar denumirea orașului Constantinopol a fost înlocuită cu Istanbul (se crede că numele provine de la vorbitorii de limbă elenă care, când vorbesc despre vizite, folosesc sintagma *eis ten polin* – „în oraș" – care a devenit în Istanbul).

Atatürk („Părintele turcilor") a condus 15 ani, perioadă în care a transformat țara, a introdus o serie de reforme radicale pentru modernizarea Turciei, după ce a ajuns la concluzia că modernizarea înseamnă occidentalizare. Unele decrete par superficiale, dar au fost serioase declarații de intenție care au semnalat o delimitare de trecut și care aveau să includă și separarea statului de religie. Bărbaților li s-a interzis să poarte fes, în vreme ce femeile au fost descurajate să mai poarte văl, s-a introdus calendarul occidental (gregorian), iar în scris s-a înlocuit alfabetul arab cu cel latin.

Atatürk a considerat că limba însemna cultură. S-a implicat în formarea unei noi culturi bazate nu pe Imperiul Otoman multietnic și multi-lingvistic, ci pe caracterul turc. Turca otomană, vorbită de clasele educate, era un amestec de turcă, arabă și persană, în vreme ce limba turcă era vorbită de clasele sărace, majoritatea analfabete, lucru care a provocat o prăpastie între cele două dialecte și a accentuat diviziunea socială. Președintele a deschis calea unirii celor două grupuri, făcând turnee în țară, vizitând piețele și școlile sătești înarmat cu o tablă portabilă pe care scria cu creta noul alfabet. A fost o mișcare de geniu, care a contribuit la crearea unui cult al personalității și a eliberat oamenii obișnuiți din dependența de erudiți veniți din rândurile clerului, care le spuneau ce și cum.

O parte a acestei „turcificări" a Turciei a constituit-o negarea anihilării comunităților armene creștine între 1915 și 1923. Mulți turci respingeau faptul că acestea erau nevoite să le folosească limba și cultura și îi priveau ca pe niște dușmani din interior. Pogromurile petrecute mai ales în estul Anatoliei au presupus masacrarea a sute de mii de bărbați în floarea vârstei, precum și deportarea în marș forțat a unui număr la fel de mare de femei, copii și vârstnici în Deșertul Sirian, unde au fost abandonați fără hrană și apă. Cea mai mare atrocitate a Primului Război Mondial a fost ștearsă din istorie așa

cum era ea prezentată de noul regim, contribuind la apariția unor mituri privind nașterea noii națiuni. Majoritatea istoricilor susțin că evenimentele au fost puse la cale cu grijă și că echivalează cu un genocid. Chiar și în prezent, Ankara recunoaște faptul că au fost comise atrocități, dar neagă cu vehemență un genocid, pretinzând că n-a existat niciodată un plan de exterminare a populației armene. Negarea faptelor și occidentalizarea culturii au servit unui scop, iar Turcia a devenit un stat emancipat care s-a afirmat în lumea modernă.

A existat totuși o problemă. Lumea se schimbase. Imperiul turcilor se micșorase – acum nu mai cuprindea decât „Marmaria" și Anatolia – și, cu toate că Turcia era încă o punte între Europa și Orientul Mijlociu, era o punte devenită mai puțin utilă în perioada în care se transformase în „bolnavul Europei". Canalul Suez deschisese o nouă cale maritimă pentru comerț, iar transformarea SUA în societate de consum făcuse din acestea o piață mult mai atrăgătoare pentru mulți comercianți europeni.

În anii 1920, Turcia era încă o societate relativ agrară, deși sub Atatürk începuse să se industrializeze, iar între 1929 și 1938 producția industrială a crescut cu 80%. Dar Crahul de pe Wall Street din 1929 a provocat o criză economică în Turcia în timp ce prețurile, pe care altfel le-ar fi practicat pentru produsele agricole, au scăzut drastic. Dat fiind că statutul ei de zonă principală de tranzit aproape dispăruse, iar veniturile scăzuseră și ele, pe fondul finanțării campaniei de reprimare a revoltelor kurzilor din est, Turcia se lupta să se afirme ca putere.

Se apropia al Doilea Război Mondial, iar armata Turciei era prost echipată, dispunând mai mult de arme rămase din Primul Război Mondial. Când a izbucnit conflictul, ambele părți au încercat să atragă Turcia în tabăra lor. Au existat tentații, în special după ce naziștii au ocupat Grecia. O alianță cu Germania ar fi avut ca rezultat redobândirea teritoriilor pierdute, dar Ankara și-a păstrat neutralitatea până în februarie 1945, când Turcia a declarat război Germaniei și Japoniei după ce sovieticii se apropiaseră de Berlin, iar înfrângerea nemților devenise inevitabilă. A fost o mișcare deopotrivă bună și cinică, o mișcare care i-a adus Turciei un loc la conferințele organizate ulterior pentru a stabili noua ordine mondială postbelică. Poate că nu a fost un jucător cu greutate, dar măcar a stat la masa principală.

În 1946, turcii au privit în jur și nu le-a plăcut ce au văzut. Turcia nu își reluase poziția de rută comercială majoră, iar vecinii ei nu erau tocmai înstăriți. Între timp, rușii, cu care se războiseră secole de-a rândul, aveau acum trupe în Balcani, ca rezultat al expansiunii sovietice, acordau ajutor rebelilor kurzi într-o încercare bilaterală de slăbire a puterii Turciei, și câștigau influență în Siria și Irak. „O splendidă izolare" nu era o opțiune – în termen de șase ani, Turcia intra în NATO.

A fost o căsătorie de conveniență. Războiul Rece se intensifica, iar aderarea Turciei la NATO însemna că ea nu va paria pe Moscova și nici nu va înclina spre URSS în viitorul previzibil, dar și că flancul de sud al Alianței era bine păzit. Grecia a aderat în 1952 pentru aceleași motive, iar împreună cu Turcia a sporit substanțial opțiunile și puterea de luptă ale NATO, cu toate că aceleași două țări au continuat să fie rivale. Marina turcă a primit sarcina de a-i „bloca" pe sovietici în Marea Neagră, în vreme ce armata terestră își masa forțele la marginea Blocului Sovietic – adică pe granița bulgară. Importanța ei strategică era atât de mare încât Alianța a trecut cu vederea loviturile de stat militare din Turcia din anii 1960, 1971 și 1980. Printre încercări stânjenite de a-și drege vocea și bombăneli despre „chestiuni interne", Turcia își recăpătase o poziție geografică care depășea ca greutate statutul său de dictatură în ochii puterilor occidentale. Abia în anii 1990 guvernarea civilă a devenit norma în Turcia.

Sfârșitul Războiului Rece a atras după sine apariția unei noi ere, care prezenta totuși niște tare vechi. În anii 1990, Turcia s-a reafirmat ca una din principalele căi comerciale după construirea conductelor de gaze și de țiței care porneau din Irak și Marea Caspică și treceau apoi prin Anatolia pentru a alimenta Europa. Tot Turcia a creat una dintre cele mai mari și mai eficiente armate din NATO, căpătând o nouă încredere în sine în vreme ce cântărea lumea din jur. Războiul Rece a ascuns sub preș sau a înghețat multe conflicte la nivel mondial, inclusiv numeroase probleme în vecinătatea Turciei. Când ordinea mondială bipolară a URSS și SUA s-a fracturat, devenind una multipolară, toată mizeria a ieșit de sub preș, iar gheața s-a topit. Țări mici și mijlocii au căutat imediat să stabilească noi realități într-o nouă epocă.

În momentul în care războaiele au izbucnit din nou în Balcani în 1991, Turcia asistase deja alarmată la Operațiunea Furtună în Deșert (*Desert Storm*) din Irak, în urma căreia sute de mii de kurzi irakieni fugiseră în regiunile de graniță ale Turciei pentru a scăpa de armata lui Saddam Hussein. Nu era vorba de faptul că Turcia s-ar fi împotrivit unei intervenții împotriva lui Saddam; problema era că se crease o regiune kurdă semiautonomă în nordul Irakului (care, după cum vom vedea, era un ghimpe în coasta Turciei, care încerca la rândul ei să suprime naționalismul kurd pe propriul teritoriu). Apoi o altă parte a vechiului Imperiu Otoman a intrat în conflict la momentul destrămării Iugoslaviei, iar Bosnia, Croația, Serbia, Kosovo și Macedonia au suferit toate consecințele tensiunilor etnice alimentate de lideri naționaliști cinici. Ankara dorea să exporte bunuri în aceste țări, nu să importe undele de insecuritate și de violență. Cruzimea destrămării a umbrit un alt conflict declanșat în fostele teritorii otomane, cel dintre Armenia și Azerbaidjan care își disputau regiunea Nagorno-Karabah. Ankara a devenit și mai

neliniștită din pricina influenței ruse și iraniene în Caucaz și în Asia Centrală, în detrimentul propriei influențe.

În acea perioadă Turcia era încă prooccidentală și visa la aderarea la Uniunea Europeană, dar odată cu intrarea în noul mileniu devenea tot mai puțin probabilă până și avansarea unei invitații de a se alătura uniunii. Din punct de vedere economic, nu întrunea criteriile de aderare, nici în privința respectării drepturilor omului nu se ridica la nivelul așteptărilor și exista un soi de prejudecată, greu de apreciat, dar ușor de identificat, conform căreia Turcia nu era suficient de „europeană". Țara a pornit ușor într-o nouă direcție, având la cârmă un nou lider.

A fost o întoarcere către trecut în vederea conturării viitorului, iar liderul era un bărbat care a devenit între timp întruchiparea naționalismului religios și a neootomanismului: Recep Tayyip Erdoğan. Instalat inițial ca prim-ministru, devenit apoi președinte, Erdoğan a căutat să transforme Turcia într-o putere independentă care juca la mai multe capete. În prima decadă a secolului XXI, Ankara a părut că dorește să continue pe drumul unei bune alianțe cu NATO, aspirând totodată să devină membru UE. Cu toate acestea, strategia pomenită se bătea cap în cap cu rațiunile de ordin geografic, istoric și ideologic scoase la iveală de evenimentele care au urmat, rațiuni care au determinat un mod de gândire foarte diferit.

Circulă un argument despre măsura în care Erdoğan este un islamist care crede că o interpretare radicală a islamului ar trebui să îndrume politica și să facă parte din ea. Cu siguranță a fost unul dintre acești islamiști când s-a ridicat dintr-un cartier sărac al Istanbulului și, după o copilărie grea, a câștigat un loc la Universitate. În 1994 era deja primar al orașului, reprezentând Partidul Islamist al Bunăstării, dar în 1999 a ispășit o pedeapsă de patru luni în închisoare pentru că a recitat un poem islamist într-o țară oficial laică, poem care includea versurile: „Moscheile sunt cazărmile noastre, cupolele ne sunt coifuri, minaretele ne sunt baionete, iar credincioșii sunt soldații noștri".

După ce a fost eliberat, a creat Partidul Dreptății și Dezvoltării, al cărui acronim AKP este adesea prescurtat *„ak"*, care în limba turcă înseamnă „alb" sau „curat", un termen util pentru a sugera diferența față de alte grupări politice. Partidul își are rădăcinile în Partidul Bunăstării. A ajuns la putere în 2002, iar Erdoğan a devenit prim-ministru în anul următor. Trecutul său nu dovedește că este un islamist – este destul de viclean să atragă orice segment demografic dorește –, dar nu există nici o îndoială asupra faptului că e un naționalist ostentativ, a cărui lipsă de respect pentru democrație s-a dovedit când a afirmat: „Democrația este ca o călătorie cu autobuzul. Odată ce ajung la destinație, cobor." Ascensiunea AKP la putere a marcat o schimbare majoră în istoria modernă a Turciei. Țara se clădise pe secularismul lui Atatürk; acum era condusă de un partid cu rădăcini în islam, ai cărui ideologi priveau cu răceală NATO și erau

frustrați din pricina lipsei lor de influență asupra fostului Imperiu Otoman. Erdoğan a fost suficient de isteț încât să înțeleagă că liberalii de la Istanbul nu reprezentau țara – ei nu reprezentau nici măcar Istanbulul, mai ales că deceniile anterioare fuseseră martore ale unui aflux de provinciali conservatori și religioși care căutau de lucru în marile orașe.

Un bun indicator al gândirii lui Erdoğan în ceea ce privește politica externă este oferit de cariera și vorbele fostului lider al AKP, profesorul Ahmet Davutoglu, care a fost pe rând ministru de externe și prim-ministru. Cartea lui Davutoglu din 2001, *Profunzime strategică*, este considerată armătura arhitecturală pe care s-a construit elementul de politică externă dusă de Erdoğan în „Noua Turcie". Argumentul său fundamental despre extinderea profunzimii strategice a Turciei este bazat pe o „interpretare dinamică a geografiei" și se rezumă la „încheierea statu-quoului și preluarea inițiativei".

La fel ca Davutoglu, Erdoğan este un „neo-otoman" care crede că destinul Turciei este acela de a se afirma ca superputere globală în timp ce Occidentul se clatină. Anii 1990 au reprezentat o perioadă în care puterea Turciei a crescut. Odată ce sovieticii n-au mai fost o piedică, în regiune n-a mai existat nici o altă țară capabilă să învingă armata turcă, o armată formidabilă, din ce în ce mai bine echipată. Pentru prima dată în ultimii 70 de ani, forța militară era o alegere, nu o necesitate existențială.

Dar, într-o lume post 11 septembrie 2001, Turcia trebuia să acționeze cu prudență în condițiile în care SUA se afla pe picior de război. Linia narativă de la începutul anilor 2000 privind politica externă era „zero probleme cu vecinii", iar în prima decadă a anilor 2000 Ankara a menținut relații cordiale cu puterile occidentale, sporindu-și, în același timp, influența în Balcani și în Orientul Mijlociu cu ajutorul comerțului, al puterii de convingere și al diplomației. A încercat să contribuie la reconcilierea dintre Bosnia și Serbia, a mediat discuțiile dintre Israel și Siria, a încercat să aducă la masa tratativelor facțiunile palestiniene Fatah și Hamas și i-a întins chiar mâna Armeniei, o țară ostilă în mod tradițional. Cu toate acestea, aproape în toate cazurile eforturile Turciei au ajuns pe prima pagină a ziarelor, dar nu au adus rezultatele scontate. Și până la urmă această abordare nu avea să pună capăt stării de fapt. A avea zero probleme înseamnă a nu te amesteca în treburile interne ale altor state; dar, dacă vezi că alte puteri influențează evenimentele pe teritoriul vecinilor, e foarte greu să stai deoparte.

La începutul celei de-a doua decade a secolului XXI, Turcia se cam plictisise de politica blândă. Abordarea s-a demodat de-a dreptul după izbucnirea Revoltelor Arabe din 2011. De la „zero probleme cu vecinii" se trecea acum la „zero prieteni".

La momentul respectiv, relațiile Turciei cu Israelul se răciseră, după 20 de ani de cooperare. Islamiștii și naționaliștii (printre ei și

Davutoglu) se folosiseră de ani întregi de argumentul conform căruia prietenia cu Israelul crea o prăpastie între Turcia, pe de o parte, și poporul turc și istoria turcă, pe de altă parte. Cele două țări se bucuraseră de o relație apropiată bazată pe o preocupare comună în privința statelor arabe și a Iranului, ostile lor, dar acea relație fusese încurajată de administrațiile precedente. Sprijinul politic al AKP nu i-a inclus pe mulți care susțineau și Israelul, astfel încât conflictul Israel-Gaza din 2008 a fost pretextul pentru răcirea relațiilor. În doar câțiva ani, exercițiile militare comune au fost sistate, Ankara a început să facă curte liderilor Hamas, iar televiziunea turcă difuza filme anti-Israel în vreme ce Erdoğan practica o retorică antisemită.

Turcia privea Revoltele Arabe ca pe o șansă de a-și extinde din nou influența în regiunea condusă de predecesorul ei, dar a pariat mereu pe cine nu trebuia. Ankara simțea că există șanse pentru a-și proiecta puterea în Orientul Mijlociu, dar nu același era cazul în Balcani, întrucât țările balcanice erau tentate mai mult de UE și mai puțin de ceea ce avea Turcia de oferit. Arabia Saudită, EAU și Egiptul nu aveau aceeași atitudine privind șansele Ankarei. Arabia Saudită este „Custodele celor Două Moschei Sfinte" (Mecca și Medina) și se consideră a fi liderul spiritual al islamului. Împreună cu EAU, dispune de bogățiile necesare pentru a influența regiunea, așa încât, când Ankara a decis că dorește să se înscrie printre jucătorii din Orientul Mijlociu, s-a înscris totodată și pe o traiectorie de coliziune cu Arabia Saudită și EAU. Egiptul, care s-a considerat mereu una din puterile arabe de frunte, nu avea de gând să accepte faptul că „neo-otomanii" câștigau teren.

Președintele Erdoğan a avut mereu legături strânse cu Frăția Musulmană, o mișcare islamistă sunnită transnațională care operează prin intermediul unei structuri celulare și urmărește să pună bazele unui califat global condus prin Sharia. Mișcarea este detestată de majoritatea guvernelor arabe, deoarece se știu vizate, fie pentru că țările respective sunt monarhii, fie pentru că sunt moderate din punct de vedere religios. Frăția s-a născut în Egipt, în anii 1920, iar când a câștigat alegerile din 2012, după ani de asuprire brutală și după răsturnarea lui Hosni Mubarak în cursul Revoltelor Arabe, Erdoğan a jubilat. El a sperat să construiască o relație strategică cu noile guverne islamiste din Egipt, Libia și Tunisia, un parteneriat în care Turcia să fie tartorul. Dar în anul următor, după luni de proteste în masă, guvernul Frăției a fost dărâmat în urma unei lovituri militare. Actul a fost condamnat ferm de Erdoğan, ceea ce i-a atras antipatia noului lider, președintele (general) el-Sisi, care împreună cu alți lideri regionali privește Turcia ca pe o amenințare care susține terorismul islamist, nu numai prin intermediul Frăției, ci și prin legăturile ei îndoielnice cu alte grupări islamiste. În doar câteva săptămâni, ambasadorul Turciei la Cairo a fost expulzat, iar relațiile între cele două țări rămân în continuare reci, deși este de remarcat faptul că

ambele țări sunt în general suficient de pragmatice pentru a menține legături economice.

Atât Erdoğan, cât și el-Sisi sunt naționaliști ale cărora vederi idealiste despre istoria propriilor țări și în ceea ce privește rolul fiecăreia la nivel regional se bat cap în cap. Diferendele ideologice și strategice vor duce, în cele din urmă, la o confruntare între cele două în Libia și la o rivalitate în estul Mediteranei. În ceea ce-l privește pe el-Sisi, Libia este ograda lui și totodată un loc unde el nu va permite nici unui guvern cu legături cu Frăția Musulmană să ajungă la putere. Pentru Erdoğan, este un loc unde ar putea susține un guvern pro Frăția Musulmană și totodată o șansă de a pătrunde pe fostul teritoriu otoman.

Au avut poziții diferite și în privința războiului civil din Siria, care a izbucnit în 2011. După ce diverse organizații islamiste au deturnat mai toată revolta sunnită, izbucnită împotriva președintelui Assad (nonsunnit), Ankara s-a grăbit să le ofere sprijin. A fost o șansă de a poza în salvatorul musulmanilor sunniți și de a instala la Damasc un guvern proturc. Cairo, pe de altă parte, a început să normalizeze relațiile cu Assad aproape imediat după ce el-Sisi a preluat puterea, pentru că, deși cele două țări nu împărtășeau aceeași ramură a islamului, sunt amândouă îngrijorate de ce ar însemna opoziția față de islamiști. Pe lângă toate acestea, el-Sisi îl prefera la Damasc pe Assad, și nu un guvern dominat de turci. Când forțele turce au invadat nordul Siriei în 2016, și din nou în 2018 și 2019, manevrele s-au potrivit de minune firului narativ egiptean potrivit căruia arabii se aflau în fața unei amenințări din partea „neo-otomanilor".

Din perspectiva Turciei, incursiunile ei în Siria au fost necesare în primul rând pentru a împiedica formarea unei regiuni autonome kurde, care ar fi încercat să își unească forțele cu provinciile majoritar kurde din Turcia. Dar Turcia a încercat, de asemenea, să blocheze influența Rusiei după ce Moscova i-a trimis lui Assad ajutor militar în 2016, sperând totodată să prevină sosirea altor valuri de refugiați după ce preluase deja peste 3,5 milioane de oameni deznădăjduiți. Turcii urăsc faptul că nu li s-a acordat destul credit pentru adăpostirea unui număr atât de mare de refugiați, mai ales în comparație cu Europa. În orice caz, în anii din urmă s-au manifestat tot mai mult resentimentele față de refugiați, iar Erdoğan a pus la cale un plan pentru a alunga cât mai mulți din ei din Turcia. Nu și-a ascuns furia nici când NATO a trimis trupe în Lituania pentru a preveni un eventual act de agresiune din partea Rusiei, dar a refuzat să ajute Turcia la nevoie, când a intrat în Siria pentru a împiedica un prezumtiv atac terorist pus la cale de ISIS.

Acesta este motivul pentru care un Erdoğan, tot mai autoritarist, a orientat Turcia departe de UE și NATO, preferând să continue drumul singur. Relația cu UE a început să fie tensionată nu de ieri, de azi. În anii 2000, contestarea genocidului armean de către Turcia a fost o sursă de îngrijorare pentru unii lideri europeni, zeci de țări

aliniindu-se acestei poziții, printre care Germania, Canada, Franța, Italia, Polonia și Rusia, dar și Vaticanul și Congresul SUA. Este o acuzație care înfurie Turcia și planează greu asupra relațiilor diplomatice și a negocierilor comerciale. Este, probabil, subiectul cel mai sensibil pentru un turc. Cu câțiva ani în urmă, președintele Erdoğan afirma că diaspora armeană încerca să semene ură împotriva Turciei și că, „dacă analizăm prin ce a trecut națiunea noastră în ultimii 100–150 de ani, am descoperi că noi am avut mai mult de suferit decât armenii." Puțini sunt cei din afara Turciei care ar fi de acord cu această poziție.

Izolarea Turciei în raport cu NATO a devenit tot mai pregnantă din 2016, când a avut loc o tentativă violentă de răsturnare a președintelui Erdoğan, mai multe grupuri de militari ocupând podurile și posturile de televiziune din Istanbul. În timpul confruntărilor, circa 300 de oameni și-au pierdut viața până când loialiștii au preluat din nou controlul. În urma acestor evenimente, Erdoğan a aruncat în închisoare zeci de mii de oameni și a epurat practic armata, presa, poliția, serviciile civile și sistemul de educație, eliminând pe oricine era suspectat a avea simpatii prolovitură. În pofida lipsei dovezilor, Erdoğan a făcut aluzie la ceea ce mulți din susținătorii lui declarau la vedere – cum că lovitura de stat fusese o conspirație sprijinită de americani.

În cercurile militare turcești, suporterii conceptului „Mavi Vatan" – Patria Albastră – sunt în general sceptici în ceea ce privește calitatea Turciei de membru NATO și privesc această relație ca pe o manevră a americanilor (ajutați de Grecia) de a împiedica Turcia să-și dobândească locul binemeritat în lume.

Probabil că președintele Erdoğan este de acord cu această teorie.

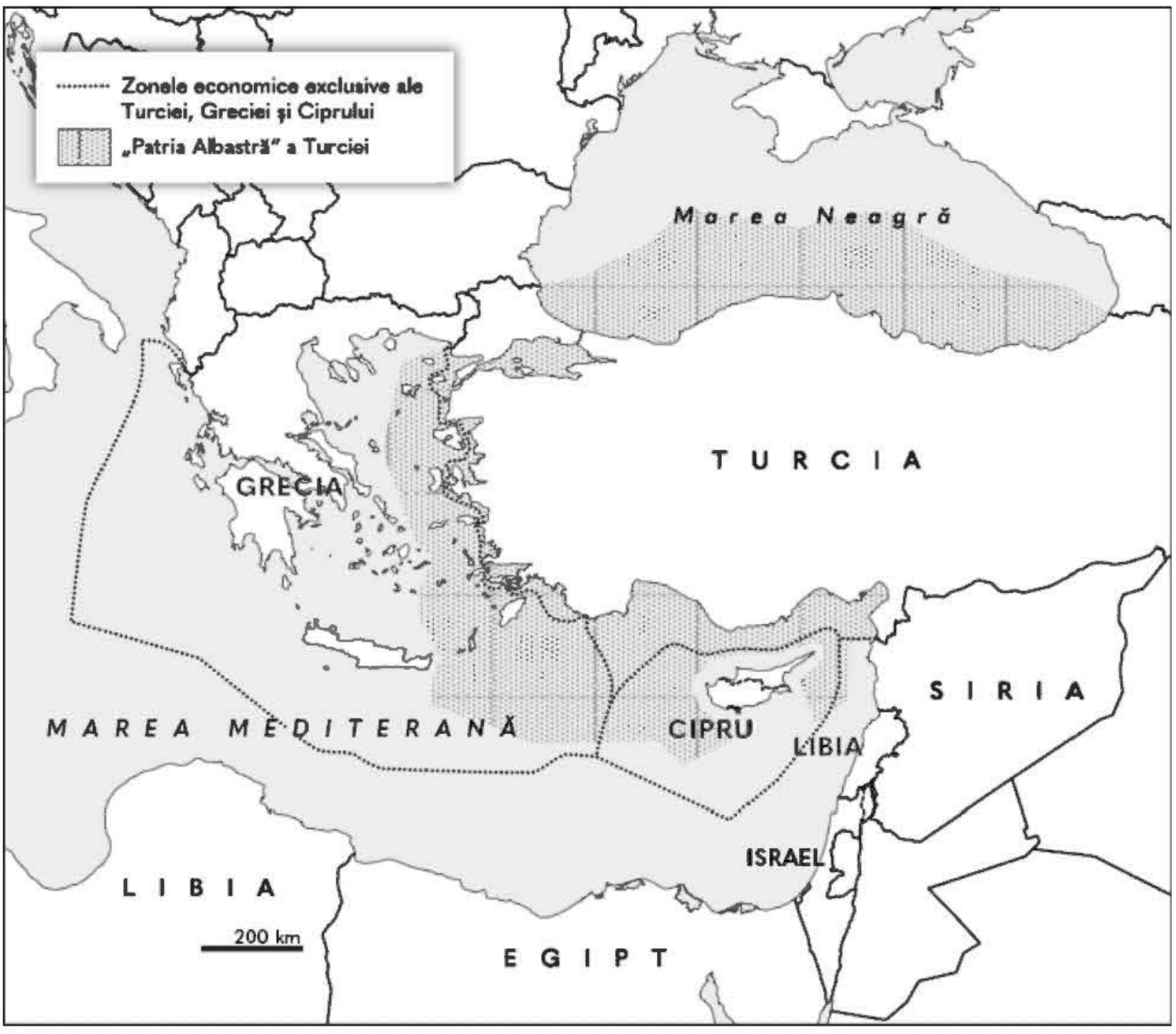

Conceptul turc de „Patrie Albastră" presupune controlul acesteia asupra unor suprafețe considerabile ale mărilor înconjurătoare.

Conceptul de Patrie Albastră cuprinde o perspectivă asupra lumii în care Turcia domină cele trei mări din jurul ei – Marea Neagră, Marea Egee și estul Mării Mediterane. Fapt recunoscut deschis, dar dincolo de el se ascunde o strategie pe termen lung de a desființa Tratatul de la Lausanne (1923), în urma căruia Imperiul Otoman a pierdut teritorii și a devenit Turcia. Ideea a fost popularizată de către fostul contraamiral Cem Gurdeniz, care a contribuit la lansarea termenului în 2006 și, odată ce a părăsit marina, a propagat mai departe ideea în fața publicului.

Perspectiva asupra lumii descrisă mai sus este un concept complex, dar în limbaj popular Patria Albastră ține de politica Ankarei în Marea Egee și în Mediterana de Est, în particular față de Grecia. În capitolul referitor la Grecia am vorbit despre felul în care descoperirea unor câmpuri de gaze sub platoul mării a exacerbat vechile tensiuni din Mediterana de Est, o regiune disputată de Grecia și Turcia după invazia turcă din Cipru, din 1974. Gurdeniz s-a folosit de aceste pretexte pentru a promova conceptul de Patrie Albastră, care include – dacă e să ne luăm după hărțile care-i poartă numele – insulele grecești care urmează a fi sub controlul turcilor. Influența lui Gurdeniz se vede în titlul publicației Academiei Navale Turce de Război, *Mavi Vatan*, dar și în exercițiile militare extinse din 2019 – „Mavi Vatan". Poziția amiralului este clară și larg împărtășită; printre numeroasele sale declarații provocatoare se înscrie și următoarea; „În absența superiorității militare, Grecia se bazează pe faptul că Statele Unite și Europa vor acționa în numele ei... Ar trebui să-și cunoască

locul.“ Erdoğan știe să-și măsoare cuvintele ceva mai bine. Și el a criticat Tratatul de la Lausanne în urma căruia teritoriul Turciei s-a micșorat și a afirmat că „Turcia nu-i poate ignora pe strămoșii ei din Tracia Vestică [Grecia], Cipru, Crimeea și de aiurea“. Poziția Ankarei este aceea că Grecia ar fi încălcat Tratatul de la Lausanne trimițând trupe în insulele care ar fi trebuit să rămână neutre.

În ceea ce privește Crimeea, fost teritoriu al Imperiului Otoman, Ankara nu este în măsură să facă prea multe. Ea nu are decât o flotă modestă în Marea Neagră, spre deosebire de Rusia care, după ce a anexat Crimeea în 2014, a clădit o forță maritimă impresionantă de-a lungul anilor. Așa că flota Turciei este concentrată în Marea Egee și în estul Mediteranei, regiune devenită una dintre cele mai delicate table de șah din lume și unde întâmpină opoziție semnificativă din partea vecinilor săi. Turcia mai are de-a face cu o provocare într-o altă regiune unde a avut, în mod tradițional, influență: Azerbaidjan. Conflictul din 2020 între Azerbaidjan și Armenia a ajuns la un final alarmant prin intermediul intervenției diplomatice a Rusiei, care a trimis acolo trupe de menținere a păcii în vreme care trupele turcești nu au avut acces decât la centrul de observație a manevrelor de menținere a păcii. Mărul discordiei a fost regiunea armeană Nagorno-Karabah, care nu dorea să facă parte din Azerbaidjan. Turcia s-a situat de partea azerilor, care sunt turci pe linie etnică, iar Azerbaidjanul a triumfat (în parte datorită armelor furnizate de Turcia, în special a dronelor), dar Moscova a fost cea care a intervenit pentru a pune capăt conflictului. S-a speculat mult pe marginea simpatiei pe care Putin și Erdoğan o au unul față de celălalt; ea nu există de fapt, în afara unei înțelegeri pragmatice a geopoliticii și a unui respect reciproc față de cruzimea pe care ambii o dovedesc. Cei doi se cunosc prea bine și, atât timp cât se pot evita, o fac, dar amândoi știu că va veni o vreme când, dacă nu-și acordă atenția cuvenită, se vor ciocni.

În 2020, Turcia avea deja relații mai mult decât încordate cu Siria, Egipt, Arabia Saudită, Emiratele Arabe Unite, Kuweit, Israel, Iran, Armenia, Grecia, Cipru și Franța și reușise să-i irite pe aliații săi din NATO achiziționând sistemul de apărare aeriană S-400 Triumf de la marele rival al NATO – Rusia. Americanii s-au înfuriat atât de tare în urma acestui act, pe care l-au considerat un abuz de încredere, încât în decembrie 2020 au impus sancțiuni industriei turce de apărare și au subliniat faptul că sistemul S-400 fusese anume proiectat pentru a doborî avioanele fantomă americane F-35. Consilierii de frunte ai lui Erdoğan au răspuns cu avertismentul că trupele americane din Turcia ar putea „beneficia“ de același tratament pe care l-au primit grecii în 1922 și că turcii „îi vor învăța pe toți americanii să înoate în apele Mării Egee“. La începutul lui 2021, Ankara a început negocieri cu Moscova pentru achiziționarea unui al doilea sistem S-400. Câteva săptămâni mai târziu,

președintele Biden și-a manifestat clar nemulțumirea, recunoscând genocidul din Armenia, spre furia turcilor.

Relațiile Ankarei cu țările vecine sunt și ele afectate de două mari provocări cu care Turcia s-a confruntat la nivel intern: dezvoltarea Anatoliei și „eternul război" împotriva kurzilor.

Peste 50% din populația Turciei – de 85 de milioane de locuitori – trăiește în regiunea metropolitană Istanbul sau în câmpiile înguste de coastă de pe țărmurile Mării Negre și al Mării Mediterane. Restul populației este risipită pe înălțimile aspre din interior, unde lanțurile muntoase depășesc 3 000 de metri altitudine. Cel mai înalt punct îl reprezintă muntele Ararat (5 137 de metri), locul unde se spune că s-ar afla epava Arcei lui Noe. Provocarea a constat în integrarea acestei regiuni rurale, mult mai sărace, în perimetrul central din jurul Mării Marmara. Dat fiind terenul accidentat, demersul rămâne o lucrare în desfășurare; cu toate acestea, Anatolia are un mare avantaj, mai ales în est, și anume apa – multă apă.

Aproximativ 90% din fluviul Eufrat și 45% din fluviul Tigru își au izvoarele în Podișul Anatoliei. Eufratul traversează Siria și Irakul și cursul său este aproape paralel cu cel al fluviului Tigru, cu care se unește în sudul Irakului. Pământul fertil dintre cele două ape a dat naștere numelui „Mesopotamia", sau „între două râuri". Amândouă, dar în special Eufratul, sunt de o importanță vitală pentru alimentarea cu apă, pentru agricultură și producția de energie destinate unui număr de 60 de milioane de locuitori, iar Turcia ține mâna pe robinet.

Spre sfârșitul anilor 1960, Turcia a început să construiască baraje de-a lungul celor două fluvii, reducând debitul de apă în ambele țări aflate în aval și provocând invariabil tensiuni, care durează și în prezent. S-au construit sute de baraje, inclusiv barajul Atatürk, unul dintre cele mai mari din lume. În 1975, Irakul, Siria și Turcia au ajuns în pragul unui război după ce construirea a două baraje a coincis cu o perioadă de secetă. În 1989, avioanele siriene de luptă au doborât un avion de recunoaștere al turcilor, iar în următorul an Irakul a amenințat cu un raid aerian după ce Turcia a oprit, temporar, debitul Eufratului. Peste alți câțiva ani, răspunzând criticilor, președintele Turgut Özal spunea: „Noi nu le spunem arabilor ce să facă cu petrolul lor, așa că nu acceptăm de la ei sugestii legate de cum găsim de cuviință să ne folosim de apa noastră". În realitate, toate părțile negociaseră tratate care permiteau Ankarei să-și dezvolte propriile proiecte energetice, iar Siriei și Irakului, să aibă acces la cursurile de apă, dar pericolul unui război al apei rămâne și la ora actuală valabil.

Acordurile privind apa sunt cele în care două provocări interne principale ale Turciei coincid. Construirea barajelor este doar o parte a Proiectului Anatolia Sud-Estică, menit să creeze locuri de muncă, să genereze electricitate și să îmbunătățească sistemul de irigații pentru a stimula economia regională. Dar cursurile superioare ale fluviilor se află în părți din Anatolia unde trăiește o populație

majoritar kurdă, care se revoltă periodic împotriva statului turc, stat care s-a încăpățânat până mai ieri să le nege originea etnică, încadrându-i oficial în categoria „turcilor munteni". Ca atare, când negociază garanții ale debitului de apă, Ankara insistă adesea asupra clauzelor agreate de Siria de a îngrădi grupările înarmate de kurzi înăuntrul granițelor sale.

Unele baraje au fost utile și pentru a reduce spațiul de manevră al grupurilor înarmate de kurzi în interiorul Anatoliei de Est. Văile, folosite ca rute de tranzit, au fost inundate, iar nordul și sudul regiunilor dominate de kurzi au fost tăiate în două din pricina activităților de construcții. Cât despre principalul grup de gherilă kurd, PKK, acesta a organizat mai multe sabotaje ale barajelor, punând inclusiv explozibil pe drumurile care duc spre ei, incendiind camioane și răpind constructori. Pentru unele proiecte a fost nevoie ca muncitorii să fie escortați de către armata turcă.

Populația kurdă turcă numără circa 15 milioane de cetățeni care reprezintă cam 18% din populația țării. O mare parte dintre ei trăiesc în zonele muntoase din estul Anatoliei, la granița cu Iranul, Irakul și Siria, țări în care mai trăiesc încă mai mult de 15 milioane de kurzi, majoritatea tot în regiunile de graniță. În orice caz, kurzii turci s-au numărat printre valurile de oameni care au început să se mute în orașe în anii 1960, iar cele două milioane de kurzi care trăiesc în Istanbul alcătuiesc acum cea mai numeroasă minoritate etnică.

Se spune adesea că ei, kurzii, sunt cea mai mare națiune fără de stat. Dacă luăm în considerare cei 75 de milioane de tamili din India și Sri Lanka, premisa este contrazisă; dar trebuie să recunoaștem faptul că a existat o mișcare pentru un stat kurd independent timp de aproape 200 de ani. În acea vremea, kurzii din Anatolia s-au ciocnit cu conducătorii otomani și s-au aflat aproape în permanență într-o stare de revoltă împotriva Republicii Turce.

Kurzii vorbesc o limbă indo-europeană înrudită cu farsi, dar în regiunile kurde din Turcia, Iran, Irak și Siria se vorbesc, categoric, dialecte diferite, atât de diferite încât unii kurzi nu se înțeleg între ei. Acesta este doar unul dintre multiplii factori care au contribuit dintotdeauna la dezbinarea dintre ei, în ciuda faptului că ideea unei patrii kurde care să-i cuprindă pe toți persistă în mintea tuturor. Perspectiva unui „Kurdistan" este motivul pentru care au fost oprimați în toate cele patru state în care trăiesc, pentru că acestea se tem ca nu cumva să-și piardă din teritorii și să se creeze o punte cu celelalte trei regiuni kurde pentru a forma o țară care ar putea ridica diferite probleme.

Statul turc a căutat să asimileze forțat minoritatea kurdă, suprimând limba și cultura kurdă într-o campanie de „întemeiere a unei națiuni indivizibile". În anii 1920, mii de oameni au fost uciși când republica a înăbușit o revoltă care avea legături cu naționalismul kurd. Tensiunile au mocnit decenii întregi, au existat și izbucniri violente periodice, dar în anii 1980 a avut loc o revoltă de proporții,

condusă de Partidul Leninist al Muncitorilor din Kurdistan (PKK), care și-a atras, inițial, mulți suporteri; dar, prin propria politică de reprimare a opozanților kurzi, precum și prin numeroasele acte de terorism, PKK, și-a îndepărtat largi segmente din populația kurdă. Sute de civili au fost uciși în bombardamentele puse la cale de PKK, iar organizația a comis o serie de asasinate cărora le-au căzut victime politicieni și ofițeri de poliție.

În primii ani la putere, Erdoğan a căutat să rezolve chestiunea kurdă implementând reforme culturale și investind mai mult în regiunile kurde. A obținut chiar și un armistițiu cu PKK, iar milioane de kurzi, aflați sub impresia că democrația turcă ar veni în întâmpinarea revendicărilor lor de egalitate, au început să voteze pentru partidul lui Erdoğan, AKP. Totuși nerespectarea acordului de încetare a focului a atras după sine un nou val de violențe și, odată ce kurzii din Siria și-au creat o regiune semiautonomă de-a lungul graniței cu Turcia, PKK a prins din nou curaj.

Armata turcă a trecut din nou în ofensivă, impunând interdicții în zonele rurale luni la rând, cercetând diferite regiuni și intimidând civilii pentru a-i împiedica să adăpostească forțele de gherilă PKK. Focurile trase de tancuri, artileria și atacurile cu drone, împreună cu operațiunile organizate de Forțele Speciale, au redus substanțial spațiul de manevră al PKK, din rândurile căruia au murit mai multe mii de combatanți, comparativ cu aproximativ 1 000 de victime din rândurile militarilor turci.

Reaprinderea violențelor l-a costat pe Erdoğan sprijinul kurzilor la urna de vot, iar pentru a strânge cât mai mult electorat a început să le facă curte ultranaționaliștilor turci și a adoptat o poziție mai mult decât ostilă față de partidele politice kurde. Raidurile transfrontaliere din munții Qandil, din Kurdistanul irakian, unde PKK își are bazele, s-au înmulțit, unele dintre ele presupunând depășirea chiar și cu 20 de kilometri a graniței, în interiorul Irakului. Un indicator al măsurii în care kurzii sunt dezbinați este acela că Guvernul Regional al Kurdistanului din Irak (care are contracte de energie cu Ankara) cooperează cu armata turcă.

O lovitură și mai dură aplicată PKK a fost invazia Turciei din nordul Siriei, cu scopul declarat de a stabili o zonă-tampon între Turcia și teroriștii ISIS, dar și pentru a se asigura că regiunea semiautonomă pentru care kurzii sirieni luptau nu ar fi putut supraviețui. Vârful de lance al invaziei a pătruns 29 de kilometri în teritoriul de dincolo de graniță, exact în mijlocul regiunii pe care kurzii o numesc „Rojava", pe care au tăiat-o în două, asigurându-se astfel că nu exista absolut nici o cale pentru kurzii sirieni de a uni Rojava cu Mediterana, ceea ce le-ar fi asigurat un potențial port și deci acces la o altă cale comercială. Au tăiat, de asemenea, ruta pe care PKK și aliații ei kurzi sirieni, YPG, o foloseau pentru a se infiltra în regiunea munților Nur, unde Turcia și Siria se întâlnesc la Mediterană. Turcii au ocupat aproape 300 de sate, șase orașe mici și o

serie de posturi strategice, toate pe teritoriul pe care otomanii îl părăsiseră în urmă cu un secol. *Lira* turcească este moneda folosită acum pe acest teritoriu, rețeaua electrică este conectată la Turcia, Ankara numește demnitarii locali, iar limba turcă este predată în școli, alături de arabă. Legal, regiunea rămâne parte a Siriei, dar, dacă președintele Assad vrea s-o controleze realmente, va trebui să se deplaseze personal s-o ocupe – aducând după el armata siriană.

Așadar acesta este noul punct de vedere al republicii: călare încă pe podul dintre Europa și Asia, făcând din nou presiuni pentru a avansa și creându-și avanposturi pe măsură ce se extinde. A avut loc o ruptură față de secolul trecut, o reconectare cu epoca otomană și în același timp o chemare la arme pentru ca republica să stăpânească viitorul.

Într-o lume multipolară, Turcia este un actor cu greutate în distribuția care a subminat ordinea mondială instaurată după al Doilea Război Mondial. 12 iulie 2020 a marcat momentul cu cea mai mare încărcătură simbolică ce subliniază rolul Turciei în această reorientare. Erdoğan a decretat că muzeul Hagia Sofia va fi transformat din nou în moschee, anulând astfel legea din 1934 dată de Atatürk. Construită de bizantini în 537 ca biserică, ea a devenit moschee în 1453, dar Atatürk a văzut beneficiile politicii de convingere pentru republică, transformând-o într-un muzeu deschis tuturor și celebrând astfel istoria ei religioasă comună. A fost un mesaj pentru Occident: „Ușile sunt deschise tuturor".

Erdoğan vede un alt fel de avantaj, iar conturile lui de socializare spun povestea. Conturile sale de Twitter în limba engleză și turcă au fost un elogiu adus inclusivității: moscheea avea să fie „larg deschisă tuturor, străini sau oameni ai locului, musulmani sau nonmusulmani... Hagia Sofia, moștenirea comună a umanității, va continua să îi îmbrățișeze pe toți într-un mod mult mai sincer și original." Versiunea arabă a paginii Biroului Președintelui dovedea un altfel de ton. Acolo se spune că mișcarea „anunță eliberarea Moscheei Al-aqsa" care se înalță deasupra Zidului Plângerii din Ierusalim. Decizia președintelui a fost, după câte se pare, un nou început pentru musulmanii din întreaga lume și „cel mai bun răspuns la atacurile încărcate de ură asupra valorilor și simbolurilor noastre din fiecare regiune islamică... Cu ajutorul lui Allah cel Atotputernic, vom continua să mergem pe această cale binecuvântată, fără a ne opri, fără a simți greutatea sau oboseala, cu hotărâre, sacrificiu și perseverență, până ajungem la destinația dorită." Într-un discurs prin care a marcat evenimentul, Erdoğan a pomenit patru bătălii decisive în istoria turcă: „Reînvierea Hagiei Sofia reprezintă memoria încărcată de glorie din istoria noastră, de la Badr la Manzikert, de la Nicopole la Gallipoli".

Au fost oare zarurile aruncate? A dispărut acea Turcie care era aliat al NATO, o democrație prețuită, destoinică, modernă? Se pare că da.

A fost nevoie de 20 de ani pentru a demonta mai toată fundația unei democrații laice și pentru a o înlocui cu un sistem autoritarist, cu iz de islamism. Consolidarea puterii a presupus încarcerarea mai multor jurnaliști, în număr mult mai mare decât în orice altă țară, și îndepărtarea vocilor protestatare de mediul academic și societatea civilă. Militarii și juriștii de marcă au fost puși la grămadă cu susținătorii noului regim.

Nu există nici o îndoială asupra faptului că Erdoğan și partidul lui, AKP, au fost extrem de populari, dar au pierdut sprijinul kurzilor moderați. În zonele urbane au început să se manifeste nemulțumirile față de îngrădirea libertăților și de islamizarea republicii, astfel încât ies la iveală noi adversari. Până la începutul noului mileniu, clasele liberale din care fac parte intelectualitatea și oamenii de afaceri din regiunea Marmara au dominat viața politică și culturală. Cu toate acestea, valurile de oameni care au venit în marile orașe din Anatolia cea conservatoare din punct de vedere religios și cultural, la care se adaugă natalitatea crescută a Anatoliei, au conferit putere AKP-ului. Dar, după încă o generație, mulți dintre noii orășeni adoptă atitudini ceva mai liberale, iar bătălia se dă încă pentru inima și sufletul țării și pentru rolul ei în lume.

La nivel diplomatic, Turcia este tot mai izolată și mai nedemnă de încredere. Ea crede că deține un as în mânecă, fiind principalul paznic al flancului sudic al NATO, găzduind baza aeriană americană de la Incirlik, o bază terestră NATO la Izmir și un sistem de avertizare radar la Kurecik, în centrul țării. Dar, deși Turcia deține o carte valoroasă, NATO are și ea câteva cărți bune, chiar dacă ar prefera să nu le etaleze. Dacă va fi obligată, NATO și-ar putea construi facilități în Grecia și în România pentru a contrabalansa pierderea Turciei în ceea ce privește Marea Mediterană și Marea Neagră și ar putea, totodată, să convingă EAU să găzduiască o bază aeriană, pentru a compensa lovitura primită prin pierderea bazei de la Incirlik. Pe de altă parte, Turcia știe că, deși este suficient de puternică să meargă singură la drum, lucrurile se pot schimba și, oricum, este situată într-o regiune problematică. În ultimii câțiva ani au izbucnit conflicte în patru dintre țările cu care se învecinează: Armenia, Azerbaidjan, Irak și Siria. Iranul a fost dintotdeauna un rival, ca și Rusia, în pofida presupusei simpatii dintre Erdoğan și Putin. Poate că un termen mai potrivit pentru relația lor ar fi „prieteni rivali". Turcia a înregistrat, e adevărat, un oarecare succes în Siria și Libia, dar opoziția din aceste țări nu se poate compara cu o eventuală opoziție în Marea Mediterană dacă strategia Patriei Albastre ar provoca un duel cu Grecia, în care ar fi atrase ușor Cipru, Franța, Egiptul și chiar Emiratele Arabe Unite.

Turcia modernă pare a vedea lumea născută după Războiul Rece și evenimentele de la 11 septembrie 2001 ca pe o junglă plină de rivali, în care ea însăși este unul dintre lei. Dorește să fie autonomă în ceea ce privește dotarea cu armament și și-a construit cu succes o industrie

de apărare care, speră ea, să devină un exportator lider mondial. 70% din echipamentul militar al Turciei este acum produs intern, iar țara ocupă locul 14 în lume în topul exportatorilor de arme, cu toate că trebuie menționat că primește comenzi puține și rare din partea aliaților ei din NATO. Proiectul său important este TF-X, un avion de luptă de ultimă generație, destinat să înlocuiască avioanele F-16 până în 2030. Modelul ar fi putut fi lansat mai repede, dar, după ce Turcia a cumpărat sistemul de apărare antiaeriană S-400 de la ruși, americanii i-au convins pe cei de la Rolls-Royce și BAE Systems să nu coopereze. Oricum, Turcia își extinde capacitatea și acum construiește tancuri, vehicule blindate, nave de debarcare a infanteriei, drone, puști cu lunetă, submarine, fregate, iar în 2020 a lansat primul ei portavion ușor, capabil să transporte elicoptere de atac și drone înarmate. A deschis baze militare în Qatar și Somalia, a trimis trupe în Siria și Libia și încearcă să depindă tot mai puțin de lumea din exterior. În această privință, Erdoğan s-a bucurat de succes. Așa cum Putin a pretins și a obținut atenție, tot așa Erdoğan s-a asigurat că, din mai multe puncte de vedere, printre care migrația, energia, comerțul și nu numai, Turcia se face auzită. Președintele Biden a afirmat, când a ajuns la Casa Albă, că administrația se va „baza pe anumite valori", ceea ce a sugerat că ar dori ca aliații NATO să împărtășească acele valori. Politica reală a avut grijă ca precedentele fețe ale Turciei, sub diverse forme de dictatură militară, să fie trecute cu vederea datorită valorii sale pentru NATO, așadar retorica președintelui american ar putea fi contestată dacă latura autoritară a lui Erdoğan se accentuează.

Atatürk, conștient de faptul că otomanii se întinseseră mai mult decât le-a fost plapuma, a privit spre vest și a adus Turcia în secolul XX. Turcia condusă de Erdoğan a pierdut un deceniu scrutând orizontul de jur împrejur înainte de a se concentra mai mult asupra sudului și răsăritului. Deocamdată, aceasta rămâne direcția spre care călătorește. Dar urmează și alte alegeri și ar putea apărea o schimbare; politica reală încă există, așa că Ankara se va lovi de unele obstacole; și va exista mereu o geografie care va impune limite distanței pe care Turcia o va parcurge.

CAPITOLUL 7

Sahel

Unde se întâlnesc două râuri, apele nu sunt niciodată liniștite.
proverb din Ciad

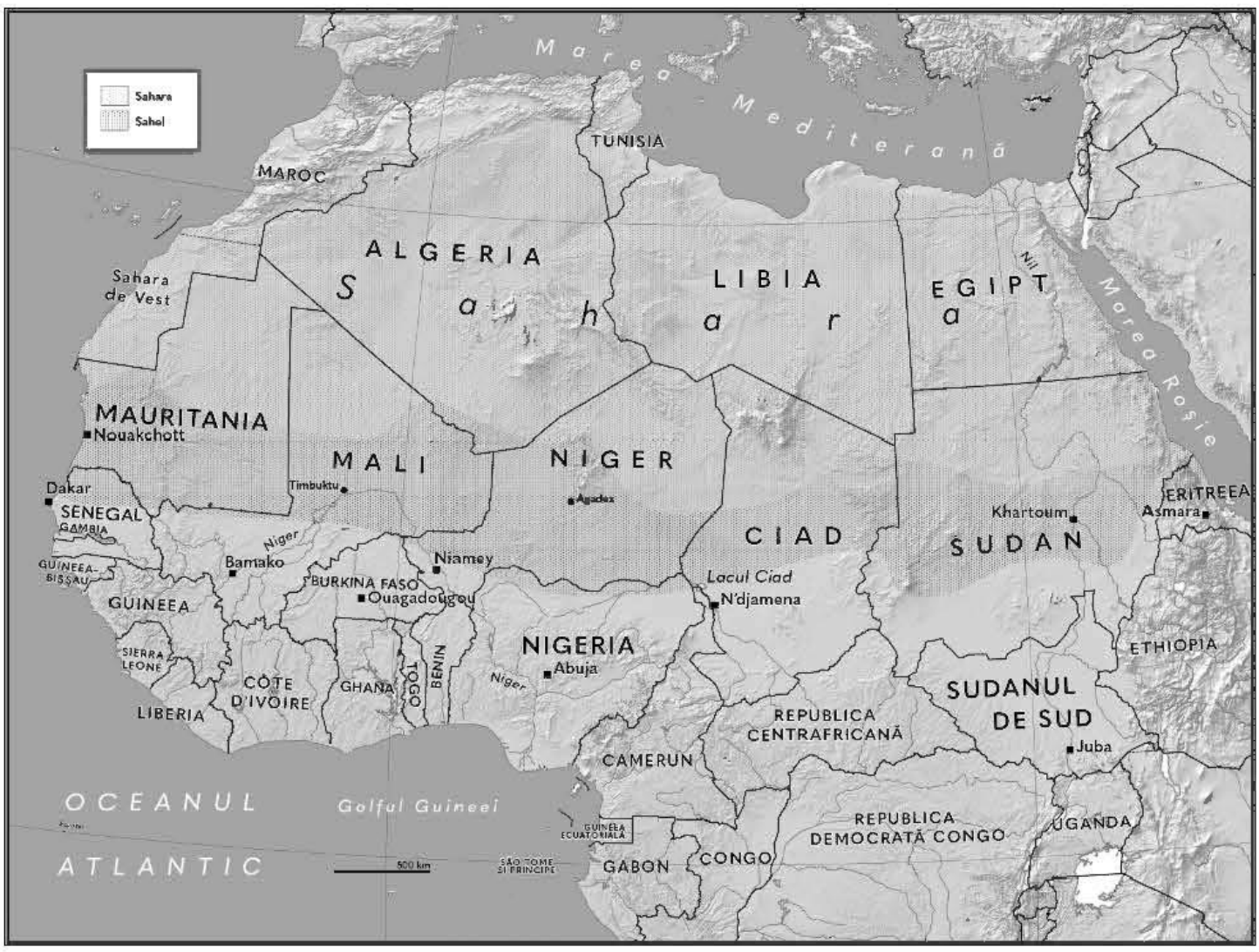

Sahelul este țărmul, Sahara este marea. De pe acest țărm, tot mai mulți oameni pornesc la drum pentru a traversa marea de nisip și pentru a ajunge pe un alt țărm – Europa. Ei lasă în urmă una dintre cele mai agitate și sărace regiuni de pe planetă, un dezastru ecologic, un loc în care au fost strămutați circa 3,8 milioane de oameni în ultimii ani, oameni care acum privesc către una din cele mai bogate regiuni din lume.

Situația nu pare decât să se înrăutățească având în vedere violențele regionale și acutizarea schimbărilor climatice. Vulturii organizațiilor al-Qaeda și ISIS vânează acum diferite comunități pentru a atinge obiective mai ample, în timp ce grupările locale le împrumută numele pentru a-și promova propriile scopuri. Conflictele iscate în mai multe țări mocnesc de zeci de ani. Acum s-au aprins și amenință să semene instabilitate la mare distanță de țărm. Secretarul general al ONU, Antonio Guterres, avertiza: „Pierdem teren în fața violenței". În 2020, regiunea Sahel a fost scena celei mai furtunoase insurecții la nivel mondial; ONU a descris nivelul atacurilor teroriste ca fiind „fără precedent" și „devastator".

Ce se întâmplă în Sahel nu rămâne însă în Sahel.

Majoritatea europenilor cunosc foarte puțin despre regiune și despre tulburările cu care ea se confruntă sau despre impactul uriaș pe care aceste tulburări l-ar putea avea asupra țărilor europene. Europa se luptă deja cu mari valuri de migranți; un alt val de oameni va apărea în momentul în care alegătorii europeni vor ajunge la saturație în privința primirii migranților și refugiaților, unii dintre acești alegători cerând chiar construirea „Fortăreței Europa". Dar, pentru a stabiliza ambele regiuni, trebuie depuse eforturi considerabile de edificare nu la nord, ci la sud de Marea Mediterană.

Sahel provine din cuvântul arab care înseamnă *țărm*, sau *coastă*, pentru că așa priveau pelerinii de demult această regiune, după ce traversau cel mai mare deșert uscat al lumii. Acest țărm este alcătuit dintr-un sol pietros, din câmpii nisipoase acoperite de arbuști, de ierburi și de copaci piperniciți. Pe alocuri, regiunea este expusă vânturilor fierbinți care bat dinspre deșert, iar în ultima perioadă este răvășită, pârjolită de furtunile conflictelor care riscă să arunce locul în haos. Este un loc neprietenos, care și-a format ca atare locuitorii, și unde așteptările privind o viață confortabilă sunt rare.

Zona Sahel prezintă și unele avantaje relative. După 1 600 de kilometri de nisipuri necruțătoare și de privațiuni de tot felul care definesc Sahara, aici se întâlnesc fântâni, râuri, hrană, se văd nuanțele de galben, alb și verde ale salcâmilor în sezonul ploios și chiar nuanțele de roz, purpuriu și mov ale florilor de *bougainvillea* și tot aici trăiește o populație diversă cu care se poate interacționa și se poate face comerț. Zona formează, totodată, un coridor lung de 6 000 de kilometri care străbate Africa și care face conexiunea dintre Marea Roșie și Oceanul Atlantic. Tot aici găsim locuri pe care unii și le pot doar imagina, cum este Timbuktu, precum și orașe importante de talia Khartoumului, dar și orășele prăfuite, mizere, izolate, unde oamenii trăiesc din minerale destinate pieței internaționale. Regiunea este traversată de păstori nomazi, cum sunt tuaregii și fulanii, care folosesc drumuri deschise cu mult înainte ca ideea de stat național să fie impusă Africii, dar și de numeroase grupuri înarmate care trec granițele recent trasate, animate de o ideologie și de o violență care atrag din nou armate provenite din exterior.

Coridorul este mărginit de nisipuri la nord și de păduri tropicale la sud. În cazul nisipurilor, dacă te oprești din mers și zăbovești, riști să mori de sete și de insolație, iar dacă traversezi pădurea tropicală, unde stăpână este musca țețe, caii, cămilele și asinii nu pot supraviețui și tot acolo, în fiecare an, mor alte zeci de mii de oameni.

În vastul spațiu al Sahelului se află, de asemenea, locuri în care culturile islamică, arabă, creștină, nomadă și sedentară au interacționat în vechime și continuă să interacționeze. Dată fiind suprafața regiunii, nu e de mirare că multe dintre aceste culturi scapă vigilenței guvernelor care, la rândul lor, par a rămâne nepăsătoare când vine vorba de asigurarea serviciilor de stat dincolo de orașul-

capitală. Dacă la asta mai adăugăm și efectele tensiunilor etnice, efectele sărăciei, ale granițelor permeabile și ale ideologiilor politice și religioase violente de la ora actuală, vedem că acest pământ neprimitor este și mai lovit de vremurile grele. Schimbările climatice nu fac decât să exacerbeze problema. Când nu plouă, recoltele sunt compromise. Când lacurile seacă, se reduc și resursele de hrană. Ca urmare, oamenii migrează; iar când oamenii migrează, locurile în care ajung nu sunt, de cele mai multe ori, pregătite să îi primească.

În Sahel, unul dintre principalii factori care determină evenimentele și conflictele actuale este modalitatea unică în care geografia, istoria și crearea statelor naționale s-au intersectat. Iar pentru a înțelege fenomenul e nevoie să ne întoarcem în vremurile de demult.

Timp de mii de ani, perioadele de secetă extremă sau sezonul ploilor au provocat expansiunea și contracția unor mari zone din Sahara, ceea ce a dus la formarea Sahelului și la apariția popoarelor sale – a locului în care trăiesc, a felului în care ei muncesc și se poartă.

Cu aproximativ 10 500 de ani în urmă, ploile musonice prelungite au transformat peste noapte deșertul Sahara într-o savană luxuriantă care s-a extins în ceea ce este acum Sahelul. Pe măsură ce deșertul se micșora, spațiul de vânătoare și așezările umane se extindeau. Această tranziție, petrecută probabil de-a lungul a 20 de generații, a permis popularea treptată a regiunii de către locuitori veniți din nord și sud. Oamenii au domesticit animalele și au învățat metodele de agricultură rudimentară.

A urmat o răsturnare bruscă a situației. Acum circa 5 000 de ani, ploile au încetat, iar deșertul și-a revendicat vechile suprafețe, forțând mulți locuitori din fosta „Sahara verde" să ia din nou calea nordului, spre coasta Mării Mediterane, sau calea sudului, spre coasta uscată a Sahelului și mai jos de el.

După ce deșertul și-a redobândit teritoriul, călătoriile pe distanțe mari au fost extrem de dificile. Au fost create rute mai scurte, în funcție de așezarea diferitelor oaze, dar apoi la orizont a apărut cămila; a fost un moment revoluționar.

Cam de acum 2 000 de ani, micile caravane de cămile aflate în stadiu de pionierat au permis dezvoltarea unor drumuri comerciale mai lungi. Caravanele s-au mărit, unele dintre ele fiind alcătuite din 12 000 de capete de animale, devenind echivalentul de azi al petrolierelor care traversează diferite ape. „O cămilă este un cal proiectat de o comisie" spune o vorbă nedreaptă. O fi cămila o creatură greoaie, dar este superb imaginată pentru a face ceea ce nici un alt animal de povară nu poate face, însușire care a schimbat practic istoria. Aceste „corăbii ale deșertului" erau singurele mijloace de transport în masă capabile să traverseze ceea ce a fost, timp de secole, o barieră terestră între Africa și continentul eurasiatic.

Cămila cu o singură cocoașă poate căra o povară de patru ori mai grea decât ce poate căra un cal și poate parcurge 50 de kilometri pe zi.

Poate face asta două săptămâni fără să bea un strop de apă, suportând un nivel de deshidratare care poate ajunge la 25% din greutatea ei corporală. Pielea dură dintre copite o ajută să stea pe nisip. Dacă nisipul îi bate din față, cămila își poate acoperi parțial nările, iar când clipește, genele ei lungi îndepărtează orice particulă de praf cu ajutorul unei pleoape interioare care funcționează ca un ștergător de parbriz. Cât despre hrană... Cămilele mănâncă orice.

Am mers călare pe cămile atât în Sahara, cât și în Negev, ca să nu mai spun că am încasat multe flegme de la aceste animale când am traversat deșertul Nisipurile Roșii din Arabia Saudită. Abia când te urci în spatele unei cămile îți dai seama că ești periculos de sus față de sol, iar în timp ce te legeni în ritmul mersului, de sub tine se aude un mormăit constant. Pentru un novice așa ca mine n-a fost o experiență plăcută și, dacă aș fi putut alege mijlocul de transport, aș fi preferat un GMC 4x4 cu un motor de trei litri. În orice caz, chiar și în secolul XXI, șansele de a traversa 1 600 de kilometri de deșert saharian fără a te împotmoli sunt mult mai mari pe o cămilă decât într-o mașină. Pentru nomazii și negustorii din Antichitate nu era deloc greu să aleagă între un cal și o cămilă pentru călătoria de coșmar care dura săptămâni.

Centrele comerciale înșirate de-a lungul liniei de coastă a Mediteranei au fost repede conectate cu regiunile din bazinul fluviului Senegal, din bazinul lacului Ciad și al fluviului Niger și noi rute au continuat să înflorească. Drumurile folosite au și azi consecințe politice, dat fiind că traversează spații redefinite în secolul XX ca state suverane.

Căile comerciale au dus la un nivel de prosperitate care, la rându-i, a contribuit la ascensiunea imperiilor și regatelor din Sahel, între secolele al VIII-lea și al XIX-lea; fildeșul, aurul și sclavii capturați erau duse în nord din „porturile" comerciale, cum era de pildă Timbuktu, cu ajutorul caravanelor. Se estimează că, în 1 000 de ani, zece milioane de sclavi africani negri au fost transportați cu forța pe această rută și vânduți țărilor arabe. Din partea opusă, din orașele nordice Marrakesh, Tunis și Cairo, veneau tot felul de mărfuri de lux destinate elitelor din imperiile de sud. De asemenea, erau aduse mari cantități de sare, o raritate în Sahel, și chiar și azi calupuri uriașe de sare continuă să fie importate, purtate pe cămile de triburile de tuaregi care se duc în Mali. Cu timpul, unele dintre punctele de pornire și destinațiile finale ale mărfurilor s-au schimbat din pricina deplasării nisipurilor și a răsturnării norocului imperiilor, dar fundațiile vieții pe care o vedem acum în regiune fuseseră deja turnate.

Chiar și așa, în condițiile înmulțirii drumurilor comerciale, călătoriile dificile între aceste regiuni au continuat să fie o provocare din punct de vedere administrativ, iar conducătorii imperiilor aveau tendința de a acorda teritoriilor aflate departe de capitale un mare grad de autonomie. Acest „curent" continuă și în prezent, dat fiind

că statele moderne sunt atât de mari, iar populația este risipită pe mari suprafețe. Mali este un exemplu elocvent. Capitala Bamako este, din punct de vedere geografic, climatic și cultural, foarte diferită de orașele și satele din nordul țării, acolo unde Sahelul se îngemănează cu Sahara.

Toate imperiile au întâmpinat rezistență în încercările lor de expansiune în regiunile sudice, locuite de triburile Yoruba și Ashanti. Acolo începeau pădurile, iar negustorii urau să-și ducă caii și cămilele în habitatul celui mai mare ucigaș al animalelor de povară – musca țețe.

Negustorii nord-africani și arabi nu transportau doar bunuri cu caravanele; ei aduceau și idei, inclusiv una conform căreia exista un singur Dumnezeu, cunoscut sub numele de Allah, iar mesagerul lui pe Pământ fusese numit Mohamed. Islamul a ajuns în Sahel la începutul secolului al XVIII-lea. În secolele următoare, conducători puternici s-au convertit la islamism și a început o îmbinare treptată a religiei cu diferite credințe ale populației africane.

În anii 1400, corăbiile negustorilor europeni au început să navigheze pe coasta Atlanticului, aducând o serie de schimbări în Sahel. Negustorii africani de sclavi aveau acum la dispoziție o a doua piață și o a doua rută comercială, una care prefera bărbații în detrimentul femeilor. Cei implicați în industria aurului au plecat să-și crească afacerile în locul pe care europenii l-au descris drept Coasta de Aur. Regiunile de coastă și părți din interior aveau acum acces direct la mărfurile europene.

În cadrul rușinoasei conferințe de la Berlin din 1884–1885, puterile europene și-au împărțit hălci din Africa după reguli arbitrare. La vremea respectivă mai erau încă regiuni unde nici un european nu pusese încă piciorul, dar marile puteri știau prea bine ce vor – teritorii și bogății. După cum remarca peste ani prim-ministrul britanic lordul Salisbury, „ne-am împărțit între noi munți și râuri și lacuri, cu singurul amendament că n-am știut niciodată unde anume se află acei munți și acele râuri și lacuri".

O mare parte din Sahel a trecut sub controlul francezilor – adică teritoriile reprezentate acum de Mali, Niger, Burkina Faso, Ciad, Mauritania, Senegal, Guineea, Benin și Côte d'Ivoire, ulterior Volta Superioară și Sudanul Francez. Ceea ce se numea generic „Africa Occidentală Franceză" se întindea până în Algeria, care se afla sub dominație franceză de la începutul secolului. Situația nu era deloc plăcută. Probabil că cel mai abominabil episod a fost expediția Voulet-Chanoine din 1898–1899.

Ofițerii de armată Paul Voulet și Julien Chanoine au pornit într-o expediție din Senegal spre lacul Ciad, ca parte a unei strategii de a uni teritoriile deținute de Franța. Detașamentul alcătuit atunci din 3 000 de soldați, hamali și prizonieri a întâmpinat probleme tot mai mari la procurarea hranei și s-a dedat la jefuirea satelor, la siluirea femeilor și uciderea localnicilor. Guvernul francez a refuzat să ceară o anchetă

parlamentară, iar ancheta internă ordonată de Ministrul Coloniilor a ales să ignore chestiunile legate de politică și de numeroasele atrocități comise în regiune. Afacerea s-a încheiat după nici un an, iar rezoluția a fost că ofițerii în cauză suferiseră de *soudanite aiguë,* o formă de nebunie provocată de căldura excesivă. Expediția Voulet-Chanoine este aproape uitată în Franța, în restul lumii nu se știe mai nimic despre ea, dar în Sahel nimeni nu a uitat-o.

În această perioadă, britanicii, departe de a fi niște sfinți, își consolidau pozițiile sau își extindeau ocupația în Egipt, Sudan și în Somalia Britanică. Italienii controlau o mare parte din Libia, iar spaniolii erau de găsit în „Sahara Spaniolă" – acum, Sahara Occidentală. Aceste noi creații se intersectau cu rutele comerciale și le tulburau de multe ori, dat fiind că puterile europene căutau să deschidă piețe interne. Rutele comerciale tradiționale au fost parțial înlocuite cu terminale și șine de cale ferată rudimentară care porneau dinspre coastă, ceea ce a avut drept rezultat scăderea veniturilor populației care trăia de-a lungul vechilor drumuri.

În decurs de zeci de ani, sferele de influență marcate pe hărți, guvernate adesea ca regiuni administrative, au devenit granițe *de facto*. Au fost recunoscute drept state la nivel internațional după procesul de decolonizare din anii 1950 și 1960. În 1964, șefii guvernelor din Organizația Unității Africane, precursoare a Uniunii Africane, au decis, fără tragere de inimă, că trebuiau să se mulțumească cu aceste granițe pentru a promova stabilitatea. Ei se temeau că vor izbucni conflicte pe tot continentul dacă continuau să negocieze schimburi de teritorii pe baza legăturilor etnice precoloniale. Acest acord a rezistat în mare parte, singura modificare majoră fiind făcută după retragerea Eritreei din Ethiopia și a Sudanului de Sud din Sudan. Cea dintâi a survenit după un conflict prelungit, iar cea de-a doua a precedat un război civil îngrozitor în statul nou creat, un conflict care încă mocnește.

Atât statu-quoul, cât și modelele renegociate prezintă riscuri. De pildă, în anii 1960, conducerea nigeriană a fost atât de hotărâtă să mențină unitatea țării, încât a intrat în război cu regiunea Biafra, bogată în petrol și dominată de poporul Igbo. Demersul a reușit, dar cu prețul a un milion de vieți pierdute. Chiar și astăzi mulți locuitori Igbo visează la un stat al lor și există cazuri similare pe tot cuprinsul continentului.

Exemple continuă să existe și în Sahelul zilelor noastre și, cu toate că în momentul în care scriu aceste granițe par solide, ele sunt contestate pe măsură ce clima se schimbă, iar jihadiștii și diviziunile precoloniale din regiune își unesc forțele pentru a crea conflicte.

Mali ar fi un exemplu. În 1960, granițele ei au fost trasate raportat la Africa Occidentală Franceză aproape simultan cu cele ale statului Volta Superioară, devenit mai târziu Burkina Faso. Ele nu au acceptat liniile de demarcație, în special în secțiunea de la est despre care se bănuia că era bogată în minerale. Luptele au izbucnit în 1974, apoi

din nou în 1982, înainte ca zona să fie împărțită între cele două de către Curtea Internațională de Justiție. Ambele sufereau din cauza problemelor structurale lăsate moștenire de defuncta putere colonială. Dețineau un nume, un steag, un fel de guvern, dar nu și o infrastructură modernă. În regiune erau puțini ingineri, medici sau economiști cu înaltă pregătire, iar în ceea ce privește guvernul, mulți politicieni se foloseau de structurile tribale existente pentru a-și favoriza propriile grupuri.

În Mali sunt două regiuni distincte din punct de vedere geografic și cultural, nordul și sudul, despărțite de fluviul Niger. În linii mari, nordul este mult mai uscat, în special în zonele cele mai apropiate de marginile deșertului Sahara. Acolo domină tuaregii, o subdiviziune a triburilor de berberi din nordul Africii, nomazi de când lumea, cu legături cu Algeria, Niger și Mauritania. Cele mai mari orașe sunt Gao și Timbuktu, ambele situate pe cursul fluviul Niger, iar în ultimii 200 de ani statutul ambelor orașe, precum și prosperitatea lor au scăzut odată cu dezvoltarea comerțului pe mare cu Europa. Sudul are mai mult din toate: savane, ploaie, agricultură, oameni și bogăție. Are totodată și mai multă greutate, politic vorbind. Aici se află capitala Bamako și tot aici trăiesc grupurile etnice ale triburilor Bambara, care au legături la sud cu Burkina Faso, Côte d'Ivoire și Guineea.

Au trecut multe decenii de la dobândirea independenței și totuși mulți oameni dintre elite au rețineri în a-i accepta pe „ceilalți" ca făcând parte dintre „noi". În Mali, unul dintre primii pași făcuți de noii lideri de la Bamako după ce s-au eliberat de lanțurile coloniale a fost să continue politica franceză „dezbină și stăpânește" pentru a-i oprima pe locuitorii cu pielea mai deschisă din diferitele triburi de tuaregi din nord, considerați înapoiați, agresivi și rasiști. La rândul lor, mulți dintre nomazii tuaregi au refuzat să fie încorsetați în granițele unui stat pe care nu-l recunoșteau, dominat acum de oamenii sedentari din sud și care în secolele precedente se temuseră de războinicii din nord. La numai doi ani după câștigarea independenței din 1960 a izbucnit prima revoltă a tuaregilor. Aceasta a fost urmată de izbucniri periodice de violențe și cumva situația actuală este o prelungire a acelor vremuri. A apărut în ultimul timp o mișcare a tuaregilor care cheamă la crearea unui stat independent numit Azawad.

Participă oameni, din toate taberele, dispuși să pună umărul la rezolvarea diferendelor și a fost numit chiar și un prim-ministru tuareg. Cu toate acestea, subvenționarea de către guvern a regiunilor nordice este incontestabil mai mică decât cea destinată regiunilor din sud. Dacă simți că nu ești ajutat de guvern, începi să te întrebi „la ce bun?".

În 2012, luptătorii tuaregi aparținând unui grup numit Mișcarea Națională pentru Eliberarea Azawadului au lansat o campanie împotriva statului Mali, cu grave repercusiuni asupra întregii

regiuni. Revolte ale tuaregilor au mai avut loc, dar de data aceasta mișcarea era diferită, pentru că erau susținuți de grupurile teroriste internaționale, aliați fiind cu Ansar al-Din și Mișcarea pentru Unitate și Jihad din Africa de Vest, dominată de algerieni, ambele având legături cu al-Qaeda în Maghrebul Islamic (AQIM), erau mai bine înarmați decât oricând, iar pentru asta trebuiau să mulțumească războiului civil din Algeria din anii 1990 și războiului civil din Libia care izbucnise în 2011.

După terminarea războiului civil din Algeria în 2002, o parte din islamiștii ultraextremiști care căutaseră să înlocuiască o juntă militară cu o teocrație, s-au statornicit în nordul Mali, stabilind legături cu un alt grup finanțat prin trafic de droguri și răpiri de persoane. A fost începutul al-Qaeda din Maghreb, o organizație care a profitat de ocazie pentru a-și face loc printre insurecțiile locale. Între timp, în prima decadă a acestui secol, mii de tuaregi din Mali s-au înscris pentru serviciul militar în Libia. Colonelul Gaddafi visa să își folosească bogăția dobândită datorită petrolului pentru a controla regiunea și a semănat dezbinare în Mali asmuțind diferite grupuri unul împotriva celuilalt și slăbind țara, ceea ce i-a permis s-o domine. Din perspectiva tuaregilor, dacă propriul stat, față de care se simțeau prea puțin datori, nu îi ajuta, atunci erau liberi să caute ajutor în altă parte. Pentru a arunca o umbră asupra criticilor din partea guvernului malian, Gaddafi a plătit pentru a înființa o rețea de televiziune în Mali și a construit moschei. Când regimul lui Gaddafi s-a prăbușit în 2011, mercenarii lui au plecat acasă, luând cu ei și armamentul greu pe care îl furaseră din bazele Legiunii Islamice. În mai puțin de un an, Mali era în fierbere; în circa doi ani, tensiunile s-au declanșat și în Sahel, pentru că violențele s-au extins dincolo de granițe.

Mali era deja una dintre cele mai sărace țări din lume, exercitând un control slab asupra multor zone. Ca atare, nu era deloc pregătit să țină piept valurilor de luptători bine echipați și extrem de motivați care au năvălit asupra orașelor din nord, inclusiv în Timbuktu, și au ocupat un teritoriu mai mare ca suprafață decât Franța.

În Timbuktu, cunoscut sub denumirea de „orașul celor 333 de sfinți" și totodată un loc de pelerinaj și de învățătură, islamiștii au instituit o formă strictă a legii Sharia asupra unei populații deloc obișnuite cu asemenea practici. Femeile au fost forțate să se acopere, iar cele care au refuzat au fost biciuite. Fumatul a fost interzis, muzicienii și-au văzut instrumentele făcute țăndări, iar artefactele antice au fost distruse. Islamiștii au dărâmat până și poarta moscheii Sidi Yahya de secol al XV-lea, pretinzând că legenda conform căreia aceasta trebuia să rămână ferecată până la sfârșitul lumii era un act de „idolatrie neislamică". Luptătorii i-au oferit imamului, Alpha Abdoulahi, în jur de 90 de dolari pentru reparații, „dar am refuzat să accept banii, spunându-le că distrugerea produsă de ei era imposibil de reparat".

La Bamako, la o distanță de 1 000 de kilometri spre sud, guvernul a emis un comunicat ferm prin care „condamna" distrugerea moștenirii culturale a țării, dar s-a arătat neputincios. Soldații săi fugiseră, iar aparatul de stat limitat fusese dizolvat.

La începutul lui ianuarie 2013, forțele tuarege și jihadiste s-au întins mai mult decât le era plapuma din punct de vedere militar și ideologic. Comandanții de teren din grupurile afiliate AQIM, dar și tuaregii au ignorat recomandările venite de sus și au continuat să avanseze spre sud. Comandanții străini cu vechime, care aveau o perspectivă mai amplă asupra consecințelor anumitor acțiuni comparativ cu cea a luptătorilor locali, par a fi fost, în acest caz, prudenți față de provocarea principalei puteri din afară, Franța.

În orice caz, chiar dacă tuaregii sunt în cele mai multe cazuri jihadiști, luptând în numele strictei lor interpretări a Islamului, pentru ei, spre deosebire de al-Qaeda, politica locală este mult mai importantă decât viziunea dominației globale. Conform surselor din interiorul serviciilor occidentale de informații care operează în regiune, pentru mulți dintre luptătorii locali care se alătură grupurilor conduse din afară „ideea de califat și identificarea cu al-Qaeda, ISIS și altele sunt doar o marotă. Da, sunt musulmani, dar majoritatea nu luptă pentru un califat, nemulțumirile lor s-au manifestat cu mult înaintea apariției ISIS și au infinit mai mult de-a face cu problemele locale și regionale."

Așadar, cu toate că al-Qaeda avea o privire mai extinsă spre viitor, cei dornici să ducă lupta mai departe până în capitală nu au putut fi ținuți în loc. Au traversat fluviul Niger cu destinația Bamako și, făcând asta, au trecut Rubiconul. În doar câteva luni, când s-au confruntat cu forțe mai puternice, populația pe care visau s-o stăpânească nu le-a acordat sprijin; versiunea brutală a legii Sharia pe care au încercat să o bage pe gâtul oamenilor a făcut multă lume să se răzvrătească.

Probabil că jihadiștii locali nu știau că Parisul nu va tolera eventualitatea unui stat de tip ISIS la ușa Europei. Ca putere străină dominantă în regiune, Franța nu va sta cu mâinile în sân dacă stabilitatea, rata migrației și interesele ei economice, inclusiv puterea ei nucleară, sunt amenințate. Franța a fost victima a zeci de atentate teroriste în secolul acesta, multe dintre ele având legătură cu țări în care o parte din cetățenii din fostele colonii au dublă cetățenie, ceea ce le permite accesul în Franța. Peste 300 de oameni au fost uciși și sute de persoane rănite în atacurile din Franța, petrecute din 2000 încoace. Pe măsură ce jihadiștii se apropiau de Bamako, avioanele franceze de vânătoare au decolat de la baze și unitățile Forțelor Speciale au fost dispuse în teritoriu. Istoria colonială a jucat un rol în această decizie, dar măsurile au fost luate în funcție de actualele interese.

Francezii știu că statele din Sahel sunt incapabile să facă față multiplelor amenințări cu care se confruntă. Lăsate de izbeliște, este

posibil ca Mali și Burkina Faso să se destrame, creând astfel un mare vid regional, neguvernabil, pe care al-Qaeda se va grăbi să-l umple și apoi să-l extindă. În statele din Sahel trăiesc mii de francezi expați, inclusiv în Niger, patria minelor de uraniu care alimentează industria nucleară franceză și asigură lumina în gospodăriile francezilor.

Când s-au declanșat atacurile aeriene, jihadiștii au fugit înapoi în nord, urmăriți fiind de Forțele Speciale. A urmat imediat, la invitația guvernului din Mali, Operațiunea Serval, numită astfel după pisica sălbatică africană ce trăiește în savană.

2 500 de militari francezi au fost trimiși în zonă, cu aprobare internațională și cu sprijinul armatei din Mali. Au înfrânt opoziția în scurt timp – a se înțelege prin asta că opozanții au fost uciși sau alungați, nu numai înfrânți.

Diferitele grupări militare s-au reorganizat și au reapărut la suprafață. Un semnal privind urmările a venit din Niger, în mai 2013, unde a avut loc un atentat terorist pus la cale de un grup nou, numit Cei Ce Semnează cu Sânge, condus de un fost comandant AQIM pe nume Mokhtar Belmokhtar. Ulterior, grupul lui s-a unit cu un altul și au format Al-Mourabitoun, a cărui misiune era, din câte se pare, aceea de a „urmări nonmusulmanii de la Nil la Oceanul Atlantic" și, potrivit unei agende foarte încărcate, de a lupta împotriva „campaniei sioniste duse împotriva islamului și musulmanilor."

În 2014, circa 4 500 de soldați francezi participau la Operațiunea Serval, transformată apoi în Operațiunea Barkhane, numită astfel după dunele în formă de semilună din regiunile nisipoase ale Saharei. Operațiunea Barkhane este concepută ca o intervenție militară pe termen lung și vizează Burkina Faso, Ciad, Mauritania și Niger, precum și Mali. Aceste țări alcătuiesc G5 Sahel, care a contribuit cu 5 000 de soldați, ofițeri de poliție, jandarmi și ofițeri de patrulă de frontieră care colaborează pentru a ține piept unei adevărate amenințări regionale. Dar personalul G5 și cel francez a fost insuficient numeric pentru a acoperi cei peste cinci milioane de kilometri pătrați și ca atare incapabili să prevină transformarea insurecțiilor într-o rețea și extinderea violențelor.

În 2014, militanții operau din nou în nordul Mali, iar până în 2015 se infiltraseră și în părți din centrul Mali. În anul următor aveau să se extindă în vestul Nigerului și în nordul statului Burkina Faso. În 2018 ajunseseră în estul Burkinei Faso, în condițiile în care existau semnale privind legături tot mai strânse cu grupările jihadiste din Africa de Nord, din Cornul Africii, precum și cu Boko Haram din Nigeria. Există temeri privind faptul că aceștia vor pătrunde în statele vest-africane Benin, Côte d'Ivoire, Togo și Ghana. În 2019 au fost răpiți doi turiști francezi la granița dintre Benin și Burkina Faso, dar pe teritoriul Republicii Benin, ceea ce dovedește capacitatea de infiltrare geografică a jihadiștilor.

Militanții preferă, în general, să nu provoace direct forțele locale și internaționale. Ei sunt gata să „cedeze teren" și să folosească, în

schimb, tacticile clasice de gherilă, prin care atacă și fug, printre acestea înscriindu-se și dispozitivele explozibile improvizate, ca apoi să se retragă în marile spații neguvernate sau să se amestece cu populația locală. Un expert în securitate care activează în Mali declara: „Milițiile pot exercita o dominație regională temporară. Ele aduc întăriri într-o anumită zonă, să zicem pentru 12 ore, pentru ca apoi să împresoare un avanpost armat al guvernului înainte de a dispărea din nou."

Unul dintre cele mai grave atacuri a avut loc în decembrie 2019 asupra unei baze militare din Niger, în urma căruia au murit 71 de soldați. Alți 89 au fost uciși în ianuarie 2020, apoi la sfârșitul lui martie, când lumea era deja cuprinsă în vâltoarea pandemiei de covid, organizația Boko Haram a prins într-o ambuscadă o tabără militară de soldați din Ciad, chiar lângă lacul Ciad. Într-o confruntare care a durat șapte ore, au ucis cel puțin 92 de soldați extrem de bine înarmați, executând cel mai fioros atac suferit vreodată de armata Ciadului. Au început să apară întrebări despre capacitatea de apărare a țării. Cei 16 milioane de locuitori aparțin de peste 200 de grupuri etnice, răspândite pe o arie mai mare decât suprafața Regatului Unit, și sunt conduși de un guvern care nu-și poate proteja armata, darămite propriii cetățeni.

Pe parcursul întregului an 2019 au avut loc în regiune atacuri asupra obiectivelor militare și civile, dar războiul a fost uitat. Ceea ce l-a determinat pe președintele Macron să convoace o reuniune în ianuarie 2020 și să ceară sprijin internațional. În opinia sa, regiunea ar trebui să facă parte dintr-o nouă politică de apărare a UE, una care să prevină prăbușirea țărilor din sud și migrarea a milioane de oameni în Europa. Tot el a spus că a venit timpul ca și alte țări europene să pună umărul, dat fiind că forțele franceze au suferit deja peste 40 de atacuri mortale.

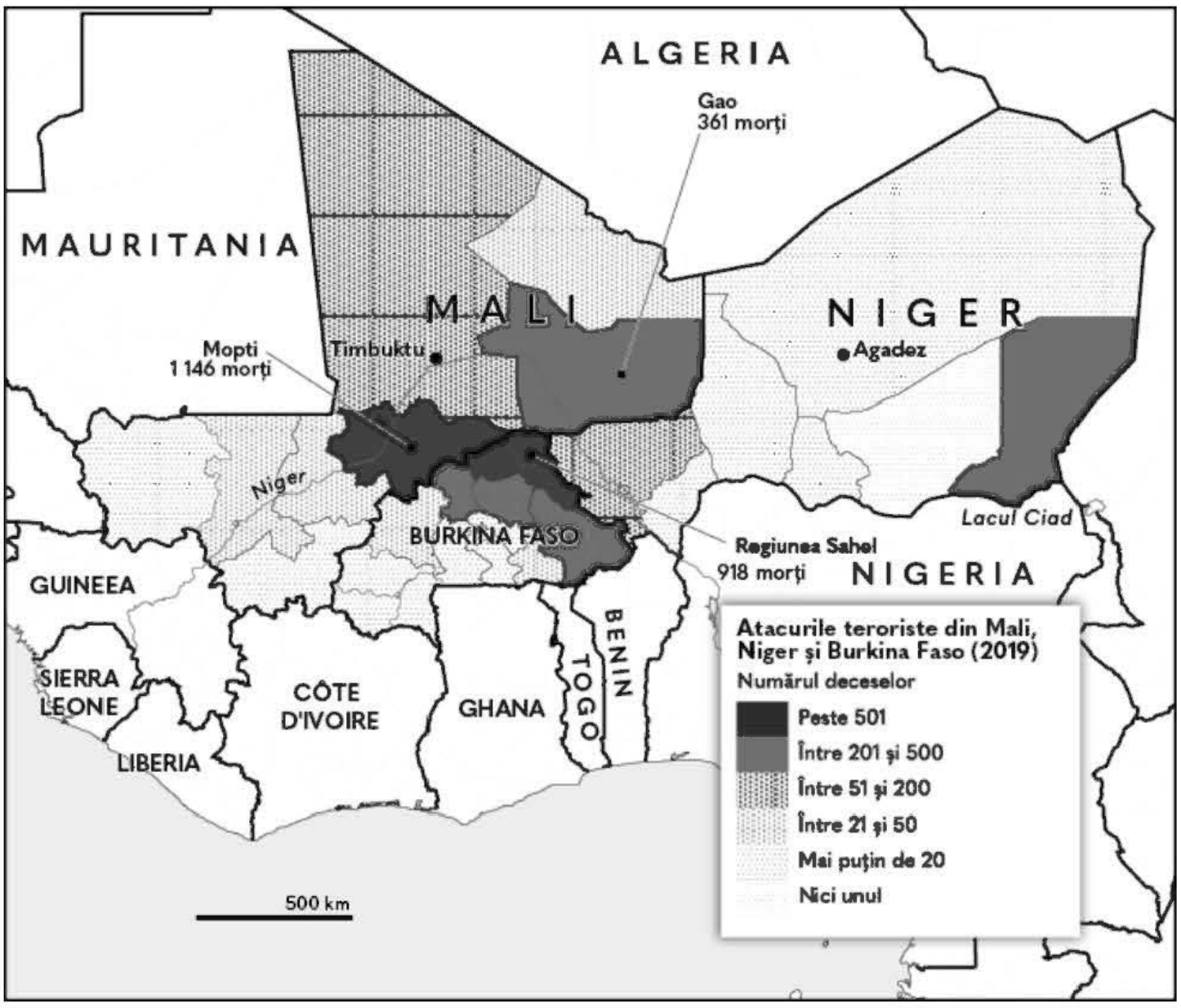

În ultimii ani s-a înregistrat o escaladare a atacurilor teroriste în regiunea Sahel.

A avut puțini susținători. Regatul Unit era deja afectat de experiența din Irak și era implicat în acțiunile din Siria, cât despre alte țări europene, în special Germania, în ultimele decenii au manifestat în general rețineri în trimiterea de trupe. Britanicii trimiseseră deja zeci de oameni, împreună cu trei elicoptere, pentru a ajuta la transportul trupelor franceze. Danemarca a trimis câteva avioane și 70 de militari, iar guvernul ceh a participat cu 60 de militari. Estonia avea deja un pluton de infanterie armată, de aproximativ 50 de militari, dislocați din Batalionul de cercetași.

A fost un răspuns limitat care l-a obligat pe Macron să ordone trimiterea a încă 600 de soldați, alături de zece vehicule blindate, ridicând astfel efectivul militar francez la 5 100 de oameni. În 2020, Suedia, care avea deja trupe în regiune sub comanda ONU, a promis că va trimite o forță de reacție rapidă aeropurtată și circa 150 de soldați din Forțele Speciale. Britanicii, care, alături de francezi, reprezintă cea mai importantă armată europeană, au promis ulterior întăriri semnificative – un grup de recunoaștere cu rază lungă de acțiune, alcătuit din 250 de oameni, pentru „a ajunge în regiuni din Mali unde majoritatea forțelor militare nu pot ajunge, pentru a furniza informații de la fața locului la sediile misiunilor ONU". Cu alte cuvinte, să ajungă acolo unde alte guverne preferau să nu-și trimită trupe. A fost o decizie extrem de riscantă a prim-ministrului Boris Johnson: misiunea ONU, MINUSMA – Misiunea Multidimensională de Stabilizare Integrată în Mali – înființată în 2013,

este misiunea de menținere a păcii cu cele mai multe victime, dat fiind că peste 200 de militari din aceste forțe au fost uciși.

Președintele Macron și-ar fi dorit să convingă Algeria să angajeze „Armée nationale populaire" – o armată extrem de bine echipată – în aceste lupte, dar, dată fiind istoria colonială, guvernul algerian nu se grăbește să trimită trupe sub comanda Parisului. Algerienii insistă ca trupele lor să acționeze sub egida Uniunii Africane, în cazul în care decid să le trimită. Ei sunt, de asemenea, preocupați să nu provoace și mai mult acest cuib de viespi, având în vedere că formarea unei miliții tuarege și un stat independent Azawad ar implica și părți din Algeria.

În vara lui 2021, în Mali a avut loc o a doua lovitură de stat în mai puțin de un an. Exasperat, președintele Macron a suspendat acordul de cooperare cu junta militară și a amenințat cu „o transformare profundă a prezenței noastre". În realitate, a fost vorba mai degrabă de o reducere nesemnificativă a forțelor militare pe parcursul a doi ani și de creșterea numărului exercițiilor militare în detrimentul luptelor propriu-zise. ISIS și alte grupări și-au intensificat atacurile, chiar și în Burkina Faso, unde copii-soldați au atacat un sat și au ucis 160 de persoane – cel mai atroce atac pe parcursul unei singure zile de la începutul conflictului din zonă, în 2015. Francezii sunt încă împotmoliți, îngrijorați de faptul că orice reducere semnificativă a prezenței lor va atrage după sine fie căderea guvernelor, fie umplerea vidului creat de Franța prin prezența rușilor și a chinezilor.

O adevărată rețea de forțe și de organizații, locale și internaționale, participă acum la lupta disperată de a stabiliza regiunea. Alianța Sahelului a fost creată în 2017 de către Franța, Germania, UE, Programul de Dezvoltare al ONU, Banca Mondială și Banca Africană de Dezvoltare, precum și de alte țări care s-au alăturat între timp, printre care Regatul Unit, Italia și Spania. În 2018, Alianța s-a angajat să aloce șase miliarde de euro în proiecte vizând crearea de locuri de muncă și dezvoltarea infrastructurii. Arabia Saudită și Emiratele au contribuit financiar la proiectele regionale, în parte pentru a contracara eforturile Iranului rival, care încearcă să își extindă relațiile comerciale și influența în zonă, iar SUA și-au sporit angajamentul față de bugetele militare, cu toate că nu la modul concret.

Comunitatea internațională are sedii peste tot în Sahel: MINUSMA, Misiunea de Instruire a Uniunii Europene din Mali (EUTM MALI) și G5 Sahel, printre altele. Capcanele înființării acestei „supe coloniale" au fost semnalate de directorul Centrului pentru prevenirea crizei civililor de la Ministerul german de Externe, Heike Thiele, care observa că este importantă coordonarea acestora, dar ele nu trebuie să însemne „doar schimburi de prezentări în Excel ale activităților".

Este, de asemenea, vital ca decidenții locali să fie implicați. Liderii G5 Sahel cunosc faptul că există segmente de populație care se

împotrivesc acestui proiect pe care îl consideră neocolonialist. În 2020, cu puțin înainte de reuniunea organizată de Macron, au avut loc la Bamako demonstrații antifranceze în timpul cărora au fost arse steaguri ale Franței. Președintele Franței a declarat răspicat că liderii regionali nu își făceau simțită cu fermitate condamnarea acestor acte.

Guvernele din regiunea Sahel merg practic pe sârmă. Ele trebuie să arate că dețin controlul, dând în același timp socoteală marilor puteri. Trebuie totodată să gestioneze tensiunile etnice moștenite. De pildă, milițiile de autoapărare din Mali au fost organizate în comunitățile Bambara și Dogon pentru că au simțit că guvernul nu poate, sau nu vrea, să-i apere în fața militanților. Numai că asta le-a determinat să țintească alte grupuri. Au existat, de asemenea, acuzații că forțele guvernamentale de securitate din unele țări au comis masacre asupra civililor de anumite etnii. În state cum sunt Mali și Niger, armata este adesea dominată de oameni din regiunile de savană din sud, nu din zonele deșertice din nord.

O mare parte din operațiunile contrateroriste au fost efectuate de soldații francezi și americani. Francezii sunt în principal concentrați pe Mali și Sahelul de vest, iar americanii vizează bazinul lacului Ciad, dar cele două țări cooperează strâns și împărtășesc informații. Clasa politică și militară americană privește regiunea mai ales în perspectiva securității naționale și a strategiei extinse. Adepții implicării SUA susțin că americanii trebuie să aibă trupe acolo pentru a preveni statele destrămate să devină o pepinieră pentru atacurile împotriva intereselor americane. Un alt argument vizează faptul că retragerea americanilor ar permite Chinei să domine regiunea, dar și că America ar trebui să dea dovadă că își sprijină aliații europeni, mai ales că deplasările masive de populație ar destabiliza Europa. Contraargumentul este acela că Pentagonul, care are un buget limitat, ar trebui să se concentreze pe regiunea Pacificului și că Europa ar trebui să fie obligată să aibă grijă de propria „vecinătate apropiată".

Datorită întinderii teatrului de operațiuni și faptului că populația este risipită, invazia regiunii este imposibilă, pentru că există la tot pasul patrule numeroase. În schimb, ambele țări folosesc excesiv drone, organizează operațiuni ale Forțelor Speciale și leagă parteneriate cu trupele locale pentru a limita deplasarea grupărilor militante și capacitatea acestora de a transporta arme dincolo de graniță.

Americanii au deschis o bază de drone în orașul Agadez din Niger. Anterior, împărțiseră un aeroport cu francezii la Niamey, lângă granița cu Burkina Faso, dar, pentru că violențele au luat amploare, rutele folosite de militanți s-au extins dincolo de aria de acoperire a dronelor. La Agadez, SUA au staționate drone MQ-9 Reaper. Acestea au o rază de acțiune de 1 850 de kilometri și, împreună cu baza de la Dirkou din nord-estul Nigerului, acoperă acum o arie care se întinde din vestul Mali, până la Ciad, Libia și granița nigeriană.

Nigerul are o valoare strategică cheie atât pentru SUA, cât și pentru Franța. Situată fix în mijlocul Sahelului, țara oferă potențialul de a ține sub supraveghere națiunile nord-africane unde se înregistrează tulburări, dar și organizația Boko Haram din Nigeria precum și diferite alte grupări islamiste risipite în cele șapte țări de la graniță – Benin, Nigeria, Burkina Faso, Mali, Algeria, Libia și Ciad. Nigerul nu a căzut victimă nivelului de violențe suferit de aceste țări vecine, cu care împarte rutele comerciale vechi de secole, despre care s-a făcut vorbire mai devreme. Unul dintre aceste coridoare traversează Agadez de la nord la sud, un altul urmează granița dintre Niger și Algeria. Ambele sunt acum exploatate de călăuzele care au însoțit mii de suflete disperate pe aceste rute în ultimul deceniu.

Nigerul a primit cu brațele deschise forțele occidentale și este probabil cea mai activă dintre țările grupului G5 Sahel din punctul de vedere al cooperării regionale. Își subvenționează bine armata și poliția și a făcut eforturi limitate legat de luarea în serios a problemelor minorităților etnice, printre ele și tribul Fulani.

Cheia înțelegerii actualelor probleme stă în cunoașterea istoriei și a evoluției demografice a tribului Fulani, mai ales că numeroși membri ai acestei comunități sunt implicați în insurecții. Istoria lor, distribuția geografică și practicile culturale au avut un impact major asupra crizei. Poporul Fulani este un neam fără de țară. Sunt cel puțin 23 de milioane răspândiți în tot Sahelul, pe coasta vest-africană și până în Republica Centrafricană. De exemplu, 17 milioane trăiesc în Nigeria (și reprezintă cam 9% din totalul populației), trei milioane în Mali (16%), 1,6 milioane în Niger (7,6%), 1,2 milioane în Burkina Faso (6,3%) și 600 000 în Ciad (4%).

Au existat imperii Fulani chiar dacă oamenii sunt în mare parte păstori nomazi care au privit dintotdeauna regiunea ca pe o entitate în care ei rătăcesc, și nu ca pe o zonă alcătuită din state naționale în care e nevoie de documente pentru a te mișca dintr-o parte în alta. Faptul că au condus cândva regiunea este adânc imprimat în memoria colectivă; Imperiul Macina (1818–1862) este considerat o epocă de aur.

Imperiul s-a concentrat în jurul unor zone din care astăzi face parte Mali și care s-au întins pe sute de kilometri la est și la vest. Capitala sa era Hamdullahi (nume care în arabă înseamnă „Mărire Domnului"), dovadă a credințelor religioase stricte din islamul sunnit ai cărui adepți Fulani erau, oameni ai căror conducători, la rândul lor, au interzis dansul, muzica, fumatul și alcoolul. Fulani au fost printre primii africani care au îmbrățișat islamul. Numai orașul Hamdullahi adăpostea o garnizoană cu 10 000 de soldați, alte mii fiind trimiși în avanposturile regionale, cum era Timbuktu.

Înaintea Imperiului Macina, Fulani fuseseră vasali ai altor imperii, lucru pe care ei nu l-au uitat. Pe de altă parte, memoria colectivă a multor comunități sedentare care nu fac parte din etnia Fulani îi văd pe aceștia din urmă ca pe niște triburi belicoase care, când au fost la

putere, i-au înrobit pe mulți din comunitățile lor. Acesta este adevărul, mai ales în ceea ce privește populațiile nonmusulmane. Tensiunile manifestate în Sahel la ora actuală își au parțial sorgintea în partea aceasta de istorie: oamenii pun semnul egal între ascensiunea jihadismului printre triburile Fulani și încercarea acestora de a-și reconstitui imperiul și de a converti creștinii cu forța.

Temerile acestea sunt întărite în diverse moduri. După ofensiva din Mali din 2012, condusă de trupele franceze, unul dintre grupurile care s-au format a fost MLF (Frontul de Eliberare din Macina), numit după un orășel din Mali, grup condus de un învățător religios trecut de 50 de ani, pe nume Amadou Koufa. În tinerețe, acesta îmbrățișase vederile religioase conservatoare, influențat fiind de contactele cu clericii pakistanezi; dar, după câteva călătorii în Qatar și Afghanistan, a revenit cu tolba încărcată de ideologia jihadistă Takfiri. Un adept al ideologiei Takfiri este un musulman care declară că un alt musulman nu crede în principiile de bază ale islamului și deci nu poate fi considerat musulman. Din perspectiva jihadistă, asta înseamnă că persoana în cauză poate fi chiar ucisă. Ideile au prins rădăcini în Orientul Mijlociu printre acei musulmani sunniți care se consideră „salafiți", sau adepți ai cele mai „pure" versiuni a islamului, dar până de curând a fost un concept străin musulmanilor africani, care respectă, în general, sufismul moderat.

Koufa pare a fi căzut în plasa AQIM. Documentele descoperite după intervenția francezilor au arătat că șefii AQIM le-ar fi comunicat unor grupări din organizație să evite a fi catalogate ca având legături cu al-Qaeda, pretinzând în schimb că sunt doar niște mișcări interne. Populația Fulani se potrivea mănușă: luptau deja pentru o cauză națională preexistentă, propria patrie, și puteau crea un front care, datorită răspândirii geografice a populației, putea să traverseze Sahelul. Frontul de Eliberare din Macina pare a fi limitat la Mali și la regiunile sale de graniță, dar gruparea a comis multe atrocități, cotropind sate, ucigând sute de civili și soldați din Mali, atacând hotelul Radisson Blu din Bamako unde au ucis 22 de persoane, aruncând în aer altare religioase și jucând cartea „eliberării" pentru a-și justifica acțiunile și pretinzând că nu face decât să-și elibereze adepții de sub controlul statului Mali. Scopul pare a fi acela de a ocupa și de a controla o mare suprafață din centrul Mali și de a întemeia acolo „Republica Islamică Macina". Spre sfârșitul lui 2018, autoritățile din Mali au declarat că Amadou Koufa fusese ucis într-un atac aerian al francezilor. În martie 2019 el a apărut într-o filmare în care afirma că relatările despre moartea sa nu erau decât exagerări.

Slăbiciunea statului și actele de nedreptate, așa cum sunt ele percepute de populația Fulani, sunt practic elemente care contribuie la recrutarea adepților din rândurile acestei populații. Grupurile militante au tratat, de bună seamă, foarte rău locuitorii în scurta perioadă în care au ocupat Timbuktu și alte zone în 2012, dar

revenirea demnitarilor din guvern nu a însemnat și o revenire la statul de drept. Funcționarii publicii și-au reluat practica șantajului, iar armata a revenit, exercitând pedepse colective în unele locuri. Pe acest fundal, în una din cele mai sărace zone dintr-una din cele mai sărace țări din lume, Koufa și comandanții lui superiori au bătut la uși deschise. MLF oferea educație religioasă gratuită, propria versiune a dreptății, promitea să pună capăt mitei, iar recruților le-a promis o soldă de peste 1 000 de dolari dacă acceptau să acționeze ca teroriști sinucigași.

În anii din urmă conflictul s-a extins peste granițe, în rândurile comunităților Fulani din alte regiuni ale Sahelului, inclusiv în Burkina Faso, Niger și părți din Nigeria. La fiecare izbucnire violentă se repetă cam același tipar: pe măsură ce seceta usucă pământul și îl face mult prea arid pentru păscut, acești nomazi se mută în noile zone urbane și rurale, unde sunt văzuți ca niște intruși ale căror interese se bat cap în cap cu cele ale fermierilor, de unde violențele comise de toate părțile. În toată această ecuație, un factor determinant major este reprezentat de schimbările climatice care, la fel ca și terorismul, nu țin cont de granițe.

Am vorbit despre felul în care schimbările climatice au influențat regiunea vreme de mii de ani, uneori modificând-o dramatic. Începând din 1950, a intervenit și factorul uman. Creșterea populației a avut ca rezultat defrișarea zonelor împădurite pentru lemne de foc. Simultan, creșterea numărului de vite a însemnat că tot mai multe pășuni erau folosite; solul care rămânea la nivel superficial a fost dus de vânt, creându-se astfel furtuni de nisip, în vreme ce culturile deveneau aproape imposibile într-o regiune în care temperaturile depășesc frecvent 39 de grade Celsius în timpul verii.

În aceste condiții, seceta care a urmat a fost una catastrofală, probabil cea mai gravă din lume în a doua jumătate a secolului XX. Începând cu 1968, seceta a compromis toate recoltele din regiune. În 1972 nu a plouat practic deloc, iar până la finele lui 1973 au murit aproape 100 000 de oameni, dar și numeroase vite, pentru că Sahara avansase cu 100 de kilometri la sud, în Sahel. La mijlocul anilor 1980 s-a instalat o nouă perioadă de secetă, foametea a făcut alte victime, iar Sahara și-a adjudecat și mai mult teritoriu. Lacul Ciad aproape a secat. În ultimele patru decenii ale secolului XX lacul a secat în proporție de 90%, provocând pierderi uriașe prin dispariția peștilor, pierderea locurilor de muncă și a veniturilor pentru milioane de oameni din Ciad și țările vecine care se bazau pe apele lacului. În întreaga regiune, 30 de milioane de oameni se confruntă cu „insecuritatea alimentară", zece milioane dintre aceștia – potrivit Organizației pentru Alimentație și Agricultură a Națiunilor Unite (FAO) – fiind expuși riscului de foamete extremă.

Majoritatea experților în climă sunt de acord că de la începutul Revoluției industriale temperaturile globale au crescut cu o medie de 1,1 grade. Creșterea medie în Sahel este cu 50% mai mare.

Oamenii de știință nu reușesc să ajungă la un consens privind volumul precipitațiilor – dacă acesta este mai mare sau mai mic decât în trecut –, dar sunt toți de părere că a avut loc o schimbare în configurația acestora. Iată încă o problemă, dat fiind că acum ploile se manifestă mai mult torențial și contribuie la erodarea stratului de sol rămas; în plus, din cauza încălzirii atmosferei, apa din sol se evaporă mai repede.

Acesta este tabloul unei regiuni în care peste 40% din PIB depinde de agricultură, dar unde FAO spune că 80% din terenul arabil este compromis. La toate acestea se adaugă predicțiile potrivit cărora temperaturile vor urca și mai mult și este limpede că e nevoie de o intervenție drastică.

Un grup de 17 țări din regiune intenționează să investească 400 de miliarde de dolari pentru a combate schimbările climatice în următorul deceniu, dar o mare parte din această sumă provine din ajutor extern, or, date fiind dificultățile economice cu care se confruntă țările dezvoltate, nu se știe cam cât din această sumă va deveni realitate. Are loc, de asemenea, o uriașă operațiune de împădurire, numită „Marele Zid Verde". Ea a început în 2007, într-o încercare de a crea o barieră lungă de 8 000 de kilometri și lată de 16 kilometri de-a lungul liniei care desparte Sahelul de Sahara. Grupul, al cărui vârf de lance este Uniunea Africană și este finanțat de ONU, Banca Mondială și UE, este alcătuit din țări cuprinse între Senegal, la vest, și Djibouti, la est.

Problemele au apărut imediat. Subvențiile au întârziat să apară și, dat fiind că o mare parte din zidul propus se întinde pe teritorii nelocuite, nimeni nu a supravegheat plantarea puieților. Mulți pomi au murit. Dar proiectul a mers mai departe; problema cea mai mare nu a fost înaintarea deșertului Sahara către sud, ci deceniile de proastă exploatare a solului din interiorul Sahelului. Așa că acum conceptul Marelui Zid Verde va deveni un efort de „înverzire" a întregii regiuni. Procesul a fost îmbunătățit cu un oarecare succes prin folosirea unor metode ieftine și eficiente de colectare a apei, adică permițând ierbii să crească și având grijă de puieții nou-plantați.

A intervenit o altă problemă. Nomazii, ale căror vite mor fără nutreț, nu pot aștepta ca iarba să crească și pomii să ajungă la maturitate, ca atare în unele locuri ciclul se reia din punctul de vedere al deșertificării și al violențelor.

Timpul nu este de partea nimănui. Africa are rata demografică cea mai ridicată din lume. Până în 2050, populația de pe continent se va dubla conform estimărilor, ajungând de la 1,2 miliarde la 2,4 miliarde de locuitori, iar Sahelul nu face excepție. În unele regiuni, cifrele sunt și mai șocante: în Niger, de exemplu, se preconizează o creștere a populației de la 23 de milioane la 65,5 milioane de locuitori până în 2050.

Educația ar ajuta la reducerea natalității, dar este costisitoare, iar băieții sunt de cele mai multe ori preferați fetelor. În întreaga regiune, femeile au acces limitat sau nu au deloc acces la metodele contraceptive și multe dintre ele sunt supuse mutilării genitale. Educația sanitară și sexuală ar putea schimba această stare de fapt, dar guvernele au bugete limitate pentru sănătate. Și, cu toate acestea, bani ar fi: nu atât de mulți ca în țările dezvoltate, dar ar putea fi distribuiți mai echitabil și de o manieră transparentă.

Cea mai săracă regiune din lume este în realitate destul de bogată din punctul de vedere al resurselor naturale. În Niger se găsesc zăcăminte de uraniu, petrol și fosfat, în Mauritania, fier și cupru, în Ciad, petrol și uraniu, iar în Burkina Faso și Mali, aur. Peste tot sunt motive de îngrijorare în privința guvernării, a corupției, a transparenței în folosirea fondurilor și în reproducerea modelelor economice din industrii. Țările din Sahel nu-și procesează în general propriile materii prime, ca atare veniturile provin din taxarea companiilor multinaționale implicate în minerit. Problema este că atragerea multinaționalelor presupune și scutiri de taxe, de unde rezultă profituri mai mici în cuferele guvernelor.

Nigerul este al patrulea producător mondial de uraniu, însă guvernul este practic paralizat într-o relație deloc echilibrată cu compania Areva, deținută de statul francez. Aceasta are două mine în apropierea orașului Arlit, de lângă granița cu Algeria, prin intermediul sucursalelor sale SOMAIR și COMINAK. Documentele obținute de mai multe organizații nonguvernamentale (ONG-uri) sugerează că s-au oferit discounturi generoase companiei Areva, atât în ceea ce privește taxele vamale, cât și impozitul pe profit, conform contractului original semnat de guvernul Nigerului și Areva. În 2014, guvernul a încercat să renegocieze contractul. Areva a spus că termenii noului contract n-ar mai aduce profit companiei și a închis minele pentru mentenanță. În cele din urmă, a fost semnat un nou contract, dar ONG-urile consideră clauzele ca fiind în continuare în favoarea companiei. Așa cum scria jurnalistul Danny Fortson de la *The Times* când a vizitat orașul Arlit, „în Occident ai nevoie de un întreg raft de permise și certificate. În Niger îi dai cuiva o cazma și doi dolari pe zi și extragi uraniu."

Minele au creat deopotrivă locuri de muncă și probleme. Arlit se află în regiunea Agadez, un loc unde cresc cinci milioane de capete din vitele Nigerului. Păstorii se plâng că nu pot folosi rutele de păscut tradiționale din cauza traficului aglomerat și a deversării de reziduuri toxice. Orașul este situat la marginea deșertului Sahara. Am călătorit în cel mai cunoscut deșert al lumii, chiar și în părți în care imaginația lasă loc dunelor de nisip mângâiate de soare și care se întind cât vezi cu ochi. Locul este de o frumusețe simplă, dar impunătoare, în special la răsăritul și la apusul soarelui. Și mai este și orașul Arlit.

Orașul are 120 000 de locuitori. Este un oraș de o sărăcie lucie, murdar, cu populație pestriță, case coșcovite și cocioabe cu

acoperișuri strâmbe. Apa de băut este o marfă rară, dar minele din jur consumă milioane de litri zilnic. În timpul furtunilor de nisip, vântul aduce particulele de gunoi din jurul minelor în oraș. Industria din Arlit are cei mai mulți angajați și, în pofida problemelor de sănătate provocate, un loc de muncă aici este valoros. Organizația Greenpeace, precum și alte grupuri, au efectuat studii care arată niveluri înalte de radiații în zonă, provocate de praful radioactiv și care duc mai departe la instalarea anumitor boli. Areva neagă acuzațiile, spunând că sunt bazate pe „dezinformare". Spitalele din oraș sunt deținute tot de companie, iar populația – angajată sau nu – beneficiază de asistență medicală gratuită. Personalul spitalului este angajat tot de companie, iar managerii cu vechime afirmă că nu au existat cazuri de boli provocate de radiațiile din mine. Guvernul francez atrage atenția asupra faptului că a contribuit cu zece milioane de dolari la finanțarea unui fond menit să ajute țările africane să negocieze contracte în industriile extractive.

Una din cele două mine a fost ținta atacului terorist din 2013 menționat anterior. Paza a fost întărită și, cu toate că sunt încă expuse riscului, minele se află în zone controlate de guvern și au poziții defensive fixe. Nu acesta este și cazul industriei de minerit al aurului din Burkina Faso.

În 2009, aurul a devenit principalul produs la export în Burkina Faso, depășind bumbacul și făcând din această țară al patrulea cel mai mare producător de aur din Africa, aurul fiind un metal care a atras atenția grupărilor islamiste. Minele sunt un tezaur pentru teroriști. Ele conțin explozibil și detonatoare, o forță de muncă care poate fi intimidată sau convinsă să li se alăture, și un produs care poate fi topit, traficat și folosit ca monedă de schimb.

Există, totodată, multe mine de aur care funcționează ilegal. Guvernul le-a scos în afara legii, dar tentația aurului într-o țară atât de săracă cum e Burkina Faso este mult prea puternică. Unele dintre minele ilegale, care funcționează fără autorizație, sunt situate în rezervații naturale, menite să protejeze elefanții, dar pentru că guvernul central este slab, iar teritoriul atât de extins, mai mult de 2 000 asemenea mine sunt operaționale.

Muncitorii sunt o pradă ușoară pentru criminali și jihadiști, iar jafurile și răpirile sunt la ordinea zilei. În unele cazuri, jihadiștii preiau de-a dreptul controlul asupra minelor. S-a întâmplat în Pama în 2018. De nicăieri, au apărut jihadiști în automobile de teren și au declarat că ei preluau din acel moment controlul, că activitatea de minerit va continua, dar că va fi „taxată" de către ei. Oamenii nu au avut de ales; așa cum spune un vechi proverb, în viață două lucruri sunt sigure, „moartea și taxele".

Există sute de asemenea exemple și toate însumează o avere. În 2018, demnitarii din guvern au reușit să viziteze 24 de obiective din zonele în care operau jihadiștii. Tot ei au estimat că minele de aur produceau anual 34 de milioane de dolari. „Taxa" impusă de jihadiști

acestui mic procent de mine este destul de mare pentru a cumpăra arme și a plăti recruți. Dat fiind că profiturile sunt considerate *haram* sau interzise în islam, unele grupări au pretins că banii ar fi de *zakat*, sau danii pentru scopuri caritabile, sau că ar fi bani plătiți pentru apărarea minelor.

Extragerea aurului, autorizată sau nu, a reprezentat o industrie înfloritoare din 2012, când a fost descoperit un filon de aur considerabil care se întinde peste Burkina Faso, Mali și Niger. Un raport realizat de un grup de criză în 2019 estimează că „peste două milioane de persoane din aceste trei țări sunt implicate direct în mineritul artizanal de aur: un milion în Burkina Faso, 700 000 în Mali și 300 000 în Niger. Numărul oamenilor angajați indirect poate fi de trei ori mai mare."

În statele industrializate stabile autoritățile ar controla industria și o parte mult mai mare din profituri ar ajunge în vistieria guvernului. Dar în Sahel guvernele au de luptat pe mai multe fronturi și sunt depășite de multitudinea de probleme. Nu numai că nu pot controla industria ilicită, dar demnitarii corupți contribuie la trecerea peste granițele ușor de penetrat și prin vămile aeroporturilor a unor cantități uriașe de aur. Guvernele merg până într-acolo încât tolerează controlul grupărilor locale care își asumă și calitatea de forțe polițienești neoficiale, asta atâta vreme cât nu contestă autoritatea statului. Acuzațiile de dare de mită, de declarații obținute sub tortură și încarcerarea sunt la ordinea zilei.

O altă resursă care ar putea complica situația este reprezentată de metalele rare. E vorba de un grup de 17 metale aflate în subteran, greu de găsit și de extras, dar extrem de prețioase pentru că au proprietăți termorezistente, magnetice și fosforescente. Au denumiri cu care mulți nu sunt familiarizați, cum ar fi *neodim*, *yterbiu*, dar toată lumea folosește echipamente în a căror componență există aceste metale – hard diskuri pentru laptopuri, lasere, telefoane mobile, televizoare cu ecran plat, ochelari cu infraroșu, rachete, produse vitale industriilor tehnologice și de apărare din toate țările importante ale lumii.

Nu se știe încă dacă Sahelul abundă în aceste metale, dar se bănuiește că există acolo un potențial. Nigerul și Ciadul au resurse de uraniu, din care pot fi extrase urme de metale rare, iar Mali are niște litiu, care, deși nu este un metal rar, este cu atât mai valoros cu cât contribuie la dezvoltarea tehnologiei, pentru că alimentează bateriile mașinilor hibride și electrice și cele ale uneltelor fără fir. Mali are, totodată, zăcăminte de mangan și bauxită, folosite în domeniul electronicii. Se bănuiește că Africa deține peste jumătate din rezervele mondiale de carbonatite, roci magmatice pe care oricine caută metale rare le analizează în primul rând, așa că regiunea ar putea avea și alte bogății.

Oriunde s-ar descoperi aceste resurse, ele vor provoca o luptă geopolitică. China va încerca să-și mențină controlul asupra

majorității zăcămintelor și toate celelalte puteri vor dori să elimine acel control. China deține puțin peste 30% din zăcămintele de metale rare ale omenirii și cumpără ce mai are nevoie din alte țări. Tot China are cele mai multe instalații de procesare și poate folosi materialele pentru a produce și a exporta bunuri. Americanii, care nu au destule uzine de prelucrare, depind de importurile din China. Sigur că ar prefera să nu depindă, mai ales după ce China a amenințat că va reduce distribuția odată cu declanșarea, în 2019, a războiului comercial între cele două țări. În cazul în care, așa cum se preconizează, cererea de pe piața Chinei depășește producția internă, ea va dori să cumpere și mai mult și nu va mai dori să vândă, nici măcar Americii, ale cărei industrii de fabricare a armamentului performant depind de un anumit produs.

Această alternativă nu este singurul motiv pentru care China se înscrie la ora actuală printre principalii jucători din Africa. Deceniile în care și-a camuflat potențialul și a tras de timp au făcut loc unui ritm susținut de restabilire a statutului de mare putere. Expansiunea militară a Beijingului în Sahel reprezintă o parte a acestui proces. În 2015, China a adoptat o lege care permite dislocarea Armatei Populare de Eliberare și a altor forțe de securitate peste mări. Forțele Speciale Chineze fac parte din operațiunile de menținere a păcii monitorizate de ONU în Mali, iar guvernul de la Beijing dezvoltă la ora actuală relații militare în Ouagadougou, după ce a convins guvernul din Burkina Faso să retragă recunoașterea Taiwanului. In 2017, China a deschis prima sa bază navală în afara granițelor, la Djibouti.

Aceste activități coincid cu politicile economice ale Inițiativei Chineze pentru Noul Drum al Mătăsii, un proiect care urmărește construirea și modernizarea nodurilor comerciale globale, asigurându-se astfel un trafic facil al bunurilor din și către China. În Africa, o mare parte din acest drum se află la sud de Sahel, dar baza navală din Djibouti se află chiar lângă portul comercial; China a finanțat o linie de cale ferată electrică din Djibouti în Ethiopia, iar companiile chineze construiesc legături de cale ferată cu porturile din Guineea și Senegal, până în Mali, care nu are ieșire la mare. Sute de mii de muncitori chinezi sunt, conform datelor, implicați în activitățile privind construcția Centurii Africane.

Există numeroase exemple legate de sentimentul antichinez din Sahel, inclusiv plângeri conform cărora companiile chineze preferă să angajeze muncitori chinezi în locul celor din partea locului, iar firmele chineze private care prestează servicii de securitate se poartă rău cu oamenii. David Feith, jurnalist la *Wall Street Journal*, scria despre firmele chineze de stat că „dovedesc prea puțin respect față de nimicuri de genul transparență financiară, degradarea mediului sau drepturile omului", argumentând că „abordarea Beijingului a contribuit la stimularea creșterii economice în Africa... dar și la instalarea unora dintre cele mai represive guverne din lume". Are

dreptate, dar istoricul țărilor occidentale este și el viciat, deși în ultimii ani s-a acordat mai multă atenție transparenței și poluării mediului.

Dacă Sahelul devine o sursă importantă de metale rare, se va transforma acest aspect într-o binecuvântare sau într-un blestem? Dovezile actuale nu promit nimic bun. Bogățiile Republicii Democrate Congo – cupru, diamante, zinc și coltan – au adus țării nefericire și război și am văzut deja felul în care industria aurului din Mali și Burkina Faso atrag corupția și violențele.

În absența unei bune guvernări, a securității și a ajutorului extern, Sahelul nu va depăși multitudinea de probleme cu care se confruntă. Colonialismul, economia postcolonială și guvernele corupte au permis extremiștilor din interior și din afara granițelor să exploateze punctele slabe, sărăcia și fisurile sociale care fac prăpăd în toată regiunea. În Afghanistan, talibanii au comentat astfel despre forțele străine pe care le-au învins: „Voi aveți ceasuri, noi avem timp". Și așa s-a și întâmplat: ei au așteptat răbdători plecarea străinilor, iar majoritatea străinilor au plecat acasă. Dar cât timp, sânge și bogății sunt forțele străine pregătite să sacrifice în Sahel?

Americanii vor să părăsească regiunea – o poziție care le dă insomnii oficialilor din cercurile militare și politice franceze. SUA furnizează suport logistic, operațiuni de recunoaștere și informații la niveluri pe care francezii se luptă să le reproducă. Parisul atrage discret atenția Washingtonului asupra faptului că forțele franceze pun umărul în Orientul Mijlociu și în Cornul Africii, dar toată lumea știe că americanii sunt preocupați de competiția pentru supremație și atenția lor se concentrează în această direcție, nu asupra a ceea ce ei văd ca fiind doar stingerea unui conflict la nivel regional. Au pierdut deja personal din Forțele Speciale în operațiunile din zonă și nu le dă nimic ghes să riște și mai mult.

Dacă americanii reduc efectivul trupelor prezente acolo, Franța și alte țări europene se vor trezi în fața unei alegeri dificile: fie aduc întăriri, fie își mențin actualele capacități, fie pleacă acasă. Toate sunt alegeri nefericite. Plecarea este ultima pe listă, dat fiind haosul care ar urma cu siguranță. Puțini sunt experții care consideră că guvernele regionale dețin mijloacele pentru a păstra unitatea țărilor în cauză în condițiile forțelor centrifuge care le agită, or, dacă aceste state se destramă, spațiile neguvernate vor deveni fiefuri ale grupărilor teroriste locale și internaționale. Asta ar conduce la o explozie de violențe care vor trimite unde de șoc la sud, în Africa Centrală, precum și la nord, spre Africa de Nord și Europa, ca să nu mai menționăm sutele de mii de oameni dislocați. O altă opțiune ar fi menținerea actualului nivel de sprijin, dar dacă americanii își retrag sprijinul există pericolul pierderii de teren. O a treia opțiune – întăririle – înseamnă costuri mărite, atât din punct de vedere financiar, cât și uman.

Țările G5 Sahel doresc ca trupele franceze, și nu numai, să rămână, așa cum doresc și statele de pe coasta vest-africană, dat fiind că violențele încep să se extindă în direcția lor. Côte d'Ivoire, de pildă, se bucură de o economie robustă, dependentă parțial de turism, lucru care ar transforma-o într-o țintă atrăgătoare. În 2016, 16 persoane au fost ucise într-un atac armat pe o plajă din Grand Bassam, atac pentru care AQIM și-a asumat responsabilitatea. Dacă jihadiștii ar intra acolo în forță, atunci turiștii vor căuta alte destinații de vacanță și mii de muncitori francezi expați ar pleca acasă.

O creștere prelungită a violențelor sau extinderea acestora în statele de coastă va necesita o reacție din partea Franței, dar și a altor țări europene. În caz contrar, țările din Sahel vor fi tot mai tentate să caute ajutor în alte părți; China și Rusia abia așteaptă astfel de ocazii. Țări precum Mali și Ciad nu sunt conectate ideologic nici cu europenii, nici cu americanii. În timpul Războiului Rece, majoritatea națiunilor africane care luptau pentru independență au acceptat ajutor de oriunde ar fi venit acesta. Dacă statele din Sahel vor ajunge la concluzia că sprijinul militar și economic din Occident va seca, ele nu vor aștepta instalarea unui vid, după cum nici Beijingul, nici Moscova nu vor aștepta asta, întrucât ambele sunt hotărâte să concureze cu puterile occidentale pe plan economic, diplomatic și militar. În ultimii câțiva ani am fost martorii felului în care Rusia s-a folosit de haosul din Siria pentru a se reafirma în Orientul Mijlociu, în vreme ce președintele Putin a speculat neliniștea europenilor și indiferența americanilor. O regiune în continuă schimbare așa cum este Sahelul ar putea oferi noi șanse. Saudiții și celelalte state din Golf au încă buzunare adânci și ar putea umple multe goluri de finanțare, dar forțele lor armate nu sunt capabile să treacă Marea Roșie și să înlocuiască trupele franceze și americane.

La nivel regional, puterile europene, Spania, Italia și Franța în mod special, știu prea bine că politica lor internă va fi afectată de ceea ce se întâmplă în Sahel. După 2015, când aici au sosit un milion de refugiați și migranți, s-a înregistrat o polarizare în domeniul politic, iar partidele extremiste au câștigat teren.

Oricare ar fi răspunsul la această situație, acolo unde nu există dorința de a rezolva problemele existente care alimentează conflictul se va instala eșecul. Expresia „nu există soluție militară pentru acest conflict" este de regulă o platitudine. Cele mai multe conflicte au o soluție militară. Când rușii au ajuns la porțile Berlinului, Stalin nu l-a sunat pe Hitler să-i spună „Adolf, n-avem o soluție militară pentru acest conflict". Cu toate acestea, expresia este valabilă în privința Sahelului. Aici se aplică conceptul american *whack-a-mole*. Dacă o grupare insurgentă este anihilată într-o țară, va apărea într-o alta sau în altele. Chiar dacă o țară este stabilizată, granițele ușor de penetrat ale țărilor vecine vor permite din nou destabilizarea ei.

Până la ora actuală, guvernele țărilor din Sahel au fost incapabile sau, mai exact, deloc dispuse să rezolve nemulțumirile populației ca

un tot ori să gestioneze echitabil diferite grupuri etnice. Dată fiind situația și având în vedere creșterea galopantă a corupției din cercurile guvernamentale, nici un fel de sprijin militar nu va schimba lucrurile și nici nu va reuși să construiască state naționale stabile. Elitele de la conducere, din guvern și din marile companii, sunt mult prea concentrate asupra propriilor averi, propriei puteri, asigurându-se că grupurile etnice în cauză culeg roadele. Geografia etnicității pare a fi mai puternică decât cea a frontierelor dintre state.

În Mali, jihadiștii și rebelii tuaregi, care se amestecă uneori, le spun oamenilor că guvernul i-a abandonat, susținând că numai independența sau un stat islamic le va putea rezolva problemele. Cetățenii sunt, de asemenea, avertizați să nu se încreadă în puterile străine. AQIM susține că a împiedicat atingerea oricăror obiective de către Franța. Și nu spune un neadevăr.

Francezii se tem că ar putea fi prinși într-un conflict pe care nu-l pot câștiga și din care nu pot scăpa – care riscă să devină pentru ei un „etern război". Britanicii, și nu numai ei, se tem că va veni o vreme când vor trebui să se implice mai mult. Între timp, milioane de civili care trăiesc pe un teritoriu de mii de kilometri, de la Atlantic la Marea Roșie, privesc neputincioși și suportă val după val de violențe ajunse pe țărmurile lor.

Pe măsură ce conflictele se extind peste granițe, oamenii suferă și toate părțile par a fi blocate. Puterile străine și regionale nu se pot retrage din conflict, iar atâta vreme cât forțele lor sunt prezente, jihadiștii vor lupta pentru a destrăma statele. Dialogul nu mai este la modă; multe lucruri s-au schimbat peste ani în Sahel, dar zona rămâne una în care nu există compromis.

CAPITOLUL 8
Ethiopia

Lucy vă spune bun-venit acasă.
afiș la Muzeul Național al Ethiopiei

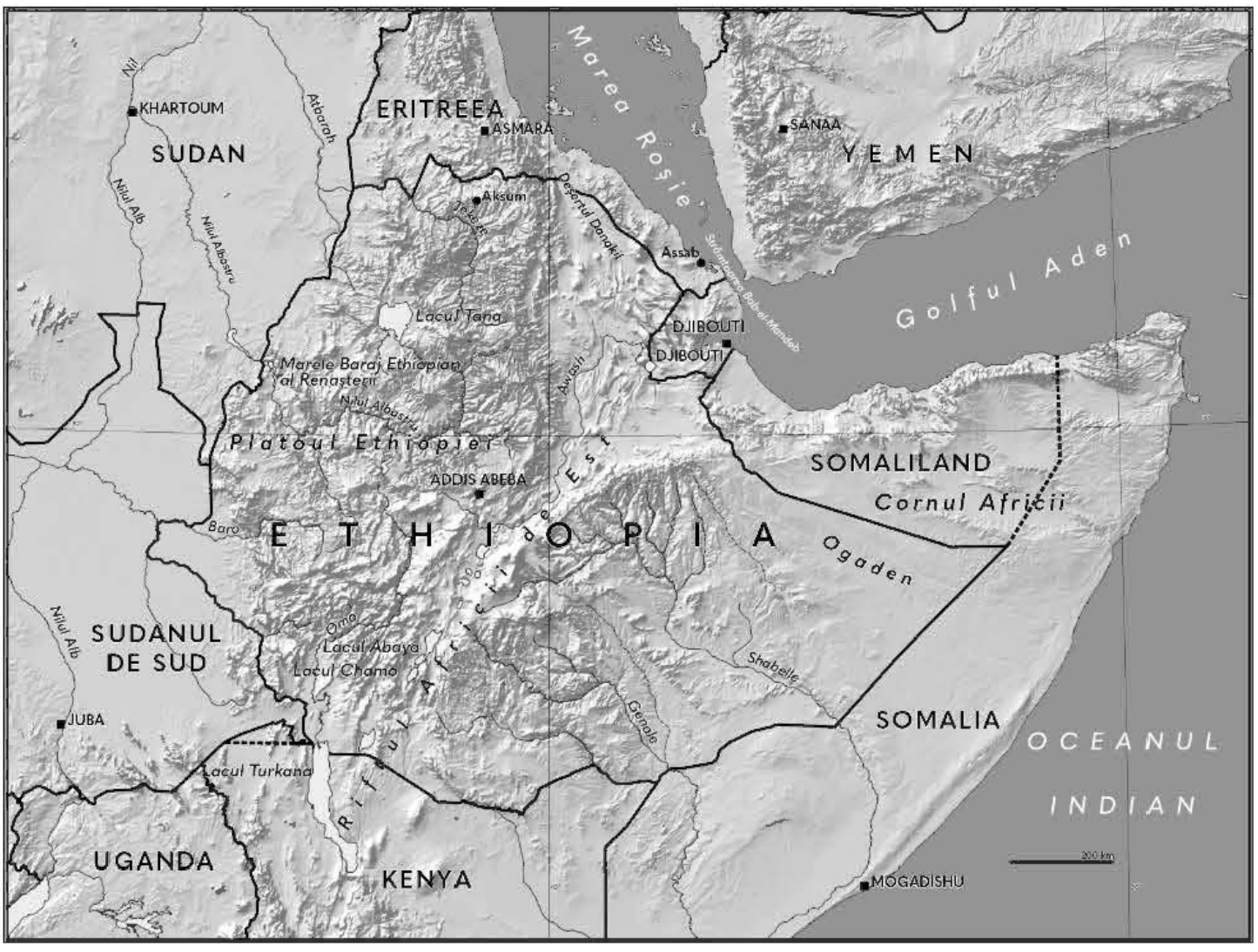

Multe lucruri provin din Ethiopia – de exemplu, oamenii. Cu mult timp în urmă, în valea Awash a trăit un hominin din specia *Australopitecus*. Această creatură mergea în două picioare, dar trăia și în copaci; și este posibil ca dispariția acestei specii să fi fost provocată de o cădere din copac. Peste 3,2 milioane de ani, în 1974, un descendent al creaturii, paleoantropologul Donald Johanson, a descoperit un schelet aparținând acestei specii și cercetările ulterioare au dus la concluzia că aceasta este regiunea în care își are originea toată specia umană. Strămoașa noastră a fost numită „Lucy" datorită melodiei „Lucy in the Sky with Diamonds" care se auzea în tabăra lui Johanson în acea seară. Numele ne stimulează mai mult imaginația decât denumirea ei științifică: AL 288-1.

Afișul Muzeului Național al Ethiopiei, pe care stă scris „Lucy vă spune bun-venit acasă", este o mișcare de marketing iscusită, pentru că este sloganul programului național de turism „Pământul originilor", care a contribuit la sporirea numărului de vizitatori într-o țară care a ieșit în evidență în mai multe moduri. Turismul contribuie cu aproape 10% la PIB-ul țării, în condițiile în care circa un milion de turiști vizitează anual un peisaj memorabil, alcătuit din munți, păduri tropicale, deșerturi dogoritoare, nouă situri care fac parte din Patrimoniul Mondial – inclusiv biserici vechi de 1 000 de ani, cioplite în stâncă – și cascade care îți taie respirația.

Apa definește poziția și importanța geopolitică a Ethiopiei. Apa potabilă este principala forță, iar apa sărată, una dintre slăbiciunile ei. În Ethiopia există 12 lacuri de mare întindere și nouă râuri

importante care alimentează și țările învecinate și conferă acestei țări o imensă pârghie politică asupra lor. Îi lipsește totuși ieșirea la mare. Cu toate acestea, apa proaspătă, influența tot mai mare asupra Orientului Mijlociu și a Mării Roșii, precum și proximitatea față de acestea, fac din Ethiopia un jucător-cheie în Cornul Africii, una din regiunile lumii cele mai afectate de conflicte – războaie civile, dispute privind granițele, extremism și piraterie. În ciuda acestor neajunsuri, a atras atenția Turciei, Chinei, statelor din Golf și celor două Americi, care văd potențiale avantaje din punct de vedere comercial, dar și în privința strategiilor militare și economice. Denumită „turnul de apă al Africii", Ethiopia și-ar putea îmbunătăți soarta, dar și pe cea a țărilor din întreaga regiune, cu condiția să-și exploateze judicios resursele și tehnologia.

După apă, cel mai important element geografic care definește Ethiopia este o falie care o străbate – Marele Rift African de Est. Munții și văile create de o parte și de alta a acestui rift au împărțit în două teritoriul țării, iar conducătorii s-au străduit dintotdeauna să construiască poduri, la propriu și la figurat, necesare pentru unitatea țării. Această falie face parte din ceea ce se numea cândva Valea Marelui Rift, despre care astronauții spun că poate fi văzută din spațiu – un detaliu fizic însemnat. Văile din regiune se întind pe lățimi de 50 de kilometri. Ele încep în Siria și se întind la sud, până în Mozambic, pe o distanță de 6 400 de kilometri. Traversând Ethiopia Centrală, riftul împarte în două podișurile țării, lacurile ocupă văile dintre ele, iar călătoriile și comunicațiile sunt anevoioase.

Văzute de sus, tăiate în două de Rift, podișurile muntoase seamănă cu doi plămâni umani, cel din stânga, sau vestic, fiind mai mare decât celălalt. Împreună, aceștia permit poporului ethiopian să trăiască și să respire. Aici se află regiunea cea mai populată a țării, precum și principala zonă agricolă. O mare parte din plantațiile de cafea – cele mai mari producătoare de valută din țară – tot acolo se găsesc. Din munții adesea împăduriți izvorăsc râurile țării care se rostogolesc în direcția câmpiilor fertile care înconjoară podișurile. Majoritatea nu sunt navigabile, din pricina defileelor abrupte și a cascadelor, un alt factor care a împiedicat dezvoltarea. Acest ținut înalt, care include capitala Addis Abeba, este nucleul țării și, împreună cu câmpiile înconjurătoare care funcționează ca un șanț de apărare, reprezintă un teritoriu extrem de dificil de invadat și de ocupat.

Zonele înalte vestice includ munți care ajung la înălțimi de 4 533 de metri și de unde izvorăsc trei râuri, printre care Nilul Albastru, înainte de a se continua spre câmpiile care se întind spre Sudan, la nord-vest, și Sudanul de Sud, la vest. La sud este Kenya. De cealaltă parte a riftului, podișurile estice pierd brusc în înălțime, dar apoi se îmblânzesc pe sute de kilometri în direcția est, către granița cu Somalia, așezată între Ethiopia și golful Aden la nord-est. Aici se desfășoară cea mai lungă graniță a Ethiopiei, pe o distanță de 1 600 de kilometri, iar dintre cele șase țări cu care Ethiopia se învecinează,

Somalia este cea mai instabilă. Somalia este implicată într-un război civil cu regiunea Somaliland care și-a autoproclamat independența în 1991. La nord sunt situate Eritreea și Djibouti, care blochează accesul la Marea Roșie. Regiunea eritreeană de graniță include cel mai jos punct geografic al țării – depresiunea Danakil. Această vastă câmpie deșertică este situată la peste 100 de metri sub nivelul mării și este unul dintre cele mai fierbinți locuri de pe planetă, unde se ating temperaturi record de 51,6 grade Celsius. Magma plutește nu departe de suprafață și tot acolo există un lac de lavă care stă în vulcanul activ Erta Ale. Nu e de mirare atunci că regiunea este numită și „poarta spre iad".

Ethiopia este deja principala putere militară din zona Cornului Africii. Cu o populație de 110 milioane de locuitori, care va crește, conform statisticilor, la 130 de milioane până în 2030, Ethiopia este pe locul doi în topul celor mai populate țări africane și, de departe, cea cu densitatea cea mai mare a populației. Kenya are o populație de aproximativ 52 de milioane de locuitori, Uganda – 45 de milioane, Sudan – 43 de milioane, Somalia – 15 milioane, Sudanul de Sud – 11 milioane, Eritreea – trei milioane și Djibouti – un milion. Împreună, ele alcătuiesc o cincime din totalul populației Africii. Conducerea regională le aduce un loc la masa politicii africane.

Cornul Africii cuprinde țările din nord-estul Africii, dar este și strâns legat de țările Orientului Mijlociu aflate dincolo de Marea Roșie.

Țara este situată în centrul uneia dintre cele mai frământate regiuni din lume. În secolul actual, Sudanul, Sudanul de Sud, Somalia, Ethiopia și Eritreea au fost răvășite de războaie civile, în

vreme ce Kenya a fost zguduită de ciocniri sângeroase între diferitele comunități etnice și a fost victima numeroaselor atentate teroriste puse la cale de gruparea Al-Shabab, cu nucleul în Somalia. Djibouti a scăpat de asemenea orori, dar, ca toate țările menționate mai sus, trebuie să facă față valurilor de refugiați care fug de conflictele regionale. Fenomenul a exacerbat, la rândul lui, tensiunile etnice în ceea ce este practic un oraș-port. Relațiile între state sunt și ele încordate: de exemplu, Somalia și Kenya sunt implicate într-o dispută maritimă care vizează o suprafață de 100 000 de kilometri pătrați, bogată în ton și despre care se crede că ar ascunde mari zăcăminte de gaz și de petrol. Între Cornul Africii și Orientul Mijlociu există legături istorice vechi, datorate moștenirii culturale din Antichitate și rutelor comerciale; se poate pleda, într-adevăr, pentru considerarea celor două țărmuri ale Mării Roșii ca fiind un tot geografic.

Ethiopia ar putea fi un stâlp de stabilitate regională și ar putea să-și ajute vecinii cu proiecte economice și mediind dispute, dar pentru a reuși are nevoie de frontiere solide și de pace internă. Or, nu se bucură nici de una, nici de alta. În 2020–2021 a izbucnit un conflict major între statul ethiopian și regiunea Tigray din nordul țării, un conflict care amenința să se transforme într-un război civil în toată regula. Guvernul de la Addis Abeba a retras sute de soldați experimentați de la granița cu Somalia, unde asigurau controlul împotriva atacurilor din partea organizației Al-Shabab, pentru a-și întări forțele de pe frontul din Tigray. Luptele au dus, totodată, la fuga a zeci de mii de refugiați, din regiunea Tigray în Sudan.

În pofida faptului că reprezintă o putere regională, Ethiopia se confruntă cu multe probleme. Are potențial de a deveni independentă în ceea ce privește furnizarea energiei și a alimentelor; agricultura asigură aproape jumătate din PIB-ul Ethiopiei. Și totuși seceta periodică, despăduririle, folosirea exagerată a pășunilor, dictatura militară și infrastructura deficitară au împiedicat manifestarea acestui potențial; în plus, un singur râu este navigabil, Baro, și acesta este încă un factor care împiedică comerțul intern. Foametea îngrozitoare din 1984–1985 a scos la iveală gravitatea situației și are încă repercusiuni asupra felului în care țara este privită de către străini. Chiar și în prezent, în ciuda abundenței apelor, a pământului fertil și a numeroaselor capete de vite, milioane de ethiopieni au nevoie de ajutor umanitar.

Lucrurile se schimbă însă. Debitul de apă este utilizat tot mai mult pentru a genera electricitate prin folosirea barajelor și a stațiilor hidroelectrice de pe cursurile râurilor Nilul Albastru, Awash, Omo, Shebelle și altele. Alături de Marele Baraj Ethiopian al Renașterii de pe Nilul Albastru (despre care vom vorbi ceva mai încolo), aceste râuri trebuie să satisfacă mai toată cererea de electricitate a țării, dar să furnizeze energie electrică și la vecini. În schimb, ar trebui astfel să

se reducă dependența oamenilor din zonele rurale față de lemnele de foc și cărbune, căci pădurile dispar, iar solul se erodează.

Această tehnologie ar putea, totodată, permite o împărțire mai echitabilă a bogățiilor țării și depășirea rivalității dintre regiuni, rivalitate care a marcat istoria Ethiopiei. Multe țări africane se confruntă cu tensiunile etnice între comunități cuprinse în granițe create de puterile coloniale europene. Este de notorietate faptul că Ethiopia nu a fost niciodată colonizată, dar, construindu-și propriul imperiu, are probleme similare în interiorul granițelor. Populația Ethiopiei este formată din nouă grupuri etnice principale. Există nouă zone administrative și două orașe care se autoguvernează pe baza compoziției etnice.

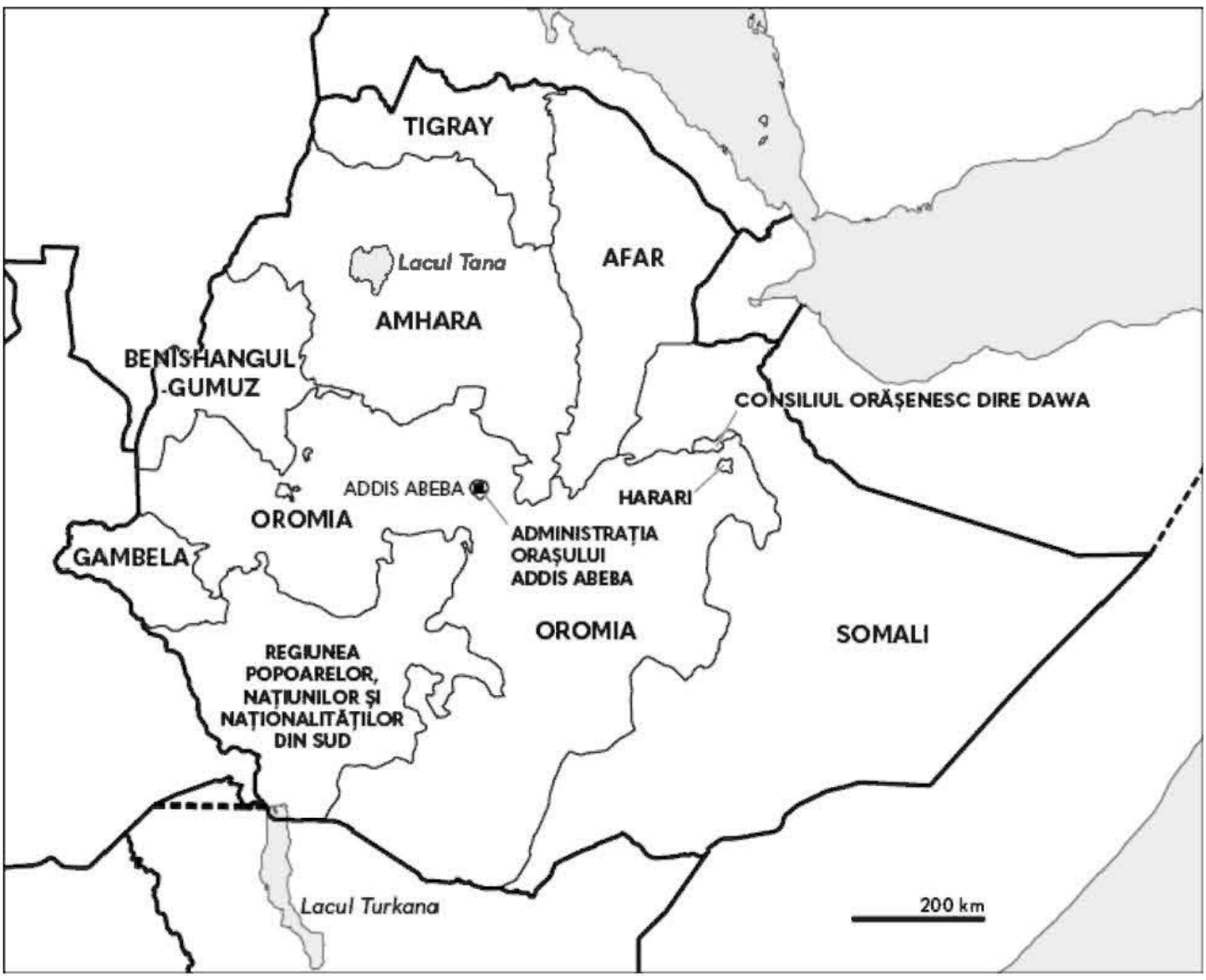

Regiunile administrative ale Ethiopiei.

Se vorbesc peste 80 de limbi, derivate din patru grupuri majore, și toate sunt recunoscute oficial de către stat. Grupul Oromo este cel mai mare, cu 35% din populație, urmat de Amhara cu 27%, după care urmează Somali și Tigray, fiecare cu aproximativ 6%.

Limba amharică este cea vorbită de guvernul național pentru a ajuta statul să comunice dincolo de liniile federale și pentru a lega administrațiile regionale de capitală. Totuși mulți locuitori din zonele de frontieră împart aceleași legături etnice și lingvistice cu vecinii de dincolo de graniță. De exemplu, cele șase procente din populația reprezentată de somalezi trăiesc în zona administrativă de est care poartă același nume și, din punct de vedere lingvistic și cultural, ei au mult mai multe în comun cu oamenii de peste granița somaleză decât cu cei din zona Tigray din nordul îndepărtat al Ethiopiei.

Diversitatea și geografia centrului țării au stat mereu în calea eforturilor guvernelor de a uni comunitățile risipite.

O poveste în special a fost deseori folosită ca bază pentru o moștenire comună și unitatea națională. Acest schimb cultural care traversează în ambele direcții Marea Roșie este țesut în folclorul ethiopian, în legenda despre căsătoria dintre regina din Saba și regele Solomon al Israelului. Cunoscută în Ethiopia sub numele de Makeda, ea este figura maternă din povestea nașterii acestei țări.

Se cunosc mai multe versiuni ale legendei, una dintre ele incluzând picioare păroase și tavane de cleștar în care nimeni n-are voie să privească. În epopeea națională ethiopiană *Kebra Nagast* (*Gloria regilor*) din secolul al XIV-lea, regina, fascinată de înțelepciunea lui Solomon, îi face o vizită. El o place foarte mult și, în ultima noapte, o atrage în patul lui. Rezultatul: un fiu! L-au numit Menilek și el a fost întemeietorul dinastiei regale solomonice din Ethiopia și al tradițiilor sale iudeo-creștine. Peste mulți ani, Menilek s-a dus să-și vadă tatăl și s-a întors cu un suvenir – Chivotul Legământului – care conținea tablele cu Cele Zece Porunci primite de Moise cu ceva timp în urmă. Dacă e să credem această poveste, atunci Chivotul ar trebui să fie acum adăpostit undeva pe drumul dinspre Axum, în biserica Sfânta Maria din Sion. Ai putea arunca chiar o privire, dar, dacă încerci, atunci călugării ortodocși virgini care îl păzesc te vor omorî. Ceea ce complică orice efort de autentificare a realei sale prezențe acolo.

Oricum ar sta lucrurile, fiecare împărat care s-a succedat pe tron după Menilek până la Haile Selassie în anii 1970 susține că descinde din acea ultimă noapte petrecută de regina din Saba la Ierusalim.

Povestea propriu-zisă a țării începe în jurul lui 200 î.Hr., când o mică cetate-stat s-a format pe platoul nordic al regiunii Tigray, la circa 160 de kilometri de țărmul Mării Roșii. Cu capitala la Axum, regatul s-a extins în toate direcțiile și, în 100 d.Hr., devenise forța comercială dominantă din regiunea Mării Roșii, o poziție pe care s-a menținut mai multe secole. În perioada sa de glorie, în era Imperiului Axum (100–940), Ethiopia controla un teritoriu care se întindea până în sudul Egiptului și dincolo de Marea Roșie, în Yemen. Avea o flotă și o armată destul de puternice pentru a păzi căile maritime și a domina Cornul Africii.

În anii 300, creștinismul a prins rădăcini aici. În 451, Biserica Ethiopiană a început să respecte tradițiile Bisericii Copte din Egipt și a rupt relațiile cu episcopii de la Roma și Constantinopol. Abia la jumătatea secolului XX au fost reluate relațiile ecleziastice.

Conform tradiției, relația dintre Ethiopia și islam datează încă din timpurile întemeierii acestei religii și constituie un exemplu în plus privind legăturile între Cornul Africii și Orientul Mijlociu. În 615, profetul Mohamed a sfătuit un grup de adepți să caute refugiu la curtea regelui ethiopian, pentru a scăpa de persecuțiile de la Mecca. Comunitățile islamice de la periferia țării s-au dezvoltat prin convertire și colonizare, cu ajutorul căilor comerciale de-a lungul

Mării Roșii. În secolul al XIII-lea, conducătorii musulmani și-au extins teritoriul către interior, declanșând o serie de războaie cu liderii creștini. Au urmat otomanii, care în anii 1500 au avansat în podișurile centrale, distrugând biserici și mănăstiri înainte de a fi împinși înapoi de către portughezii care au pus umărul la antrenarea și înarmarea forțelor ethiopiene.

La ora actuală circa o treime din ethiopieni sunt musulmani, majoritatea dintre ei trăind în regiunile periferice, mai ales în depresiunile din est; dar în multe zone din țară sunt concentrări locale de musulmani. Relațiile între cele două principale comunități religioase sunt în mare parte pașnice, dar în ultimii ani răspândirea fundamentalismului din Orientul Mijlociu a influențat o parte din musulmanii ethiopieni care încep să se îndoiască de tradițiile islamice sufite și adoptă idei mult mai radicale, ceea ce duce la tensiuni. Există o tendință printre creștinii munteni de a privi țara ca pe o „insulă de creștinătate într-o mare de islam".

Ethiopia modernă s-a născut în 1855, când împăratul Tewodros al II-lea a reunificat forțat diferitele mici regate și apoi a încercat să își modernizeze țara. Armata a fost reorganizată și echipată cu armament modern, iar meșteșugarii din Europa au adus noi tehnologii pentru a revitaliza comerțul. Țara a respins două forțe imperiale care au înțeles destul de repede că se întinseseră mai mult decât le era plapuma. Armata egipteană a fost înfrântă de două ori în Războiul Egipteano-Ethiopian (1874–1876), iar în 1896 italienii au suferit o înfrângere rușinoasă, pierzând 6 000 de oameni și fiind forțați să-și abandoneze planurile pe care și le făcuseră cu privire la Ethiopia în timp ce ocupau Eritreea.

A urmat o perioadă de calm relativ, timp în care capitala a fost mutată la Addis Abeba, iar Ethiopia s-a extins, atingând suprafața pe care o are în prezent. La începutul anilor 1900 s-au depus eforturi pentru închegarea infrastructurii modeste, prin construirea de poduri peste numeroasele râuri și a unei linii de cale ferată care făcea legătura între Addis Abeba și portul din Djibouti și, ulterior, cu una din coloniile franceze de la Marea Roșie. Au fost pași relativ mici, iar țara a rămas cumplit de săracă, dar în 1920 capitala număra 100 000 de locuitori, iar Ethiopia se făcea remarcată ca putere independentă într-o mare de colonii europene. Cu toate acestea, a continuat să resimtă presiunea din partea rivalilor europeni și, mai târziu, în perioada Războiului Rece, din partea altor regiuni mai îndepărtate.

În 1930, Ras Tafari (Prințul sau Ducele Tafari) a urcat pe tron sub titlul de împăratul Haile Selassie I, Puterea Treimii, Feldmareșal al Armatei Imperiale Ethiopiene, Mareșal al Forțelor Aeriene Imperiale din Ethiopia, Amiral al Flotei Navale Imperiale Ethiopiene. Cu toate că purta povara multor titluri impunătoare, a fost un progresist autentic pentru vremurile sale. Un om mic la stat, puțin peste 1,52 metri înălțime, Selassie s-a impus în politica africană și, versat fiind în rânduirea lumii, a știut să exploateze istoria și geografia Ethiopiei

în folosul țării. A monitorizat modernizarea economiei, făcând în așa fel încât companiile străine să fie obligate să intre în parteneriate cu cele locale. A înregistrat, de asemenea, un uriaș succes diplomatic prin aderarea Ethiopiei la Liga Națiunilor, versiunea de ONU existentă înaintea celui de-al Doilea Război Mondial. Una din condițiile pentru aderare era abolirea sclaviei, o practică încă foarte prezentă în Ethiopia; se bănuiește că acolo trăiau cel puțin două milioane de sclavi în anii 1920 și 1930.

Independența Ethiopiei și dezvoltarea bazei economice au readus țara în vizorul Italiei, care s-a folosit de practicile sclavagiste în propaganda de justificare a războiului. Era singura parte din Cornul Africii pe care Italia lui Mussolini – în căutarea unui imperiu propriu – o putea ocupa fără a se lovi de englezi sau de francezi. În octombrie 1935, italienii au invadat Ethiopia, iar până în mai 1936 ocupaseră deja Addis Abeba, obligându-l pe împărat să fugă la Londra. Generalii lui Mussolini i-au descris pe locuitori ca pe niște „sălbatici", numai că gazul toxic a fost folosit de un singur combatant, iar acela nu a fost Ethiopia.

În orice caz, în pofida înfrângerilor suferite, rezistența ethiopiană a continuat până în 1941 când, cu ajutor local, armata britanică a învins forțele italiene și l-a readus la putere pe împăratul Haile Selassie.

În 1945, Haile Selassie l-a convins pe președintele american Franklin D. Roosevelt că Eritreea, eliberată acum de sub ocupația coloniștilor italieni, nu se putea afirma ca țară independentă și ca atare trebuia readusă sub controlul guvernului de la Addis Abeba. Principalul său argument a fost acela că dorea să asigure accesul Ethiopiei la mare. Și-a atins obiectivul abia în 1952, când Națiunile Unite au aprobat rezoluția, dar, lucru deloc de mirare, americanii au primit un post de ascultare în Asmara și o bază navală pe coastă, în condițiile Războiului Rece. Ethiopia a jucat apoi un rol cheie în eforturile Americii de a combate Uniunea Sovietică în regiune, iar Washingtonul a investit masiv în infrastructură și ajutor militar.

În calitate de lider al unei țări africane necolonizate, Selassie a exercitat o mare influență pe tot continentul și a fost unul dintre arhitecții înființării Organizației Unității Africane în 1963, cu sediul la Addis Abeba. Organizația a devenit, în 2002, Uniunea Africană, dar și-a păstrat sediul în capitala Ethiopiei. Dar, în ciuda faptului că, istoric vorbind, Ethiopia a rămas un simbol al rezistenței în fața colonialismului, ea este în continuare un stat sărac, subdezvoltat și fragmentat.

Selassie a supraviețuit unei tentative de lovitură de stat în 1960, dar tensiunile de fond care s-au născut în jurul domniei lui autocrate și a divizării etnice din țară s-au întețit. Când Somalia și-a proclamat independența față de Marea Britanie, regiunea Ogaden din Ethiopia, populată de somalezi, s-a simțit încurajată să se revolte împotriva guvernului central. Când Somalia a sărit în ajutorul regiunii Ogaden, forțele ethiopiene le-au înfrânt, dar înfrângerea n-a făcut decât să

împingă Somalia în tabăra sovietică, iar cele două țări s-au trezit folosindu-se de – și fiind folosite de către – cele două superputeri implicate în Războiul Rece. În anii 1960 a avut loc o insurecție în Eritreea, care s-a extins ulterior asupra unei părți din Ethiopia. Mișcarea a început ca o revoltă împotriva impunerii limbii amharice în școli, dar s-a transformat curând într-o mișcare pentru independență în toată regula.

În septembrie 1974, o lovitură militară a fost executată de „Comitetul de Coordonare al Forțelor Armate, Poliției și Armatei Teritoriale", cunoscut ca „Derg" – „Comitetul" – condus de maiorul Mengistu Haile Mariam. Unul dintre primele obiective vizate de soldați a fost Palatul Imperial. Acolo l-au încolțit pe împăratul acum în vârstă de 82 ani și care, într-o stare de confuzie, a părut că nu își dă seama de gravitatea situației. În timp ce el țipa la soldați pentru impertinența de a-l agresa pe „Alesul lui Dumnezeu", aceștia l-au îmbrâncit pe bancheta din spate a unui Volkswagen și l-au condus dincolo de porțile palatului. Pe străzi, omul, ale cărui titluri îl includeau și pe cel „Maiestatea Sa Imperială, Leul Cuceritor al Tribului lui Iuda", a fost batjocorit de mulțimea care îi striga „Hoțul!".

A murit un an mai târziu. Raportul oficial spune că a suferit de „insuficiență respiratorie ca urmare a complicațiilor survenite după o operație la prostată". Numai prima parte a explicației a fost crezută. Ani întregi a circulat zvonul potrivit căruia Selassie fusese sufocat cu o pernă de către un ofițer, iar în 2006 la procesul privind acuzațiile de genocid aduse organizației Derg s-au prezentat dovezi că Selassie fusese strangulat în pat. După ce Derg a fost înlăturată în 1991, trupul împăratului a fost găsit îngropat vertical sub o toaletă din incinta palatului și a fost, în cele din urmă, înhumat la Catedrala Sfânta Treime din Addis Abeba.

În 1977, maiorul Mengistu s-a „autopromovat" la rangul de locotenent-colonel și a instaurat un regim marxist-leninist, sub umbrela căruia economia a fost defectuos gestionată și s-a purtat o campanie de teroare. În buna tradiție a unor astfel de guverne, el și-a reatribuit bogăția și a adoptat principiul conform căruia proprietatea însemna furt, astfel încât să reiasă că proprietățile altora puteau fi însușite. În cei 17 ani în care Mengistu a fost la putere, perioadă numită și „Teroarea Roșie", au fost uciși aproape 100 000 de oameni, mii de alte persoane fiind aruncate în închisoare și torturate. Relațiile cu Washingtonul s-au rupt, iar Ethiopia s-a aliniat Uniunii Sovietice, care a trimis la rândul ei arme și consilieri militari. Când conflictul cu Somalia a reizbucnit, Moscova a redirecționat sprijinul pe care îl oferise în Mogadishu și a facilitat trimiterea a mii de soldați cubanezi care au contribuit la încă o victorie a Ethiopiei.

Politicile economice marxiste au dus la naționalizarea mijloacelor de producție și au încercat să forțeze fermieri aflați la limita subzistenței să cultive și mai multe cereale și să vândă produsele la

prețuri sub nivelul pieței, pentru a hrăni locuitorii și armata. Majoritatea fermierilor au decis că nu aveau mai nimic de câștigat, iar politica s-a dovedit a fi un dezastru. La începutul anilor 1980 n-a plouat aproape deloc și a urmat o perioadă de foamete. A fost unul dintre cele mai mari dezastre umanitare ale secolului XX, care s-a soldat cu moartea a unui milion de oameni. În același timp, forțele pentru independența Eritreei câștigau teren în fața armatei ethiopiene și nemulțumirile au cuprins întreaga țară.

La finele anilor 1980 începeau să se strângă zidurile în jurul organizației Derg. Forțele din Eritreea au învins în repetate rânduri armata ethiopiană și au format o alianță cu miliția din regiunea Tigray, care revendica autonomia față de Addis Abeba. La Kremlin se instalase Mihail Gorbaciov, sprijinul militar a fost redus semnificativ, iar cubanezii se întorceau acasă. Gorbaciov i-a explicat lui Mengistu noțiunile de *glasnost* și de *perestroika* („deschidere" și „restructurare"), dar ideea unui sistem politic și economic deschis era pentru el la fel străină cum îi era limba rusă. Sfârșitul Războiului Rece a însemnat că zilele liderilor statelor clientelare dependente de URSS erau numărate. În mai 1991, Mengistu a fugit în Zimbabwe, luând cu el cât a putut de mult din bogățiile țării.

Noul guvern era condus de un membru al Frontului de Eliberare a Poporului Tigrin – Meles Zenawi – ceea ce a provocat neliniște grupului etnic Amhara, obișnuit să dețină controlul. Sub conducerea lui Zenawi, constituția a fost rescrisă, iar Ethiopia a devenit o federație descentralizată, în care puterea era deținută de fiecare stat regional definit etnic, deși în realitate guvernul a continuat să dețină un control cât mai extins posibil. Regiunile au primit dreptul de a revendica independența, fapt care a dus, în 1993, la recunoaștere oficială a Eritreei ca stat. Printr-o simplă semnătură, Ethiopia a pierdut întreaga linie de coastă și Marea Roșie și a devenit cea mai populată țară din lume fără ieșire la mare.

Totuși, în pofida schimbărilor politice, tensiunile regionale au continuat la nivel intern, iar un nou război a izbucnit împotriva Eritreei. Recunoașterea noului stat în 1993 lăsase nerezolvate unele chestiuni privind granițele, iar în 1998 o serie de incidente declanșate în satul Badme, disputat de ambele țări, au căpătat proporțiile unui război. De-a lungul a doi ani de lupte, ambele părți au pierdut zeci de mii de oameni înainte ca războiul să se termine fără ca vreuna dintre părți să câștige sau să piardă teritorii; s-a semnat un tratat de pace care nu a fost respectat în totalitate și s-a instituit o zonă-tampon monitorizată de către ONU pentru a menține calmul în zonă. Ethiopia a trimis totodată trupe înapoi în Somalia, într-o încercare de a influența rezultatul războiului civil. În anii 2000 s-a înregistrat o creștere economică constantă, dar reprimarea internă a continuat, mii de activiști și de jurnaliști au fost întemnițați, adesea sub niște pretexte ridicole.

În 2018 s-a produs o schimbare – a intrat în scenă Abiy Ahmed. Fostul locotenent-colonel în vârstă de 42 de ani a fost ales prim-ministru. Inedit era faptul că Abiy provenea din Oromia – tatăl lui era musulman oromo, iar mama lui era creștină din Amhara – și, în ciuda faptului că poporul Oromo era cel mai mare grup etnic, nimeni din această comunitate nu fusese vreodată la conducerea țării. N-a fost nici pe departe unica schimbare.

Primele șase luni după instalarea sa la putere au fost un adevărat vârtej. Au fost eliberați din închisoare mii de deținuți politici, inclusiv jurnaliști și personalități din opoziție. Abiy a numit apoi zece femei în cabinetul alcătuit din 20 de miniștri, comparativ cu configurația guvernului anterior, în care activaseră patru femei și 24 de bărbați. O altă premieră carevasăzică – un cabinet echilibrat din punctul de vedere al reprezentării sexelor. Tot Abiy a semnat un acord de pace cu o grupare armată care lupta în regiunea Somali din Ethiopia, și a dizolvat guvernul de coaliție națională bazat pe originea etnică, comasând o mare parte din el într-un singur partid național – o mișcare care a semănat germenii unui război civil cu regiunea Tigray în anul următor. Majoritatea elitei din Tigray a refuzat să se alăture.

Cea mai surprinzătoare schimbare s-a produs atât de repede, încât a provocat rumoare. La doar câteva săptămâni după ce a preluat puterea, Abiy a anunțat că Ethiopia va respecta clauzele acordului semnat în 2000 cu Eritreea, care pusese capăt unui război de doi ani în care și el luptase. O lună mai târziu ajungea în capitala Eritreei, unde l-a îmbrățișat pe președintele Isaias Afwerki pe pista de aterizare de pe Aeroportul Internațional Asmara. S-a semnat un tratat de pace care a pus oficial capăt celor 20 de ani de stare de război și s-a proclamat o nouă eră de pace și cooperare în comerț și diplomație. Eforturile sale i-au adus și Premiul Nobel pentru Pace, primul obținut vreodată de țara sa; cu toate acestea, o apropiere reală între cele două țări este o lucrare încă în desfășurare.

Asigurarea păcii în interiorul granițelor Ethiopiei s-a dovedit a fi un efort mult mai anevoios. Existau inamici la tot pasul, unii furioși pentru că fuseseră eliminați, alții sperând să se îmbogățească prin politică și o categorie mult mai periculoasă, cea a etnonaționaliștilor influenți care-și doreau să domine o țară în care Abiy adusese un autentic pluralism. În primele săptămâni ale mandatului său, în teritoriile de graniță ale celor nouă state federale au izbucnit ciocniri interetnice. În numai câteva luni, sute de oameni fuseseră uciși și aproape trei milioane își părăsiseră căminele.

Abiy reușise să elimine o parte din vechea gardă politică din armată, mai cu seamă etnici tigrini care dominaseră țara. Acum, mulți critici susțineau că eliminarea aparatului autoritarist opresiv al fostului guvern făcea loc tensiunilor și amenința integritatea Ethiopiei. Relaxarea interdicțiilor privind presa a condus la o acutizare a manifestărilor prejudecăților împotriva diferitelor

comunități etnice, atât pe rețelele de socializare, cât și la radio. Numeroase avertizări au scos în evidență faptul că federația Ethiopiei risca să aibă soarta Iugoslaviei și să se dezintegreze într-o baie de sânge manifestările de ură între etnii, urmate de războiul din Tigray, stârnind o și mare îngrijorare. Conflictul de acolo era încă o dovadă de slăbiciune din partea conducerii centrale. În vara lui 2021, forțele tigrine ocupaseră din nou capitala regională Mekelle, aflată până atunci sub controlul trupelor guvernamentale, obligându-i pe soldații ethiopieni capturați să defileze pe străzi.

Abiy a încercat să ucidă din față orice tentativă a altor regiuni de a urma exemplul Tigray, vorbind despre problema care afectase țara vreme de secole. Puterea fusese de regulă deținută de un anumit grup etnic, iar celelalte nu fuseseră implicate în procesul decizional. O conducere fermă de la centru nu era de încredere, iar regiunile puternice erau o amenințare pentru centru. Abiy a căutat să asigure diferitele baze de putere că toate vor beneficia de pe urma reformelor și le-a rugat să participe la procesul politic. Într-un discurs pe care l-a rostit cu un an înainte de a veni la putere, el a spus: „Nu avem decât o opțiune, aceea de a fi uniți… Cealaltă opțiune ar fi să ne măcelărim unii pe alții."

Regiunile risipite ale Ethiopiei au necesitat mereu un anumit grad de fermitate pentru a fi controlate. Provocarea constă în convingerea grupurilor etnice de a crede în ideea unei națiuni ethiopiene, astfel încât cei chemați să-și unească forțele armate să fie motivați să o apere. Astfel se reduce sprijinul comunităților etnice față de armatele ostile care ar putea trece granița – cum ar fi, de pildă, sprijinul pe care somalezii din Ethiopia ar fi tentați să-l acorde Somaliei.

Pentru a crea un mediu în care locuitorii să se simtă în primul rând ethiopieni și abia apoi să-și declare apartenența la un grup etnic, statul adoptă o politică numită „Ethiopiawinet" sau „Ethiopianitate", prin care proiectează mesajul conform căruia ethiopienii împart o identitate comună. Liderii religioși sunt încurajați să pună accentul pe unitatea umanității și pe valorile comune ale creștinismului și ale islamului. În orice caz, între Ethiopiawinet – organizație independentă, internațională a societății civile – și autonomia regională există o tensiune inerentă. Împărțirea țării în grupuri etnice scoate tacit în evidență sentimentul reciproc de neîncredere și de teamă între respectivele grupuri, slăbind astfel statul național. Numai că în lipsa acestor delimitări s-ar declanșa, inevitabil, insurecții împotriva statului, puse la cale de cei care luptă pentru autonomie – ducând, și în acest caz, la clătinarea statului național. Un demers aproape imposibil care necesită un echilibru fragil și o împărțire justă a bogățiilor.

Dincolo de toate aceste divergențe, există totuși un sentiment de unitate în Ethiopia, demonstrat de solidaritatea în chestiuni cum ar fi rezistența față de invadatori, Marele Baraj Ethiopian al Renașterii de pe Nil, dar și în reușitele sportive ale olimpicilor medaliați cu aur

Haile Gebrselassie, Tirunesh Dibaba și Tiki Gelana. Puterea ei fluctuează în funcție de vremuri și de locuri, fiind mereu în pericol să se destrame, așa cum au dovedit-o evenimentele de luni, 29 iunie 2020.

Hachalu Hundessa, unul dintre cei mai cunoscuți cântăreți din Ethiopia, în vârstă de 34 de ani, cobora din mașina sa într-o suburbie a orașului Addis Abeba. Un bărbat s-a apropiat de el și l-a împușcat o dată în piept; a fost dus imediat la spital, dar a murit la scurt timp după aceea. Ca urmare a acestui asasinat, au fost uciși sute de oameni în câteva zile.

Hundessa era o vedetă a celui mai mari grup etnic din țară – poporul Omoro –, grup despre care se spune că este „o majoritate marginalizată". El era un simbol pentru ei, un om care cânta și vorbea despre discriminarea politică și economică la care acest grup etnic fusese supus de către statul ethiopian. Activitatea sa i-a atras mulți dușmani din alte grupuri, dar a reușit să înfurie și unii lideri Oromo, dat fiind că îi critica aspru pentru conflictele lor interne. La câteva ore după asasinat au început să zboare acuzații în stânga și-n dreapta printre chemări la răzbunare din partea etnicilor Omoro, dar și incitări la atacuri din partea comunității dominante Amhara. Guvernul a răspuns închizând internetul și încercând astfel să izoleze protestele și puterea gloatei.

În ziua de joi, sicriul lui și-a început călătoria televizată, din capitală spre orașul lui natal, Ambo, situat la 100 de kilometri vest de statul Oromia. Drumul a fost blocat de populația Oromo care insista ca el să fie înmormântat la Addis Abeba, pe care și-au revendicat-o capitală – un subiect sensibil care este dezbătut de peste un secol. În mijlocul unor scene violente, alaiul funebru a fost forțat să se întoarcă din drum, iar sicriul a fost în cele din urmă transportat cu elicopterul la Ambo. Zeci de oameni fuseseră deja uciși de forțele de securitate în timpul protestelor și al atacurilor mulțimii, dar acum violențele au explodat.

Au fost uciși oameni aparținând în principal grupurilor etnice Amhara-Oromo, dar un rol important l-a jucat și identitatea religioasă. Poporul Amhara este majoritar creștin, în timp ce Oromo sunt în cea mai mare parte musulmani. Mulțimi de tineri Oromo înarmați cu macete și cuțite au năvălit în cartierele creștine ale comunităților Amhara și Oromo, strigând „Acesta este pământ Oromo". Unii dintre ei aveau asupra lor liste cu numele locuitorilor și etnia acestora. Oamenii au fost înjunghiați, linșați, decapitați și numeroase clădiri au fost vandalizate. Locul cel mai greu lovit a fost orașul Shashemene din Oromia, unde populația este de etnie mixtă, iar cei din etnia Amhara sunt minoritari. Munir Ahmed, managerul unuia dintre cele mai căutate restaurante, a privit neputincios cum localul lui era distrus de manifestanții care atacau afacerile deținute de alți etnici decât Oromo. „Am plâns, i-am implorat să se oprească", povestea el. „Pentru ei, noi eram dușmanul." Personalul lui a fugit din oraș.

Acele zile îngrozitoare de la începutul lui iulie au fost măsura haosului, dar și a provocărilor culturale, politice și economice cu care Ethiopia se confrunta. În toate grupurile de acolo sunt oameni care acționează numai pentru propășirea propriului grup etnic. Oromo continuă să spumege pentru că n-au deținut niciodată puterea cu adevărat, în ciuda faptului că sunt cel mai mare grup etnic; Amhara își amintesc că au controlat zona cel mai mult timp în istoria țării; iar tigrinii se întreabă dacă pot reveni la poziția ocupată până nu demult, când, deși reprezentau doar 6% din populație, erau la butoane. Minoritățile Gurage, Afar, Sidama și altele privesc cu neliniște faptul că sunt dominate de grupuri mai mari.

Pentru a păstra un mediu sigur pentru creșterea economică, principala cerință este menținerea calmului în interiorul granițelor și consolidarea frontierelor cu țările vecine. Toți liderii ethiopieni din 1993 încoace s-au lovit de aceeași problemă geografică: absența ieșirii la mare. Ethiopia modernă nu intenționează să revină la granițele Imperiului Aksumit, dar știe că pentru a supraviețui și a prospera are nevoie de rute comerciale stabile. Importurile și exporturile Ethiopiei traversează de regulă teritoriile învecinate.

Cea mai importantă cale este prin Marea Roșie, o zonă de strangulare a comerțului maritim care include strâmtoarea Bab-el-Mandeb și traversează liniile de coastă a zece țări. Aproximativ 90% din importurile și exporturile Ethiopiei sunt transportate pe mare și aproape toate transporturile trec prin portul de adâncime Djibouti. Pericolul care decurge din dependența de o singură rută s-a amplificat în 2019, când Addis Abeba aproape că a rămas fără combustibili după ce autostrada Djibouti-Ethiopia a fost blocată de manifestanți. Pentru a se pune la adăpost în privința acestui neajuns, Ethiopia a făcut demersuri în vederea achiziționării de acțiuni în portul Djibouti, a cumpărat 19% din acțiuni în portul Berbera din Somaliland și are active în portul Sudan și portul Lamu din Kenya. A redeschis, totodată, drumuri care duc către porturile din Eritreea.

Dar Djibouti – ca toată coasta Cornului Africii – a devenit un câmp de luptă geopolitică, iar Addis Abeba rămâne parțial dependentă de toanele marilor puteri.

China este un jucător important. În jur de 33% din importurile Ethiopiei și 8% din exporturi se derulează cu China. Chinezii subvenționează, de asemenea, mari proiecte în zona infrastructurii: ei au construit o linie de cale ferată complet electrificată între Djibouti și Addis Abeba, pe o distanță de 725 de kilometri, înlocuind vechea linie care a intrat în paragină.

Când guvernul de la Beijing și-a înființat o bază militară în Djibouti, lumea a devenit atentă, dar China este doar una între multe țări implicate în hăcuirea liniei de coastă a Mării Roșii. SUA, China, Japonia, Franța și Italia au toate baze militare acolo, dar sunt și alte țări care ar dori să „își ridice tabăra" în zonă – Rusia, Qatar, Emiratele Arabe Unite și Turcia au și ele baze în porturile rivale.

Când coaliția Arabia Saudită–Emiratele Arabe Unite a intrat în război cu Yemenul în 2015, EAU au închiriat o parte din orașul-port Assab, din Eritreea, și l-au transformat în bază aeriană, de unde au lansat atacuri peste Marea Roșie. EAU sunt totodată implicate în construirea unei conducte care face legătura între Assab și Addis Abeba. Emiratele speră nu numai să influențeze politica din Cornul Africii, ci și să investească și să valorifice piața de consum în creștere din Africa, unde vinde combustibili, materiale plastice și produse de origine animală. Totuși, pentru țările din Orientul Mijlociu, Marea Roșie și Cornul Africii fac parte dintr-o luptă regională și reprezintă un loc care atrage dispute și rivalități și din alte zone ale lumii.

În 2017, Arabia Saudită și EAU au rupt relațiile cu Qatarul pe care l-au acuzat că sprijină terorismul și destabilizează regiunea. Turcia, o rivală a Arabiei Saudite și a Emiratelor, a venit în sprijinul Qatarului, după care conflictul s-a extins peste Marea Roșie în vreme ce rivalitățile se derulau în Cornul Africii și atrăgeau dispute aprige între Turcia și Emirate, pe de o parte, și Turcia și Egipt, pe de altă parte. Suporteri ai unei poziții mai agresive din interiorul guvernului președintelui Erdoğan sunt de părere că EAU au finanțat lovitura de stat din 2013 care l-a vizat pe președintele Morsi al Frăției Musulmane din Egipt (și aliat al lui Erdoğan), după care au sprijinit tentativa de lovitură de stat împotriva lui Erdoğan însuși, din 2016.

Emiratele Arabe Unite au avut relații bune cu guvernul de la Mogadishu, capitala Somaliei, dar, după ce au concluzionat că acesta joacă în aceeași ligă cu Qatarul și Turcia, au retras finanțarea și au redistribuit-o spre regiunile autonome Somaliland și Puntland, unde au înființat o bază militară și două porturi. Și alte țări au înțeles beneficiile rezultate din prezența pe coasta Somaliei, cea mai lungă de pe continentul african. Turcia investise acolo mulți ani înainte ca statele din Golf să arate vreun interes, iar acum deține controlul majoritar în toate porturile și aeroporturile aflate sub autoritatea guvernului somalez. Prin construirea unei baze militare la Mogadishu, Turcia a întărit temerile țărilor arabe privind faptul că intenționează să se extindă în teritoriile fostului Imperiului Otoman. Este o acuzație pe care Ankara o neagă, descriindu-și politica externă ca pe un demers „întreprinzător și umanitar". Numai că lumea arabă nu așa îl vede și orice escaladare a tensiunilor între Turcia și statele arabe ar avea repercusiuni asupra Cornului Africii.

Din punct de vedere geografic, Ethiopia face parte din disputa Qatar – Turcia / Arabia Saudită – Emiratele Arabe Unite, dar a făcut eforturi să își mențină neutralitatea. În schimb, ea încearcă să coopereze cu toți jucătorii din regiune, având grijă în același timp să nu fie percepută ca stat clientelar al vreuneia dintre părțile implicate.

Saudiții și Emiratele au investit în sursele de energie, în turismul și sectoarele de producție din Ethiopia, sporind finanțarea pentru agricultură în încercarea de a-și proteja propriile surse de hrană. Turcia a fost și ea foarte activă în Ethiopia după ce a fost scoasă din

ecuație în Eritreea de către statele din Golf; neutralitatea studiată a Ethiopiei a permis Turciei să mențină o prezență economică semnificativă în regiune. Adoptând totodată politica puterii de convingere, Turcia s-a ocupat de construirea de școli și de moschei, și-a extins amprenta economică și este acum al doilea cel mai mare investitor în Ethiopia, după China. Totul face parte din politica „Deschiderii față de Africa" adoptate de guvernul de la Ankara în 2005. Este vorba despre o strategie preponderent economică, dar ea aduce Ethiopiei beneficii diplomatice, dat fiind că atât Ethiopia, cât și Turcia au relații tensionate cu Egiptul. Faptul că ambele țări împărtășesc același gen de suspiciune prinde bine ethiopienilor, dat fiind că au nevoie de aliați în disputa lor cu Cairo asupra celui mai importat program de construcții: Marele Baraj Ethiopian al Renașterii (GERD), cea mai mare centrală hidroelectrică din Africa.

Acolo unde Nilul Albastru ajunge în capitala Sudanului, Khartoum, el se unește cu Nilul Alb și devine fluviul Nil, al cărui curs se prelungește în Egipt. Barajul și rezervorul încep la câțiva kilometri de granița cu Sudan. Undeva în anii 2020, rezervorul se va umple; apoi se va extinde pe circa 250 de kilometri înspre podișurile Ethiopiei și totodată sursa apelor sale. În vara lui 2020, la nouă ani după începerea construcției, imaginile obținute din satelit, din spațiul de deasupra Marelui Rift African, au relevat că nivelurile apei din rezervorul din spatele barajului creșteau încet, în pofida faptului că nu există un acord între Addis Abeba și Cairo în acest sens. Ethiopienii au profitat de sezonul ploilor pentru a ridica nivelurile până în punctul în care au putut testa turbinele destinate producerii de electricitate pentru o mare parte din teritoriul țării.

Pentru egipteni, construirea barajului este o chestiune existențială – unul din cele mai evidente exemple de țară prizonieră propriei geografii. Nilul este practic sistemul sanguin al țării și al locuitorilor săi; dacă Nilul n-ar exista, n-ar exista nici Egiptul. 85% din debitul Nilului în Egipt provine din Nilul Albastru, iar acum ethiopienii țin mâna pe robinet. Nu se pune problema că Ethiopia ar intenționa să oprească debitul în totalitate, este vorba de faptul că ar deține pârghiile pentru a face asta.

Patima cu care fiecare dintre părți abordează chestiunea este de înțeles. Egiptul este alcătuit în mare parte din deșert, ca atare 95% din cei 104 milioane de locuitori trăiesc pe malurile fluviului și în deltă. Guvernul de la Cairo se teme că scăderea debitului cu numai 10% în următorii câțiva ani ar putea afecta cinci milioane de fermieri, ar putea scădea producția agricolă la jumătate și ar destabiliza și mai mult o țară care se luptă cu insurgenții islamiști. Chiar și în condițiile debitului normal al Nilului, zonele nordice ale deltei – afectate deja de pătrunderea apei sărate din Marea Mediterană – sunt expuse riscului de salinizare și mai accentuată. Argumentele prezentate de Cairo în disputa în cauză sunt acordurile din epoca colonială și Tratatul Anglo-Egiptean din 1929, care aloca Egiptului o anume

cantitate de apă, plus dreptul de veto asupra oricărei încercări din partea vreunui stat din amonte de a construi baraje pe cursul fluviului.

Ethiopia vede altfel lucrurile, susținând că nu are nici o obligație de a respecta acorduri pe care nu le-a semnat și că, în calitate de națiune aflată în amonte, deține avantajul geografic. De ani întregi proiectul a reprezentat o sursă de mândrie națională și este situat în inima viitorului Ethiopiei. Barajul va produce atât de multă energie încât Ethiopia va putea furniza Sudanului surplusul. Guvernul de la Addis Abeba spune că agricultura din foarte multe regiuni din amonte depinde de căderea ploilor, or, dată fiind periodicitatea intervalelor de secetă, milioane de ethiopieni riscă foametea. Ethiopia nu se împiedică deloc de poziția Egiptului, pe care îl privește ca pe o putere colonială care a contribuit la comerțul cu sclavi, punând practic la dispoziție piețe de sclavi, o putere colonială care a încercat să invadeze Ethiopia și încearcă în continuare să împiedice efortul țării de a scăpa de sărăcie.

Președintele el-Sisi afirmă că se va folosi de „toate mijloacele posibile" pentru a apăra interesele Egiptului. Este un discurs belicos care i-a făcut pe mulți analiști să speculeze că se pregătește un „război al apei" de proporții, posibilitate care planează de mai bine de 50 de ani. În 1970, guvernul ethiopian a contactat o companie americană căreia i-a cerut un studiu de impact privind construirea unui baraj pe Nil. Președintele de atunci al Egiptului, Anwar el-Sadat, s-a înfuriat atât de tare încât a amenințat cu declararea unui război.

Există totuși multe elemente în defavoarea armatei egiptene. Încă o dată, geografia este de partea Ethiopiei. Dat fiind că Ethiopia nu are ieșire la mare, o armată terestră egipteană ar trebui să traverseze Sudanul, sau să traverseze Marea Roșie și mai departe Eritreea. Nici una dintre opțiuni nu convine armatei, cu atât mai puțin uneia lipsite de experiență logistică recentă. Istoria militară a Egiptului nu este una marcată de victorii. Încercarea catastrofală de invadare a Ethiopiei în 1874–1876 este un avertisment asupra pericolelor presupuse de ocuparea unei țări suficient de puternice pentru a respinge colonizarea. În anii 1960, 70 000 de soldați egipteni au traversat Marea Roșie pentru a lupta în războiul civil din Yemen, dar numai 60 000 s-au mai întors acasă.

A fost luată în calcul și varianta unui atac aerian asupra barajului, dar ideea pare să fi fost abandonată. Bombardarea barajului în condițiile în care acesta este plin cu apă ar duce la inundații în Sudan și ar provoca indignare la nivel internațional. Pe lângă toate acestea, avioanele egiptene F-16 și avioanele de luptă Rafale nu au capacitatea de realimentare care să le aducă înapoi acasă chiar dacă ar supraviețui sistemelor de apărare antirachetă de ultimă generație furnizate de Israel și care înconjoară zidurile groase ale rezervorului. Armata ethiopiană nu este la fel de bine echipată precum cea egipteană, dar a tot cumpărat armament din Franța, Rusia, Israel și SUA. Ea dispune

de personal combatant experimentat și ar lupta pe teren propriu. Statul nu are alți aliați militari reali în afara geografiei sale, dar chiar și așa deține un mare avantaj. Președintele el-Sisi nu dorește să riște, iar în partea sa de lume implicarea într-un război ar însemna nu numai pierderea acestuia, dar și pierderea puterii și chiar a vieții.

Un alt factor limitativ este diplomația. Saudiții și Emiratele au investit substanțial în ambele țări și nu doresc să-și vadă investițiile amenințate de un conflict; chinezii, care susțin GERD, au aceeași poziție. Beijingul deține pârghii la Addis Abeba; poate că nu se obosește să alăture buna guvernare și condițiile de muncă cu ajutorul și cu comerțul, dar e foarte atent la stabilitate și îndeamnă ambele părți să se abțină. Ethiopienii au încercat să asigure guvernul de la Cairo că vor folosi barajul de o manieră care nu va avea un impact semnificativ asupra cursului inferior al apelor, iar Egiptul încearcă să înlocuiască o parte din producția sectorului agricol cu produse care necesită mai puțină apă.

Guvernele Sudanului și Sudanului de Sud urmăresc cu atenție situația, dar nu sunt la fel de îngrijorate. Ethiopia a promis că va menține debitul de apă și va exporta surplusul de electricitate țărilor vecine. Ambele ar putea profita de clauzele favorabile pentru a-și exporta petrolul. „Aurul negru" pentru „aur albastru" ar fi un schimb benefic pentru dezvoltarea industriei producătoare de petrol a Ethiopiei.

Apa reprezintă un factor de securitate națională pentru toate țările care se bazează pe sistemul fluviului Nil. Uganda, Burundi, Congo, Egipt, Kenya, Ethiopia, Eritreea, Rwanda, Sudanul de Sud, Sudanul și Tanzania monitorizează împreună debitul fluviului prin granițele lor, dar nici una din aceste țări nu riscă mai mult decât Egiptul și nici una nu are o poziție mai sigură ca Ethiopia. Egiptenii trebuie să se obișnuiască cu ideea că, după un secol în care au reprezentat o putere importantă în bazinul Nilului, vremurile s-au schimbat. Istoricul grec Herodot descria Egiptul ca pe un dar al Nilului – dar ceea ce oferă Nilul poate fi luat înapoi de către Marele Baraj Ethiopian al Renașterii.

Pe de altă parte, GERD asigură Ethiopiei șansa unică de a rupe ciclul veacurilor de sărăcie și al violențelor etnice. Tehnologia permite Ethiopiei să îndoaie gratiile închisorii geografice. Așa cum se întâmplă în multe alte țări africane, există numai porțiuni scurte ale râurilor care sunt navigabile, din pricina schimbărilor bruște de relief care limitează utilitatea acestora din punctul de vedere al comerțului. Apele au conferit mereu Ethiopiei un anume nivel de putere politică, dar acum „turnul de apă" s-a transformat în puterea apei în sensul energiei electrice.

Folosită cu înțelepciune, adică în mod echitabil, electricitatea ieftină și produsă din abundență poate îmbunătăți viețile a zeci de milioane de oameni, reducând tensiunile dintre ei. În condițiile unei bune guvernări, Ethiopia ar putea deveni o țară stabilă și lumea ar

accepta ceea ce este deja o realitate – faptul că Ethiopia este o putere regională.

Oricum, Ethiopia se confruntă cu nenumărate provocări. Schimbările climatice au exacerbat perioadele frecvente de secetă care lovesc câmpiile, iar defrișările provoacă eroziunea solului și deșertificarea. Țara continuă să adăpostească sute de mii de refugiați din Sudanul de Sud, Somalia și Eritreea, dar și peste un milion de locuitori dislocați la nivel intern. Cornul Africii este o adevărată platformă pentru grupările extremiste și actele de piraterie, un aspect care nu pare a se îmbunătăți în viitorul previzibil.

Gestionarea acestor probleme necesită stabilitate, însă aceasta este cea mai mare provocare de fapt. În Ethiopia circulă o zicală: „Când pânzele de păianjen se unesc, ele pot imobiliza un leu". Zicala nu a fost generată de gândirea politică, dar este valabilă. Dacă clasa politică și mediul de afaceri ar gestiona cu succes economia, iar policienii ar colabora pentru a uni țara, atunci „povestea africană de succes" ar fi o opțiune viabilă; în caz contrar, legăturile care ar putea uni riscă să se destrame.

CAPITOLUL 9

Spania

În Spania, natura și omul sunt opozabile.
Gertrude Stein

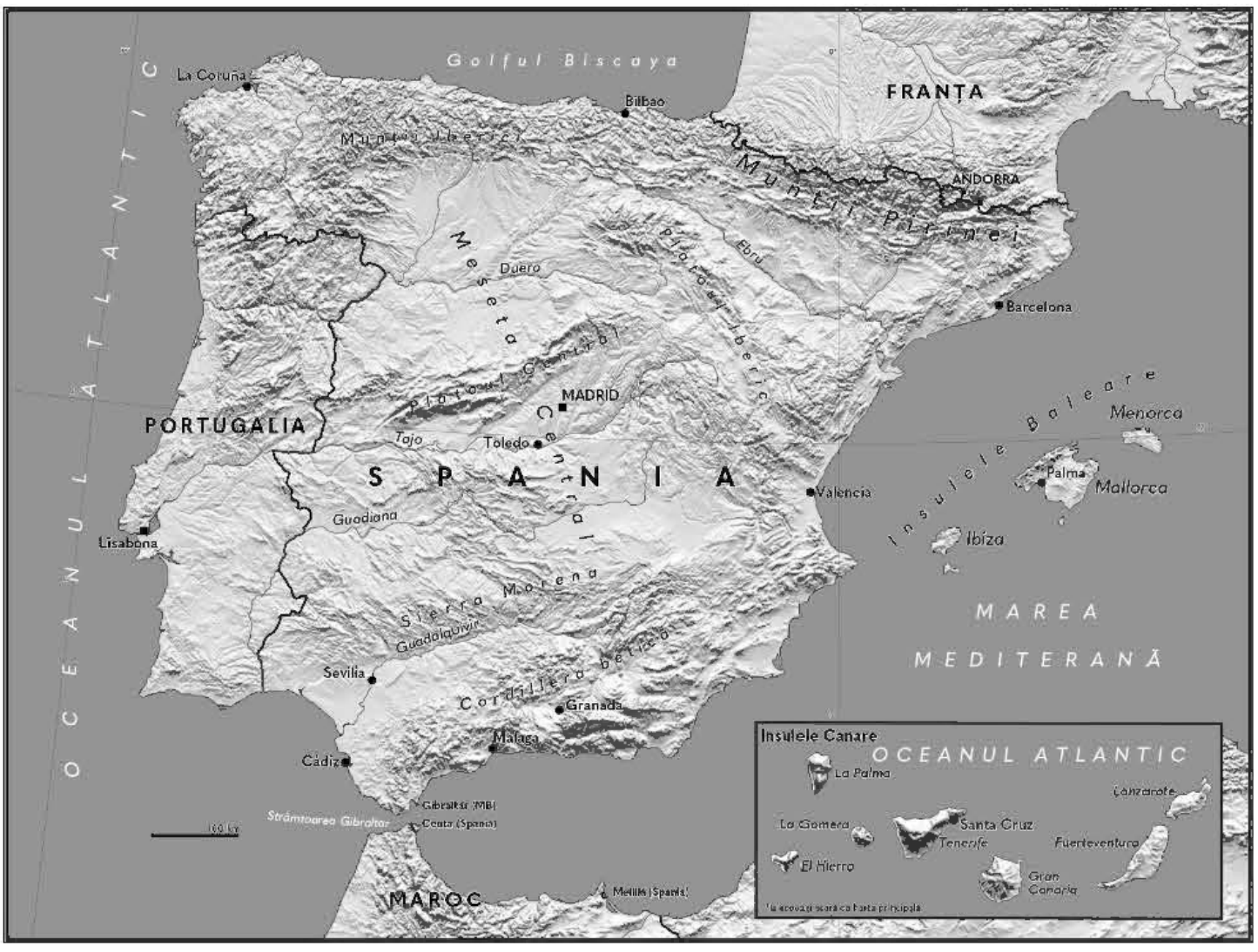

Una dintre multele bucurii de care poți avea parte când rulezi pe șoselele înguste, prăfuite și șerpuite din munții Spaniei este aceea de a-ți răsări în față o uriașă fortăreață care se înalță semeață în vârful unei stânci inaccesibile. Unele sunt doar niște ruine care stau să cadă, altele sunt superb conservate; toate alcătuiesc cheia înțelegerii geografiei și a istoriei Spaniei.

În epoca medievală timpurie, aceste structuri grandioase reprezentau trăsătura definitorie a unei mari porțiuni din Meseta Centrală – sau Podișul Central al Spaniei –, în asemenea măsură încât denumirea regiunii este derivată din cuvântul spaniol pentru castel, *castillo* – Castilia, „Regatul castelelor".

Este un nume potrivit întregii țări. Spania este o mare fortăreață. De la Marea Mediterană la Oceanul Atlantic, câmpiile înguste de coastă se termină abrupt în marile ziduri ale munților, iar întreaga regiune centrală alcătuiește un platou cu lanțuri înalte proprii și văi adânci. Meseta face din Spania una dintre cele mai muntoase țări din Europa.

În inima Mesetei Centrale este situat orașul Madrid. Orașul a fost ales capitală în secolul al XVI-lea tocmai pentru că se află în centrul Spaniei; teoretic, asta însemna că putea exercita un control mai centralizat asupra țării, distanța dintre el și potențialele centre de putere rivale fiind ceva mai mică. Dar terenul muntos al Spaniei și dimensiunea ei (are un teritoriu de două ori mai mare decât cel al Regatului Unit) au împiedicat dintotdeauna legăturile comerciale și controlul politic ferm, făcând ca diferitele regiuni să-și conserve

propriile identități culturale și lingvistice. Aceste diferențe sunt atât de complexe și nasc atâtea patimi, încât imnul național al Spaniei nu are versuri, pentru că nu există un acord clar asupra a ceea ce ele trebuie să exprime. Aceste diferențe se fac încă simțite – în asemenea măsură încât în nord, în vremurile moderne, s-a desfășurat o adevărată campanie de teroare în Țara Bascilor, campanie pusă la cale de extremiști care sunt dispuși să folosească violența pentru a se desprinde de Madrid, iar mișcarea politică din Catalonia urmărește același scop. Dominația și reprimarea categorică din partea Madridului sunt aspecte care aparțin trecutului, dar spectrul naționalismului regional violent se face simțit în continuare.

În Europa suntem obișnuiți să gândim că națiunile noastre și identitățile noastre naționale sunt un fel de statu-quo, în parte pentru că ideea de stat național în forma sa modernă s-a născut în Europa. Considerăm, de asemenea, că democrația liberală este standardul. Dar, dacă privim în urmă și analizăm istoria și lumea în general, democrația este departe de a fi normală, identificarea cu statul este un concept fragil în țările multinaționale sau multietnice în interiorul propriilor granițe. Spania este poate unul dintre cele mai vechi state europene – întemeiat la 1500 –, dar a luptat mereu pentru coalizarea regiunilor sale în jurul centrului. Spania este un membru activ al UE, dar însăși existența uniunii slăbește puterea statelor naționale existente și încurajează separatismul regional, așa cum se întâmplă în Catalonia, unde naționaliștii doresc un viitor în afara Spaniei, dar în cadrul Uniunii Europene.

Regiunile Spaniei și-au păstrat mereu identitățile solide, în special Catalonia, Țara Bascilor și Galicia.

Spania este, totodată, o democrație tânără. Temeliile acestei democrații par solide, nu se întrevăd pericole majore la orizont, dar există și un vechi filon antidemocratic care, în condițiile propice, ar putea reveni. Toate problemele izvorăsc din geografia și din istoria țării.

Regatul Spaniei are o populație cu densitate mică, comparativ cu cea mai mare parte a țărilor vest-europene. Cu excepția Madridului, majoritatea orașelor se află pe coastă, de exemplu Barcelona, Valencia și Bilbao; interiorul, în special Meseta Centrală, este uneori numit „La España vaciada" („Spania golită") datorită migrării populației din zonele rurale în orașe, care a luat amploare în secolul XX. Numărul locuitorilor a crescut și a scăzut de-a lungul secolelor – mărturie a unei istorii explozive și violente. La ora actuală, populația Spaniei numără circa 47 de milioane de locuitori, dar estimările sugerează că în următoarele patru decenii acest număr se va reduce cu aproximativ cinci milioane.

Spania se află pe locul patru ca suprafață între țările europene după Rusia, Ucraina și Franța, cu care se și învecinează. Are granițe și cu Gibraltar, Andorra și Portugalia, cu cea din urmă având cea mai lungă frontieră neîntreruptă din UE. Spania mai are o graniță mai puțin cunoscută cu Marocul. Și asta datorită enclavelor de coastă, Ceuta și Melilla. Ceuta se vede de pe coasta Spaniei, căci este situată pe țărmul Africii de Nord, la doar 13 kilometri distanță de strâmtoarea Gibraltar. În Marea Mediterană se află insulele Baleare – toate cele 151. Ele formează cel mai mare arhipelag al Europei, dar numai cinci sunt locuite: Majorca, Menorca, Ibiza, Formentera și Cabrera. Mult mai la sud găsim insulele Canare, la 110 kilometri în largul coastei nord-vestice a Africii, dar la 1 600 de kilometri de partea continentală a Spaniei, în Oceanul Atlantic. Sunt opt insule principale, între care cele mai cunoscute sunt Tenerife și Gran Canaria.

Toate acestea concură la asigurarea unui avantaj militar defensiv pentru Spania, la un posibil control al accesului în și din Marea Mediterană, precum și la porturi și baze cu ajutorul cărora să poată menține legături militare și comerciale și care au contribuit la crearea uneia dintre cele mai puternice armate din Europa și apoi al unuia dintre cele mai mari imperii. Cu toate acestea, chiar și când se afla la apogeul puterii sale, Spania s-a confruntat cu un fel de limitare a patrimoniului și a unității politice, din cauza geografiei sale interne.

Munții Pirinei sunt o barieră în fața invadatorilor, dar ei au constituit totodată și un obstacol în calea unui flux comercial lesnicios. Câmpiile înguste de pe coastă, aflate în apropierea lanțului muntos, au limitat spațiul necesar dezvoltării agriculturii, deși Spania s-a descurcat foarte bine cu ceea ce are și este renumită pentru măslinele, portocalele și vinurile produse. Câmpiile din Meseta produc uriașe cantități de hrană, dar și aici munții au stat în calea schimburilor de mărfuri din interiorul țării și către porturi.

Spre deosebire de Franța și Germania, Spania nu are râuri importante care să curgă neîntrerupte peste câmpiile întinse. Majoritatea râurilor au o întindere redusă și un debit mic, iar albiile unora dintre ele sunt secate pe timp de vară. În ultimii ani, seceta a fost atât de severă, încât culturile s-au uscat și regiuni întregi au intrat sub incidența raționalizării apei. Printre spanioli circulă o glumă macabră referitoare la asemenea perioade: „Acum copacii aleargă după câini", atât de mare este nevoia de apă.

Dintre cele cinci râuri principale, patru se varsă în Atlantic, numai râul Ebru se varsă în Marea Mediterană. Mai toate sunt nenavigabile în interior și deci inutile în ceea ce privește transportul de bunuri sau, în vreme de invazii, de trupe. Guadalquivir este singurul râu navigabil în interiorul teritoriului, ceea ce înseamnă că Sevilla este singurul port fluvial din țară capabil să permită navigarea vaselor care merg la ocean și, ca atare, în câteva rânduri a fost considerat cel mai mare oraș al Spaniei. Este și motivul pentru care maurii, care au venit aici în secolul al VIII-lea, și-au întemeiat un califat și au rămas 800 de ani, reușind să-și extindă puterea până în nord, în Cordoba. Așa limitate cum sunt, râurile sunt vitale pentru irigarea regiunilor agrare, iar în timpurile moderne ele sunt o sursă de energie hidroelectrică. Spania este totuși o țară preponderent aridă, în asemenea măsură încât există riscul de a deveni un deșert. Lanțul muntos din sud traversează peninsula de la est la vest și acționează ca o barieră uriașă care blochează aerul umed venit dinspre Atlantic. Munții Cantabrici sunt cei care culeg roadele, dar câmpiile din Meseta Centrală au parte de puțină ploaie, ceea ce pune presiune pe resurse. Pomparea excesivă a apei din pânza freatică de pe coasta Mediteranei, din zonele cu rocă poroasă, a făcut loc apei sărate care a îmbibat solul. De unde rezultă litigii legate de resursele din regiune. Multe țări au dispute cu vecinii în privința alocării apei; litigiile Spaniei țin de teritoriul din interiorul granițelor.

Inconvenientele în transportul mărfurilor și al celui de pasageri, dat fiind relieful muntos și apele care străbat teritoriul, sunt o parte din factorii care au întârziat crearea unui stat puternic, centralizat, și au menținut identitățile și limbile regionale. Madridul a încercat să depășească aceste bariere geografice prin construirea de căi ferate și de șosele. Prima linie de cale ferată a fost construită în 1848 și acoperea cei 29 de kilometri dintre orașele-port Barcelona și Mataro. Ulterior, construcția majorității liniilor feroviare a început în Madrid, de unde se ramifica într-un sistem care seamănă cu spițele unei roți. Sistemul modern de drumuri a început să se consolideze abia în a doua jumătate a secolului trecut; prima porțiune de șosea a fost inaugurată în 1969 și realiza, încă o dată, legătura între Barcelona și Mataro. Dar, în vreme ce guvernele naționale s-au angajat în crearea națiunii spaniole, catalanii, bascii, galicienii și alte grupuri etnice s-au încăpățânat să rămână neatinse, iar geografia le-a ajutat să se separe. Canionul Despenaperros, de exemplu, un defileu splendid

în care râul curge printre stânci abrupte, este singura cale naturală importantă prin munții Sierra Morena, care se întind pe o distanță de 485 de kilometri și separă Andaluzia de Meseta.

Situarea Spaniei în sud-vestul extrem al Europei a însemnat că, încă din Antichitate, teritoriul ei a fost populat de locuitori atât din Europa, cât și din Africa de Nord, printre ei numărându-se și cartaginezii și romanii. „Hispania" a făcut parte din Imperiul Roman timp de 600 de ani. În ciuda faptului că romanii nu au construit acolo decât foarte puține așezări pentru civilii romani, ei au lăsat o amprentă durabilă asupra arhitecturii, religiei și limbii țării, turnând fundația unei culturi în Peninsula Iberică. Latina a dispărut, dar din ea s-au născut castiliana, catalana, galiciana și portugheza.

Și iată-i venind pe vizigoți! Spre deosebire de romani, invadatorii germanici de la nord au lăsat foarte puțin în urma lor, cu toate că au făcut parte din istoria Spaniei multe secole. În 710, regele vizigot Wittiza a murit, iar Hispania s-a fracturat între rivali care revendicau câte o parte din ea. Aceasta este, de regulă, rețeta dezastrului, în special dacă una dintre părți cheamă în ajutor o armată invadatoare. O casă dezbinată nu poate sta în picioare, iar dinastia vizigoților s-a șubrezit în asemenea hal încât acoperișul ei s-a prăbușit aproape peste noapte. Faptele rămân tulburi, dar se pare că familia lui Wittiza a cerut ajutorul armatelor musulmane din Africa de Nord pentru a-l învinge pe rivalul lor, regele Roderick. Răspunsul pare a fi fost „ce țară frumoasă, o ocupăm".

În mai 711, Tariq ibn Ziyad a debarcat în Gibraltar cu o armată de 7 000 de oameni, iar la mijlocul lui iulie reușise deja să respingă armata lui Roderick și a profitat de ocazie, pentru a-l ucide. De acolo, Ziyad a pornit spre nord și a ocupat capitala Toledo. Un efectiv de 18 000 de soldați a sosit apoi pe post de întăriri, iar în doi ani musulmanii controlau o mare parte din peninsulă, pe care au numit-o „Al-Andalus".

Au efectuat repetate misiuni de recunoaștere la nord de Pirinei, dar a urmat Bătălia de la Tours, despre care mulți istorici cred că a salvat creștinismul în Europa. În 732, o armată uriașă care avansa de la nord către bazinul Loarei a fost întâmpinată de conducătorul francilor Carol Martel și, contrar tuturor așteptărilor, francii au triumfat. Martel era de părere că musulmanii trebuiau izolați în Iberia, altfel Europa creștină avea să cadă. 1 000 de ani mai târziu, marele istoric britanic Edward Gibbon emitea aceeași părere: „Rinul nu este mai dificil de traversat decât Nilul sau Eufratul, iar flota arabă ar fi putut intra fără să întâmpine rezistență direct la gurile Tamisei".

Dacă demersul lui Martel ar fi eșuat, n-ar mai fi existat un Charlemagne (nepotul lui Martel). El a trasat o zonă-tampon la sud de Pirinei, în regiunea unde acum se află Catalonia, iar zona a devenit flancul de est al recuceririi (*Reconquista*) Iberiei. După bătălia de la Tours, musulmanii au început în cele din urmă retragerea, iar între

756 și 1031 s-au mulțumit cu întemeierea dinastiei andaluze Umayyad (Omeiade) care se întindea pe aproape două treimi din Peninsula Iberică.

Capitala, Cordoba, n-a avut probabil rival nicăieri în lume datorită civilizației sale. Au fost deschise biblioteci, literatura, știința și arhitectura au înflorit, iar erudiții musulmani au adus cunoașterea și trezirea la viață a culturii în Europa de Vest. Limba arabă în mod special și-a pus amprenta asupra Spaniei: în limba spaniolă există mai multe cuvinte din arabă decât din orice altă limbă, exceptând latina. Însuși numele Gibraltar vine de la Tariq ibn Ziyad: stânca a devenit cunoscută drept „Jabal Tariq" („muntele Tariq").

În 1031, califatul s-a prăbușit, destrămându-se în regate mai mici. Autoritățile creștine au profitat de șansa de a elibera de sub ocupația islamică pământurile aparținând cândva creștinilor, iar în anii 1060 papa Alexandru al II-lea a oferit iertarea păcatelor oricărui războinic pregătit să se alăture cauzei. În 1085, Toledo – cheia către regiunea centrală Meseta – fusese deja recâștigat, un moment crucial atât din punct de vedere militar, cât și din punctul de vedere al dezvoltării ulterioare a Spaniei și Europei.

În 1212, forțele creștine au pătruns în trecătoarea Despenaperos, iar până în 1250 aproape toată Peninsula Iberică revenise sub controlul creștinilor, cu excepția regatului Granada de pe coasta sudică. Granada, care a văzut încotro bătea vântul, a ales să plătească tribut Castiliei și a reușit să reziste încă 250 de ani, timp suficient pentru a ridica multe dintre palatele din splendida Alhambra.

Este simplu să privești Reconquista ca pe un proiect unic, dar, din pricina geografiei Spaniei, regatele creștine din nord au acționat, de cele mai multe ori, unilateral. La nord-est, Aragonul era ocupat cu o ofensivă menită să îi aducă o anumită parte din teritoriu, în vreme ce la nord-vest Galicia se regrupa și plănuia următoarea campanie. Recucerirea a continuat către sud pe fâșii, nu în valuri, ceea ce a însemnat că, deși Spania modernă era reconstituită bucată cu bucată, ea rămânea totuși divizată.

Derulând pe repede înainte, ajungem la 1469 și suntem martorii începutului sfârșitului prezenței musulmane. Isabela I de Castilia s-a căsătorit cu Ferdinand de Aragon, iar cele două coroane au devenit una. În termeni geografici, aceasta însemna că nord-estul și vestul Spaniei se uniseră. A fost o uniune politică limitată, cu efecte economice modeste; cele două regiuni erau încă autonome, dar a fost un prim pas spre nașterea Spaniei moderne. Un mare salt înainte s-a făcut în următoarele două decenii.

În 1482, cuplul regal, cunoscut sub titlul de Monarhii Catolici, a lansat un val de atacuri asupra Granadei, care a durat zece ani. În 1492, emiratul a capitulat, Granada a fost încorporată Castiliei și 800 de ani de stăpânire musulmană în Peninsula Iberică au ajuns la final. Musulmanii au deschis un drum peste peninsulă și au strălucit puternic. Potrivit standardelor vremii, brutalitatea lor nu a depășit-o

pe cea a altor cuceritori; ei au promovat cunoașterea și, într-o mare măsură, au vegheat la o relativă libertate religioasă. Creștinii și evreii au trăit sub restricții, au fost nevoiți să plătească acea taxă numită *jizya*, nefiind musulmani, au fost obligați să poarte ecusoane care le dezvăluiau credința și au suferit o grămadă de umilințe, dar nu au fost obligați să se convertească, sub amenințarea cu moartea, nici să trăiască în ghetouri.

Isabela și Ferdinand, pe de altă parte, preluaseră deja, din mâinile Bisericii, conducerea Inchiziției spaniole, într-o încercare de a uni Spania sub o singură religie. Reconquista fiind dusă la bun sfârșit, musulmanii și evreii au avut de ales: fie se convertesc, fie pleacă în exil, fie mor.

Evreii trăiseră în peninsulă de peste un mileniu, dar în martie 1492 li s-au dat patru luni să părăsească teritoriul și li s-a interzis să ia cu iei aurul, banii, caii și armele. Istoricii se contrazic în privința numărului celor expulzați, dar o estimare modernă stabilește cifra la 40 000. De-atunci, în Spania, numărul evreilor a fost destul de mic. Actul de expulzare a fost practic abolit în 1968.

În 1502, atenția s-a concentrat asupra musulmanilor. Mulți s-au convertit, dar printre aceștia au existat și musulmani care au continuat să practice islamismul în taină. Cei convertiți au căpătat numele de „micii mauri", au fost bănuiți a fi „dușmanul din interior", iar în 1609 au fost expulzați. Mai multe sute de mii au fost obligați să plece; regatul Valencia a pierdut o treime din locuitori, iar sectorul agrar a rămas în ruină timp de o generație.

Din nefericire, sondajele arată că rădăcinile antisemite ale Spaniei vor fi greu de eliminat din cultura țării. Acest aspect se reflectă în câteva cuvinte folosite încă de spanioli, uneori fără ca aceștia să înțeleagă cât de ofensatoare pot fi; de exemplu, *judiada* înseamnă un truc murdar sau un act de cruzime, iar în orașul Leon, o băutură numită *matar judios* – „ucide evreii" se consumă încă în timpul Săptămânii Mari. Abia în 2014, satul Castrillo Matajudios („Castrul Ucide Evreii") și-a schimbat denumirea. Cu câțiva ani în urmă, mă pregăteam să plec într-o misiune în Israel. Femeia care locuia deasupra mea, o doamnă din Spania, corpolentă, drăguță, zâmbitoare, în vârstă de 60 și ceva de ani, s-a arătat suficient de îngrijorată de siguranța mea încât să mă tragă în apartamentul ei și să-mi șoptească: „Tim. Ai grijă cu evreii!"

Este adevărat că, în lumina sensibilităților apărute în timpurile moderne, în multe țări europene oamenii își cenzurează exprimarea, dar Spania pare a deține recordul la termeni ofensatori. În provincia Extramadura se află satul Valle de Matamoros, sau Valea Ucigașilor de Mauri, o excepție, desigur. Timp de secole, încă de pe vremea Inchiziției și ajungând la epoca lui Franco, o modalitate în care Spania a găsit de cuviință să se autodefinească sub egida unei țări unice a fost calitatea catolică, catolicii fiind apărătorii credinței.

Minoritățile precum evreii și musulmanii au slujit mereu drept exemplu de „alții".

Monarhii Spaniei au considerat că este de datoria lor religioasă să convertească cât mai mulți oameni, nu numai în Spania, ci și dincolo de granițele ei. Atras de mirajul acestui scenariu a fost și un aventurier italian în vârstă de 40 de ani, pe numele său Cristofor Columb, care încercase ani la rând să-i convingă pe suverani să finanțeze o expediție pentru a găsi o cale maritimă mai rapidă către Indii. A primit destui bani cât să ajungă în Hispaniola (Haiti/Republica Dominicană) și să descopere ceva aur pe care, într-o scrisoare adresată reginei Isabela, l-a pomenit sub sintagma „mari mine". Reacția curții a fost: „Aur! Aur spui? Vom avea nevoie de o corabie mai mare." Bogățiile descoperite ulterior în America Latină au ajutat Spania să devină cea mai puternică țară din lume.

Sigur că și alte țări au vrut o parte din premiu. În 1493, Portugalia amenința cu război pentru a revendica teritoriul pe care Columb îl descoperise întâmplător. Din fericire pentru cele două țări, dacă nu și pentru popoarele din America Latină, papa Alexandru al VI-lea a simțit că el deține „autoritatea prin voia lui Dumnezeu Atotputernicul" de a crea o linie imaginară care să străbată Atlanticul de la nord la sud. Toate teritoriile noi descoperite la vest de această linie reveneau Spaniei, cele de la est, Portugaliei, iar oricine spune altceva era amenințat cu excomunicarea. Astfel s-a menținut pacea, cu excepția secolelor de războaie, jaf, cotropiri, sclavie și molime pe care le-a adus Tratatul de la Tordesillas, așa cum a fost denumit, în teritoriile cucerite.

Evreii plecaseră, musulmanii se pregăteau și ei să plece, la fel ca și Isabela și Ferdinand. Ambii suverani erau deja morți în 1516, când Spania abia intrase în Epoca de Aur care s-a desfășurat între 1500 și 1681. Epoca a fost marcată de uriașe sume provenite din minele de aur și argint din America de Sud, care au finanțat un nivel de trai tot mai ridicat, extinderea armatei și au încurajat excelența în arhitectură, literatură și pictură.

Regiunile Spaniei continuau să se dezvolte totuși diferit ca identitate, politică și economie. Problemele interne create de geografia Spaniei, fisurile care împiedicau dezvoltarea, erau ascunse de valuri de aur și de argint care se revărsau de la 10 000 de kilometri distanță în Atlantic și înapoi în regat.

O mare parte din aceste bogății a fost irosită în conflicte europene. Ceea ce a însemnat că forțele navale din Atlantic, însărcinate cu paza căilor de finanțare a întregii afaceri, primeau mai puțini bani. La jumătatea anilor 1600, spaniolii începeau să piardă controlul rutelor maritime. Corăbiile negustorilor spanioli din Caraibe încărcau mărfuri chinezești aduse din porturile Americii Centrale de la Oceanul Pacific. Ele se alăturau vaselor încărcate cu argint și aur și, păzite de galioanele militare, luau direcția Cubei și de-acolo porneau către Spania. Dar pirații din Caraibe au învățat cum să le aștină calea.

S-a răspândit zvonul că națiunea cea mai puternică din Europa devenea vulnerabilă. „Câinii de mare" ai Angliei elisabetane, Walter Raleigh și Francis Drake, care nu precupețeau nici un efort când venea vorba de jaf și de crimă, participau cu entuziasm, subminând și mai mult fluxul veniturilor Spaniei.

În 1588, Filip al II-lea al Spaniei a născocit un plan diabolic, dar nu a anticipat din ce parte va bătea vântul. Ideea a fost aceea de a trimite 130 de vase de război în Canalul Mânecii și de a distruge flota engleză, punând astfel capăt puterii sale de a-i susține pe olandezi în războaiele lor cu Spania și de a fura comorile Spaniei. Mai mult decât atât, Spania plănuia să invadeze Anglia, să o alunge de pe tron pe regina protestantă și apoi să traverseze din nou Canalul pentru a înăbuși rebeliunea olandeză. Dispuneau, în fond, de cele mai solide corăbii și de o putere de foc teribilă. Ce-ar fi putut merge prost, în afară de absolut toată operațiunea?

Un amiral cu experiența oceanului ar fi putut fi de folos. Numit cu doar patru luni înainte ca Armada să ridice ancora, ducele de Medina Sidonia i-ar fi spus regelui său: „Cunosc, din mica mea experiență pe mare, că sufăr de rău de mare". Resursele secătuite afectaseră starea flotei spaniole. Când au ajuns la Calais, Medina Sidonia a fost nevoit să aștepte echipamentul de bază fără a avea un port de apă adâncă în care să ancoreze. Englezii au profitat de ocazie.

În timpul bătăliei care a urmat, Armada a suferit pierderi uriașe, iar navele s-au risipit. Au navigat spre Marea Nordului pentru a se regrupa. Sosise vremea să abandoneze misiunea și să se întoarcă acasă, dar spaniolii au o zicătoare: „La geographia manda" – geografia controlează tot. Geografia le era împotrivă.

Spaniolii trebuiau să se întoarcă în sud, dar vântul bătea în direcția greșită, iar englezii le tăiaseră calea. S-au dus mai departe spre nord, dar când au înconjurat nordul Scoției s-au confruntat cu o furtună iscată neobișnuit de devreme în Atlanticul de Nord. Multe vase au fost aruncate pe țărmul irlandez stâncos, într-un ger cumplit. Când ceea ce a mai rămas din flota spaniolă s-a întors acasă în octombrie, numărul corăbiilor ancorate în port era de aproximativ 60. Circa 15 000 de marinari muriseră și, odată cu ei, a murit și reputația pe care Spania și-o câștigase de cea mai puternică flotă. Se anunța un nou secol, iar echilibrul puterilor se clătina.

Spania nu era, pur și simplu, pregătită să renunțe la poziția de putere dominantă și a continuat, fără succes, să declare război Olandei (Țărilor de Jos) pentru a-și păstra teritoriile. În acei ani, Coroana Spaniolă nu putea controla nici măcar Spania.

Răscoala bascilor din anii 1630 a izbucnit când Madridul, care căuta fonduri pentru război, a impus o taxă industriei textile din Bilbao și a rechiziționat uriașele sale rezerve de sare. Consecințele nu s-au lăsat așteptate. Răscoala a durat trei ani și a fost nevoie de intervenția armatei pentru a o înăbuși. Bascii nu au uitat asta.

În 1640 a venit rândul catalanilor. Spania a lansat o campanie militară din Catalonia în Franța, scopul fiind aparent acela de a implica în război Catalonia. Or, în cazul în care catalanii luptau pentru țara lor, logic ar fi fost să sprijine armata spaniolă. Catalanii, care nu mureau de dragul Madridului, au picat testul.

Liderii catalani s-au alăturat francezilor, care trecuseră granița, și împreună au înfrânt forțele spaniole. Cu toate acestea, în 1648 Franța s-a retras și, înainte de 1652, după ce a înfometat populația Barcelonei, forțând-o să se predea, Madridul și-a redobândit controlul.

Catalanii numesc conflictul „La Guerra dels Segadors" – „Războiului Secerătorilor" – un omagiu adus țărănimii. Imnul Cataloniei, adoptat oficial în 1994, este intitulat „Secerătorii". Cântecul datează din 1640, versurile au fost compuse în 1899, iar imnul dă în continuare de gândit celor din Castilia:

Catalonia triumfătoare
Va fi din nou bogată și prosperă.
La o parte cu acești oameni
Atât de încrezuți și aroganți.

Refren: Lovește cu secera!
...
Fie ca dușmanul să tremure
Văzându-ne simbolul.
La fel cum tăiem spicele de aur
Când trebuie, secerăm și lanțuri.

Renumele Spaniei, economia și populația ei se aflau în declin, iar țara era răvășită de instabilitate și de violență. În 1600, populația număra circa 8,5 milioane de locuitori. În secolul care a urmat, numărul a scăzut la 6,6 milioane. Aproximativ 10 000 de oameni își pierdeau anual viața în războaie, alți 5 000 plecau în colonii, iar sărăcia extremă și molimele apărute periodic erau un obstacol în calea creșterii demografice. La începutul anilor 1700, Spania era încă o putere importantă care controla teritorii în toată lumea, dar starea ei era mult prea jalnică pentru a păstra ceea ce avea, dat fiind că dusese numeroase războaie și a pierdut multe teritorii în Europa, inclusiv Napoli, Sicilia, Milano și Gibraltarul, pe care britanicii l-au ocupat în 1704.

Conflictele au caracterizat secolul respectiv. Spania s-a războit, dar s-a și aliat deopotrivă cu Franța, flota lor comună fiind înfrântă de către britanici la Trafalgar în 1805. Doi ani după aceea, 30 000 de soldați francezi traversau peninsula, aprinzând scânteia Războiului de Independență. Cuvântul *guerilla* provine de la acest conflict, derivat fiind din cuvântul *guerra* care înseamnă război. Cuvântul „gherilă" a fost ulterior folosit pentru a descrie grupările de insurgenți spanioli care au băgat spaima în francezi.

America Latină începea să ridice problema legitimității controlului coloniștilor spanioli asupra ei. În nord și sud au izbucnit revolte conduse de Simon Bolivar și de Jose de San Martin. După ce au preluat controlul asupra regiunilor, aceștia s-au orientat asupra centrului continentului și s-au întâlnit pe coasta centrală a Pacificului. Bolivar a lichidat apoi rămășițele rezistenței loialiste din partea superioară a Perului, redenumit Bolivia în cinstea lui. În condițiile în care Mexicul pornise pe aceeași cale, America de Sud a scăpat de sub controlul Spaniei până în 1826.

Totuși Spania nu scăpase de violențe. Pe tot parcursul secolului al XIX-lea, acestea au continuat să se manifeste, orașele împotriva satelor, liberalii împotriva tradiționaliștilor, regiuni împotriva altor regiuni, spanioli împotriva altor spanioli. Războaiele civile au facilitat instalarea armatei în mașinăria politică a țării. Catolicii înverșunați au fost asmuțiți împotriva liberalilor care doreau reducerea influenței Bisericii. În timpul diferitelor răzmerițe, al tentativelor de lovitură de stat și al unor războaie în toată regula, ambele părți au comis atrocități care au contribuit la o dușmănie de durată, care s-a extins și în veacul XX.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Madridul a încercat să ajungă din urmă Revoluția industrială care se derula rapid în Marea Britanie, Germania și Franța, trei țări rivale care ajunseseră fiecare la un sentiment de unitate mult mai pronunțat decât Spania. În orice caz, dezvoltarea lentă a rețelei de drumuri și de căi ferate reprezenta un efort de închegare a economiei, prin care a continuat să calce pe urmele țărilor situate spre nordul Europei. Populația a rămas divizată, o mare parte din ea fiind mai loială regiunilor în cauză decât țării în sine. Ultimele colonii ale vechiului imperiu își obținuseră independența în 1898, Spania pierzând Puerto Rico, Cuba și Filipine. Deși Imperiul Otoman primise porecla de „bolnavul Europei", nici Spania nu stătea prea bine cu sănătatea. Or, dacă nu mai era o mare putere a lumii, nici regiunile care făceau parte din ea nu mai aveau motive solide pentru a se identifica a fi spaniole.

În pofida faptului că a reușit să se țină departe de Primul Război Mondial, Spania nu a fost imună la ciocnirile dintre politicienii de dreapta și cei de stânga, într-o perioadă în care fascismul și comunismul căpătau tot mai mulți adepți în Europa. Democrația abia se năștea, dar avea plămânii slabi. O lovitură militară l-a adus la putere pe dictatorul Miguel Primo de Rivera în 1923, care a condus țara doar șase ani și jumătate. Republicanii au câștigat alegerile din 1931, iar noul guvern a proclamat Spania republică. Tot acest guvern a înlăturat ofițerii superiori cu vechime în armată, a contestat privilegiile Bisericii, a naționalizat moșiile și a mărit substanțial salariile muncitorilor din industrie. Pe scurt, și-a asigurat opoziția din partea celor mai puternice patru forțe din țară: Biserica, armata, moșierimea și industriașii.

În mai puțin de un an de la alegeri a avut loc o a doua lovitură de stat, eșuată, dar haosul pe care l-a provocat a necesitat organizarea altor alegeri în 1933. La putere a venit un guvern de dreapta care a anulat imediat toate politicile guvernului anterior, inclusiv cele privind acordarea de libertăți mai generoase Cataloniei. În 1936, într-o perioadă marcată de un val de greve, reprimări brutale și o economie pe butuci, au fost organizate alte alegeri. De data aceasta, la putere a venit stânga, sub forma Frontului Popular Unit, dar diferitele facțiuni gravitau acum către extreme, iar Spania aluneca rapid pe marginea unui război civil.

Pe 12 iulie a fost asasinat Jose Castillo, un loialist republican și locotenent în gruparea paramilitară a Gărzilor de Asalt de pe lângă guvernul Frontului Popular. Răzbunarea nu s-a lăsat așteptată și a fost la fel de brutală. În aceeași noapte, ofițerii de poliție și teroriști de stânga au năvălit în casa lui Jose Calvo Sotelo, un politician de dreapta fruntaș. A fost urcat într-o dubă a poliției și împușcat în ceafă chiar în mașină.

Mii de susținători de dreapta au participat la funeraliile lui Sotelo, după care s-au năpustit în centrul orașului unde s-au confruntat cu Gărzile de Asalt care au împușcat mortal numeroși protestatari. Asasinarea lui Sotelo a fost privită de către Dreapta ca o supremă nelegiuire. La trei zile după funeralii, revolta armatei a început când Armata din Africa, care-și avea cartierul general la Melilla, s-a răsculat sub comanda a patru generali, printre ei Francisco Franco, ceea ce a dus la izbucnirea Războiului Civil din Spania.

În următorii doi ani, conflictul s-a desfășurat cu o înverșunare absolută. Hitler și Mussolini furnizau arme unei armate bine instruite, deci era doar o chestiune de timp până când naționaliștii aveau să înfrângă rezistența, în ciuda încercărilor sovieticilor de a trimite arme republicanilor.

În iarna 1938–1939, forțele republicane erau deja extenuate, rezervele de hrană, secătuite din pricina blocadelor și trei milioane de refugiați din teritoriile cucerite de trupele lui Franco fugiseră din calea represiunii sălbatice. În ianuarie 1939, 500 000 de civili și de soldați au plecat din Barcelona, în condiții de ger cumplit, luând calea granței cu Franța. Unii dintre ei au fost nevoiți să străbată pe jos o distanță de 160 de kilometri, într-un marș cunoscut în istorie sub denumire *La Retirada* („retragerea"), sub tirul avioanelor germane și italiene.

Trupele lui Franco au intrat în Barcelona și la sfârșitul lui februarie Marea Britanie și Franța l-au recunoscut pe Franco drept șef al guvernului. În martie, 200 000 de soldați au intrat în Madrid fără să întâmpine rezistență. Mulți cetățeni au ieșit pe stradă pentru a sărbători victoria; mulți alții au stat treji peste noapte, de frica represaliilor inevitabile din partea trupelor lui Franco.

În aprilie, forțele republicane capitulau necondiționat în fața lui Franco. Istoricii se contrazic în privința numărului celor uciși; cifrele

estimate se încadrează între jumătate de milion și un milion de oameni, dacă punem la socoteală și foametea și lipsa asistenței medicale. Zeci de mii de bărbați și femei au fost executați, de ambele părți, iar în perioada postbelică mii de alți republicani au fost uciși pe măsură ce varianta de fascism exercitată de Franco a pus stăpânire pe toate aspectele vieții. La începutul războiului, unul dintre generalii lui Franco, Emilio Mola, spunea: „Este necesar să semănăm teroare. Trebuie să creăm impresia că stăpânim situația, să eliminăm, fără scrupule și fără ezitare, pe toți cei care nu gândesc ca noi."

În jurul generalului poreclit *El Caudillo* – Liderul – s-a născut un adevărat cult al personalității. Legile liberale votate de republicani au fost abrogate. În locul lor au fost adoptate legi prin care femeilor li se interzicea accesul la catedrele universitare și nu numai că nu puteau profesa ca judecători, nu puteau nici măcar depune mărturie ca martori la procese. Biserica nu s-a sfiit să declare că pronia cerească l-ar fi trimis pe Franco să salveze națiunea, iar junta militară a promovat ideea că națiunea era o entitate singulară și unitară. Asta însemna că identitățile regionale cum erau cele basce sau catalane aveau să fie zdrobite. Limbile ambelor provincii au fost interzise în sfera publică, lege sprijinită de altfel de un slogan al guvernului care spunea *Si eres Español, habla Español!* („Dacă ești spaniol, vorbește spaniola!"). Limbile catalană și bască s-au retras în sfera privată, vorbite fiind acasă, dar fiecare silabă rostită în aceste limbi era o formă de respingere a autorității guvernului de la Madrid.

Franco a rămas la conducerea țării până în 1975. Intenția lui a fost aceea de a crea o Spanie omogenă, dar, ca mulți alții înaintea lui, a fost înfrânt de geografia care a menținut vii limbile și identitățile regionale atâta vreme. Una dintre fortărețele care i-au ținut piept a fost stadionul Camp de Les Corts, leagănul clubului de fotbal Barcelona. Franco era un suporter al echipei Real Madrid, nu neapărat un fan al echipei, dar un susținător al simbolului succesului spaniol. Nu era ca și cum ar fi putut promova un club dintr-o regiune care-și dorea autonomia. Regimul a schimbat numele clubului FC Barcelona în Castilian și a modificat emblema clubului astfel încât steagul catalan de pe ea să semene cu cel spaniol. Neschimbat a rămas însă spiritul suporterilor. Mii de microbiști cântau imnul în catalană – la urma urmelor, polițiștii nu-i puteau aresta pe toți. Tradiția a supraviețuit mutării la Camp Nou de la finele anilor 1950. În toată Țara Bascilor, suporterii echipei Athletic Bilbao și-au demonstrat părerea despre guvernul de la Madrid în aceeași manieră. Mulți suporteri din ambele orașe încă o fac.

Sardana, un dans popular catalan, a fost de asemenea interzis. Acest dans este practic o horă care se extinde sau se micșorează în funcție de dansatorii care se alătură sau pleacă. Desigur, catalanii îl dansează ori de câte ori au ocazia într-un gest de frondă, cercul simbolizând unitatea.

Alții și-au manifestat opoziția mult mai direct. Pe parcursul anilor 1940, forțele Gărzii Civile a lui Franco au fost hărțuite de oameni pe care ei îi numeau „bandiți" și care erau de fapt luptători de gherilă. Unii operau de dincolo de graniță, din Franța, alții din zonele muntoase din Spania, intrând uneori și în orașe. Oricum, puterea regimului nu a fost niciodată amenințată cu adevărat. Există puține detalii, dar studiile sugerează că mii de luptători de gherilă au fost uciși, alături de sute de soldați din Gărzile Civile. Ultimul rebel care a murit ar fi fost Jose Castro Veiga, împușcat în Galicia în 1965.

Presa de stat a păstrat sub tăcere o mare parte din aceste evenimente, iar publicul a știut prea puțin despre adevărata situație; oamenii încercau să supraviețuiască unei economii profund afectate de război și care se prăbușise la niveluri întâlnite în 1900. Franco a impus un sistem economic numit autarhie – care presupunea autonomie, controlul statului asupra prețurilor și un comerț limitat cu alte țări. Toate acestea au avut un efect devastator. Anii 1940 au fost numiți *Los Años de Hambre* – anii foametei.

Și, cu toate acestea, regimul a găsit fondurile și mâna de lucru (forțată) pentru a consolida granița cu Franța prin intermediul a câteva mii de buncăre care au format „Linia Gutierrez" sau „Linia P". Armata știa că în decursul unui trecut lung și violent mulți invadatori intraseră în peninsulă traversând coridoarele joase aflate pe ambii versanți ai lanțului muntos, până în Țara Bascilor și Catalonia. Multe dintre buncăre sunt încă acolo, abandonate și acoperite de buruieni; ele stau mărturie izolării parțial autoimpuse din anii în care Franco a fost la putere. Regimul simțea că influențele străine slăbesc puritatea și forța Spaniei; așa cum spunea unul din generalii de frunte: „Spania nu este Europa, nu a fost niciodată".

Franco a avut chiar și prieteni; problema era că ei se numeau Adolf și Benito. Odată Germania lui Hitler și Italia lui Mussolini distruse, Spania lui Franco a rămas singură, fierbând în propriul suc fascist. Puterile occidentale nu doreau să aibă nimic de-a face cu omul care trimisese 50 000 de soldați din Divizia Azul să lupte alături de naziști pe frontul de est. După război, Spania a devenit un stat paria, izolată în Națiunile Unite, exclusă din Planul Marshall și din NATO.

Franco a tras de timp. Era conștient de faptul că britanicii apreciau stabilitatea din peninsulă, dată fiind întreprinderea lor din Gibraltar și că n-ar fi sprijinit nici o răsturnare violentă a regimului său. Mai mult decât atât, principiile *realpolitik* impuse puterilor occidentale de Războiul Rece puteau fi exploatate în avantajul Spaniei. Noua amenințare în Europa nu era fascismul, ci comunismul sovietic.

Americanii, în mod special, erau preocupați de pericolul unei invazii sovietice în Europa de Vest care ar fi însemnat că unele din forțele lui Stalin ar fi putut lua direcția sud-vest, în Spania. Tot ei se gândeau la Spania din punctul de vedere al propriei „profunzimi strategice" – un spațiu în care își puteau construi baze defensive și unde se puteau retrage dacă nu puteau opri înaintarea Armatei Roșii

la Rin. Un studiu efectuat în 1947 de Comitetul Mixt al Planurilor de Război al SUA sugera faptul că, în termen de numai trei luni de la declanșarea unui atac asupra Europei de Vest, sovieticii ar fi putut ajunge în Pirinei. Le-ar mai fi trebuit apoi 20 de zile pentru a traversa munții, după care ar fi avansat către Lisabona, pe coasta Atlanticului, și către Barcelona, pe coasta Mediteranei. Peste alte 40 de zile ar fi ajuns la Gibraltar, unde ar fi controlat accesul la Marea Mediterană și Oceanul Atlantic. Au avut loc negocieri preliminare pentru a obține drepturi pentru deschiderea unei baze militare. Negocierile au durat câțiva ani, dar în 1951 președintele Truman a spus clar că politica față de Spania se va schimba, precizând: „Nu îmi place Franco și n-o să-mi placă niciodată, dar nu voi lăsa sentimentele personale să primeze asupra convingerilor militarilor".

Pactul de la Madrid s-a semnat doi ani mai târziu, punând la dispoziția armatei, forțelor aeriene și navale americane baze militare în schimbul a două miliarde în ajutor militar și economic, pe o durată de 20 de ani. Francezii s-au opus, îngrijorați de faptul că americanii ar fi putut abandona apărarea Franței în caz de război. Potrivit acestui scenariu, ultima redută a Europei democratice ar fi fost Spania fascistă.

N-a fost nevoie ca Truman să se întâlnească cu Franco; această onoare îndoielnică i-a revenit succesorului său, Dwight D. Eisenhower, în 1959, cu ocazia primei vizite în Spania a unui președinte american în exercițiu. Cu mai puțin de 20 de ani înainte, Franco fusese filmat pășind alături de Hitler și făcând salutul fascist în fața gărzii de onoare naziste. Acum defila pe străzile Madridului alături de un președinte american în timp ce fanfara interpreta „The Yellow Rose of Texas". A fost o lovitură dureroasă aplicată acelor segmente din societate care își doreau cu ardoare o Spanie democratică.

Și totuși viața de zi cu zi a devenit ceva mai ușoară. Acordul a însemnat că Spania putea relaxa restricțiile comerciale și putea permite investițiile străine. Abandonarea tacită a autarhiei a contribuit la creșterea inflației, dar în anii 1960 Spania a avut parte de o înflorire economică, iar spaniolii s-au grăbit să cumpere bunuri de consum cum erau mașinile de spălat rufe sau televizoarele, articole care deveniseră norma în Europa Occidentală.

În anii 1960, dictatorul a încercat să-și imagineze era post-Franco. La vârsta de 76 de ani, cât avea în 1969, sănătatea sa era șubrezită, așa că a semnat actul de succesiune prin care îl numea pe prințul Juan Carlos să-i urmeze la conducerea statului și a Casei Regale. Franco credea că prințul îi va duce mai departe structurile politice, regimul a crezut că acesta va fi doar o marionetă, iar publicul considera că un rege nu dorea, nici nu putea să le schimbe viața. Le-a dovedit tuturor că s-au înșelat.

Francisco Franco a murit la vârsta de 82 de ani, în noiembrie 1975, după 66 de ani de conducere totalitară. Junta militară spera să poată

avea un cuvânt de spus în numirea regelui, dar nu s-a gândit că regele va avea un cuvânt de spus în consolidarea statului.

Președintele Parlamentului Spaniol (Cortes), Alejandro Rodriguez de Valcarcel, a declarat: „Datoria prințului a fost aceea de a-i succeda lui Franco numai în funcțiile onorifice", care țineau de ceremoniile de stat. Dar în cuvântarea sa noul rege a contrazis filosofia regimului: „Spania trebuie să facă parte din Europa, iar spaniolii sunt europeni". Nu s-a spus acest lucru în mod explicit, dar pentru a reprezenta cu adevărat o parte a Europei politice și geografice, Spania trebuia să devină o democrație.

Regele Juan Carlos se afla într-o situație delicată, dar era hotărât să demonteze mașinăria politică. Știa că trebuia să stabilească un dialog cu toate părțile implicate și care proveneau din multiplele diviziuni ale Spaniei. Afirmase deja că va fi „regele tuturor spaniolilor", o recunoaștere tacită a faptului că proiectul care durase secole și vizase crearea unui singur popor eșuase; unul din următoarele sale demersuri a fost acela de a vizita Catalonia și Galicia, unde a ținut discursuri în care le recunoștea individualitatea. La un moment dat, în Galicia natală a lui Franco, a vorbit puțin și în *gallego,* limba galiciană, care seamănă mai mult cu portugheza decât cu spaniola, și a încheiat cu un răsunător *Viva Galicia!* Veniseră vremuri noi.

Partidele politice au fost reintroduse, iar restricțiile asupra presei au fost relaxate. Vechea gardă încerca să blocheze reformele și plutea în aer o teamă constantă de o eventuală lovitură militară care ar fi putut provoca o baie de sânge. Cu toate acestea, regele continua să meargă pe calea democrației. În 1976 a fost organizat un referendum. La urne s-au prezentat 77,7% din populația cu drept de vot, iar 97,4% din acest procent a susținut reformele propuse pentru ca Spania să devină o monarhie parlamentară, în cadrul căreia toate partidele politice, inclusiv comuniștii, cei mai temuți dintre relicvele epocii lui Franco, intrau în legalitate.

În următorul an, în Spania au avut loc primele alegeri democratice din 1936. Din cele 350 de fotolii din parlament, partidul de centru-dreapta a obținut 165 și a numit guvernul. Social-democrații s-au situat pe locul doi cu 118 locuri, iar partidul comunist a ieșit al treilea, cu 20 de locuri. Partidul care a pierdut a fost la fel de important precum câștigătorul. Partidul AP, fondat de foștii loialiști ai lui Franco, n-a obținut decât șase locuri. Unul dintre acești foști loialiști, Manuel Fraga, a reușit să păstreze unitatea aripii drepte ca forță politică, dar e posibil ca lumea să și-l amintească mai bine pentru că a împușcat-o din greșeală pe fiica lui Franco în fese, în timpul unei partide de vânătoare. Oricum ar fi stat lucrurile, poporul spaniol a respins categoric și într-o proporție covârșitoare dictatura lui Franco.

Dar franchismul refuza să moară. În 1981, 200 de membri ai Gărzii Civile conduse de locotenent-colonelul Antonio Tejero au năvălit în clădirea parlamentului, într-o tentativă de lovitură de stat.

Este ușor să îl privim pe Tejero ca pe un bandit de operetă, cu mustața lui superbă și gesturile cu care mânuia pistolul. La un moment dat, a încercat să se ia la trântă cu adjunctul prim-ministrului, generalul Manuel Gutierrez Mellado, dar a renunțat când generalul în vârstă de 68 de ani a refuzat să se lase pus la podea. Era totuși vorba de o acțiune cât se poate de gravă. Tejero, singurul dintre comandanții militari pucișți, a tras câteva focuri de armă în aer, așa cum au făcut și câțiva membrii ai gărzilor, folosind carabine. Și-a îndreptat arma către prim-ministrul Adolfo Suarez, care l-a privit calm în ochi. Toată această scenă a fost transmisă în direct la televizor.

La ora unu noaptea, regele Juan Carlos a apărut la televizor îmbrăcat în uniformă militară, pentru a face următorul comunicat: „Coroana, simbolul perenității și unității unei națiuni, nu poate tolera, sub nici o formă, acțiunile și atitudinea celor care încearcă să întrerupă procesul democratic prin forță". Astfel se punea capăt fostei stări de fapt. În vreme ce se operau arestări, un Tejero demoralizat ieșea din clădirea parlamentului, la orele prânzului, pentru a fi pus sub arest. Atât el, cât și ceilalți instigatori au fost condamnați la 30 de ani de închisoare, decenii care au corespuns cu consolidarea democrației în Spania.

Victoria Partidului Socialist din 1982 a marcat instalarea primului guvern în alcătuirea căruia nu a intrat nici un fost membru al regimului Franco. Spania a aderat la NATO în 1982, a devenit membră UE în 1986 și a adoptat moneda euro în 1999. Noua ei Constituție, care împarte țara în 17 districte administrative regionale (19, la ora actuală), recunoaște diferențele istorice și geografice. Dar vechile tensiuni se fac încă simțite. Este cazul Galiciei, Cataloniei și Țării Bascilor și, într-o măsură mai mică, cel al Andaluziei.

Sub un regim dictatorial, „soluția" pentru regiunile care își doresc un anumit nivel de autonomie sau chiar independența este de obicei reprimarea categorică, dar într-o democrație, în care „voința poporului" este respectată, situația este mai complicată. Aderarea la UE ar fi trebuit să fie soluția regionalismului Spaniei, precum și a unei relative înapoieri și a tendințelor autoritariste. Demult, în 1910, filosoful Jose Ortega y Gasset scria: „Spania este problema, iar Europa este soluția". Poate că așa era; mulți spanioli ar fi renunțat bucuroși la suveranitate pentru a obține nu numai avantaje economice din partea UE, dar și garanția unei bune guvernări. În UE, spaniolii sunt depășiți numai de români în ceea ce privește neîncrederea în propriul guvern. Dar, crearea Uniunii Europene și aderarea Spaniei la UE a deschis unor regiuni șansa de a fi europene, dar nu și spaniole. Același lucru este valabil în Regatul Unit, Belgia, Italia și nu numai.

În anii din urmă, cea mai violentă opoziție față de guvernul de la Madrid s-a manifestat în Țara Bascilor. Regiunea este formată din șapte provincii istorice care au fost împărțite între Spania și Franța în

1512. Partea spaniolă are o suprafață egală cu jumătate din suprafața Irlandei de Nord și are o populație de 2,2 milioane de locuitori. Ea se întinde de la versantul vestic al Pirineilor până la golful Biscaya, continuă apoi pe o distanță de 176 de kilometri de-a lungul coastei, unde locuiește marea parte a populației și unde se află centre ale industriei grele. Interiorul este preponderent muntos, iar muntenii care îl populează se diferențiază clar de vecinii lor, de care îi desparte, la sud, râul Ebru. Aria geografică acoperă, de bună seamă, două state, dar mulți basci le privesc ca pe o singură națiune numită „Euskal Herria" (Țara Bascilor, în limba bască). Aproximativ un sfert din populația din Țara Bascilor vorbește limba euskara, apărută anterior limbilor indo-europene vorbite în restul Europei și deloc înrudită cu acestea. De exemplu, „locuiesc în Bilbao" se traduce „Ni Bilbon bazi naiz" și din punctul de vedere al structurii sună „eu la Bilbao trăiesc". Rădăcinile acestei limbi au rămas un mister, dar au fost suficient de puternice încât să domine latina, araba și spaniola.

Acest sentiment național a născut dintotdeauna chemări la un oarecare grad de autonomie, ba chiar și la secesiune. Forma cea mai modernă a acestei lupte este reprezentată de ETA, fondată în 1959. Inițialele înseamnă „Euzkadi ta Askatasuna" („Patria și Libertatea Bască"). În anii în care Franco a fost la putere, euskara a fost interzisă în public, iar cei care o vorbeau riscau închisoarea. Certificatele de naștere și de căsătorie pe care erau înscrise nume basce au fost șterse din registrele de stare civilă și înlocuite cu nume spaniole. Regimul a anulat orice fel de autonomie a statului basc; cu toate acestea, ETA a fost creată nu pentru a recâștiga statutul autonom, ci pentru a crea un stat basc la granița dintre Spania și Franța.

Prima victimă a ETA a fost un ofițer de poliție ucis în 1968. Gruparea separatistă a făcut 850 de victime într-o serie de atentate și de atacuri cu bombă care au vizat politicieni, judecători și chiar civili. Statul a trecut la represalii urmărind unitățile ETA, dar a fost acuzat de brutalitate față de sute de civili și de acte care au continuat ani buni după căderea dictaturii.

În 1989, ETA a pus la cale un atentat cu bombă într-un supermarket, în urma căruia au murit 21 de oameni – bărbați, femei, copii –, fiind cel mai cumplit incident în trei decenii de crime și haos. Totuși cea mai mare atrocitate comisă a fost moartea unui singur om, Miguel Angelo Blanco. În 1997, ETA l-a răpit pe consilierul din partea Partidului Popular în Țara Bascilor, în vârstă de 29 de ani, și a revendicat ca toți membrii grupării, deținuți în diferite închisori din toată țara, să fie transferați în închisorile basce în termen de 48 de ore. Evenimentul a șocat întreaga țară; toată lumea știa că guvernul nu va ceda, iar șase milioane de cetățeni au ieșit în stradă pentru a cere eliberarea lui Blanco de către ETA. La două zile după ce a fost răpit a fost dus într-o pădure, pus în genunchi și împușcat în ceafă.

Deja era prea mult, chiar și pentru susținătorii cei mai înfocați ai independenței. Puținul sprijin public de care ETA se mai bucura

începea să dispară. În 1978, Constituția Spaniei a reinstituit autonomia regiunilor, precum și controlul acestora asupra propriilor forțe polițienești, asupra sistemului de taxe și asupra presei, destul cât să mulțumească majoritatea populației. După numeroase armistiții nerespectate, ETA a fost în cele din urmă de acord cu „încetarea totală a violențelor" în 2011, iar în 2018 a anunțat că se desființează. Bascii și-au păstrat individualitatea și un sondaj de opinie recent arată că ei acceptă faptul că pot exista ca națiune autonomă în cadrul statului spaniol modern. Situația a fost superb descrisă de președintele Partidului Naționalist Basc, Andoni Ortuzar, într-un interviu acordat jurnalistului David Gardner pentru *Financial Times*: „Bascii obișnuiți nu se intersectează cu statul spaniol decât în trei ocazii: când își iau permisul auto, când își ridică pașaportul sau pensia. Restul ține de instituțiile basce."

Mulți catalani și-au dorit mai mult – independența totală –, iar lupta lor pentru a o obține a condus la cea mai gravă criză de la tentativa de lovitură de stat din 1981. Încă din secolul al XVII-lea au avut loc numeroase încercări de a se desprinde de Madrid, dar această ultimă acțiune i-a luat pe mulți prin surprindere, întrucât și catalanii s-au bucurat de o mare autonomie după moartea lui Franco.

Catalonia este cea mai bogată regiune a țării, ceea ce a jucat un rol important în recentele tulburări. Catalonia este de aproape patru ori mai mare ca suprafață decât Țara Bascilor, are aproximativ aceeași suprafață ca Belgia și o populație de 7,5 milioane de locuitori, mare parte dintre ei vorbind catalana. Teritoriul are formă triunghiulară și este situat în extremitatea nord-estică a Spaniei. Regiunea este mărginită de Marea Mediterană la est și de munții Pirinei la nord; la est, râul Ebru marchează granița cu Aragonul, iar la sud se află Valencia. Ca și în cazul bascilor, majoritatea populației locuiește aproape de coastă.

Catalonia este prosperă datorită industriei textile, dar la ora actuală beneficiază de o economie diversificată, care include industria grea și turismul. În secolul actual, susținătorii independenței s-au grăbit să atragă atenția restului Spaniei asupra faptului că regiunea Catalonia aduce mai mult la bugetul național decât primește în servicii. Dar sistemul de contribuții și încasări este unul complex, iar procentajele lasă loc de divergențe care pot fi explicate în felurite moduri. Cu toate acestea, este limpede că, în ciuda faptului că acolo trăiește doar 16% din populația țării, Catalonia contribuie cu aproape 20% din PIB-ul Spaniei și acoperă un sfert din exporturile sale.

Asta a însemnat că în 2008, când s-a declanșat criza economică, mișcarea de independență a agitat spiritele și a scos la iveală vechile nemulțumiri privind „nedreptățile" impuse catalanilor prin taxarea lor de către Madrid. În 2014 s-a organizat un referendum asupra independenței „neoficiale", urmat în 2017 de un altul aprobat de parlamentul Cataloniei, declarat însă neconstituțional de Curtea

Supremă a Spaniei. Ambele referendumuri au avut ca rezultat voturi majoritare pentru independență, dar prezența la vot a fost foarte mică. Scrutinul din 2017 a scos la iveală ruptura profundă dintre Barcelona și Madrid. Cu câteva zile înainte ca secțiile de vot să se deschidă, poliția spaniolă a confiscat milioane de buletine de vot dintr-un depozit, a arestat demnitari și a preluat controlul asupra poliției catalane. În ziua referendumului, jandarmii au folosit bastoanele pentru a împiedica oamenii să intre în secțiile de votare. Haosul creat a făcut dificilă confirmarea procentului prezenței la vot – 42% – și a voturilor afirmative – 90% din cei prezenți au votat „da". Ceea ce era însă limpede a fost faptul că acei catalani care erau împotriva independenței boicotaseră referendumul.

Cu toate acestea, parlamentul catalan a proclamat independența, obligând guvernul de la Madrid să demită cabinetul catalan, să anuleze autonomia și să impună guvernarea directă citând articolul 155 din Constituția Spaniei. Unii lideri catalani au ajuns la închisoare, alții au fugit peste graniță.

Spania nu avea de gând să rămână nepăsătoare în fața pericolului de a pierde Catalonia. Motivele sunt multe, inclusiv mândria națională și economia, dar considerentele geografice sunt uneori trecute cu vederea. În decursul istoriei Spaniei, armatele venite din nord au intrat în țară folosind coridoarele înguste aflate de o parte și de cealaltă a munților Pirinei – adică Țara Bascilor la vest și Catalonia la est. Cea mai eficientă apărare a Spaniei în nord este aceea de a bloca aceste coridoare, ca atare noțiunea de control exercitat asupra acestor coridoare de către o Catalonie sau un stat basc independente era de-a dreptul de neconceput pentru Madrid. Iar dacă ambele ar fi ostile Spaniei, situația ar deveni un coșmar. S-au construit tuneluri rutiere care străbat Pirineii, dar din punct de vedere militar acestea pot fi blocate foarte ușor. Coridoarele conduc, totodată, spre principalele căi de aprovizionare ale Spaniei care vin din restul Europei, iar cele două regiuni dețin cele mai mari porturi ale Spaniei, printre care Barcelona și Bilbao.

Multe alte țări arată un interes deosebit față de exemplul recent din lupta istorică a Spaniei cu insurgența. În cazul în care o Catalonie independentă ar fi exclusă din UE, China și Rusia ar încerca să-și facă noi prieteni și să-i influențeze. Rusia s-a străduit vreme de 20 de ani să pătrundă în Grecia; i-ar plăcea enorm să facă același lucru și în zona de vest a Mării Mediterane. Și totuși mult mai plauzibilă ar fi varianta cumpărării puterii de către guvernul de la Beijing, care își croiește drum în portul din Barcelona, investește și face comerț în cadrul Inițiativei Noului Drum al Mătăsii. China a fost blocată în UE din pricina influenței economice a uniunii și a regulilor împotriva contractelor comerciale individuale, motiv pentru care China a început să bată la ușile țărilor europene care nu fac parte din UE și joacă un rol important în Balcani, în special în Serbia. În perioada pandemiei de COVID-19, politicienii sârbi au vorbit deschis despre

faptul că UE nu i-a sprijinit, dar au apreciat eforturile Beijingului. În cazul în care Catalonia ar fi un stat, iar Spania s-ar folosi de dreptul de veto pentru a împiedica aderarea ei la UE, Catalonia ar fi receptivă a strategia Chinei.

Acesta este doar un motiv pentru care UE nu și-a exprimat poziția față de dreptul Cataloniei la autodeterminare. Când poliția spaniolă i-a alungat de pe străzi și din secțiile de votare pe alegătorii care ar fi preferat independența, imaginea n-a fost deloc una favorabilă, dar guvernul național a pretextat că în cazul respectiv Catalonia nu a avut dreptul de a organiza unilateral un referendum – iar Bruxellesul a fost în mod vădit reținut în a da un răspuns. A doua zi după referendum, declarația UE suna de parcă ar fi fost redactată la Madrid: „Conform Constituției Spaniei, votul de ieri din Catalonia nu a fost legal... este vorba despre o chestiune internă pe care Spania o va gestiona în conformitate cu prevederile Constituției spaniole... e nevoie de unitate și stabilitate, nu de dezbinare și scindare".

Există numeroase mișcări separatiste în Europa, care ar putea fi încurajate de succesul mișcării pentru independență a Cataloniei.

Uniunea Europeană și liderii statelor membre ar dori ca problema Cataloniei să dispară, drept urmare au fost și mai deranjați în februarie 2021, când alegerile din Catalonia au fost câștigate de partide care sprijină independența, cu o majoritate în parlamentul regional care reprezintă o premieră. O Catalonie independentă ar crea un precedent pentru cei care militează pentru independența insulei Corsica, a Scoției, Flandrei, Siciliei, Bavariei etc. Fiecare mișcare de secesiune din Europa ar avea câte ceva de învățat. Și aici

intervine un paradox. Cei care cred cu adevărat în „proiectul" UE doresc o uniune tot mai închegată, pentru a se crea, în cele din urmă, o singură entitate cu o monedă unică și o politică fiscală unică. În același timp, Bruxellesul promovează guvernarea regională prin politica de coeziune, ceea ce împarte UE în peste 250 de regiuni. Adoptarea unor politici de guvernare regională mai solidă riscă să încurajeze separatismul, ca atare UE riscă să destrame state naționale fără a garanta că o regiune separatistă ar putea adera la UE.

Pe de altă parte, în eventualitatea obținerii independenței, UE ar fi tentată să accepte Catalonia ca membră pentru a preveni pătrunderea Chinei în zonă, cu toate că această mișcare ar încuraja și alți naționaliști regionali. Bruxellesul este totodată preocupat de faptul că, în cazul în care n-ar aproba aderarea Cataloniei la UE, o alternativă ar putea fi EFTA (Asociația Europeană a Liberului Schimb) care are acces la piețele UE. Ceea ce ne atrage atenția asupra Marii Britanii.

Aderarea Cataloniei la EFTA ar fi un motiv întemeiat de îngrijorare pentru Bruxelles, dar apartenența Cataloniei la o EFTA dominată de Marea Britanie ar fi un motiv solid de îngrijorare. Dacă, în viitor, Marea Britanie ar adera la EFTA, organizația ar deveni mult mai puternică prin componența sa: Norvegia, Islanda, Liechtenstein, Elveția, Catalonia și Marea Britanie. Alte națiuni europene ar putea fi astfel tentate să părăsească uniunea și să adere la EFTA. Toate acestea sunt doar ipoteze, iar unele țări din EFTA privesc cu neliniște eventuala aderare a Marii Britanii, dar UE trebuie să ia în calcul aceste scenarii și să acționeze în consecință – susținând, în primul rând, integritatea teritorială a Spaniei și, în cazul unui eșec, păstrându-și opțiunile deschise în privința blocării Chinei și a consolidării EFTA.

Regatul Unit are o poziție ingrată în ceea ce privește Catalonia. Trebuie să sprijine autodeterminarea, dată fiind poziția sa asupra insulelor Falkland și a Gibraltarului, dar nu poate, în același timp, milita pentru autodeterminarea Cataloniei, întrucât Regatul Unit se împotrivește independenței Scoției. După referendum, s-a situat de partea Spaniei, dar șade cam incomod între două scaune.

Spania vrea de multă vreme Gibraltarul înapoi, de când l-a pierdut în favoarea englezilor la începutul secolului al XVIII-lea. Este un teritoriu foarte prețios, având rol de poartă la și dinspre Atlantic, iar Marina Regală s-a folosit din plin de ea de-a lungul secolelor. Regatul Unit spune că va respecta dorințele locuitorilor din Gibraltar. În 2002, când aceștia au fost întrebați dacă doresc să împartă suveranitatea cu Spania, 99% dintre ei au răspuns „nu, mulțumesc".

Dacă Gibraltarul s-ar afla sub controlul Madridului, ar putea reprezenta un punct-cheie al poziției moderne de apărare a Spaniei. Spania are de apărat un țărm cu o lungime de peste 8 050 de kilometri în condițiile în care patru cincimi din importurile sale sosesc în țară

pe calea apelor. Deține, totodată, cea mai importantă flotă de pescuit din UE, o parte din această flotă ajungând până la Oceanul Indian, și controlează peste 60 de insule, unele dintre ele, așa cum am menționat mai devreme, aflându-se la foarte mare distanță de partea continentală. Pentru a le apăra este nevoie de o flotă uriașă, iar flotele uriașe au nevoie de porturi pe măsură.

Din fericire pentru Spania, porturile sunt destule, inclusiv cele de apă adâncă. În extremitatea nord-vestică a Galiciei, porturile din La Coruna și El Ferrol sunt situate la Atlantic și veghează asupra accesului dinspre Franța și Canalul Mânecii. Principala bază de la Mediterana este în sud-est, în Cartagena, unde sunt baze de submarine, dar și de nave de suprafață. Tot aici se află cartierul general al Centrului de Operațiuni de Supraveghere și Acțiune Maritimă care monitorizează Mediterana și Atlanticul până la insulele Canare și transmite informații unui buncăr uriaș din Madrid, destinat operațiunilor. În sud, portul Cadiz controlează zona maritimă a strâmtorii și păzește portul de adâncime Sevilla pe o porțiune de 80 de kilometri. Teritoriile spaniole Ceuta și Melilla de pe coasta Marocului dispun de câteva mii de militari și de echipament naval limitat.

Zona dintre Maroc și Gibraltar este o răscruce pentru traficul uman și cel de droguri. Mari transporturi cu ambele „mărfuri" intră în Europa prin Spania, după ce traversează strâmtoarea Gibraltar, aflată pe locul doi în topul căilor maritime din lume. În fiecare an, mii de migranți încearcă să escaladeze gardul din sârmă ghimpată care desparte Marocul de Spania, conștienți de faptul că aceasta este practic granița dintre UE și Africa, dar, în ciuda distanței reduse, din ce în ce mai puțini oameni trec în Europa pe această rută, comparativ cu traficul între Libia și Italia. Și asta în principal pentru că Libia este un stat eșuat, în vreme ce Marocul are o administrație funcțională care cooperează cu Spania. Ambele țări cunosc prea bine situația din Sahel și se tem că, dacă țările de acolo se destramă, Marocul va fi destabilizat și undele de șoc se vor simți în Ceuta, Melilla și chiar în partea continentală a Spaniei. De aceea Spania s-a implicat în antrenarea forțelor guvernamentale din Mali și nu numai.

Cealaltă bază navală importantă se află în insulele Canare, care adăpostesc totodată instalații militare și echipament destinat forțelor aeriene. Insulele Canare se află în apropierea golfului Guineei, unde Spania are interese economice, o zonă vitală pentru căile sale comerciale și sistemul modern de comunicații care include și cabluri subacvatice.

În vederea apărării căilor comerciale, a flotelor pentru transportul persoanelor și a celor de pescuit, marina dispune de circa 130 de nave, 20 000 de angajați și 11 500 de pușcași marini din Infanteria de Marina – forțele navale. Ele sunt sprijinite de forțe armate și aeriene, de americani și de NATO. SUA deține două baze în Spania, Baza Navală Rota, de lângă Gibraltar, și Baza Aeriană Moron, aflată la

circa 50 de kilometri sud de Sevilla. Spania face parte din Operațiunea Atalanta, misiunea navală împotriva pirateriei de pe lângă UE, care își are baza în largul Cornului Africii. Când Regatul Unit a ieșit din UE, cartierul general al misiunii a fost mutat în partea spaniolă a bazei maritime de la Rota.

În pofida greșelilor și a problemelor, Spania modernă este o poveste de succes. Ea a supraviețuit crizei financiare din 2008–2009 și a reușit să devină una din cele mai dezvoltate economii europene. Are o infrastructură excelentă și orașe pline de viață populate de oameni cu cea mai mare speranță de viață din Europa.

Se luptă, ca și alte țări, cu problemele provocate de schimbările climatice, migrarea populației, neajunsurile economice și politica de scindare, dar este destul de puternică pentru a le ține piept. Rezervele sale de cărbune s-au epuizat, nu a avut niciodată resurse prea bogate de petrol și gaze, dar a șasea parte din cantitatea de energie de care are nevoie acum provine din hidrocentrale și de la soarele care strălucește din abundență. Spania este una dintre țările europene de frunte în ceea ce privește energia regenerabilă, în special cea solară și eoliană.

Spania va continua să se confrunte cu presiuni externe, dar principala provocare vine din interiorul granițelor și este generată de geografia sa. Pentru viitorul previzibil, regatul întemeiat în secolul al XVI-lea are încă de echilibrat tensiunile generate de faptul că este un stat național format din mai multe națiuni. În ciuda tuturor acestor aspecte, viziunea generalului lui Franco – „Spania nu este în Europa, niciodată nu a fost" – este mai departe de realitate ca oricând.

CAPITOLUL 10

Spațiul cosmic

Odată ce ajungi pe orbita Pământului, ești la jumătatea drumului către orice destinație.

Robert A. Heinlein, autor de romane SF și inginer

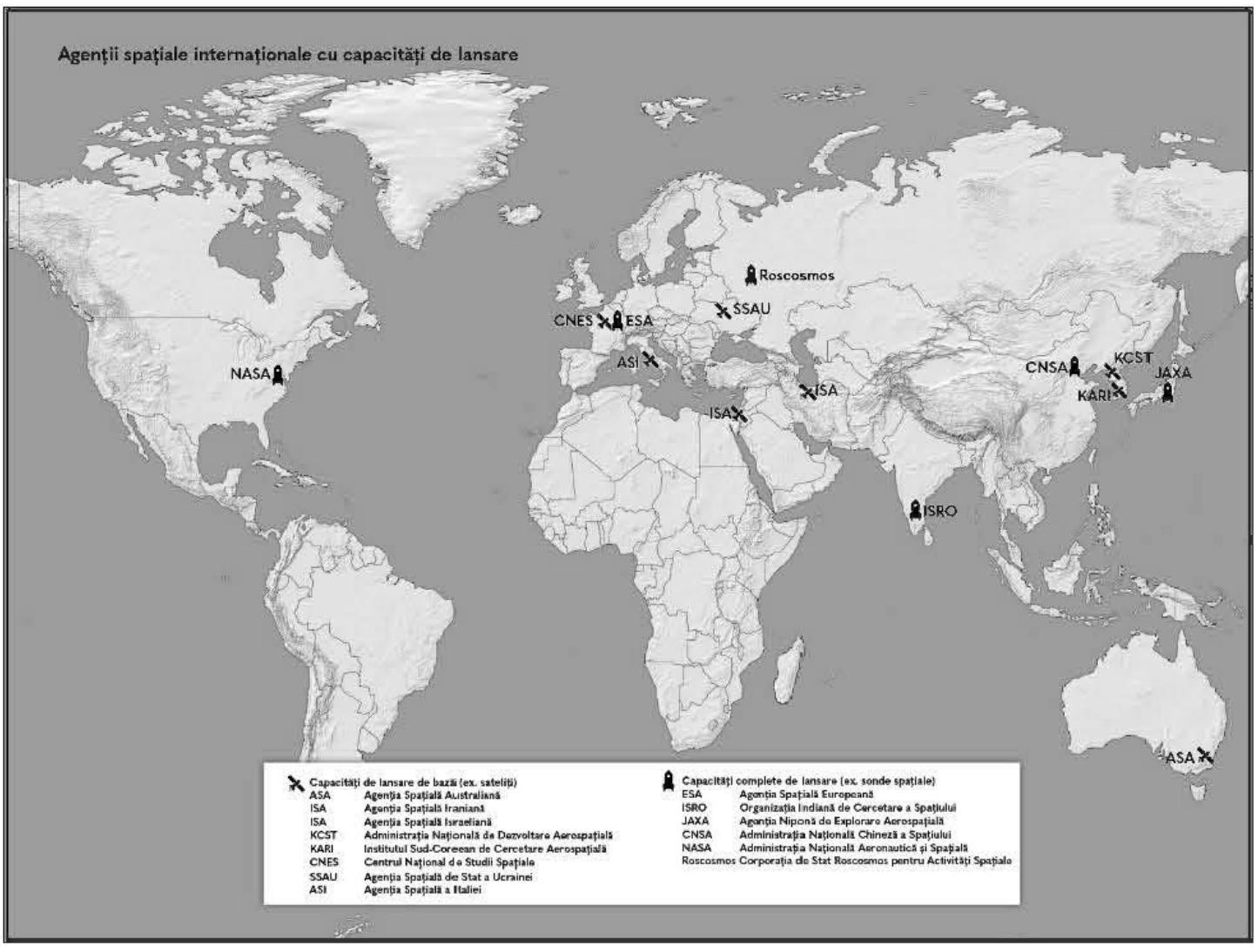

Dacă cineva ar întemeia o colonie suverană pe Lună, s-ar numi că este colonialist? Rușii și chinezii par să creadă asta și e posibil să aibă dreptate.

De când oamenii au început să iasă în atmosfera Pământului și dincolo de ea, la doar un milimetru distanță de infinit, spațiul a devenit un câmp de bătălie politică. La baza acestei probleme nu stă numai teritoriul fizic pe care unele țări ar putea încerca să-l revendice – pe Lună sau pe Marte, de pildă – ci și stațiile de alimentare necesare pentru a ajunge acolo, precum și blocajele intervenite pe drum, exact cum a fost cazul de secole încoace aici, pe Pământ. Dacă nu putem ajunge la un acord privind cadrul legal de administrare a acestor căi și a teritoriilor la care ele duc, se cheamă că putem înceta lupta pentru ele, așa cum am făcut pe Pământ în mai toată istoria lumii.

Din păcate, pare scris în stele că ne vom lupta. „Cursa spațială" pare a se accelera, atrăgând după sine tentația unui demers individual sau a unui demers lansat împreună cu niște aliați, pentru a fi siguri că „îi batem". În octombrie 2020, SUA, Japonia, EAU, Italia, Regatul Unit, Canada, Luxemburg și Australia au fost primele state cu capacități spațiale care au semnat Acordurile Artemis privind explorarea Lunii și exploatarea resurselor ei. Țările semnatare trebuie să informeze partenerii despre activitățile din timpul misiunii de aselenizare din 2024, din care vor face parte o femeie – o premieră – și 13 bărbați. Este următorul pas uriaș pentru omenire înainte de crearea de baze miniere pe Lună în 2028. La rândul lor,

aceste baze ar putea fi rampa de lansare care va „mijloci expansiunea rasei umane în tot sistemul solar".

Însă nici rușii, nici chinezii nu au semnat acordurile. Și unii, și ceilalți au fost destul de reticenți față de inițiativă, dar, chiar și dacă ar fi dorit să participe, ar fi fost excluși. Rusia este parteneră NASA în Stația Spațială Internațională, dar a fost blocată după ce nou-înființata Forță Spațială a SUA a acuzat-o că monitorizează sateliții de spionaj americani într-o manieră periculoasă, „neobișnuită și îngrijorătoare". China nu poate face parte din acord deoarece Congresul a interzis ca NASA să colaboreze cu Beijingul. Atât Rusia, cât și China își fac propriile planuri pentru bazele de pe Lună și nu au de gând să-și lase rivalii să stabilească un set de „reguli" care să nu le includă și pe ele.

A continua un demers fără ca toată lumea să fie de acord este o „invazie" a Lunii care s-ar putea transforma într-un „alt Afghanistan sau Irak", a declarat șeful agenției spațiale ruse, Dimitri Rogozin. Or, asta reprezintă o declarație belicoasă.

Pentru ca spațiul extraterestru să nu devină un teatru de război, va fi nevoie de o schimbare de gândire, de orientare de la o atitudine competitivă la cooperare pașnică. Primele câteva pagini din istoria cuceririi spațiului cosmic au fost deja scrise și sunt un exemplu privind rivalitatea dar și cooperarea.

Cursa spațială a inclus mereu o dimensiune militară. Unul dintre pionierii săi, Wernher von Braun, a fost atât de obsedat de zborul spațial încât s-a lăsat cooptat de guvernul Germaniei naziste în anii 1930. Tratatul de la Versailles, semnat după Primul Război Mondial, interzicea reînarmarea Germaniei, dar nu stipula nimic despre rachete spațiale. Naziștii au finanțat munca de cercetare depusă de von Braun, care a avut drept rezultat fabricarea rachetelor V-2 lansate asupra Londrei în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. În 1944, o rachetă V-2 a fost prima lansată în spațiu, ajungând la o distanță de 176 de kilometri după o lansare verticală. După război, von Braun și alți 120 de oameni de știință au fost aduși în SUA, odată cu rachetele V-2 capturate, pentru a începe să lucreze la un proiect spațial american, iar 24 de ani mai târziu von Braun asista, de la Centrul Spațial Kennedy, la prima aselenizare a misiunii Apollo 11.

Rușii nu stăteau nici ei degeaba și au fost perioade în care au condus cursa pentru cucerirea spațiului. La începutul secolului XX, un om de știință autodidact retras, Konstantin Țiolkovski, elabora teorii despre zborurile spațiale și a fost primul care a descoperit că viteza necesară pentru a pătrunde în spațiul extraterestru era de opt kilometri pe secundă și putea fi atinsă prin folosirea unui combustibil lichid și prin folosirea rachetelor multiple. Tot el a configurat schițele pentru stațiile spațiale, sistemele ermetice și rezervoarele de oxigen. Multe dintre studiile sale au fost publicate încă înainte ca primul aeroplan să decoleze, motiv pentru care el este uneori considerat părintele misiunilor spațiale. Iată ce scria într-o scrisoare din 1911:

„Pământul este leagănul omenirii, dar nimeni nu poate trăi o viață întreagă în leagăn". Amintirea lui e încă vie, dovadă fiind chiar și un crater de pe partea nevăzută a Lunii care a primit numele lui.

Sovieticii au dus mai departe munca lui Konstantin. În 1957, ei lansaseră deja prima lor rachetă balistică intercontinentală (care a părăsit atmosfera terestră) și au lansat satelitul Sputnik în spațiu. În același an, au lansat și Sputnik 2 – de data aceasta cu un câine la bord! Pe bună dreptate, oameni ca Iuri Gagarin și Neil Armstrong și-au câștigat locul în panteonul din care fac parte marii exploratori precum Marco Polo, Ibn Battuta și Cristofor Columb, dar istoria avea să rețină și primul animal ajuns pe orbita terestră. O cățelușă blândă, botezată Laika (nume care în limba rusă înseamnă Lătrător) după ce publicul a auzit-o la radio lătrând în ajunul misiunii. Acoperită de senzori, îmbrăcată într-un costum spațial minuscul, Laika a parcurs cel puțin o rotație orbitală în jurul Pământului înainte de a muri din cauza temperaturii ridicate și a stresului. O carte pentru copii foarte populară în perioada sovietică descria povestea ei, dar cu final fericit. În realitate, moartea ei la bordul navetei spațiale Sputnik 2 a demonstrat practic că oamenii puteau trăi în spațiu.

Americanii au răspuns câteva luni mai târziu prin lansarea unui satelit, dar nici rușii nu s-au lăsat mai prejos. Pe 12 aprilie 1961, cosmonautul Iuri Gagarin devenea primul om care trecea de limitele Pământului și pătrundea în zonele cele mai înalte ale „sanctității neexplorate a spațiului", așa cum se exprima poetul și pilotul de vânătoare John Gillespie Magee. A fost un moment fenomenal în istoria omenirii, comparabil, de bună seamă, cu acela în care Armstrong a pășit pe Lună, din punctul de vedere al performanței pe care o reprezenta, și totuși, dincolo de granițele Rusiei, Gagarin aproape că a fost uitat. O imagine tristă a naturii umane este faptul că numele unui contemporan de-al său, Mihail Kalașnikov, este mult mai cunoscut în lume.

America a dat din nou replica. Peste șase săptămâni, președintele Kennedy declara că SUA „trebuiau să se angajeze că, înainte de terminarea decadei respective, vor atinge obiectivul de a pune un om pe Lună și de a-l aduce înapoi, pe Pământ, în siguranță".

Au făcut asta în numai cinci luni. La momentul respectiv, o misiune Apollo cu oameni la bord reușise deja să orbiteze Luna, iar astronautul William Anders făcuse o fotografie care îți tăia respirația, reprezentând suprafața Lunii, cu Pământul în fundal. Este, probabil, cea mai cunoscută fotografie făcută vreodată și exercită o influență deosebită asupra mișcării pentru protejarea mediului. Din spațiu, echipajul a citit versete din Facere – „La început, Dumnezeu a creat Cerurile și Pământul" – și a surprins, astfel, spiritul acelor vremuri, sentimentul de uimire față de parcursul omenirii și de cât de departe putea aceasta ajunge.

Un an mai târziu, pe 20 iulie 1969, Neil Armstrong făcea primul pas pe Lună și rostea, în opt secunde, o frază care va rămâne în memoria colectivă atât timp cât omenirea va exista: „Un pas mic pentru om, un pas uriaș pentru omenire". În total, 12 astronauți, toți americani, au pășit pe Lună, dar teritoriul acoperit până acum ar echivala cu suprafața unui mic orășel, așadar a pretinde că am explorat Luna este ca și cum extratereștrii ar ateriza în Roswell, New Mexico, și ar afirma că au explorat Terra.

Oricum, prin această performanță, SUA au făcut declarația supremă ca putere geopolitică în contextul Războiului Rece. Drapelul american a fost înfipt în solul Lunii și imaginea lui a fost captată având Pământul și infinitatea cosmică în fundal. Odată câștigată cursa, americanii și-au pierdut interesul.

Lucrare costisitoare această afacere cu călătoritul în spațiu. Americanii și-au luat modulele pentru aselenizare și s-au dus acasă, lăsând în urma lor niște steaguri, urmele unor pași pe sol și 96 de saci cu deșeuri umane. Și-au concentrat atenția asupra unor obiective ceva mai ieftine, din punctul lor de vedere, stațiile spațiale destinate experimentelor și asupra Navetei Spațiale care i-a ajutat să construiască și să poziționeze sateliții pe orbită. Președintele Nixon a anulat ultimele trei misiuni Apollo, iar NASA și-a concentrat atenția în altă parte. Folosind elemente rămase din anii misiunilor Apollo, NASA a construit un laborator cu două niveluri și l-a lansat pe orbită. „Skylab" nu a atras atenția lumii, dar a contribuit la progresul cunoașterii prin experimentele efectuate și a dovedit că oamenii puteau trăi în spațiu pe perioade mai lungi.

A urmat cuplarea simbolică a modulului sovietic Soiuz cu naveta Apollo, în 1975 – un eveniment care a reflectat relaxarea relațiilor dintre cei doi mari rivali, aflați în plin Război Rece. Cele două navete au început manevrele când se aflau la o distanță de aproape 1 000 de kilometri una față de cealaltă. În interval de două ore, Thomas P. Stafford a pornit motoarele navetei Apollo pentru o secundă pentru a se alinia cu Soiuz, raportând că putea vedea naveta rusească, „doar un grăunte în momentul acesta". Când distanța dintre cele două navete era de numai 200 de kilometri, Soiuz și-a pornit radarul, iar Apollo a acționat sistemul de blocare; când Soiuz s-a apropiat la 35 de kilometri, motoarele navetei Apollo au repornit pentru ajustarea traiectoriei, ca mai apoi Stafford să încetinească dispozitivul și să se cupleze în sfârșit. „Contact!", a strigat Stafford, iar șeful misiunii de pe Soiuz, Aleksei Leonov, a răspuns „Contact!" Trapele de depresurizare au fost deschise și Leonov și Stafford și-au strâns mâna. Konstantin Țiolkovski concepuse o teorie; șase decenii mai târziu, cele două superputeri au transformat teoria în realitate.

Evenimentul a făcut vâlvă și a evidențiat faptul că se putea atinge cooperarea în spațiu. Numeroase alte țări făcuseră deja acest lucru prin intermediul acordurilor și al înființării organizațiilor multinaționale de comunicații Inmarsat și Intelsat. Unele țări au

făcut schimb de informații despre modificările climatice și s-au sprijinit reciproc pentru a identifica focarele de poluare – și, da, tehnologia sateliților a confirmat existența găurii de ozon deasupra Antarcticii. Acestea sunt doar unele avantaje actuale ale cooperării la cel mai înalt nivel, or, misiunea Soiuz-Apollo a fost o demonstrație mai mult decât evidentă despre cum ar putea decurge lucrurile. Misiunea a reprezentat, totodată, o bornă plutitoare către Stația Spațială Internațională (ISS).

Prima piesă a ISS a fost lansată de către ruși în noiembrie 1998, iar două săptămâni după aceea naveta spațială americană *Endeavour* s-a lansat, ducând cu ea următoarea piesă pe care a atașat-o primei. Era un fel de set Meccano asamblat în spațiu cu ajutorul astronauticii. În doi ani, construcția era suficient de spațioasă pentru a-i primi pe primii ocupanți, iar în 2011, când construcția a fost terminată, avea capacitatea unei case cu cinci dormitoare, cu o priveliște fantastică, dar cu legături de transport limitate.

ISS este atât de mare, încât poate fi văzută noaptea. Are 109 metri lungime și 75 de metri lățime, cam cât un teren de fotbal, și adăpostește trei laboratoare și încăperi de locuit pentru șase astronauți. E puțin cam înghesuită, așa că jos pălăria pentru americanca Peggy Whitson, care deține recordul pentru cele mai multe zile petrecute în spațiu – 665. Ea este doar unul dintre cei peste 240 de astronauți – bărbați și femei – din 19 țări, care s-au bucurat de confortul limitat al stației. Printre obiectele de-acolo enumerăm un sac de dormit legat de perete pentru a preveni „plutirea în timpul somnului" și un sistem de recuperare a apei (WRS). Cea de-a doua este o găselniță fascinantă, de mare ajutor când oamenii vor începe să călătorească pe alte planete în următoarele decenii. WRS reține circa 93% din umiditatea din interiorul stației spațiale, indiferent de unde provine ea – din respirația astronautului, din sudoarea sau urina acestuia. Este apoi distilată și procesată înainte de a fi amestecată cu apa reziduală tratată, pentru a reintra în sistemul de apă potabilă și de spălat. Din nou și din nou. Se reduce astfel considerabil cantitatea de apă de care are nevoie stația pentru misiunile de reaprovizionare, însă, deși tehnologia va ajuta călătoriile pe distanțe mari, randamentul în scădere al reciclării a 93% din umiditate înseamnă că este nevoie de mai mult efort.

Activitatea derulată atât la bordul ISS cât și în beneficiul ISS oferă zeci de exemple privind utilitatea astronauticii pentru omenire. Tehnologia creată pentru WRS a fost folosită pentru îmbunătățirea sistemelor de filtrare de pe pământ în regiunile unde oamenii nu au acces la apă potabilă; mediul microgravitațional al stației spațiale este cel mai bun loc de cultivare a structurilor cristaline complicate care alcătuiesc proteinele umane folosite pentru cercetările în domeniul tratamentelor medicale; iar tehnologia brațului robotizat a fost adaptată pentru numeroase utilizări pe Terra, inclusiv în chirurgie. ISS este un nufăr plutitor, unul dintre multele care vor fi construite

pe măsură ce ținтim tot mai departe de casă. Lecțiile învățate fac parte din experiența voiajului.

Călătoria în spațiu nu mai este doar apanajul statelor puternice. A călători în spațiu este mai puțin costisitor și la îndemâna companiilor private, așadar ne putem aștepta la o adevărată competiție pentru resursele Lunii. Elon Musk, cofondator al PayPal și antreprenorul din spatele autoturismelor Tesla, este de-a dreptul posedat când vine vorba de trimiterea oamenilor pe Marte în decursul vieții sale (posibil chiar în deceniul în curs). Compania lui, SpaceX, a transportat ani de-a rândul echipamente pe ISS, iar în 2020 tot el a înlesnit trimiterea a doi astronauți NASA acolo. Musk a învățat cum să reducă costurile prin introducerea rachetelor refolosibile. El spune așa: „Șase milioane de dolari cad din cer. Am încerca să îi prindem?" El este un exemplu de antreprenoriat privat care se situează în avangarda guvernelor și tot el a încheiat un parteneriat cu NASA. De obicei există o legătură între campaniile comerciale și stat – Compania Indiilor de Est ar fi un exemplu, ea fiind cea care și-a aliniat interesele comerciale la cele ale Imperiului Britanic începând încă din secolul al XVI-lea, acționând uneori aproape ca un organism guvernamental în unele teritorii controlate de britanici.

Musk este șeful haitei în grupul companiilor spațiale comerciale, dar Jeff Bezos, omul din spatele Amazonului, încearcă să îl ajungă din urmă cu ajutorul propriei companii, Blue Origin. Viziunea lui presupune „un viitor în care milioane de oameni vor trăi și vor munci în spațiu. Pentru a conserva Pământul, casa noastră, pentru a-l da mai departe nepoților nepoților noștri, trebuie să exploatăm resursele și energia nelimitate ale spațiului cosmic." Cuvântul-cheie este „nelimitate". După cum vom vedea în cele ce urmează, mineralele neexploatate, bănuite a se găsi pe Lună și în meteoriți, cum ar fi titanul și metalele prețioase, nu doar că ne vor hrăni apetitul pe Pământ, dar ne vor permite să construim oricât de multe stații spațiale și lunare. La nivel de stat, o navetă chineză rămasă nenumită a aselenizat pe partea nevăzută a Lunii în decembrie 2020, a înfipt steagul Chinei pe suprafața Lunii și a început să foreze în căutare de roci. Dar, când vine vorba de întreprinderi private, americanii se situează în fruntea plutonului.

Mergând mai departe, să menționăm că am lansat deja misiuni pe Marte, Venus și Jupiter, fără personal uman; a fost trimisă chiar și o sondă pe una dintre lunile planetei Saturn (Titan) și a fost survolată planeta Pluto. Mergem în direcția cea bună, dar, înainte de a ne întoarce în viitor, trebuie să mai poposim pe Pământ.

Acordurile Artemis sunt un exemplu de impedimente legale, politice și militare cu care explorarea spațiului cosmic se confruntă. Referitor la Artemis, Moscova și Beijingul sunt în mod special îngrijorate de clauzele care permit statelor semnatare să stabilească „zone de siguranță" pe Lună, pentru a proteja zona în care o anume țară lucrează. Națiunile sunt rugate să „respecte" zonele, pentru a

„preîntâmpina amestecul agresiv". Ceea ce dă peste cap scenariul unei navete spațiale rusești care să aselenizeze într-o anumită zonă, deschizând o prăvălie lângă o bază niponă sau americană și punându-se pe forat. Conform cărei legi ar putea obiecta japonezii sau americanii, iar în absența unei legi, ce ar putea face ei în această situație?

Nu ar putea în nici un caz să apeleze la documentul depășit din 1967, cunoscut publicului larg sub denumirea de Tratatul pentru spațiul cosmic, pe care se bazează majoritatea regulilor care guvernează folosirea acestui spațiu. Acolo se stipulează următoarele: „Spațiul cosmic nu poate fi obiectul însușirii la nivel național prin revendicări de suveranitate, prin mijloace de folosire sau de ocupație, nici prin alte mijloace". O zonă protejată seamănă al naibii de mult cu însușire națională și, cu cât mai mare este numărul unor astfel de zone și cu cât mai mari devin ele, cu atât mai aglomerată va fi Luna – în special dacă luăm în calcul concurența între companiile private interesate în resursele de pe Lună.

Tratatul pentru spațiul cosmic stipulează faptul că Luna va fi folosită doar în scopuri pașnice. El nu definește cuvântul „pașnice", iar odată ce ai instalat „realitățile pe Lună", va fi extrem de simplu să invoci necesitatea armelor de apărare, nu în scopuri agresive, ci pentru asigurarea păcii.

Tratatul trebuie redactat din nou pentru a reflecta tehnologia actuală, păstrând în același timp spiritul textului original și promisiunea exprimată acolo că explorările „vor fi executate în interesul tuturor țărilor și vor constitui parte a întregii omeniri". Dar, până în momentul de față, omenirea nu se poate pune de acord nici măcar asupra unei chestiuni elementare: unde se termină Pământul și unde începe spațiul cosmic.

Atmosfera noastră nu dispare pur și simplu, brusc, ci se rarefiază pe parcursul a sute de kilometri. NASA și alte organizații americane definesc spațiul cosmic ca fiind spațiul care începe la 80 de kilometri deasupra nivelului mării, în vreme ce Federația Aeronautică Internațională (Federation Aeronautique Internationale) cu sediul în Elveția, cea care ratifică arhivele astronautice, vehiculează distanța de 100 de kilometri. Și alte definiții sunt valabile, dar nici una nu poate preciza cu exactitate o distanță. Unele țări s-au abținut să emită o definiție legală internațională, pretextând că nu este necesară; poate că acest aspect a fost valabil acum 100 de ani, dar acum nu mai este. Să presupunem că țara „A" stabilește că spațiul cosmic începe la 100 de kilometri deasupra nivelului mării, dar țara „B" consideră că e vorba de 80 de kilometri. Rezultă că țara „B" lansează un satelit la 90 de kilometri deasupra țării „A", riscând ca satelitul său să fie doborât.

Din fericire, pentru soluționarea acestor diferende există Biroul Națiunilor Unite pentru Afacerile Spațiului Cosmic. Organizația are sediul la Viena, include un Comitet pentru Folosirea Pașnică a

Spațiului Cosmic (COPUOS) și raportează celui de-al Patrulea Comitet al Adunării Generale a Națiunilor Unite, care adoptă, la rândul său, „o rezoluție anuală privind cooperarea internațională pentru folosirea pașnică a spațiului cosmic". Așa că toată lumea poate dormi liniștită.

Intervine totuși o mică problemă. Să ne gândim, de exemplu, la Tratatul Lunii din 1979. Elaborat de COPUOS, a fost structurat pe baza Tratatului pentru spațiul cosmic și a fost adoptat de Adunarea Generală ONU. Totuși doar câteva țări l-au ratificat, în vreme ce Rusia, SUA și China nici nu au semnat, nici nu au ratificat tratatul. Când o țară semnează un tratat, ea transmite că este dispusă să îl susțină cu titlu provizoriu; ratificarea este acordul prin care respectiva țară se obligă, din punct de vedere legal, să îl respecte. Dat fiind faptul că o mare parte din țările cu capacități spațiale nici nu au semnat, nici nu au ratificat acordul, rezultă că Tratatul Lunii nu valorează nici cât hârtia pe care a fost scris.

Partea bună este că, dacă Tratatul Lunii va fi aprobat vreodată în totalitate, va acoperi o lacună din Tratatul pentru spațiul cosmic care menționează doar „asimilarea națională" în ceea ce privește corpurile cerești; tratatul n-a făcut referiri individuale. Tratatul Lunii a abordat și acea scăpare și a specificat că Luna și resursele ei naturale nu puteau intra în proprietatea vreunei organizații sau a unei persoane private. Cu toate acestea, până la ratificarea Tratatului Lunii, Tratatul pentru spațiul cosmic rămâne în picioare, iar un tip întreprinzător din America, pe nume Dennis Hope, a sesizat chichița. În 1980, el a înaintat o declarație de revendicare Organizației Națiunilor Unite, a interpretat lipsa de reacție a organizației drept o consimțire și a început să vândă parcele de teren pe Lună contra sumei de 25 de dolari pentru zece hectare. Hope susține că a vândut peste 247 de milioane de hectare. Dacă cineva s-a gândit să cumpere un lot pe Lună pentru orice alt motiv în afară de a face un dar inedit, atunci Hope a triumfat în fața rațiunii. Unii oameni pot fi incredibil de naivi.

Tratatul pentru spațiul cosmic a fost redactat într-o vreme când capacitatea umană de a explora spațiul cosmic era limitată, iar oamenii îl priveau ca pe un vid lipsit de însușiri, un spațiu în care politica de pe Pământ nu se aplica. Cursa pentru supremația în spațiu între sovietici și americani a avut loc, ce-i drept, în contextul Războiului Rece, dar pretextul era mai mult legat de prestigiu – în sensul că se urmărea ce model politic se dovedea a fi superior. De-atunci, ca urmare a progreselor tehnologice, s-a născut un nou mod de gândire și, odată cu el, noi teorii „astropolitice".

Există un punct de vedere care pornește de la premisa că marile puteri vor căuta să domine spațiul extraterestru pentru a obține dominație comercială și militară. Este echivalentul a ceea ce numim *realpolitik*, dar pentru spațiul cosmic – *astropolitik*. Se pornește astfel de la premisa că spațiul deține însușiri, dar este, ca să-l citățm pe

teoreticianul *astropoliticii*, profesorul Everett Dolman, „un peisaj bogat în munți și văi, oceane și râuri de resurse și energie, care gravitează".

Profesorul Dolman de la Colegiul de Comandă și Stat-Major al Forțelor Aeriene ale SUA s-a inspirat în scrierile sale din lucrările renumiților teoreticieni ai geopoliticii secolului XX, Halford Mackinder și Alfred Mahan. Ambii au contribuit la formarea gândirii strategice bazându-se pe realitățile și teritoriile geografice și pe modurile în care noile tehnologii le-ar putea influența. Studenții de la geopolitică cunosc felul în care coridoarele comerțului și cei care le controlează au jucat un rol important în istorie. Astropolitica are o abordare similară și aplică toate aceste informații la cosmos, privind cu atenție locul, distanța, resursele de combustibili și ținând cont de știință.

Astrostrategii militari au tendința de a împărți geografia chestiunii în cauză în patru părți. Ei folosesc diferite descrieri, dar clasificările făcute de Dolman sunt utile în perspectivă. Avem în primul rând Terra – Pământul și spațiul aerian imediat, până la limita dincolo de care o navetă ar putea intra pe orbita Pământului fără a avea nevoie de propulsare. Următorul nivel este Spațiul Terestru – regiunea care începe de la cel mai jos punct posibil al orbitei și urcă până la orbita geosincronă, care este aliniată rotației Pământului. Urmează apoi Spațiul Lunar – situat între orbita geosincronă și orbita Lunii. De acolo se intră în Spațiul Solar – însemnând tot sistemul solar dincolo de orbita Lunii.

În următoarele câteva decenii, cel mai important nivel pentru viitorul explorării spațiului este Spațiul Terestru, în special orbita inferioară a Pământului. Aici sunt plasați sateliții pentru comunicații și, tot mai mult, cei militari. Controlul asupra acestui cordon va conferi țărilor în cauză un uriaș avantaj militar pe toată suprafața Pământului. Dolman a creat o maximă care se face ecoul faimoasei teorii geopolitice „Heartland" din 1904, aparținând lui Halford Mackinder, despre controlul lumii, și care începe astfel: „Cine stăpânește Europa de Est, controlează nucleul Eurasiei". Versiunea lui Dolman este: „Cine controlează orbita inferioară a Pământului, controlează spațiul din apropierea Pământului. Cine controlează spațiul din apropierea Pământului, domină Terra. Cine domină Terra hotărăște destinul omenirii."

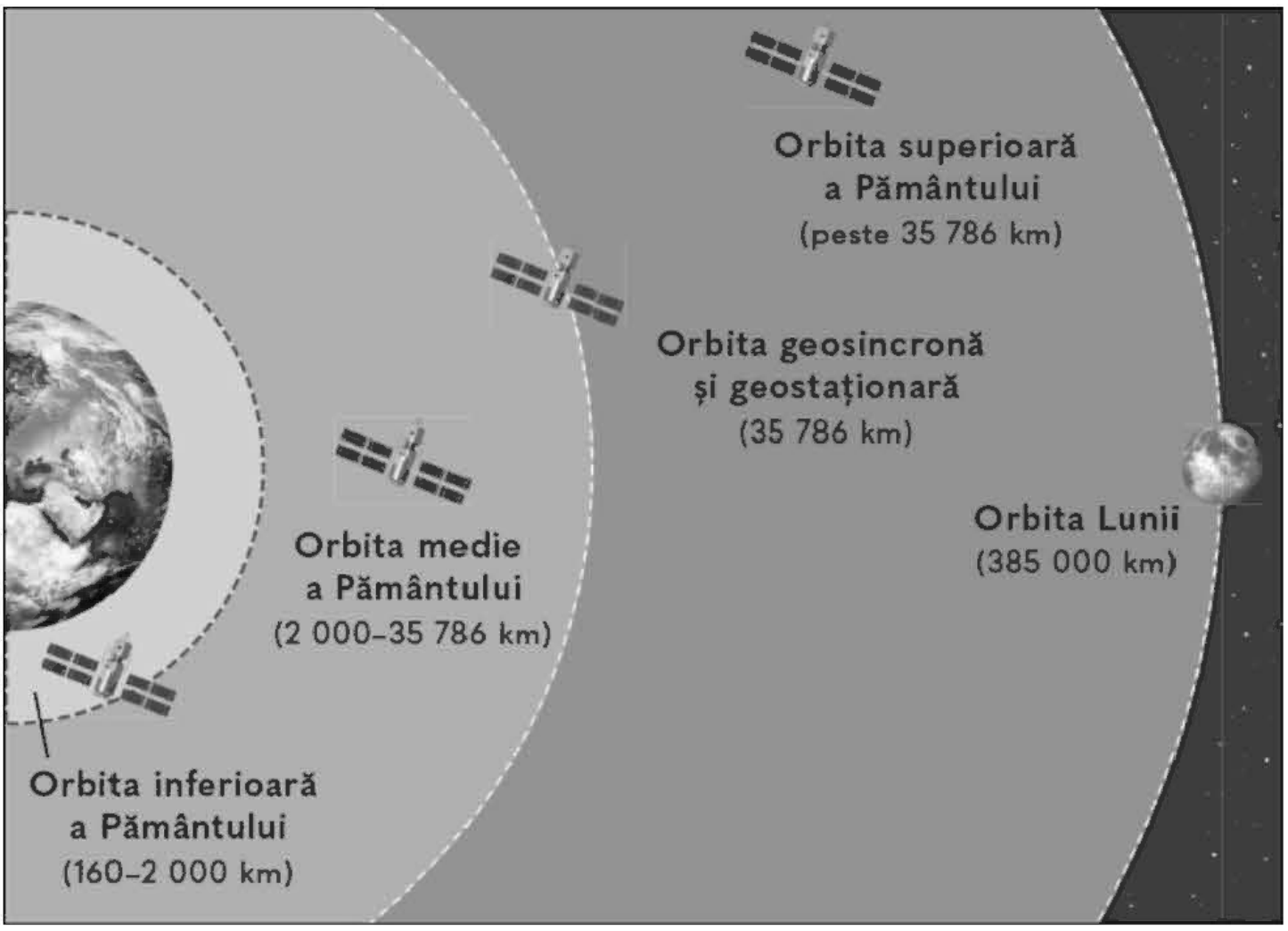

Categoriile de orbite care înconjoară Pământul (nu sunt prezentate la scară).

În secolele trecute, dominația asupra Terrei însemna plasarea forțelor terestre și maritime în poziții strategice, păzind cu cerbicie rutele maritime și intrările și ieșirile în și din zonele îngustate, precum strâmtoarea Gibraltar sau strâmtoarea Malacca. În secolul XX, forța aeriană s-a adăugat acestor premise. În secolul XXI, poziționarea echipamentelor în Spațiul Terestru este o necesitate, cu excepția cazurilor în care unele state nu se tem că vor rămâne mult în urma rivalilor (și a aliaților).

Orbita inferioară este totodată zona în care navetele spațiale care urmăresc să ajungă dincolo de Lună se pot realimenta. Planeta Marte se află mult mai departe de Pământ decât Luna, la milioane de kilometri depărtare, dar, din cauza efortului incredibil necesar pentru a ieși din limitele gravitaționale ale Terrei, este nevoie de mai multă energie pentru a ajunge de pe suprafața Pământului pe Lună decât pentru a ajunge din orbita inferioară pe Marte. Dacă un stat puternic ar câștiga controlul deplin asupra acestui coridor, ar deveni un fel de cerber și și-ar împiedica rivalii să realimenteze acolo și deci să călătorească mai departe.

Și de data aceasta, situația de pe Pământ oferă analogii utile. La ora actuală, dacă un stat de la Marea Neagră ar dori să trimită o navă militară în strâmtoarea Bosfor pentru a ieși în Mediterană și apoi în Oceanul Atlantic, va trebui să ceară permisiunea Turciei. Într-un moment de maximă tensiune, acea permisiune ar putea fi refuzată. Controlul Spațiului Terestru ar conferi puteri similare și, în absența unor tratate pertinente, s-ar aplica legea „spațiului junglei".

E vorba, totodată, și de considerente comerciale: dacă se dezvoltă tehnologii care ar permite unor panouri solare de mari dimensiuni să reflecte energia solară în direcția Pământului, pentru a genera electricitate, acea tehnologie ar fi probabil plasată pe orbita

inferioară. Dat fiind faptul că aici se află zona de realimentare pentru călătoriile lungi, dacă o anumită țară dorește să ajungă pe un meteorit pentru exploatare minieră, va trebui să îi ofere și cerberului o parte din profituri.

Cu cât învățăm mai mult despre regiunile geografice din spațiul extraterestru, cu atât mai multă grijă trebuie să avem la actualizarea hărților pentru navigarea în spațiu și cu atât mai mult va crește concurența. De exemplu, Centurile de Radiații Van Allen sunt două regiuni care se întind de la Pământ până la o distanță de circa 58 000 de kilometri în care protonii de mare energie sunt captivi în câmpul magnetic al Pământului. Nivelul radiațiilor este atât de mare, încât navetele spațiale cu echipaj la bord trebuie să le evite. Dacă se zăbovește prea mult în zona respectivă, sistemul electronic al navelor s-ar defecta, iar echipajul ar ceda. Există, de asemenea, anumite trasee pe care navele le pot urma pentru a se folosi de forța gravitațională a planetei cu scopul de a se propulsa pe o rută de lungă distanță. În apropierea Pământului se află cinci puncte de libraţie*******. E vorba despre locuri în care forțele gravitaționale ale Pământului și ale Lunii se anulează reciproc, ceea ce permite obiectelor staționate acolo să rămână pe poziție fără a folosi combustibil. Aceste locuri sunt potențiale zone de concurență. Două în mod special sunt dispuse în puncte care permit o „perspectivă" superioară, de control, asupra centurii care conține sateliții. Un altul, cunoscut ca L2, este plasat pe partea nevăzută a Lunii. China a staționat un satelit acolo, lucru care îi permite să vadă ce se întâmplă în partea nevăzută a Lunii unde, deloc întâmplător, intenționează să-și stabilească o bază.

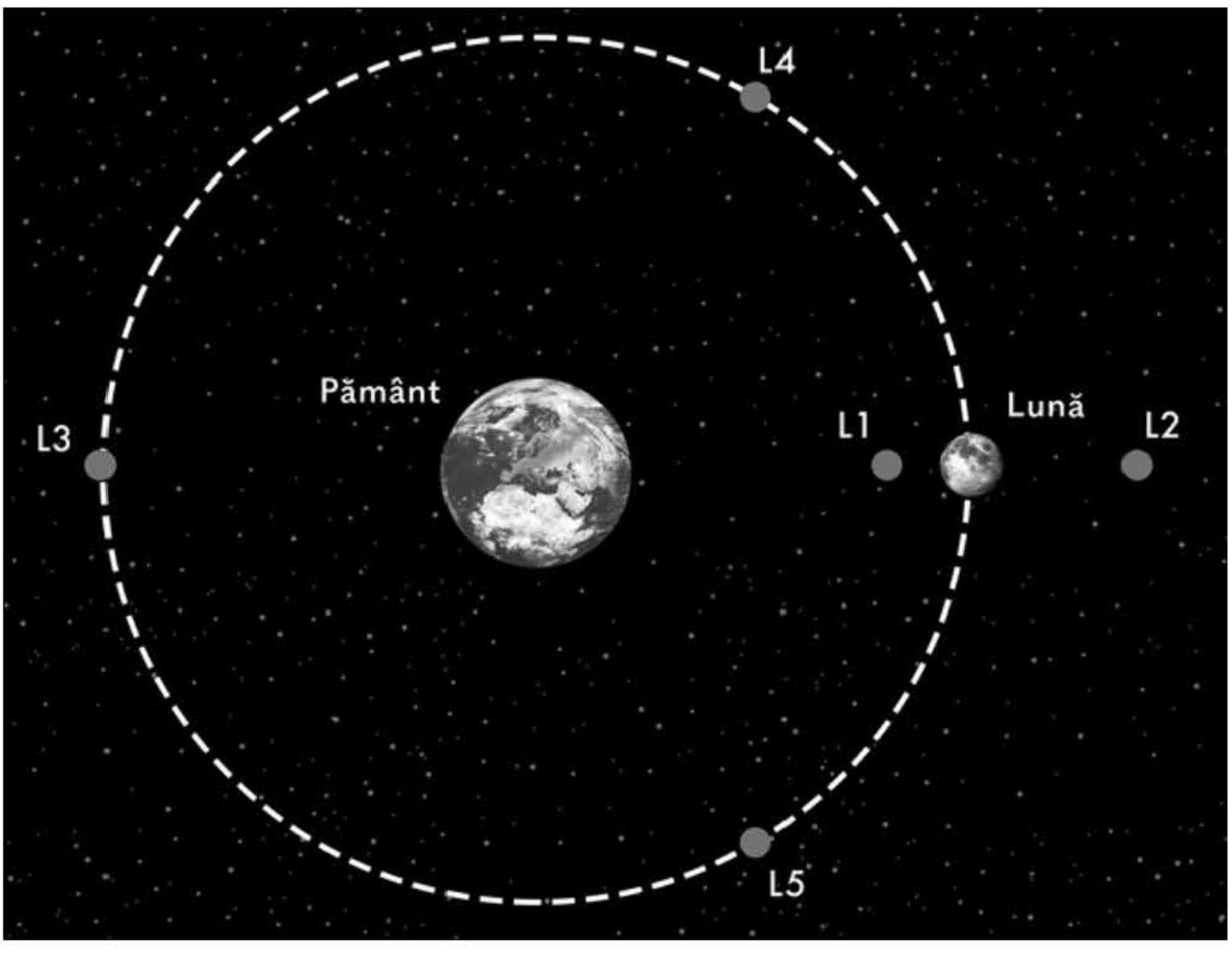

Punctele de libraţie în sistemul Pământ-Lună (L1-L5) sunt pozițiile-cheie pentru staționarea sateliților, ceea ce ar putea duce la concurență între

națiuni.

Acestea sunt realitățile geografice cu care ne vom obișnui odată cu evoluția astropoliticii și cu integrarea războiului spațial în bugetul militar al marilor puteri. Este evident că, în lipsa unor tratate solide care să limiteze militarizarea spațiului cosmic, orbita inferioară a Pământului este un potențial câmp de luptă pentru echipamentul militar îndreptat, în primul rând, împotriva rivalilor din centură, apoi a celor de dincolo de ea.

Atât Rusia, cât și China au operat schimbări organizatorice în propriile armate, ca și americanii care au creat Forța Spațială SUA în 2019. Există preocupări privind faptul că aceste activități încalcă prevederile Tratatului spațiului cosmic, dar acesta stipulează doar faptul că armele de distrugere în masă, cum sunt rachetele nucleare, nu trebuie amplasate „pe orbită sau pe corpurile cerești ori [staționate] în spațiul cosmic în alte moduri". Legea internațională nu are nici o clauză care să prevină staționarea sateliților înarmați cu laser. Or, fiecare pagină din istorie demonstrează că, dacă o țară este capabilă de un anumit lucru, va fi urmată de alta și de alta.

Acesta este motivul pentru care articolul 5 din Acordul Nord-Atlantic, care stipulează că un atac asupra unui membru NATO este considerat ca fiind un atac la adresa tuturor țărilor membre NATO, a fost extins în iunie 2021 pentru a include un răspuns colectiv la atacurile în spațiu, totodată motivul pentru care Departamentul de Apărare al Statelor Unite se ghidează practic după o mantră: „Spațiul este un domeniu al războiului". În secolul trecut, riscul unui război nuclear amenința să distrugă omenirea; acum, înarmarea spațiului pare a prezenta același risc. Un război în spațiu ar putea zgudui Pământul.

De unde și crearea Forței Spațiale. La inaugurarea acesteia, președintele american în funcție de la momentul respectiv, Donald Trump, a spus: „Superioritatea americană în spațiu este absolut vitală... Forța Spațială ne va ajuta să ținem la distanță actele de agresiune și să controlăm avantajul suprem." China și Rusia privesc spațiul în același mod, ca de altfel și o seamă de țări mai puțin puternice. În orice caz, cele „Trei Mari Puteri" reprezintă avangarda călătoriilor în spațiu și a dimensiunilor militare ale spațiului cosmic.

Toate cele trei țări sunt de acord că la ora actuală conceptul de „dominație în spectru complet" include spațiul cuprins între orbita inferioară și Lună, posibil și dincolo de Lună. A existat o tentativă limitată de a câștiga acest avantaj la momentul Inițiativei Americane de Apărare Strategică din anii 1980, o încercare de a dezvolta un sistem de rachete defensive care putea proteja SUA în fața unui atac nuclear. Una dintre opțiunile luate în calcul a fost o gamă de armament amplasat în spațiu, denumit „Star Wars" și care a vestit practic militarizarea spațiului.

La ora actuală, dezvoltarea rachetelor hipersonice, care pot zbura cu o viteză de 20 de ori mai mare decât cea a sunetului, este

concentrată asupra acestei zone. Spre deosebire de rachetele balistice intercontinentale, rachetele hipersonice nu zboară în arc și-și pot schimba direcția și altitudinea. Ca atare, la lansare, o țară potențial vizată nu poate anticipa direcția acestor rachete și deci nu-și poate coordona apărarea antirachetă. A lovi o rachetă cu o altă rachetă este în sine un demers dificil; rachetele hipersonice fac acest lucru cu atât mai greu. Pentru a face față provocărilor, guvernele examinează posibilitatea poziționării sistemelor laser antisupersonice în spațiu, pentru a lansa contraatacul în jos. Dacă sistemul va fi implementat, înseamnă că se vor dezvolta echipamente capabile să atace sistemele laser, precum și sisteme defensive pentru acestea. Dacă adăugăm și un „etc.", ne vom trezi într-o cursă a înarmării spațiale.

Situația se va complica și mai mult dacă vom continua să transformăm ficțiunea științifico-fantastică în realitate. Un exemplu ar fi ceea ce s-a întâmplat în iulie 2020. Satelitul militar rus Kosmos 2542 urmărea un satelit american, USA 245, ajungând uneori la distanță de 150 de kilometri de acesta, o distanță considerată mică. A lansat apoi un minisatelit – Kosmos 2543. Armata americană numește acești sateliți „Matrioșka". Acest „mic" Kosmos a urmărit la rândul lui naveta spațială americană înainte de face o manevră spre un al treilea satelit rusesc. După care a lansat, din câte se pare, un proiectil de mare viteză, care călătorea cu 700 de kilometri la oră. Kremlinul afirmă că n-a făcut decât să inspecteze starea sateliților, dar ministrul britanic al apărării și Departamentul american al Apărării sunt de părere că a fost vorba de o testare de armament.

Sigur că și SUA urmărește sateliți aparținând altor țări, face cercetări legate de propriile arme spațiale, dar furia americanilor a vizat un act de încălcare a regulilor convenționale – și anume testarea unor arme în spațiu. Intervine din nou problema juridică: asemenea protocoale și înțelegeri nu sunt prevăzute în legea ratificată. Dar amenințările la adresa sateliților trebuie luate în serios.

Sateliții nu mai transmit doar imagini TV și apeluri telefonice: ei sunt vitali atât pentru viața de zi cu zi, cât și pentru conflagrațiile moderne. Doborârea unui satelit sau împiedicarea vizibilității acestuia ar însemna că sistemul GPS al autoturismului dumneavoastră nu va mai funcționa, iar cardurile bancare vor fi imposibil de folosit. Când porniți televizorul pentru a afla ce se mai întâmplă în lume, ar fi posibil să vedeți un ecran gol. În doar câteva zile, sistemele de aprovizionare ale lanțurilor de magazine, atât către supermarketuri, cât și la domiciliul clienților, vor intra în haos. Fără sistemele GPS, navele maritime și avioanele vor naviga cu greu, iar, dacă luăm în calcul un scenariu extrem, rețeaua de electricitate ar putea să cadă. Cât despre buletinul meteo – luați-vă adio de la el.

La nivel militar, toate țările dezvoltate se bazează pe sateliți pentru informații și monitorizare. Dacă o serie de sateliți militari ar fi loviți, înaltul comandament ar bănui imediat că este vorba de un atac premergător altui atac terestru. Sistemele de avertizare privind un

atac nuclear ar putea cădea, astfel că personalul în cauză ar trebui să ia decizia de a lansa primii. Chiar și în cazul unui conflict convențional, partea adversă ar avea avantajul de a-și ținti cu precizie inamicul și de a-și mobiliza propriile forțe fără a fi „văzută", în vreme ce capacitatea inamicului de a trimite mesaje criptate ar fi limitată.

E vorba despre o amenințare cât se poate de reală. China, Rusia, SUA, India și Israelul au dezvoltat deja sisteme de „lichidare a sateliților" – arme spațiale speciale care distrug sateliți. Tehnicile inventate vizează doborârea sateliților cu ajutorul laserelor, „derutarea" acestora astfel încât să nu poată trimite date, pulverizarea substanțelor chimice asupra lor și chiar lovirea lor. Or, în lipsa legilor care să stipuleze cine unde poate fi, cât de mult se pot apropia de un anumit obiectiv și ce fel de activități sunt permise, intervine pericolul tot mai mare de a interpreta un exercițiu militar sau chiar o eroare de navigare drept un atac iminent.

Guvernul Statelor Unite colaborează cu Lockheed Martin pentru a dezvolta proiectul „Space Fence" (în traducere, „Scutul Spațial"). Acesta este un sistem de supraveghere care folosește radare terestre pentru a urmări sateliții și deșeurile de pe orbită. Departamentul american al Apărării poate urmări, la ora actuală, peste 20 000 de astfel de obiective; se estimează că cifra va crește la 100 000 și se urmărește performanța de a identifica sursa precisă a unui laser îndreptat asupra unui satelit.

Conflictul în Spațiul Terestru creează o altă problemă: o cantitate uriașă de deșeuri care plutesc pe orbită pot lovi oricând infrastructura sateliților din toate țările, cu un efect devastator asupra economiei globale. Este un risc prezent deja, dat fiind că există acum 3 000 de sateliți dezactivați și 34 000 de bucăți de deșeuri spațiale, fiecare dintre ele de cel puțin zece centimetri, unele mai mici, care orbitează planeta. Unele țări încearcă să găsească o soluție pentru această problemă. Cine a călătorit în Japonia a observat, probabil, absența gunoiului. Compania niponă SKY Perfect Corporation și guvernul nipon au colaborat la construirea unui satelit pentru înlăturarea gunoiului spațial cu lasere care împing bucățile de deșeuri în atmosfera terestră, unde ele ard. Britanicii, mari „producători" de deșeuri, fac și ei cercetări în acest sens.

Poate că războiul spațial nu se va concretiza niciodată însă, întocmai ca pe Pământ, planurile vizează situații de tipul „ce-ar fi dacă", nimeni nu gândește în termeni de „ceea ce nu se va întâmpla".

Situația nu trebuie să arate astfel; cu toate că trecutul nostru a cunoscut frecvente cazuri de concurență la nivel de stat, au existat și multe exemple de cooperare. Pe lângă conflicte, secolul XX a fost martor al înfloririi internaționalismului și al organismelor care conduc lumea. De asemenea, chiar în perioada Războiului Rece au fost create sisteme menite să împiedice conflictele, cum ar fi, de exemplu, instalarea unei linii directe între Moscova și Washington,

astfel încât cei doi lideri să poate comunica direct în cazul în care vreunul dintre ei bănuia că partea adversă ar fi dat ordin de lansare. Liderii celor două superputeri au înțeles că un război nuclear ar fi provocat pierderi de toate părțile, deci e posibil să începem să privim un război spațial în aceiași termeni. Există întotdeauna pericolul ca un stat să riște atacuri limitate pentru a obține un avantaj, dar este mai mult ca sigur faptul că țările interesate se vor concentra asupra descurajării unor astfel de atacuri, pe baza unei „distrugeri reciproc asigurate". O doctrină la fel de „smintită", logic vorbind, ca și doctrina aplicată în timpul Războiului Rece, dar, așa cum ea a rezistat atunci, e posibil să reziste și în viitor. Așa cum au existat războaie cinetice în cadrul Războiului Rece, tot așa e posibil să asistăm la forme limitate de război în spațiu, întins până la, dar nu dincolo de, limita punerii în pericol a întregii noastre existențe. Canalele diplomatice necesare obținerii procedurilor operative standard pot construi încredere și pot reduce tensiunile.

Poate că liderii noștri ar trebui să îmbrace costumele de astronauți și să facă o călătorie în spațiu. Așa cum spunea Karen Nyberg, astronaut NASA: „Dacă aș putea să ajut pe fiecare locuitor al Pământului să dea ocol măcar o singură dată planetei, cred că lucrurile ar fi conduse total diferit". Ea se referea la mișcarea pentru protecția mediului înconjurător, dar este o chemare deopotrivă potrivită pentru relații diplomatice mai solide.

Dacă toate țările ar respecta spiritul Politicii Spațiale Naționale a Statelor Unite și „angajamentul de a consolida bunăstarea omenirii prin cooperarea întru menținerea libertății spațiului", atunci ne-am putea imagina un viitor foarte diferit față de cel spre care ne îndreptăm acum. În acest viitor, Congresul renunță la ostilitatea față de NASA, colaborând cu puterea spațială cu cea mai rapidă creștere: China. Japonia și Coreea de Sud își depășesc neînțelegerile, dezvoltă un parteneriat regional și se alătură americanilor, chinezilor, indienilor și altor națiuni pentru a crea o inițiativă globală în care fiecare țară contribuie cu resurse și cu experiența acumulată.

În zece ani, Stația Spațială Internațională va deveni *International Musk Spacetel* (Hotelul Spațial Internațional Musk) – un hotel de un miliard de stele, cu 20 de camere unde oaspeții se vor putea bucura de priveliște și vor savura cele mai rafinate preparate culinare liofilizate. „Sejurul" de zece milioane de dolari pe săptămână va include plimbări libere în spațiu și o excursie la Laboratorul Spațial Mondial, un laborator internațional situat la 50 de kilometri distanță, unde în 2028 se va fi descoperit leacul bolii Alzheimer. Apeluri video care vor face legătura cu baza lunară sunt, de asemenea, oferite, cu toate că, în condițiile în care acolo nu muncesc decât 12 oameni, aceste apeluri nu vor fi mereu la îndemână, chiar dacă ele sunt foarte importante pentru ei. Unele lucruri nu se schimbă niciodată.

Peste 20 de ani, navele spațiale vor realimenta pe orbita inferioară a Pământului, în lungile călătorii în vastul spațiu cosmic. Unele vor

ateriza pe Lună, unde imprimante 3D produc panouri solare uriașe atât pentru bazele multinaționale ale „Portalului" în permanentă expansiune, cât și pentru navele turistice care vor să se aventureze mai departe, spre Marte. Unele echipaje cârtesc încă gândindu-se la cele șase luni cât va dura călătoria, dar li se reamintește faptul că este vorba de o distanță de 90 de milioane de kilometri și, cândva, o călătorie pe apă din Regatul Unit în America dura două luni. După ce își continuă călătoria, bombănind încă, vor trece pe lângă stațiile spațiale ale Chinei și Emiratelor Arabe Unite, poziționate pe partea nevăzută a Lunii. Alte nave sunt conduse de roboți creați pentru a face experimente pe măsură ce vehiculele lor înaintează și mai mult în spațiu. Mai aproape de casă, meteoriți imenși sunt explorați în scop minier, asigurând mari cantități din minerale care nu mai sunt de mult „metale rare". Prețul aurului a scăzut simțitor după ce s-a constatat că 12% din imensul meteorit Midas este format din metalul prețios mai sus amintit.

Până în 2060 se va derula proiectul de „terraformare", prin colaborarea a 100 de echipe multinaționale de pe Marte. În 2054, oamenii de știință vor fi descoperit în sfârșit formula prin care, prin încălzirea și eliberarea gazelor cu efect de seră ale planetei și amestecarea lor cu încărcături masive din clorofluorocarburile Pământului, se va putea înmagazina suficientă căldură de la Soare cât să declanșeze o reacție în lanț care va duce la transformarea atmosferei. Se estimează că până în 2075 să se poată păși pe suprafața planetei fără a purta un costum de astronaut.

Până acum, la teorie ne pricepem. Cu cât avansăm mai mult în spațiu, cu atât ne apropiem mai mult de elementul științifico-fantastic. Până în 2080, slavă Cerului, ideea perenă de a lansa bombe nucleare în urma navetelor spațiale pentru a obține un fel de propulsie necesară călătoriilor în spațiu a fost depășită. În locul ei se va apela la minibombe cu hidrogen, detonate de la o distanță sigură, în fața navetei, urmate de „unde gravitaționale" care deformează temporar spațiul și permit o mică zvâcnire a sistemelor de propulsie înainte de accelerarea pe o distanță de mai multe sute de mii de kilometri. Încă n-am reușit să depășim viteza luminii: echipajul care a ajuns pe Pluto în numai doi ani se afla încă la o distanță de 20 000 de ani-lumină față de cea mai apropiată planetă (în afară de Soare) – Proxima Centauri. Așa că planurile privind „înghețarea" unui echipaj s-au risipit, iar cel legat de îngrijirea embrionilor de către roboți și IA au rămas la fel de inutile, în orice caz au fost respinse de către Consiliul Planetar de Etică.

Universul nu are limite și asta înseamnă că același lucru se poate spune despre posibilități – asta face literatura științifico-fantastică atât de apreciată. Dar, în privința viitorului apropiat, suntem deopotrivă limitați și eliberați prin cunoaștere. Suntem eliberați pentru că putem ținti către stele, lucru care până nu demult era

imposibil; dar și limitați, căci cunoașterea de care beneficiem nu poate depăși imensitatea spațiului și constrângerile legii naturale.

Până când vom putea călători cu – sau măcar aproape cu – viteza luminii (și poate că acest lucru nu va fi posibil niciodată), ne vom zbate să ieșim din sistemul nostru solar, pentru că tot ceea ce vedem se află la foarte mare depărtare. Lumina de pe Proxima Centauri ajunge la noi în 4,25 ani – ceea ce înseamnă că se află la 40 de trilioane de kilometri distanță. Când vedem constelația Andromeda pe cerul nopții, o vedem așa cum era ea acum 2,5 milioane de ani. Din cauza acestor distanțe uriașe și a faptului că mai avem zeci de ani până să obținem o capacitate de propulsie care să atingă măcar a zecea parte din viteza luminii, problemele călătoriilor în spațiu pot fi lăsate în seama scriitorilor de literatură științifico-fantastică, a câtorva teoreticieni revoluționari și a viitoarelor generații.

Sunt vehiculate multe alte teorii privind atingerea unor viteze mai mari, printre ele lansarea în spațiu a unor mici sonde de dimensiunea unor cipuri de calculator, care ar putea contribui la deschiderea velaturii propulsate de lasere lansate asupra lor de pe Pământ. Proiectul Starshot, derulat de o companie privată, are deja în vedere trimiterea unei sonde pe o planetă potențial similară cu Pământul, de lângă Proxima Centauri, pentru care se prevede o călătorie de 20 de ani în locul zecilor de mii de care e nevoie acum. Printre nenumăratele obstacole care trebuie depășite se află și acela că încă nu s-a inventat un laser suficient de puternic. Când el va fi inventat, sau măcar mai multe lasere vor fi combinate, va trebui să aibă capacitatea de a emite scurte unde de 100 de gigawați de electricitate, echivalentul a 100 de centrale nucleare.

Oamenii de știință susțin că teoria este viabilă; ea corespunde, ce-i drept, cu ceea ce astronomul Johannes Kepler i-a scris, în secolul al XVII-lea, amicului său la fel de genial, Galileo Galilei: „Cu nave sau pânze construite pentru adieri cerești, se va naște cineva care se aventura în acea măreață nemărginire".

Problema mea e că laserele ar putea rata cipul de calculator și ar putea lovi o navetă de extratereștri, aflată la 400 000 de kilometri depărtare, extratereștri care, ce să vezi, nu sunt vegetarieni și vor spune „Drăguță planetă – s-o ocupăm". Dată fiind imensitatea spațiului, așa ceva pare imposibil, dar, având în vedere dimensiunea spațiului și miliardele de planete, e foarte probabil ca undeva să existe o formă de viață inteligentă. Unii matematicieni se aventurează chiar să opineze că ar exista mai multe planete asemănătoare Pământului, numărul lor depășindu-l pe cel al firelor de nisip care acoperă toate plajele noastre!

Afirmația se bazează pe cele mai recente informații primite de la telescoapele de pe sateliți, cum e Kepler, care percep imaginile din ce în ce mai clar. Extrapolând, ne dăm seama că șansele ca a treia planetă de la Soare să fie singura pe care există viață inteligentă sunt de trilioane la unu.

Dacă vă întrebați de ce, date fiind aceste șanse, ET n-a telefonat încă, Eric Mack de la pagina tehnologică a CNET a găsit cea mai bună analogie de până acum. Să ne imaginăm că toate firele de nisip de pe plajele lumii s-ar afla pe o singură plajă, dar că fiecare fir (planetă) se află la distanță de mai multe trilioane de kilometri de următoarea. Acesta este universul așadar, cum descrie astrofizicianul Neil deGrasse Tyson actuala desfășurare a activităților de explorare: „A pretinde că nu mai există alte forme de viață în univers este ca și cum ai pune apă într-un pahar și, uitându-te la el, ai afirma că nu există balene în ocean".

Dacă există alte forme de viață în univers, avem deja un cadou pentru dumnealor – Placa Pioneer (PP). Placheta de 15 pe 22 de centimetri este atașată navetei spațiale Pioneer 10, lansată în 1972 și care a transmis ultimul semnal în ianuarie 2003, când resursele de energie s-au epuizat; naveta a dispărut în nemărginire. La bordul ei se află o hartă care spune, practic, „Suntem aici!".

PP a fost proiectată de marii astronomi Carl Sagan și Frank Drake. Ei au plecat de la premisa că forma de viață inteligentă din univers ar putea sau n-ar putea avea coarde vocale, dar sigur are ce avem și noi – legi naturale care guvernează știința. Placa este inscripționată cu imaginea a doi atomi de hidrogen, fiecare aflat în stadii diferite de energie, pentru că, atunci când unul trece de la un stadiu la altul, eliberează radiații electromagnetice pe o lungime de undă măsurabilă și pe o anumită perioadă. Sunt reprezentați un bărbat și o femeie; bărbatul ține brațul ridicat, cu palma deschisă – simbolul internațional al salutului, numai că n-avem de unde ști dacă nu cumva este simbolul agresiunii, universal acceptat. În centru se află un radiar, fiecare linie a acestuia ducând la Soare, iar dedesubt sunt reprezentate planetele sistemului nostru solar. Liniile de diferite lungimi se conectează la pulsari. Pulsarii se rotesc cu viteze specifice, iar dacă urmărești cu atenție viteza fiecăruia îți dai seama când a fost făcută harta și a triangulat înapoi la Soare și deci la Pământ.

Harta este valabilă doar câteva milioane de ani, după care soarele nostru deloc remarcabil precum și sistemul nostru solar la fel de neremarcabil vor face câteva rotații în jurul Căii Lactee, la fel de neremarcabilă, iar constelațiile se vor fi mutat. Așa că PP și ET ar face bine să se grăbească.

Explorarea spațiului este încă la începuturi și va trebui să decidem în ce direcție dorim s-o orientăm. Vom urma oare principiul westfalian al universului – un sistem de state cu puteri suverane asupra teritoriilor reciproc recunoscute, un sistem ce s-a dovedit, în istoria lumii, ca fiind șubred? Sau ne vom recunoaște umanitatea comună și provocările călătoriilor în spațiu, alegând apoi să acționăm ca un singur popor pe măsură ce ne aventurăm dincolo de căminul nostru de pe Pământ?

Până acum am urmat niște tipare familiare. Aproape toate marile descoperiri de noi ținuturi și ape au avut același rezultat – rivalitatea,

o luptă de putere, al cărei învingător a stabilit regulile și limitele. S-ar putea spune că, atunci când e vorba de spațiul cosmic, din câte cunoaștem, nu există vreun proprietar actual care să fie strămutat sau înlăturat, iar aceia care se aventurează sau riscă să investească ar trebui să poată culege roadele. În orice caz, chiar dacă acest argument ar fi valabil, trăim vremuri în care, în ciuda tuturor conflictelor și nedreptăților de pe planeta Pământ, lumea este dispusă să accepte responsabilitatea față de semeni la nivel global – schimbările climatice au arătat acest lucru. Chiar dacă resursele energetice nelimitate și materiile prime ale cosmosului pot fi explorate și aduse pe Pământ doar de statele puternice, este în interesul tuturor ca ele să fie împărțite. Ridicarea nivelului de trai în lume și reducerea, în același timp, a emisiilor de carbon sunt în avantajul tuturor. Resursele noastre sunt limitate aici și concurența în ceea ce le privește stârnește conflicte, numai că deasupra noastră plutește un asteroid numit 3554 Amun. Pe el se află nichel, cobalt, fier și alte metale, a căror valoare estimativă e de 20 de trilioane de dolari, aproximativ aceeași ca PIB-ul SUA. Este doar o mică parte din bogăția care poate fi împărțită.

Cine crede că țara sau compania de proveniență a navetei spațiale care descoperă o asemenea bogăție o va da pe degeaba dă dovadă de naivitate. Cu toate acestea, ar trebui să lucrăm la codificarea acordului, astfel încât națiunile care trimit navete în spațiu să coopereze în cursul diferitelor proiecte, să accepte să împartă profiturile și cunoștințele și să stabilească obiective legale privind transferarea unui anumit procent din câștigurile lor tuturor celorlalte state. Un exemplu ar putea fi reflectoarele solare gigant, poziționate pe orbita inferioară și care trimit energia soarelui către fermele solare când e întuneric, astfel încât acestea să funcționeze 24 de ore din 24. Un procentaj din bugetul destinat construirii reflectoarelor ar putea fi direcționat astfel încât țările în curs de dezvoltare să primească gratis energie de la această sursă. Ideile sunt la fel de multe precum este imaginația de bogată. Propunerile sunt viabile. Așa cum spunea scriitorul de science-fiction Arthur C. Clarke, fiecare idee revoluționară trece prin trei etape, descrise prin părerile criticilor ei: 1) „Nu va funcționa, este fantezie pură"; 2) „Ar putea funcționa, dar nu merită efortul"; 3) „Am spus mereu că e o idee bună."

Tot în interesul nostru este să cooperăm pentru a găsi și a depista asteroizii încă nedescoperiți și alte corpuri cerești care ar putea constitui o amenințare, așa cum a fost cazul meteoritului Tunguska, cel care a culcat la pământ sute de kilometri pătrați dintr-o pădure din Siberia în 1908. Corpuri mult mai mari pot fi chiar acum pe aceeași traiectorie. Dinozaurii n-au știut ce i-a lovit – noi însă putem anticipa și putem lua măsuri.

Cooperarea în spațiu nu va pune, neapărat, capăt ostilității dintre statele de pe Pământ. Astronauții americani au fost primiți în Stația Spațială Internațională pe o navetă spațială rusească, dar asta nu a

împiedicat reapariția și amplificarea tensiunilor între cele două țări. Totuși, în deceniile precedente, când amenințarea unui război între ele era mult mai mare, cooperarea tehnologică a fost ușa prin care au pășit pentru a relaxa relațiile, fapt ce a dus la andocarea Soiuz-Apollo din 1975.

Privind în urmă, din spațiu, la acest „punct de un albastru șters", așa cum au făcut atunci cosmonauții și astronauții, acesta este un mod de a risipi virusul diferenței dintre „noi și ei", virus care ne-a infectat din cele mai vechi timpuri. Spațiul cosmic ne dă șansa de a ne deschide mintea către nemărginirea Universului. Oamenii au privit mereu în sus, pe cerul nopții, și au visat. Acum am ajuns în sfârșit la înălțime; este categoric destinul nostru să atingem și alte înălțimi și vom ajunge acolo mult mai repede dacă vom face asta împreună. Cerul nu este limita.

Mulțumiri

Mulțumiri tuturor celor care au contribuit prin experiența lor, prin citate și susținere. Dr. Alison Hudson, Mina Al-Oraibi, dr. Anne-Marie Schleich, dr. Sajjan Gohel, David Waywell, Ioannis Michaletos, John Saunders, Sarah Wiliams, Liam Morrissey, Jason Webster, Peter Belleby. Toată recunoștința mea mai multor ambasade și organizații militare pentru informațiile generale furnizate, precum și acelor persoane care preferă să rămână anonime, date fiind chestiunile politice delicate. Mulțumiri, ca de fiecare dată, echipei minunate de la Elliott and Thompson: Jennie Condell, Pippa Crane, Marianne Thorndahl și Lorne Forsyth.

Bibliografie

1. Australia

Attard, Bernard, „The Economic History of Australia from 1788: An Introduction", EH.Net Encyclopedia, martie 2006 https://eh.net/encyclopedia/the-economic-history-of-australia-from-1788-an-introduction/

„Border Lengths – States and Territories", Geoscience Australia, Australian Government https://www.ga.gov.au/scientific-topics/national-location-information/dimensions/border-lengths

Christie, Nancy J., „Pioneering for a Civilized World: Griffith Taylor and the Ecology of Geography", *Scientia Canadensis*, vol. 17, nr. 1–2 (1993), pp. 103–154 https://www.erudit.org/fr/revues/scientia/1993-v17-n1-2-scientia3119/800366ar.pdf

„Confluence of the Two Seas", discursul prim-ministrului Shinzo Abe în Parlamentul Republicii India, Ministerul Afacerilor Externe al Japoniei, 22 august 2007 https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/pmv0708/speech-2.html

Curtin, John, „The Task Ahead", *Herald* (Melbourne), 27 decembrie 1941 http://john.curtin.du.au/pmportal/text/00468.html

„Edward Hammond Hargraves", *Evening News*, 31 octombrie 1891 https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/111989656?

searchTerm=Edward%20Hargraves&searchLimits=

Elkner, Cate, „Immigration and Ethnicity: Overview", Electronic Encyclopedia of Gold in Australia https://www.egold.net.au/biogs/EG00006b.htm

„Geographic Distribution of the Population", Australian Bureau of Statistics, 24 mai 2012 https://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/Lookup/by%20Subject/1301.0~2012~Main%20Features~Geographic%20distribution%20of%20the%20population~49

Hughes, Robert, *The Fatal Shore* (Londra: Collins Harvill, 1987)

Macfarlane, Ingereth (ed.), „Aboriginal History", vol. 26 (2002) https://press-files.anu.edu.au/downloads/press/p73361/pdf/book.pdf

Rudd, Kevin, „The Complacent Country", KevinRudd.com, 4 februarie 2019 https://kevinrudd.com/2019/02/04/the-complacent-country/Schleich

Schleich, Dr Anne-Marie, „New Geopolitical Developments in the South Pacific: The Cases of Australia and New Zealand", *ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security*, nr. 533 (2018) https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/ISPSW-533%20Schleich.pdf

Ville, Simon, „The Relocation of the International Market for Australian Wool", *Australian Economic History Review*, vol. 45, nr. 1 (2005), pp. 73–95

Worgan, George Bouchier, scrisoare adresată fratelui său Richard Worgan, 12–18 iunie 1788 https://www.sl.nsw.gov.au/collection-items/collection-10-george-bouchier-worgan-letter-written-his-brother-richard-worgan-12-1

2. Iran

Ansari, Ali M., *Iran: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2014)

Ansari, Ali M., *Iran, Islam and Democracy: The Politics of Managing Change* (Londra: Gingko Library/Chatham House, 2019)

Langton, James, „The Day the Oil Came: Sixty Years Ago, the Sea Gave Up Its Secrets and Changed Abu Dhabi Forever", *The National*, 28 martie 2018 https://abudhabioil.thenational.ae

„Mapping the Global Muslim Population", Pew Research Center, 7 octombrie 2009 https://www.pewforum.org/209/10/07/mapping-the-global-muslim-population/

„Saddam Hussein and His Advisers Discussing Iraq's Decision to Go To War with Iran", Arhiva Digitală a Programului de Istorie și Politici Publice, Centrul de Cercetare a Evidenței Conflictelor, Universitatea de Apărare Națională, 16 septembrie 1980 https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document110099

„Their Last Chance?", *The Economist: Special Report*, 15 ianuarie 2004 https://www.economist.com/special-report/2004/01/15/their-last-chance

3. Arabia Saudită

Acemoglu, Daron și Robinson, James A., *The Narrow Corridor: How Nations Struggle for Liberty* (New York: Penguin Books, 2020)

Al-Rasheed, Madawi, *A History of Saudi Arabia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010)

„Basic Law of Governance", Ambasada Regatului Arabiei Saudite, 1 martie 1992 https://www.saudiembassy.net/basic-law-governance

„Civilian Gasoline Supply Report", Office of War Information (Biroul de Informații de Război), 13 octombrie 1943 http://plainshumanities.unl.edu/homefront/homefrontdocs.0015

„Diriyah: The Original Home of the Saudi State", Agenția Saudită de Presă, 20 noiembrie 2019 https://www.spa.gov.sa/viewfullstory.php?lang=en&newsid=2001219

Husain, Ed, *The House of Islam: A Global History* (New York: Bloomsbury, 2018)
„Ikhwan", GlobalSecurity, https://www.globalsecurity.org/military/world/gulf/ikhwan.htm
„King Abdulaziz Al Saud: Founder of the Kingdom of Saudi Arabia", House of Saud, Saudi Royal Family News and Information https://houseofsaud.com/king-abdulaziz-al-saud/
Riedel, Bruce, *Kings and Presidents: Saudi Arabia and the United States Since FDR* (Washington, DC: Brookings Institution Press, 2019)
„Saudi Arabia", US Department of State Archive https://2009-17.state.gov/documents/organization/171744.pdf
„Saudi Arabia: Youth Unemployment Rate from 1999 to 2020", *Statista* (2020) https://www.statista.com/statistics/812955/youth-unemployment-rate-in-saudi-arabia/

4. Regatul Unit

Collier, Basil, *The Defence of the United Kingdom: History of the Second World War* (Londra: Her Majesty's Stationery Office, 1957)
Crane, Nicholas, *The Making of the British Landscape: From the Ice Age to the Present* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 2017)
Harvey, Michael, „Perspectives on the UK"s Place in the World", Chatham House: Europe Programme Paper 2011/01 (2011) https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Europe/1211pp_harvey.pdf
Lipscombe, Nick, „Napoleon's Obsession: The Invasion of England", *British Journal for Military History*, vol. 1, nr. 3 (2015)
McKirdy, Alan și Crofts, Roger, *Scotland: The Creation of Its Natural Landscape: A Landscape Fashioned by Geology* (Perth: Scottish Natural Heritage, 1999)
Parker, Joanne, *Britannia Obscura: Mapping Hidden Britain* (Londra: Vintage, 2015)
Simms, Brendan, *Three Victories and a Defeat: The Rise and Fall of the First British Empire, 1714-1783* (Londra: Allen Lane, 2007)
„The Defence Implications of Possible Scottish Independence", House of Commons Defence Committee, vol. 1, Sixth Report of Session 2013–2014 (2013) https://publications.parliament.uk/pa/cm201304/cmselect/cmdfence/198/198.pdf

5. Grecia

Brunwasser, Matthew, „The Greeks Who Worship the Ancient Gods", BBC News, 20 iunie 2013 https://www.bbc.co.uk/news/magazine-22972610
„Cheltuieli militare (% din PIB)", Banca Mondială https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS
„Greece – Agricultural Sector", International Trade Administration: United States of America, 4 iunie 2019 https://www.export.gov/apex/article2?id=_Greece-Agricultural-Sector
Greece Population 2020, World Population Review https://worldpopulationreview.com/countries/greece-population/
„King of Hellenes Murdered", *The Times*, 19 martie 1913
„Tratatul de Pace de la Lausanne VI. Convenția privind schimbul de populație greco-turc semnat la Lausanne, ianuarie 1930, 1923", Republica Turcă: Ministerul Afacerilor Externe, 30 ianuarie 1923 http://www.mfa.gov.tr/lausanne-peace-treaty-vi_-convention-concerning-the-exchange-of-greek-and-turkish-populations-signed-at-lausanne_.en.mfa
Sienkewicz, Thomas J., „The Hellenic Language is Immortal: The Grandeur of the Hellenic Language", Monmouth College https://department.monm.edu/classics/Courses/Grek101-102/HellenicLanguage.Shadowed.htm

Weiner, Eric, *The Geography of Genius: A Search for the World's Most Creative Places from Ancient Athens to Silicon Valley* (New York: Simon & Schuster, 2016)

6. Turcia

Alkan, Can; Kavak, Pinar; Somel, Mehmet; Gokcumen, Omer; Ugurlu, Serkan; Saygi, Ceren; Dal, Elif; Bugra, Kuyas; Gungor, Tunga; Sahinalp, S. Cenk; Ozoren, Nesrin; Bekpen, Cemalettin, „Whole Genome Sequencing of Turkish Genomes Reveals Functional Private Alleles and Impact of Genetic Interactions with Europe, Asia and Africa", *BMC Genomics*, vol. 15, nr. 1 (2014) https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4236450/

Arango, Tim, „A Century After Armenian Genocide, Turkey's Denial Only Deepens", *The New York Times*, 16 aprilie 2015 https://www.nytimes.com/2015/04/17/world/europe/turkeys-century-of-denial-about-an-armenian-genocide.html

Mandiraci, Berkay, „Assessing the Fatalities in Turkey"s PKK Conflict", International Crisis Group, 22 octombrie 2019 https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/assessing-fatalities-turkeys-pkk-conflict

„Mavi Vatan" [„Blue Homeland"], Colegiul de Război Naval Turc (2019) https://www.msu.edu.tr/mavivatandanacikdenizleredergisi/mavivatan_baski.pdf

Murinson, Alexander, „The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy", *Middle Eastern Studies*, vol. 42, nr. 6 (2006), pp. 945–964

Președinția Turcă [@trpresidency], „President Erdoğan: „Hagia Sophia's doors will be, as is the case with all our mosques, wide open to all, whether they be foreign or local, Muslim or non-Muslim", 10 iulie 2020 https://twitter.com/trpresidency/status/1281686820556869632/photo/1

„Targeting Life in Idlib", Human Rights Watch, 15 octombrie 2020 https://www.hrw.org/report/2020/10/15/targeting-life-idlib/syrian-and-russian-strikes-civilian-infrastructure

Westermann, William Linn, „Kurdish Independence and Russian Expansion [1946]", *Foreign Affairs*, vol. 70, nr. 3 (1991) https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/1991-06-01/kurdish-independence-and-russian-expansion-1946

7. Sahel

„Areva and Niger: A sustainable partnership", Areva, februarie 2011 https://inis.iaea.org/collection/NCLCollectionStore/_Public/50/062/50062650.pdf

Bassou, Abdelhak, „State, Borders and Territory in the Sahel: The Case of the G5 Sahel", Policy Center for the New South, 6 octombrie 2017 https://www.policycenter.ma/publications/state-borders-and-territory-sahel-case-g5-sahel

Berger, Flore, „West Africa: Shifting Strategies in the Sahel", *The Africa Report*, 30 septembrie 2019 https://www.theafricareport.com/17843/west-africa-shifting-strategies-in-the-sahel/

„Beyond Aid: The UK's Strategic Engagement in Africa", raport scris al Departamentului pentru Afaceri Externe și Commonwealth, Ancheta Comitetului Afacerilor Externe al Camerei Comunelor (FAC) (2019) http://data.parliament.uk/writtenevidence/committeeevidence.svc/evidencedocument/foreign-affairs-committee/beyond-aid-the-uks-strategic-engagement-in-africa/written/105575.html

Comolli, Virginia, *Boko Haram: Nigeria's Islamist Insurgency* (Londra: Hurst, 2015)

Cooper, Rachel, „Natural Resources Management Strategies in the Sahel", Raportul Departamentului Tehnic K4D, Institutul de Studii de Dezvoltare, 1 octombrie

2018 https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c6acc2340f0b61a196aa83a/453_Sahel_Natural_Resources_Management.pdf

Devermont, Judd, „Politics at the Heart of the Crisis in the Sahel", Centrul pentru Studii Strategice și Internaționale, 6 decembrie 2019 https://www.csis.org/analysis/politics-heart-crisis-sahel

Fortson, Danny, „The Great Uranium Stampede: Everybody Wants Supplies as Nuclear Power Comes Roaring Back", *The Sunday Times*, 7 februarie 2010 https://www.thetimes.co.uk/article/the-great-uranium-stampede-c7p3m6h9xxd

„General Act of the Berlin Conference on West Africa", 26 februarie 1885, https://loveman.sdsu.edu/docs/1885GeneralActBerlinConference.pdf

„Getting a Grip on Central Sahel"s Gold Rush", International Crisis Group, Report nr. 282/Africa, 13-11-2019 https://www.crisisgroup.org/africa/sahel/burkina-faso/282-reprendre-en-main-la-ruee-vers-lor-au-sahel-central

Grove, A.T., „Geographical Introduction to the Sahel", *The Geographical Journal*, vol. 144, nr. 3 (1978), pp. 407–415

Le Roux, Pauline, „Confronting Central Mali"s Extremist Threat", Africa Center for Strategic Studies, 22-02-2019 https://africacenter.org/spotlight/confronting-central-malis-extremist-threat/

Lewis, David și McNeill, Ryan, „How Jihadists Struck Gold in Africa's Sahel", Reuters Investigates: A Special Report, 22-11-2019 https://www.reuters.com/investigates/special-report/gold-africa-islamists/

Nicholson, Sharon E., „Climate of the Sahel and West Africa", *Oxford Research Encycopedia*, 26-09-2018 https://oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190228620.001.0001/acrefore-9780190228620-e-510

Taithe, Bertrand, *The Killer Trail: A Colonial Scandal in the Heart of Africa* (Oxford: Oxford University Press, 2009)

Watson, Abigail, „ORG Explains #12: The UK's Pivot to the Sahel", Oxford Research Group, 27-01-2020 https://www.oxfordresearchgroup.org.uk/org-explains-the-uks-pivot-to-the-sahel

8. Ethiopia

„Ethiopia Imports by Country", Trading Economis https://tradingeconomics.com/ethiopia/imports-by-country

„Ethiopia: The Criminal Code of the Federal Democratic Republic of Ethiopia", The Protection Project, Proclamation nr. 414/2004 (2005) http://www.protectionproject.org/wp-content/uploads/2010/09/Ethiopia_Criminal_Code-TIP_2004.pdf

„Geopolitical Dynamics in the Horn of Africa and Mechanisms for Collaboration between NATO and IGAD Countries", NATO Strategic Direction South Hub/Institute for Peace and Security Studies, Addis Abeba University (2019) https://thesouthernhub.org/resources/site1/General/NSD-S%20Hub%20Publications/Geopolitical%20Dynamics%20in%20the20Horn%20of%20Africa%20ND%20Mechanisms%20for%20Collaboration%20between%20NATO%20and%20IGAD%20Countries.pdf

Getachew, Samuel and York, Geoffrey, „Ethiopia's Latest Violence Exposes Ethnic Fault Lines, Threatening the Country's Democratic Dreams", *The Globe and Mail*, 20-07-2020 https://www.theglobeandmail.com/world/article-ethiopias-latest-violence-exposes-ethnic-fault-lines-threatening-the/

Kessels, Eelco; Durner, Tracey; Schwartz, Matthew, „Violent Extremism and Instability in the Greater Horn of Africa: An Examination of Drivers and Responses", Global Center on Cooperative Security (2016)

https://www.globalcenter.org/wp-content/uploads/2016/05/GCCS_VIOLENT-EXTREMISM_low_3.pdf

Selassie, Haile, *My Life and Ethiopia's Progress, 1892–1937: The Autobiography of Emperor Haile Selassie I*, traducere de Edward Ullendorff (Oxford: Oxford University Press, 1976)

Verhoeven, Harry, „Black Gold for Blue Gold? Sudan's Oil, Ethiopia's Water and Regional Integration", Chatham House: Briefing Paper (2011) https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/19482_0611bp_verhoeven.pdf

9. Spania

Arostegui, Julio și Marco, Jorge, *El ultimo Frente. La Resistencia Armada Antifranquista en España, 1939–52* (Madrid: Libros de la Catarat, 2008)

Brown, Stephen R., *1494: How a Family Feud in Medieval Spain Divided the World in Half* (New York: Thomas Dunne Books, 2012)

Gardner, David, „Why Basques and Catalans See Independence Differently", *Financial Times*, 12-07-2019 https://www.ft.com/content/3ec93f84-a2a1-11e9-974c-ad1c6ab5efd1

Garr, Arnold K., *Christopher Columbus: A Latter-day Saint Perspective* (Provo, Utah: Religious Studies Center, Brigham Young University, 1992)

Gorostiza, Santiago, „«There Are the Pyrenees!» Fortifying the Nation in Francoist Spain", *Environmental History*, vol. 23, nr. 4 (2018), pp. 797–823 https://academic.oup.com/envhis/article/23/4/797/5091299

Lathama, Andrew, „Medieval Geopolitics: The Iberian Crusades", Medievalists.net https://www.medievalists.net/2019/03/iberian-crusades/

„Letters of Pope Alexander II Concerning Just Warfare Against the Forces of Muslim Iberia (1063–4)" (2012) http://www.web.pdx.edu/~ott/hst399/Alexanderletters/index.html

Marco, Jorge, „Rethinking the Postwar Period in Spain: Violence and Irregular Civil War, 1939-52", *Journal of Contemporary History*, vol. 55, nr. 3 (2020), pp. 492–513 https://purehost.bath.ac.uk/ws/portalfiles/portal/190057157/Rethinking_the_post_war_pperiod.pdf

Pimenta, João; Lopes, Alexandra M.; Carracedo, Angel; Arenas, Miguel; Amorim, Antonio; Comas, David, „Spatially Explicit Analysis Reveals Complex Human Genetic Gradients in the Iberian Peninsula", *Nature*, 24-05-2019 https://www.nature.com/articles/s41598-019-44121-6

„Spain: Charles II", Britannica https://www.britannica.com/place/Spain/Charles-II

„Spain Population 2020", World Population Review https://worldpopulationreview.com/countries/spain-population

„Substantial Minorities in Some Countries Hold Negative Stereotypes About Jews", Pew Research Center https://www.pewforum.org/2018/05/29/_nationalism-immigration-and-minorities/pf_05-29-18_religion-western-europe-01-20/

„The President's News Conference", Harry S. Truman: Library & Museum, National Archives, 23-08-1945 https://www.trumanlibrary.gov/library/public-papers/_107/presidents-news-conference

Webster, Jason, *Violencia: A New History of Spain: Past, Present and the Future of the West* (Londra: Constable, 2019)

10. Spațiul cosmic

„45 Years Ago: Historic Handshake in Space", NASA, 17-07-2020 https://www.nasa.gov/feature/45-years-ago-historic-handshake-in-space

„Challenges to Security in Space", Defense Intelligence Agency: United States of America (2019)

https://www.dia.mil/Portals/27/Documents/News/Military%20Power%20Publications/Space_Threat-V14_020119_sm.pdf

Havercroft, Jonathan & Duvall, Raymond, „3 – Critical Astropolitics: The Geopolitics of Space Control and the Transformation of State Sovereignty", în *Securing Outer Space: International Relations Theory and the Politics of Space*, ed. Natalie Bormann și Michael Sheehan (New York: Routledge, 2009), pp. 42–58

„International Space Station Facts and Figures", NASA, 16-07-2020 https://www.nasa.gov/feature/facts-and-figures

Pappalardo, Joe, „A 10-Year Odyssey: What Space Stations Will Look Like in 2030", Popular Mechanics, 10-06-2019 https://www.popularmechanis.com/space/satellites/a27886809/future-of-iss-space-station/

Rader, Andrew, *Beyond the Known: How Exploration Created the Modern World and Will Take Us to the Stars* (New York: Simon & Schuster, 2019)

Sagan, Carl, *Pale Blue Dot: A Vision of the Human Future in Space* (New York: Ballantine Books, 2011)

Slann, Phillips A., „The Security of the European Union's Critical Outer Space Infrastructures" (teză), Keele University (2015) https://core.ac.uk/download/pdf/43759498.pdf

„Space Fence: How to Keep Space Safe", Lockheed Martin https://www.lockheedmartin.com/en-us/products/space-fence.html

„The Artemis Accords: Principles for Cooperation in the Civil Exploration and Use of the Moon, Mars, Comets, and Asteroids for Peaceful Purposes", Gov.uk https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/926741/Artemis_Accords_signed_13Oct2020_002_.pdf

Confruntare politică și diplomatică din secolul al XIX-lea dintre Imperiul Britanic și Imperiul Rus pentru controlul asupra Afghanistanului și asupra teritoriilor învecinate din Asia Centrală și Asia de Sud (n.tr.)

Avem câmpii nesfârșite de împărțit; / Să ne unim cu curaj / Pentru a face Australia frumoasă. (în lb. engl., în orig.) (n.tr.)

Cele zece lire reprezentau valoarea biletului dus. (în lb. engl., în orig.) (n.tr.)

Mercator Gerardus, geograf și matematician flamand. El a inventat în 1569 metoda proiecției hărții, pe baza liniilor drepte reprezentând latitudinea și longitudinea care se intersectează în unghiuri drepte, și a publicat un atlas al lumii în 1594. (n.tr.)

Proiecție cartografică a Pământului în formă de fluture, creată de Steve Waterman în 1996 (n.tr.)

„It's the economy, stupid" este o expresie introdusă, în 1992, de către James Carville, consilier al lui Bill Clinton în campania electorală. Carville i-a sfătuit pe membrii personalului să puncteze ori de câte ori aveau ocazia importanța economiei. Expresia a devenit o adevărată mantră în campania electorală a lui Bill Clinton. (în lb. engl., în orig.) (n.tr.)

Oscilație periodică a Lunii față de poziția sa medie, care permite observarea de pe Pământ a mai mult de jumătate din suprafața ei totală (n.tr.)